

**BRÓDY SÁNDOR
LEGSZEBB ÍRÁSAI**

TARTALOM

BRÓDY SÁNDOR

NOVELLÁK

EGY TRAGÉDIA

KAÁL SAMU

A BÖLÉNY

AZ ADÓTISZTNÉ ALBUMA

A GYÉMÁNTPIITYKÉS EMBER

VÁSÁR

KENDŐVÁSÁR

JÁNOS ÉS A BARÁTAI

JISBI BÉNOB

KÉT MUNKÁS

BARÁTOM A VAK

A SZERELEMRŐL

BOLDOG EMBEREK

A RUBIN-LEÁNYOK

TÓTH TERÉZIA

KÉT KATONATISZT

EGY KATONATISZT

TUZA ISTVÁNNÉ

AZ ORGONISTA

MESE A TULIPÁNÉRŐL

MESE A FEHÉRHAJÚ DOMOSZLAINÉRŐL

KÉT NÉNI

AZ ÉTKES ÖREGEK

ERZSÉBET DAJKA LESZ

MARIS DADA

JULÓ ÉS JULIS

EGY CSIRKE MEG EGY ASSZONY

A NADRÁG

KÖLTŐK ÉJSZAKÁJA

EGY PÉNZKIRÁLY ÉS EGY CIPŐ

REMBRANDT ELADJA A HOLTTESTÉT

NÁSZ A KIS CSELEDDEL

TÁRCÁK

AZ ARCKÉP VALLOMÁSAI

NAPNYUGATI ARMAND

OROSZLÁNSZÍVŰ RICHÁRD UTOLSÓ ÓRÁJA

ULRIK KIRÁLY HALÁLA

A SZAMÁR HALÁLA

ARTHUR, EGY UJSÁGÍRÓ ÉLETE ÉS HALÁLA

EGY FIATAL TANÁR BÚCSUZTATÓJA

A „JÖVENDŐ PROGRAMJA”

VALLOMÁS

BRÓDY SÁNDOR

Három évtizeden keresztül alig volt ünnepelebb írói név, mint a Bródy Sándoré. Nem csupán a közönség tapsolt neki, hanem ami a legnagyobb szó, még az írók is. Az idősebbek benne látták utódjukat. Jókai házának mindennapos vendége volt. Mikszáth megírta róla, hogy: »mindenkit bámulatra ragad rendkívüli munkaerejével és termékenységevel, mely gyaníttatni engedi, hogy még tömérdek mondanivalója van«. A szerencse kiválasztottjának, még ezek a ki nem mondott mondanivalók is javára váltak, mert a reménységnek és várakozásnak folyton lelkendező légkörét remegtették izgalmas személye és munkája körül. A kortársak tőle vártak legtöbbet, - s az utána jött nemzedék Bródy-kitaposta nyomokon vágott neki az irodalomnak.

Az országnak, még annál is többnek, szinte-szinte a világnak kellett összedülnie, hogy az ujságlapokon, színlapokon, sokezer példányban forgó folyóiratok és könyvek címlapjain egyre sistergő Bródy-név kihűljön. A sikerek dédelgetett kedvence nem tudta mire vélni az elhagyatottságnak ránehezült csendjét és nyugalját. Mint aki elvesztett tekintélyében és hírében önmagát vesztette el, előbb Abbáziában, aztán pedig egy Bécs melletti szanatóriumban keresett gyógyulást.

»Bizony kedvetlen volt szegény, pedig nincs valami keservesebb, mintha kedvetlen az, aki majdnem egész életén át teli volt kedvvel« - írja Bródy ezidőtájt a maga beteg, megroppant alakjának mására teremtett Rembrandtról, akinek ugyancsak öreg, beteg, elhagyott figurájáról regénybe kezdett. Ebbe a könyvbe akarta foglalni a soha ki nem mondott, tömérdek mondanivalót, melyet mint a nagy termékenysége mögött lappangó legvégső és legbensőbb titokzatosságot, inkább csak Mikszáth sejtett művészi szimattal, mint maga Bródy. Mert ő a nyilvánosság előtt való szemérme vagy talán csak változatos életének szórakozásai miatt, soha sem ért rá, hogy magába tekintsen s éppenséggel, hogy lelkének mélyébe, mint művészhez illik, szorgalmas kitartással s türelmes eréllyel beleásson.

Most már volt ráérő ideje. Félteni vagy szégyelni valója se volt többé. »Nekem a legizgalmasabb társaság minden élők között a mindenét elpocsékolta, mindenből kigazdálkodott és éppen ezért a leggazdagabb művész: Rembrandt. Háromszor is ellicitálták, mindenki elhagyta, *ő is magát*, csődbe jutott, nemcsak a nyomorult törvények, hanem a saját személye előtt is, eladta első felesége sírját, a magáét is, a fia és a felesége lett a gyámja, szóval mindent, ami rossz, megkóstolt és fenéig ki is ivott - ez az ember kell nekem, gyógyítkozom vele és rajta...« Amint a novellákból összefűzött regényt írja, a valamikor *dicsben fürdött hollandus piktör* alakja minduntalan eltűnik a magyar irodalom tékozló fiának töredelmes vallomásokba feledkező alakja mögött: »Volt népszerű, volt híres, aztán, mint a dolgok rendje hozza, öregedett és mint öregedő, száradó: jobb és különb ember lett... De a világ erkölce a gyengét, a jót, lebunkózní, elpusztítani... Valamikor mindenki parolázott vele, neves, gazdag s ezért természetesen tisztelt ember volt, mostanában már csúszott lefelé *a saját lejtőjén*, némely *főköszönők* már nem is köszöntek neki, nem vették észre, nem akarták észrevenni. Egyszerűen szegény és öreg lett és a kortársak kíméletlenek. Letörve, csaknem szélhűdötten, a társadalomból és *a városból, tehát a házából kilökve*, a napi gondtól, amely nélkül alig tudott megélni, a haja is kikopott egészen... Kivágtak, a fiam leköpött, az ágyastársam utánam dobta az egyetlen flanellingemet. Talán igazuk is volt... Nem? - vitatkozott magával Rembrandt, mert utóbbi időben valamire való ember nem is állt vele szóba...« Így látta magát az író, kinek talán még az írói megaláztatásnál is jobban fájt, annak a régi, *mindig mindent akaró, minden nőt kívánó és erőnek erejével, csak a maga nagy kedvében gyönyörködő... annak a cseléd-szerető, egyet sohse szerető, mindent-evő, egész a paráznaságig buja Rembrandt-Bródynak*, hajdan úgy ünnepelt s immár szétroncsolódó testiségében való letörése és megcsúfoltatása:

»Pocsék vagy! - kiáltja oda tükörképének az önportréját festő piktor - mint a rossz keztyűbőr az arcod, a szemed mintha kifolyt volna, még az orrod is más lett, nagyobb lett, mint az öreg-asszonyoké... az arcodnak is olyan a színe, mint a mocskos hó...«

Bródy, valamikor az egészséges embernek könnyelműen sercegő tollával, a haldoklásnak *borízű mámorát* ünnepelte. Írásainak legfőbb ihletője a kíváncsiság, főképp a halálba készülésnek kopott vagy fényűzős menhelyei, a kórházak és szanatóriumok felé fordult. A betegek mulattatták, ingerelték, - az orvosok érdekelték. Van egy novellája, melyben szentségtörő nyíltsággal leplezi le az író, kinek szíve hangosan dobog fel attól a szerencsétől, hogy nyitott ablakon át figyelheti, amint: »*nekem* haldoklik egy nevezetes férfiú. Ha megutálnak is érte, be kell vallanom, hogy nem egy esetben előbb író vagyok és csak azután résztvevő lélek. Embertársam közeli elmúlása nem töltött el szomorúsággal, neki végre jobb, - és nekem jó«. Most azonban magán, a *nevezetes* férfiún volt a sor, hogy a saját haldoklásában figyelje, amint az élet kiköltözik belőle. Rembrandt könyörög az orvosának: »Kegyelmezz... még csak öt évet, egy évet, amíg csak egyszer erősen kidolgozhatom és kiszerezhetem magamat.« »Hát nem eleget dolgoztál, nem volt elég a szerelemből?« »Nem, mind a kettőt most kívánom és most izgat csak igazán.« »Majd lecsitulsz, most olyan vagy, mint egy asszony, mikor elmúlóban az asszonyi mivoltja.«

Halálos gyöngeségében még arra is van ereje, hogy a betegség folyton változó hangulatait kíváncsian jegyezgesse. Látja Rembrandtot, amint feltápáskodik ágyában és hallja annak szájában: »A jó lovat, ha letörik, agyonbunkózzák. Miért nem engem, engem is?« S aztán, mint önmagának hideg és részvétlen figyelője, szinte gúnyosan teszi hozzá: »Nyult volna hozzá valaki vagy szólt volna hozzá egy szót! Az öreg mimóza belülről reszketett a kintől, helyesebben attól, hogy megfosztatik minden örömtől, amelyből neki nagyobb rész jutott annakidején mint másnak, talán minden földinek...« Majd eltaszítva Rembrandt figuráját, Bródy veszi át a szót: »A földbe való, egyszerű elásás nagyon sokunk előtt, akik szerelmesek vagyunk a testünkbe, vérlázító és undorító is, a különféle és alacsony képzetek miatt, amivel társulni szokott. A finomkodó és kultúrember - az ördög vigye ezt a szót - utálja a föld-ügyet és nem tud belenyugodni a gondolatba és méltatlankodva kiált: »Irtózat, hogy az ember csak ennyire vitte, a porhanyó földbe való elásásba, a férgekbe, a rothadásba, trágyába, a hamuba... Hogyan nem talált ki valami finomabb, gyengédebb dolgot?«

A nagybeteg Ady a halottak holdfényben suhogó, halk szellemcsapatának élén lebeg és énekel. Bródy, a maga rettentő könyvében, a megposhadt vérnél, rothadó testnél egyebet nem jelentő halál mögött kullogva, vinnyog és szűkül. S ő, aki annyiszor emlegette Zolát és a verizmust s ki mégis úgy élt, úgy írt, mint egy romantikus, végül haldoklásában és halálában naturalista lesz. Rembrandt... »a mennyek országát becsmérelte: Ez, nem az kell nekem. Ez az ország! És akik itt vannak! Nagyon meg vagyok én elégedve azokkal, akik itt vannak. Csak itt maradnék. És csak nézni, nézni!«

Mert a művész mindvégig nézni akar s még ezt a nézést is megszemélyesíteni. Bródy a maga halálos kínjainál is erősebb, mindig éber művészi kíváncsiságát, a Rembrandt siratói közé egy torzalakban, így vetíti ki:

»- A halott diskurál! - súgta egy öreg emberke, mesterség szerint suszter, de soha egy pár cipőt se csinált, mindig a gyerekeiből élt. Sőt most már az unokáiból. És úgy örvendett az életnek, hogy neki volt a legkönnyebb a más halálát elviselni. Jobbízúen nem tudott sírni senki, most is azért volt itt, hogy ezt tegye...«

Amíg Bródy Rembrandtról vagy a suszterről ír, addig ez megőrzött írói attitűd, melyen pedig, mint minden egyéb társadalmi formán, rég túl van a haldokló, kiből, miután könyvének utolsó mondata után pontot rakott, kitör a pánik. Nincs már se Rembrandt, se suszter, csak Bródy

Sándor fogja vacog irodalmon túli vagy inneni, ahogy tetszik, már nem is emberi, hanem szinte állati félelemben: »Nem szeretem többé a halált, elvesztette előttem minden népszerűségét. Pedig hogyan szerettem fiatalkoromban, hátborzongató szerelemmel, éltem belőle, beléje bujtam, tort ültem fölötte, - és most félek tőle.

1923 december 10. Grünwald szanatórium.«

Bródy, ki mint ember minden örömet s mint író is, minden sikert a jelentől követelt, most mégis, mint haldokló, ha nem is menekül transcendens gondolatokba, beleesik az általános írói hiúságba, - kezdi már hinni, hogy a halál, talán mégsem jelent megsemmisülést, ha marad belőlünk valami. Művei? Fitymálva tekint vissza arra a betűkkel telenyomtatott ötven vagy hatvan kötetre, melyek nevének jelzésével röppentek ki a világba. A végső igazolásnak szánt s már szedés alatt levő Rembrandt-könyv sem elégíti ki, ezért írja meg az *»életörömnek fölkent, de immár letört szerelmese«* önkezelével saját nekrológját, mely a kötet véglapján, mint a kiadó jegyzete olvasható:

»Bródy Sándor ezt a könyvet élete utolsó három esztendejében írta. Az írás Rembrandt életének utolsó éveiről szól. Az öreg és beteg író az előregedett Rembrandt érdekelte, ezt írja meg és a közös, a végzetes betegséget, amely mindkettejüket egyformán, életük hatvan-harmadik évében fektette sírba. Bródy Sándor szerette ezt a művét *egy betegség történetének* nevezni, holott nem egy, hanem két kór históriája: a Rembrandté és az írójáé. Kisebb-nagyobb testi, immenzus lelki kínok és e keretben a festő életének egy-egy epizódja: keserves vagy reményteljes eseménye. Ez a három év - 1666-tól 1669-ig - az, amelyben az elbetegesedett Rembrandtot többször elárverezik, fiának helyette gyámot rendelnek, mert őt mint a gyermeket, földi dolgok nem érdeklik és idegen szférákban él, ahol anyagi érdekek többé nincsenek. Míg a praktikus érzelmű hollandus tanácsurak ezt a határozatot hozták, addig Rembrandt, hogy szemeinek szomját csillapítsa, a zsidóvásárra jár, és összekeres.

*...Hernasses, Moriljons, Japansche Pontjerts, bont
En Rafelkragen, die hij schilderachtig vond*

azaz minden lim-lomot, amit festőinek talál. Ezeken az útjain jut el a városabeli gettóba és talál barátokra az amsterdami zsidók között. Hogy itt is halt volna meg, arról nem tudunk.

- De ez - és a történeti teljes igazság - nem fontos e könyvben, mert nagyobb és teljesebb igazság van benne: a rembrandti. Ez láthatóvá teszi az érzékfölközt, megfogja a festhetetlent és a vonalak össze-visszasságát, játékát a színeknek, minden dolgot a térben és minden cselekedetet egynek tesz részévé: az egységes és oszthatatlan igazságnak, az életnek.

Bródy Sándor életéről és igazáról beszélni még korai.«

Micsoda világot élünk, Istenem, micsoda rémséges világot, hogy ezt a megrázóan emberi és páratlan irodalmi dokumentumot, mindeddig tudomásul sem vették. Hogy az ellenségek elferdítették Bródy igazságait, - s hogy a jóbarátok a csókok agg tudoráról és a kávéházi anekdotázók koronázatlan fejedelméről írt megemlékezéseikkel, inkább csak kompromittálták és összezavarták, mintsem hogy földerítették volna Bródynak *írói* igazát, mely pedig úgylátszik, mégis fontosabb volt neki, mint a látszat után magunk is hihettük. Tudomásul kell venni, hogy a köztünk valaha élt Bródy nincs többé, hogy az utókor színe előtt csak félszáz kötetbe rótt szavai vannak, amelyeknek értékét úgy kell felmérni, mintha a baráti megemlékezés fájdalma már nem sajogna bennünk s mintha sohsem állottunk volna élő szavának kigyóbúvólói hatása alatt.

*

Mi az író igazsága? Csakis az, hogy mit, miért, mi célzattól és hogyan írta meg, amit megírt. Bródy Sándor »Nyomor« című, legelső novellagyűjteményének már címében is megfelelt a kérdésre, hogy mely célzattól, mit akart megírni. »Való hangok visszhangzása ez az egész könyv, amúgy zűrösen, amint fel ide hallatszanak...« írja Békésgyulán a kötet bevezetésében a húszesztendőes gyerekíró, aki már akkor a szegények és elnyomottak mellé szegődött. Tizenhét esztendővel később, mikor maga egyesegyedül vállalta az el nem múlt emlékü, korszakos *Fehér könyv*, havonként megjelenő, kötetnyi vastagságú folyóiratának megírását, így fejt ki annak programját: »A nagy és kis dolgaimban, a szépirodalmiakban úgy, mint a politikaiakban, legfőképen egy genius vezet, nemtője a lelki szocializmusnak.« Amit úgy kell érteni, hogy Bródy a technikai haladás gögijének, polgári szabadságnak, öröknek vélt békének ideiben már tudta, amire a marxizmus bírálói csak most, a nagy katasztrófák után eszmélnek rá, hogy a világ *kiáltó gazdasági igazságtalanságainál is nagyobb baj* - az író megállapítása szerint - *az a ridegség, mellyel egyik vergődő van a másik iránt, egymást megugató és maró fajták, nemzetek, osztályok és egyesek, aminek mind-mind az elmék ostobasága az oka.* A Fehér könyv szerkesztője, az elmék elbizakodottságának korában, nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy ezt a lappangó ostobaságot *átalragyogja, megszépítse és megjavítsa.* Nagyban fogadkozik, hogy mindent teljes bátorsággal és eréllyel fog kimondani, nem törődve azzal sem: »ha végül csakugyan egyedül leszek, meg sokasodnak haragosaim, ellenem fordulnak barátaim, elhagy maga a közönség is. Lássuk, hogy lehet élni, opportunusság és nexusok nélkül, mint török össze, ha a két utálatos idegen szót, mely annyira magyarrá lett, kihagyom a játékból...« Majd tovább, mind határozottabban: »Tudom és fogadom, hogy a Fehér könyvnek mint vállalkozásnak sikeréért nem fogok megtenni semmit... Mily gyönyörűség, ha az ember a maga öse, úttörője és ha kell, áldozata lehet.«

Azért sohse féltsük ettől a fölöttébb veszedelmes gyönyörűségtől Bródy Sándort, ki ugyanabban a lélekzetben, melyben áldozatot vállal, hősi gesztusát meghazudtolja egy vállvonogatással. »Fejjel a falnak a *Fehér könyvvel* azért menni nem akarok. Világos előttem, hogy forradalmat ma nemcsak egy árva író, de összeállva, egy hatalmas nemzet sem csinálhat. Módja sincs, célja sincs... Tréfálni és fecsegni azért nem fogok, de másrészt elmúlt a régi kedvem, az, hogy a mások kedvét rontsam...« A próféták nem voltak óvatosak, a herosok nem ismerték az életbiztosítást. Bródy azonban, még legnemesebb és legevesebb indulataiban sem feledkezik meg a világ hatalmasairól, kikkel is végül keresi a józan kiegyezést.

Mindazonáltal aki Bródy igazát keresi, az meglelheti még ebben az emberi és erkölcsi gyöngeségben is, mert az írónak akkor van igaza, ha fölismeri a saját gyöngéit s azokat bevallja és kiírja. Márpedig Bródy nem volt őszinteség híján való. Még fiatal ember, mikor maga fölött így kacag keserű kacajjal: »Tojáson táncolunk uraim! A legfiatalabbak is olyan ügyesek köztünk, hogy az már botrány. El nem fakasztunk egy olcsó tyúktojást sem.«

E kötetben az időrendet visszájára forgatva, előbb adom a *Fehér könyv* megszűnése után, több mint két esztendővel (1903 márciusában), Bródy szerkesztése alatt megindult *Jövendő*-nek, bátor és merész programját, hogy csak azután adjam a tizenkettedik és utolsó *Fehér könyv*-ben (1900 decemberében), mintegy végszóul megjelent, kiábrándultan fanyalgó önvallomást, hogy e két egymás mellé szedett, egymással ellentétes programban éreztessék, szinte-szinte éreztessék Bródy lényének kettősségét. Az elszánt és merész kezdetek embere mellett, a gyorsan csüggedő és szeszélyes megalkuvót, a megfontolt mérlegelés után félbehagyót és elpártolót, ki még a legvéresebb, komoly igazságot is úgy akarja hirdetni, hogy magának ne ártson, inkább használjon vele, - és amellet, lehetőleg, másoknak kedvét se rontsa.

*

Bródy mint író is, a nagy, bizakodó nekikezdések embere. Regényeinek első fejezetei, színműveinek első felvonásai (a *Dada* első felvonása nem csupán Bródy művében, hanem az

új magyar színmű-irodalomban a legjobb első felvonás), - novelláinak első oldalai csupa ihlet és lendület... aztán? aztán minden attól függ, hogy mennyire telik a svungból meg a szuszból. *A Nap lovagjában*, a *Rossz asszony természetrajzában* vagy *Az ezüst kecskében*, eleinte mint megdagadt ár sodra ragadja a bőséggel rohanó elbeszélő kedv, aztán mintha a föld alá bujnék, majd megint feltűnik, letűnik, folyvást nyugtalanítva a végül is kielégítetlenül maradt olvasót. De vannak - fájdalom - regényei és pedig a legnagyobb számmal, melyekben egy-két jó fejezet után, temperamentuma felmondja a szolgálatot. Még e novellák kiválogatója is, midőn sorra végigolvasta Bródy kisebb beszélyeit, mindig remegett az íróért, hogy jaj-jaj, el ne rontsa a dolgát, mielőtt egy-egy kurta beszélyét befejezné. Száz eset közül kilencvenben, az olvasó szíve vérzik, hogy a biztosan felvázolt alakot nem arra viszik lábai, amerre az ember várná, - hogy a pár suhogó sorban ellendített mese hirtelen megtorpan vagy pedig egyenes vonalától nem várt irányban kanyarodik el. Van úgy, hogy az írónak csak egy tájképre telik s hogy Pest, Eger vagy a Margitsziget hallucinatorikus leírásához, kényszeredetten fűzi hozzá az unott mesét. Másszor meg ott fejezi be az elbeszélést, ahol a cselekmény érdekelni kezd. Szerencse dolga, hogy melyik novellája sikerül, melyik nem, mert stíluskészsége sohse hagyja el.

*

Ez a készség, illetve több annál, ez az új stílust kreáló eredetiség, Bródy Sándornak legmáradandóbb írói jellemvonása. Benne és általa zúzódtak szét a táblabírói kifejezőmód nehézkes csökevényei, - benne és általa forrottak össze a vidék és város nyelve folyékony és hajlékony, a mai ember minden érzésárnyalatát és idegrezzenését követő irodalmi nyelvvé. A harmincöt évvel ezelőtt megjelent *Fehér könyv*, mindmaiglan a magyar publicisztikának el nem ért, izgató tökélye. *A Jövendő*-ben pedig, Bródy valósággal a magyar irodalom második aranykorát, a *Nyugat* korszakát készítette elő, a maga izgató személye körül először felnyüzgetett, megújult magyar szellemiségnek ifjú táborkarával.

Mindez azonban csak az irodalomtörténeté. Már pedig Bródy Sándor ez év folyamán bebizonyította, hogy hiába hallgatták agyon tíz esztendeig, azért benne él még a közönség szeretetében, mert tehetségének azzal a kis töredékével, melyet inkább a szükség, mint az ihlet kényszerében adott a joggal megvetett modern színpadnak, mégis, egyszerre játszott két színművével, két fővárosi színházban, összesen szinte kétszáz színházi estén töltötte meg a nézőteret. Nevettek, sírtak vele, s még a legújabb nemzedéknek homlokráncoló kritikája is elsímult, mert ezeken a drámai hevenyészetekeken keresztül megcsapta a mai bírálókat valami az elköltözöttnek ellenállhatatlan szeretetreméltóságából és dikciós bűvészetéből. Ezen a sikeren felbuzdulva, nyújtjuk most novelláinak javát, talentumának teljét, - Bródy Sándornak igazándi igazát. Mert aki a *Gyémántpitykés embert* vagy *A bölényt*, a *Két munkást* vagy a *Juló és Julist*, a *fehérhajú Domoszlainé* és a *Rubin-lányok* meséjét remekbe megírta, az nemcsak Ady Endrére, Móricz Zsigmondra, Molnár Ferencre, a város és vidék íróira egyaránt lefesző hatásában él, hanem mindenekelőtt és mindenekfelett a ki nem fejlett geniet sejtető talentumának megtámadhatatlan erejében. Hány hang, hány szín, hány alak, hány táj, - milyen széleskörű világ- és emberismeret. Parasztokat, albérleti szobák lakóit, főúrakat, konyhai cselédeket, hivatalnokokat, boltosokat... ennek az országnak összes rangú és rendű figuráit Bródy látása igazította be és készítette ki a magyar életet egybefoglaló nagy regény számára, melyet ugyan ma sem írt meg senki, s melyet kortársai mindenekelőtt Bródytól vártak. Ő maga is önmagától... Hogy miért nem írta meg? Ha azt mondjuk, hogy nem sáfarkodott jól életével-idejével s hogy rögtönzött inkább, mintsem dolgozott, nem mondtunk vele semmit, mert még mindig fennmarad a kérdés: miért cselekedett így? Miért becsülte oly kevésre talentumát? Erre a Bródy pályáját és értékét meghatározó sorskérdésre *A költők éjszakája* és *A bankár meg a cipő* két hökkentő novellájában felel meg ez a gyűjtemény. Az elsőben alighanem Reviczky Gyula nyomorúságos írói halálát parafrázálja, ki a kórház halottas kamrájában fekszik s mellette az

életben el nem ért asszonyi ideálja virraszt. Az első rémes pásztorórát ittas írókollégák zavarják meg, mire az egyik szól s megszólal a másik is... De minek idézni? Aki a novellát elolvassa, megérti, hogy Bródyt, mint zsugorította össze a szűkös honi élet. A *bankár meg a cipő* meg éppenséggel az egész társadalommal, sőt mi több, az összes elmúlt és eljövendő társadalmi formákkal, szóval az egész emberiséggel való szörnyű leszámolás. Bródy lelki szocializmusának alján oly anarchia forrong, hogy volt oka visszaretenni előle. Csak a haláloságján fogta el valami lelkiismeretfurdalás-féle, hogy nem írta meg, amivel tartozott a világnak s még a világnál is inkább önmagának. Ezért fogja rá a mindenha élt művészek közt a legkomolyabb munkásra, Rembrandtra, hogy egy élet mulasztásai után: »elalvás előtt és alvás közben, ha fölrezzent, ha álmodott, nem járt eszében a lány, sem ez, sem az (még a voltak se, pedig azok mindig voltak), hanem csak egy, a munka, kemény egy szó és nem is jó és bár szívesen leírnám, de mégis megteszem: akinek kéjes-kínos ölébe rejtette gőzölgő fejét a művész, az a munka volt.«

Már későn. Aki valamikor a benne tomboló élettől nem bírta a munkát, most már nem bírja azt a benne tomboló haláltól. A két kór története külön-külön vonaglik, Rembrandt és Bródy fájdalmai sehogy sem akarnak egyetlen cikázó fájdalomba, a »betegség történetébe« beletnyilalni. Az elbeszélő hangja folyton meg-megcsuklik az önmaga fölött való érzékenyülésben. Mégis, hieroglifikus zagyaságában csodálatos és megható könyv ez, melyben még a félrebeszélő révedezések is, néha orphikus mélységekbe tévednek. Mintha csak valaki varázsszavakat motyogna a magaásta sírgödörbe, hogy önnön tetemét keltegesse. Még ott is, ahol a haldokló már nem tudja magát értelmesen kifejezni, az élet és a halál közt aláereszkedő gyászfátyol lobog sejtelmes szavai fölött. Azért még a régi Bródynak szörnyű fintorra vált ironikus értelme is föl-fölvillan a kifizetetlen szanatóriumi ágyakon vergődő fél-halottban, akit mindennap a kilakoltatás veszélye fenyeget. A társadalmat összekapcsoló kötelékek megoldódnak, ha ez a haldokló beszél. A harag meg éppenséggel érzékenyen fogcsikorgató ös-ösztönné válik benne, ahogy a Rembrandt tanítványaiban, műúrusaiban és ismerőseiben sikeres kollégáit s főképp a maga meggazdagodott irodalmi vállalkozóit leírja. Nem merek idézni, mert a Rubens, Kayser, Van Dyck alakjaiban rá lehet ismerni a még élő modellekre. Mégis, hiába minden hallgatás, ezek a vadul fölnagyított karikaturák bele fognak kerülni az irodalomtörténetbe, mint Leonardo torzképei a műtörténelembe. Csak a halál átkozhatja így az életet. De a Bródy szája földöntúli gyöngédségekre is kinyílik. Fiatalon, egészségesen ez az örök Ádám, az Ádamból kihasított nőben, csak a maga gyönyörűségét szerette. Most a haldokló torkát áhítat szorongatja, ha eszébe jut a *szelíd leopárd, a megbabonázott őz*, Rembrandt Heskiája, kinek szüzi lényét, ha megeleveníteni nem is tudja többé, mégis azt minden megjelenítő művészetnél kifejezőbb transcendentális jelzőkbe - néhol valósággal transcendentális makogásba - foglalja. Nehéz nem idéznem a könyvből, hogy beleöntsek cikkembe valamit, a leghőbb életű magyar írónak művéből, mely legközelebb jár a halálhoz. Aminthogy általában, ha majd a *les plus belles pages* kegyeletes divatja hozzánk is eljut Franciaországból, Bródy ennek a műfajnak remekírója lesz. Egy kötetet regényeinek legszebb lapjaiból, egy másikat a jelentős ujságcikkeiből, - egy harmadikat a *Bethlen Gáborról* írt egyfelvonásossal, mely mellé nem csupán a *Dadát*, hanem évtizedre kiható sikeréért s egy-egy részletének érdekességéért, a *Tanítónőt*, dikciójának inkább szónoki, mint drámai ragyogásaiért, még a rémdrámát surló *Lyon Leát* is, ki lehetne adni. E válogató művek három kötete elé küldjük mintegy izelítőül e novella kötetet, melyet ha a többi három, a mi gyorsan feledő irodalmunkban nem is követhetne nyomon, mégis éppen elég lesz, hogy tanuságot tegyen a tollnak arról a nagyhatalmasságáról, aki valaha Bródy volt s hogy az utókor előtt is igazolja a mult századvég és e századelő íróit és publikumát, amiért ennek a hatalomnak ellenállás nélkül behódoltak.

Hatvany Lajos.

1935 május.

NOVELLÁK

EGY TRAGÉDIA

Garibangyi nagyon vígan söpörte a rá kirótt sarat künn az újpesti úton.

Táti meg az öreg Virág egyre csak azt nézték, milyen szaporán forog a Garibangyi kérges kezében a nyírfa söprő nyele s milyen vígan füttyörész az öreg, s hosszú sárgás őszes szakállába hogy mosolyog egyre...

Virág, aki nagyon fortélyos ember volt, egy vasárnapi reggelen így szólt a Tátihoz, miközben a pálinkás bódéból ki a stációjukra utca söpreni bandukoltak - hogy: »te Táti, az a huncfut Garibangyi alighanem megütötte a lutrit!«

»Az ám!« szólt Táti s kalpagját fel a feje búbjára tolva - megállott az utca közepén:

- Vigyen el az ördög, ha igazat nem mondasz...! Már az nincsen másképpen... Úgy van, hogy a vén huncfut megütötte a lutrit...

Az utca másik szélére az öreg Garibangyihoz, a szél meg a seprőcsapások alatt felkavargó por odahozott egy-két hangosabb szavat az utcasöprők suttogásából. És az öreg tovább mosolygott tömött szakállába, olyan vígan, olyan elbizottan.

Virág átkiáltott hozzá:

- Garibangyi sohse légy oly büszke...

A vén utcasöprő ravaszon sandalított vissza:

- Hát ha van rá okom...

Erre meg Virág tolta volna fel balapját feje búbjára, ha kalapja egyáltalán lett volna:

- Táti, halld csak: ez a vén kötélre való aligha nyert a lutrin, de biztosan elemelt valahol valamit...

- Ejnye, kutya a lelkem, ha igazat nem szóltál! Nyilván valami papi bugyellárist...

- Vagy valami utas adta oda néki a kufferját, hogy vigye ki a vasúthoz s az öreg elvasutozta magának...

- Vigyen el az ördög, ha így nincs! Én is láttam az öreget kinn az állomáson türeuszködni a trágerek között, valami utas holmijáért. Bár a veres sapkások nem egyszer megagyabugyálták, de az öreg nem tágított; ha ma pofon ütötték, holnap megint ott ácsingózott s majd lehúzta az utas embert: »Majd beviszem én, majd beviszem én, kérem! a holmiját nagyságos uram...!«

- Aztán meg a pálinkás putyikosnak is kifizette a 7 garását s azóta nem néz a boltja felé se, - suttuyomban bort iszik nyilván...

Garibangyi csak loppal nézte, hogy sandalítanak, hogy susognak róla. Végtére meg nem állhatta szó nélkül:

- Jertek csak, málészájúak!

Táti és Virág egymásra néztek, aztán oda cammogtak a vén Garibangyihoz, aki akármilyen perfidül viselkedett irányukban egy idő óta - mégis csak kenyeres pajtás és régi kartársuk volt.

A régi kolléga kigombolta felső kabátját - ami rövid ideig tartott, mert a kabáton csak egy gomb volt, az is csak így-úgy odafércelt kapocs képében - aztán a belső zsebéből egy csomagot vón elő.

Midőn a csomagot kinyitotta, a Táti meg a Virág menten elejték kezeikből a seprőt; és szemeik csillogának. Virágnak azonban csak az egyik, mivelhogy csak egy szeme vala. (»A másikat« - így adá elé a dolgot ő - »kiütötte a gyalu forgács, amikor még asztalos voltam s négy segéddel dolgoztam... Ez volt az oka annak is, hogy felhagyék gyilkos mesterségemmel...!« Erre az előadásra a mindenben akadékos Ruzsi Pál - szóda-hordó a pálinkaboltos ténsúrnál - azt veté ellen, hogy: »igen ám, kiütötte a zsandár, amikor a tulajdon vörös manipulálás bugyillárisát akartad elcsízeln...«)

Tehát midőn a csomag kibontatott, a Táti és Virág mind a három szemei csillogának.

Háromnegyed, fél és egy negyed szivardarabok feketéllettek - pettyesen - barnállottak - csávosan és nagy számmal a papirosban.

Valódi, a színház előtt keresett, gondosan megmosott havanna és kuba, és belföldi szivarvégek...

Garibangyi kimarkolt belőlök egy csomót s kartársait megkínálta:

- Nesztek, gyujtsatok rá... aztán... aztán eljöttök hozzám, a *lakásomra*...

A kartársak egyik bámulatból a másikba estek. Virág átható esztét két csodálatos gondolat csapta meg.

- Garibangyi szivarokkal - nem is »egyekkel« kínálja meg őket; - és hogy Garibangyinak lakása van! - tört ki ajkán hangosan a kérdés, melyeket Táti újabban ismételni e gondolatok eredetiségénél fogva is - jónak látta.

A dúsgazdag utcaseprő ismét mosolygott, tenyereit egymáshoz dörzsölé, sipkáját betyárosan bevágta a szemébe s a leghosszabbik szivarára gyujtva, azt is papírszipkába téve, megindult lefelé az újpesti úton:

- Gyertek csak... mutatok valamit a lakásomon: egy szoba és konyha; a konyhában: Krinolin...

Tátiék némán ballagtak utána. Táti nem gondolkodott semmin, hanem Virágra nézve, szerette volna megtudni, hogy miről elmélkedik ez; mert meg volt győződve, hogy ez elmélkedések tárgya és módja okvetlenül korszerű és éles; Virág arca azonban nem árult el semmit. Két - még meglevő, ki nem ütött - foga közé szorítva szivarját, nem annyira a füstöt, mint a levelet szívta abból s időnként némi merengéssel, erősebb vagy gyengébb taktussal, egyet-egyet pökött.

A cselekmény e momentumai a következő gondolatok drámai - mert csattanós - befejezéséül szolgáltak:

- Szivarral kínál? Mily szokatlan jele a baráti érzelmeknek! Mire véljem? Mit jelent?... Garibangyinak lakása van? hogyan és honnan? Tehát mióta nem hál a »hajléktalanoknak«, azóta szobát árendált? Rendes lakást? Mióta változott meg a világ sora? Csakugyan itt volna az üstökös, hogy egy utcaseprőnek lakása, rendes lakása van?... Egy szoba és konyha? Konyha és szoba? A szobában tán nyoszolya is? Ez az ember kétségkívül eltett valakit láb alól!... És a konyhában »Krinolin?« Mit jelentsen ez a »Krinolin?« Garibangyi asszonyt kerített a házához...

Ezenközben egy zsupos kis házhoz értek.

- Itt a *lakásom*...

Virág a Garibangyi vállára tette a kezét:

- Akasszanak fel Bangyi, ha egy percig is nem hittem, hogy te vagy a világon a legjobb pajtás...!

- Ejnye a szájból veszed ki e szavakat...! - szólt a másik és mindketten néma áhítattal ballagtak társuk után.

Az utcaseprő büszkén ballagott előttök a nagy, kátyus udvarban - mely Virágot hálátlan szülőfalujára emlékezteté - és alig-alig köszönt az omnibuszos kocsisoknak, kik fogatukkal itt szoktak tanyázni. Egy földszinti ajtó előtt megállt s szivarját kivevé szájából:

- Pajtik, tegyétek le azt a bagót, »Krinolin«-nak árt a füstje!

A szobából sajátságos hangok hallatszottak ki. Virág alig várta, hogy az ajtó kinyitassék. A kihalló, sajátságosan mormogó hangokból Törsöly Klárára - a nyúlutcai zsemlyés asszonyra vetett, arra a lényre, kit ő három ízben hitt magához élettársul, de ki ez ajánlatot mindannyiszor visszautasítá. Sajátságos érzés fogta el szívét s majdnem toporzékolt a küszöbön.

Az ajtó végre megnyílt s míg Bangyi büszkén nézett szét társai között s míg mintegy köszöntésképpen magasra emelé seprőjét...: »Krinolin« láthatóvá lőn.

Krinolin egy körülbelül két éves hízott sertés volt.

Virágék, amint megpillantották fényes orrát, tokás és már puffadt képét, majd térgyre rogytak előtte.

Krinolin egykedvűen - mondjuk, egy kétmázsás mangalicához illőleg - higgadtan rőfögött rájuk.

Egy pár pillanatig mind a hárman némán nézték az ünnepezt állatot. A tulajdonos törte meg az áhítat e csendjét:

- Krinolin, Krinolinka... Sose rőfögj, nem bántanak, ők Virág meg Táti... Megetted a kukoricát? Korpa kéne, úgy-e kutyaházi... He, korpa, vízzel dagasztva jó puha, ragadós, édes, he...? Mindjárt, mindjárt... hát, mutasd a farkincát... Hé pajtik: láttatok-e világéletekben ennél finabb disznót...

Virág a meghatottságtól remegő nyelvével alig tudá kinyögni, hogy:

- Nem!

Táti pedig éppenséggel nem tudott egy szót sem szólani, csak nagy kefebajusza alatt mozgott, izgett hangtalanul, kövér nagy szája...

A házigazda levetette kabátját, hogy szabadabban mozoghasson. Gyengéden kezébe fogta a Krinolin farkincáját s a túláradó örömtől egész testében nevetett:

- Táti, Virág! ide gyertek. Milyen lábszárai vannak. Ez a lábszár megdurná magát a polgármesterét... A feje, nézzétek a fejét, olyan hosszú, mint a tiéd Virág s szélesebb a derekadnál... Az édes... Hát még a hája, tapintsátok csak meg - de ne szorítsátok szegényt - a szalonnáját; lesz vagy öt ujjnyi... Eszem a lelkét, milyen kicsiny, hogy benőtt a kövérségbe a szeme! Pislants hát bolond!... Mutassatok nekem akár emberben is olyat, aki két éves létére, túl nyom a két mázsán...

Virágék szótlanul »nemet« intettek fejeikkel, Garibangyi pedig majd kibújt a bőréből. Levetette kötőjét, csizmáját s úgyszólván táncolt Krinolin előtt:

- Ez állat. Egészen más állat, mint az ember. Az asszonyt nem is említem. Csak kukorica kell neki, meg egy kis korpa, aztán úgy meghízik, hogy kitolja a konyha falát... Milyen sonkája lesz! Füstös és friss kolbász, hurka májas és véres, - belé két garasért vanília; - aztán még főkép a zsírja, a temérdek sok zsír! - hé Virág, mit mondasz hozzá, hm!...

Virág nem szólt egy szót sem, csak nézett, csak bámult. Az az egy szeme is majd kifutott a folytonos nézéstől. Leült Krinolin elé s meg akarta fogni.

Krinolin sikoltott. Egyik lábát megütötte a másikban. Garibangyit élénk részvét fogta el:

- Megütötte magát, Krinolinka, te szegény. Na gyere ide...

Bangyi megcsókolta a sertés fényes tarkóját, Táti és Virág követték példáját. És Krinolin büszke méltósággal állott előttük; nyugodtan hagyta magát megimádatni. Egy nyugalmazott államkancellár sem fogadhatta hidegebben a dicsőséget.

A túlboldog utcaseprő pedig a sertés élettörténetének elbeszéléséhez kezdett. A kollégák feszült figyelemmel csüggték ajakán. Az élénk történet előadása közben egy-egy könny fakadt a vén Garibangyi összehúzódott véres szemeiben; mikor feltűnt, csak olyan »kristály« tiszta volt ez a vízcsepp, mint az, amely a deli szűzek »éjfékete« vagy »hajnalkék« szemén felcsillan, de hogy lefelé kezdett gördülni a ráncos arcon, piszkosszínű lett az odafreccsent sárfoltoktól...

Garibangyi legelőbb is arról az időről kezdett beszélni, midőn szívét először fogta el a vágy: venni - már ahogy, úgy - egy malacot s disznót nevelni belőle. Mikor a fővárosba jött, - ezelőtt harminc esztendővel - azt tapasztalta, hogy alig egy tenyérynyi szalonna három garas. És alig lakik jól vele az ember. Szívét keserűség fogta el. De csakhamar megvigasztalá egy merész gondolat: egy egész disznóval bírni, mely annyi szalonnát ad, hogy egy embernek két télre is elég, ezenfelül meg sok jó - a világon a legjobb - dolgokat; s ami földolog: sok, sok - zsírt... És e merész gondolat nem hagyta nyugodni. Mikor még napszámos volt, hajóvontató, rakodó: jobban esett a munka, mert e gondolattal, kivitelének tervével foglalkozott, jobban az álom: mert álmában megjelent vágyainak tetőpontja, betelve, vígan rőfögő, rövidsertéjű, hármastokájú sertés képében... egészen olyan volt, mint ez a Krinolin... Feleséggel bírni, gyermeket nevelni: nem jutott eszébe, de ha csak tehette, kicammogott Kőbányára és sorra nézte a drága, finom sertéseket, ha nem látták, meg is tapogatta a hátukat, gyengéden, szelíden. Sőt egynek-egynek az árát is megkérdezte, nem azért, mintha nyomban megakarta volna venni: de mert tudni akarta, mennyi pénzt kell még gyűjtenie? A gyűjtés, az nagyon lassan ment, de mégis már négyízben volt 6-6 forintja. Majdnem elég egy soványos malackára.

De az öreg Garibangyi kövéret akart venni s a 6 forintjához addig-addig gyűjtött, míg egyszer egy-egy kupica pálinkára - ha már ezt az ördögös italt el nem lehet kerülni - befordult a »két - trágerokhoz«. Az egy-két kupicából rendesen lett vagy tíz meszellyel s a 6 forint újra 6 krajcárra olvadt le a zsebében... Garibangyi mikor ilyes esetek után magához tért, bűvában szaladt volna egyenesen a Dunának, ha a bágyadtságtól egyáltalán járni is tudott volna...

Hanem egyszer, többévi kísérletezés után, megkötötte magát s ez azon nevezetes idő volt, midőn a »két trágerosnak« a 7 garasnyi adósságát kifizetése, hogy soha többé ne menjen a boltjába. Lakást vállalt, dolgozott éjjel-nappal, a rendes 2 font kenyér helyett csak egy fontot evett meg naponként, - míg végre egy napon meglátta Krinolint.

Meglátta és megvenni: egy pár óra műve volt. Krinolin akkortájt még nagyon vézna, beteges kinézésű malac volt s a vén utcaseprőnek egész kényelmesen belefért a kabátja belső zsebébe, mely nevezett zseb különben is tulajdonosának élés-tára vala. Krinolin életéhez kezdetben édeskevés remény volt s a tulajdonos gyakorta egész éjeket töltött mellette álmatlanul. (Az

nem igaz, hogy úgy visított a szobában, hogy az egész házban nem lehetett miatta aludni.) De a kitartó és szeretetteljes ápolás győzött...

- Tulajdon véremmel neveltem, pajtik, ezt a pribéket, a tulajdon édes véremmel. Elvontam számtól a falatot, hogy nekiadjam... Mintha csak a saját gyermekem lett volna!... - fejezé be elérzékenyült hangon az öreg Bangyi a Krinolin élettörténetét.

Virág felállott. Ő csak most fogá fel teljes nyomatékával a helyzetet. Előtte állt egy hízott disznó. Mondjuk, csak egy: »sertvés«. És előtte állt annak tulajdonosa, egy vén utcaseprő képében.

E helyzet nem volt természetes. Virág az orra előtt motoszkált kezével s meglehetősen súllyal ugyan, de csak e szavakat mondá:

- Ez valami... ez valami...

Ki csodálkozik azon, ha e szavakat Táti a helyzet méltó s találó kifejezésének találván, jellemének megfelelő édeskés kifejezéssel ismétlé:

- Ez valami... ez valami...

- Ez valami nem *természetes*! - szólt Virág.

- Csudálni kell az embernek! - visszhangozá Táti.

Bangyi pedig némileg visszanyervén lélekjelenlétét, ugyan nem minden érzés nélkül, de határozottan mondá:

- Holnap pedig meg fogom ölni...

Csakugyan, egy éles kés - fényesre fenve - már ott villogott a lócán, mindjárt a dézsa mellett, tudniillik azon dézsa mellett, melyet Garibangyinak a házban lakó verklisné adott kölcsön nagy rimánkodásra, eme készülő ünnepély alkalmából s ama ígéretre, hogy a dézsa nem minden hús nélkül fog tulajdonosnőjének visszaadatni. (Mondám, »tulajdonosnőjének«, mert a verklisnek eme dézsához miköze sincs; ő már 6 hónapja csatangol valamerre, anélkül, hogy feleségének egy sor írást is küldött volna; - ki vagyon az útja adva!...)

A dézsában víz volt! A polcon pedig egy nagy zsírosbödön. És minden szükséges szerszám a konyhában. De Krinolin még mindig nem sejtette a közeledő veszélyt. Egykedvűen rőfögött s nem gondolt a holnapi reggelre. Ó, ha látta volna a gyilkos vágyat ezekben a megtörött szemekben! Vajjon éppen semmi előérzete nem volt volna?!...

Ki tudja... ki tudja?!...

Szürke novemberi nap. Szítál az eső. Honnan hull? Hisz az eget nem is látni! Vagy az a havasesőtől terhes végtelen felhő az ég? Hideg van. A feneketlen sárban hosszúkás tavakat alkotó piszkos esővíz szinte fényes, szinte az ember szeme előtt fagy a ködös, rideg időben...

Azt hinné az ember, hogy már estvéli idő van, pedig csak kora délután az óra...

A három utcaseprő víg kedéllyel lép ki az udvarra. Garibangyi még onnan is visszakiált Krinolinnak:

- Aztán jól viseld magad...

Az udvar lázban van. Garibangyi alig tud a sok kérdezősködésre felelni.

- Hát holnap reggel disznóölés lesz?

- Igen, holnap hajnalban; én meg a pajtásaim, Virág meg Táti fogjuk megölni...

Virág azonban még az utcán is azt hajtja:

- Ez valami, ez nem *természetes*!...

Egyszerre csak a »két trágerek« előtt találják magukat. Ha pedig ilyen véletlenül ide találtak jutni, hát káromlás volna kijátszani az isteni végzést; - be kell menni. Garibangyi remegve nyúl az ajtó kilincséhez. Hanem meggondolja a dolgot. Fogadását, hogy ide »addig« be nem lép, már meg lehet törni. Krinolin megvan s nincs emberi hatalom, mely őt holnap reggelig el tudná veszejteni. Megnyomta a kilincset: erős spiritusz szag, rég nem érzett kedves illat üt meg orrát...

*

Garibangyi késő éjjel tért haza. Ezt a körülményt nem lehetett volna ő tőle megtudni, mert ő egyáltalában azt sem tudá, hogy hazatért-e?

Egész a bocskora szíjáig be volt nyakalva. A hajnali ünnep áldomását délutántól fogvást késő éjjig itták... Midőn sok kaland után - az utca sara tudna róla beszélni - hazatért, első dolga volt a szegény Krinolinon egyet rúgni. Krinolin nem is hederített e nemtelen inzultálásra; különben is aludt. Garibangyit e hidegvérűség kihozta türelméből s a dézsával verte agyba-főbe az állatot. Krinolin még mindig hidegen tűrte a sértéseket. Garibangyi végre így szólván hozzá, hogy: »te nyomorult«, reá borítá bekecsét s reá feküdt aludni...

Másnap délben ébredt fel. Ahogy felébredt, mindjárt irtózatossá bűz csavarta el - különben nem valami kényes - orrát. Immár józan volt s Krinolint szólítá.

Krinolin pedig ott feküdt a földön s meg volt merevedve.

Garibangyi mereven nézett a feketéssé vált roppant tetemre. Irtózatossá gyorsan felfogá a helyzetet. Krinolin egészen hideg volt. Kimult visszahozhatatlanul.

Vége volt mindennek.

Az öreg utcaseprő leült a disznó mellé s nevén szólítá:

- Krinolin... Krinolinka...!

Az pedig nem rőfögött vissza.

És nem fog többé soha visszarőfögni.

Elhunyt, megdőglött álnok módra.

Az utcaseprő szívét végtelen keserűség fogta el. Minden reménye tönkrement. Állhat a polcon az a bádog bődön: ennek a zsirját nem fogják többé beletenni! A késre nincs szükség, elvihetik a dézsát...

Szegény vén Garibangyi nem akart se szemének, se orrának hinni; egyre tapogatta Krinolint. De keze belemélyedett tegnap még kemény húsába. Igen, vége volt mindennek. A sok éven általi koplalás, a számtalan esztendőn által táplált s már-már bevált remény, élete üdvössége, minden: önként álnokul elhalt: halála előtt! s ezen nincs mit változtatni.

A kimondhatatlan kínos érzés megrázta az öreg utcaseprőt; fogai vacogtak.

Tegnap lelki szemeivel már látta azt a négy tábla szalonnát, amit a Krinolinból ide a konyhába felaggatott volna... Gyönyörű paprikás szalonnák... s most az egész csak faggyú... hitvány faggyú az egész...

Szegény vén Bangyi érzi, hogy meg kell zavarodnia e gondolatok súlya alatt... Végtelenül le-sújtva érzé magát...

- Hát a sonkából sem lesz semmi? Lehetetlen...

Pedig úgy van. Krinolin most még egykedvűbb, mint életében volt. De azért, ha hallaná szegény gazdája jajgatását, hát talán felébredne mégegyszer, hogy megölesse magát... De Krinolin többé nem hall semmit.

A vén utcaseprő felsóhajt. Amint sóhajt, hát mintha a tüdeje szakadna le. Aztán magára csukja az ajtót s leül a tetem mellé... Kezeibe rejti ősz fejét s zokog, sír keservesen...

Virágék kopogtatnak az ablakon. Ő nem is hallja. A verkisné is eljő ajtajához s dörömböl a dézsájáért, de a vén utcaseprő nem is felel, megsemmisült életcélját siratja...

Órák mulnak. Ismét estve lesz, majd ismét reggel. A szobában irtózatos bűz szinte nehézzé teszi a levegőt. A dézsában a víz megposhadt s ezer új élet, ázalog kél benne...

Aztán úgy délfelé Virág jelenti az illető helyen, hogy: »a 94-es számú utcaseprő meghalt!«

- Hogy-hogy?

- Disznót hízlalt, kérem; egy utcaseprő! ez valami... *nem természetes...*

Táti is ott volt, de igen el volt szontyolodva, a disznóölés is elmaradt... aztán meg ez a vén bolond Garibangyi éhen veszejté magát... hát csak magában gondolta:

- Mink mindjárt mondtuk a Virággal: ez valami... *nem természetes...*

KAÁL SAMU

Fent a hegyen, Fedémesen, polyák ulánusok éppen akkor cselekedték meg, hogy szerdán reggel jó korán lóval, municióval, mindennel kivonultak az exercirplacra és délelőtti harangszóra már az egész falu lángban állott.

A hegyaljában, a Bikken keresztül átvilágolt a rettenetes fény egészen Szépasszonyfalváig.

Itt a matyók sűrűen hányták magukra a keresztet s az asszonyok - ámbár csak szerda volt - töltött káposztával lakatták a katonáikat. Csak el ne menjenek.

A legényekben pedig mintha megroggyant volna a bátorság, ha a kocsmában katonák mulattak, ők hazamentek szépen.

Az egész falu abban volt, hogy jobb félni s eltűnni a sorsot, mint megijedni majd. Hetven óta különben is megszokták ezt az állapotot. Ugyanabból a huszárezredből ugyanaz a két század feküdt közöttük azóta.

A legénység - nagyrészt rusznyákok, de negyedrészt hazabeliek is - változtak minden három évben, de az állapot a régi maradt.

Selyem volt a takarmány az egész völgyben, de a lovuk mégis görhes, fáradt, sovány maradt; a legfinomabb, a legszagosabb szénát előttük etették fel a katonák a saját lovaikkal. Előttük lopták meg a félszert, s jaj volt annak a matyónak, aki szólni merészelt. A Kispatkósy-fiú egyszer... Szép vers van a fejfáján fiatal életéről, szomorú haláláról. Vagy le is kopott azóta, azért a szépasszonyfalviak el nem felejtették.

Az istálló, a ház, minden falat legkülönb részét ezek a mamalikok szedték el előlük. És a hazabeliek is egészen hozzátörődtek ezekhez a sáskákhoz.

Nem volt mit tenni. Panaszt kinél tenni? Csúffá tett legények mégis a falun a legártatlanabb nótát énekelték búsan, szomorúan:

*Kijéé ez a ház kijéé,
Beró János urameé.
Hát ez a ház vaj kijéé
Bedécs András urameé...*

Öreg asszonyoknak kiesett a könyje...

A tisztek - kapitány volt köztük a legfőbb - megtanultak valamelyest magyarul, s úgy tudtak kacagni, a mint keservesen bőgött a paraszt.

Másképp is alig lehetett itt egyebet tenni, mint nevetni és sírni megint.

Nyomorult falu, a tisztek halálra únták magukat, ha mégis olykor egy-egy kis hecc nem akad.

Éjjeli muzsikát adtak boldog-boldogtalannak, a Samu zsidó feleségének, a Paklincs leányoknak, mindenkinek. Az orvos feleségét hagyták csak békén, maguk sem értették: hogyan.

Aznap a fedémesi autodafé nem hagyta a tiszteket aludni. Hajnalfelé eloszlottak mégis. Brandel báró - a hadnagy - nem tágított, egyedül. Fogta a cigányokat, s ment egyenesen az orvos háza felé.

A muzsikások ráhúzták. A báró énekelté hozzá a szerenádöt. S a mikor az orvos megjelent az ablakban, még dühösebben énekelté.

- Távozzanak! - szólt ki az orvos röviden.

- Marrad! - szólt a hadnagy.

Az ablak becsapódott s egy pár perc múlva az orvos ott állott a katona előtt.

- Báró úr, egy szóra,

A hadnagy nevetett, s intve a fiúknak, hogy: »Mars«, kardjára tette kezét és szólt:

- Tessék.

Egyedül maradtak. Sötét volt, az orvos megszólalt:

- Báró úr, ön nem ismeri családomat.

- Nem.

- Mit jelent hát ez a különös tisztelet?

- Akarom.

Egy pof csattant el a levegőben. A katona kardjához kapott. Az orvos egy pisztolyt vont ki zsebéből.

- Tessék közel jönni!

Hadonázva kardjával, szitkokkal ajkán - négyszer is nekiugratott. De amikor közvetlen közelébe ért s világosan látta, mint mered rá a halál a kis forgó pisztoly csövéből - karja, ajka egyszerre elállt. Hiába tüzelte magát, a vér megfagyott ereiben, amint az utolsó megrohanásra nyaka mellett süvített el a golyó és megpörzsölte állán a szakállt.

Még mindig szitkozódva ugyan, de már remegve hazatántorgott.

Ajtaja előtt most is, mint mindig, ott feküdt szolgája. Megrugta derekát. Kaál Samu felugrott:

- Parancs!

Bort kellett felhoznia a pincéből. Meggyújtotta a lámpát, s az italt oda tette az asztalra.

- Mehetsz! - szólt a hadnagy.

Kaál Samu kifelé indult.

A báró a közkatona keze után kapott:

- Maradj! - szólott szeliden. Aztán odalépett az asztalhoz. Bort öntött a poharakba, s az egyiket a szolgának nyújtá:

- Igyál!

Kaál Samu széles matyóarcát hol félelem húzta össze, hol kiszélesítette az öröm.

Aztán ittak...

Hajnali három órakor az orvos épp felszállt a kocsijára. A kerületébe akart indulni. A kocsis szólt: »gyü!«

Hátul a gazdája egyszerre csak lefordult a kocsiról.

Huszárkarabélyból egyenesen a szívébe ment a golyó. A kocsi mögött, a bodzagarád alatt, korán kelő kofaasszonyok egy huszár közkatonát láttak:

- Kaál Samu mit tettél...Mit tettél? - kiabáltak utána, amint a közkatona eldobva fegyverét, nekifutott a partnak...

*

Kaál Samut vitték a miskolci brigádba. Mosolyogva ballagott az eszkört között. »Bolondok« gondolta magában, »ezek azt hiszik, hogy a halálra visznek!«

Nevetett, amikor vigasztalták:

- Ne busulj Samu, azért még nem visznek vesztőre...

- Busuljon a ló!... Azt felelte. Szerették volna megtudni, kérdezték egyre:

- Mi vitt téged erre, Kaál Samu?!

Összeszorította a vékony pitttyét, felhúzta a ritkássárga szemöldeit s hallgatott.

A börtönben sem tudták szólásra bírni. Hiába vesződött vele a profosz, a hadbíró; bohókás tekintet vágott, sunyin vihogott, sőt úgy sandalított az őrnagyra, mintha azt akarná mondani: »Jó, jó!«

Nap-nap után, böjt-böjt után múlt. Nem messze volt Szépasszonyfalva, egyszer csak a tisztje is bejött hozzája.

Hogy örült, hogy törülte a markával a nyulszemeit. A vén profosznak majd kiesett a könyű a szeméből.

Mégis csak áldott jó emberek ezek a tiszt urak.

Szolgát és gazdát magukra hagyta a börtönőr. Az ajtón át hallotta, hogy vigasztalja a báró a matyó-gyereket. S hogy rimánkodott az:

- Tudom, nem tetszik elhagyni!

Kaál Samu jelentkezett másnapon:

- Vallok.

Vallott.

- Kedden volt, a lovat becsméltem - megütött az ostorral!... Meg kell halnod ezért...

Be volt fejezve ezzel a vizsgálat. Elkövetkezett nagy gyorsan az ítélet.

Előtte való napon tisztát hozott Kaál Samunak a szülője. Tisztát is, egy kis ennivalót is. Mind a kettővel bebocsátották.

Hadd sírják ki magukat! Sírt is az öregasszony az egész falu helyett. A fiú vigasztalta furcsa beszéddel, mintha megzavarodott volna:

- Eladó-e még a Bándi Ferusék félfertálya az emienk mellett? - szólt fennen s belenyult a lajbija zsebibe, mintha az eladó föld árát akarta volna onnan kivágni.

Még mást is szeretett volna mondani, ejtett is egy-egy szót a gazdájáról, arról, hogy tán-tán hamarabb megy haza, mint a többi; de az egész olyan zavaros volt, hogy az öregasszony még jobban nekibúsulta magát.

Kaál Samu fütyürészett, amikor a bírósága elé vitték. A tiszta új ruhája, csizmája, orcája, nagy kajla fülei úgy ragyogtak, mint csákóján a rózsa.

Szinte tetszett az ezredesnek olyan haptákba vágta magát.

- Helyes, fiam! - bátorította néma tekintettel a gazdája, aki ott volt a bíróságban, fessen, mint mindig, de halványan, mint még soha.

Halálra ítélték. Orvul lőtt, - akasztófahalálra.

Sárga arcát a szolgának hirtelen árny borította el. De megint csak kiderült, peckesen szalutált, elvezették.

*

Katonáéknál nem késlekednek a megtorlással. Kaál Samut meg se hagyták melegedni a brigádban. Elvették szép katonaruháját, a régit, a parasztit hozták elő a magazinból. Oh, hogy megörült neki. A bekecse zsebében még ott volt - ha két év alatt megszáradt is - az a két szál rozmarin... Ott volt, az volt...

Mégis csak kiesett a könnyü a szeméből. Mégis csak hazamegy. Igaz hát, hogy áldja meg az isten... Elkapta a kezét a gazdájának - mert meg-meg csak bejött az hozzá - s csókolta hevesen.

- Csak okosan, okosan! Nem félni! - szólt az s magára hagyta a siralomházban.

Ott ismételtette ő is az édes szülőjének:

- Csak okosan, okosan! Nem félni! Nem is félt már az öregasszony; azt se tudta, hol van, ki fia, ki az istene: úgy rázta a hideg...

Hajnal volt, havas, világos téli hajnal. Az ablakon keresztül be lehetett látni az egész udvart. Tele volt ölfával, csak szélről látszott ki egy vékony gerenda. Civilek mozgolódtak körülte.

Kaál Samu nézte, nézte. Mennyi komédia! - gondolta magában. De azért fázott. Bátorította magát. Talán éhes? Evett s szivarozott. Még félig se szíva ki a virgóniát - azt is a gazdája küldte - elvették a szájából. Több volt mint a fele, ej jó kis szivar! Sajnálta, feltette a polcra.

Megimádkoztatták, kivítették.

Már akkor ott állott az udvaron a százada: valamennyien ünnepi ruhában, cakompak. Intett nekik a fejével, sandalított rájuk a szemével. Biztatni akarta őket, szeretett volna szólani: »fiúk ne féljete!»

Neki borzongott egy kissé a teste, de nem félt. Félni! Hiszen ott volt százada előtt gazdája, a hatalmas, az erős, a mindenható tiszt. Aranyrojtos ruhájában, mellén a ragyogó rendjellel - kis isten! Kaál Samu nézte, nem tudta levenni róla a szemeit.

Bizalmat, bátorságot, biztosságot szerzett magának e sárga arcból, a hegyesre kifent bajuszból.

Büszkén, majdnem gögösen ment előre az akasztófa felé.

Arccal a bajtársak felé fordították. A hadbíró őrnagy mormogott valamit, Kaál Samu nem hallotta, nem is volt rá kíváncsi. A gazdájára nézett. Az sárgán, mint egy halott, de kidülledt mellel, mint egy igazi huszár, tekintett rá vissza:

- Csak okosan... nem félni!...

...A hóhér-legények megragadták. Kaál Samu elordította magát:

- Hadnagy úr, ne hagyjon...! Többet nem szólhatott.

Tréfa volt. Végetért. A tiszt imára vezényelt.

A BÖLÉNY

Szeptemberben, éjjel, vadászatról jöve, Wejér Ábrám pihenőt sem engedett a kéjtől fáradtságtól kiállott vendégeknek, megcsendítette a várkastély harangját, megfúvatta a kürtöket: »tornára!« kiabálták a huszárok, sipogta a komornyik.

A lovardában készen volt a tornára minden. A luszterek ragyogtak, a dámák páholyai fölé boróka-fenyő baldachint emelének a darabontok, a tölgy asztalokon már édesen-kéken füstölt a mazsoláspuncs...

Az öreg Tarockay Gergely gróf vezette befelé Perei Krisztinát, az ősz dáma helyet foglalt, mosolyogva bólított mindenfelé, aztán stecherjét folyton reszkető kézzel, de folyton-folyvást szeménél tartotta. A dámák, a leányok, az urak betólulván, mélyen meghajoltak előtte, Wejér Ábrám megcsókolta nénje homlokát és intett a zöldruhás versenymesternek, hogy kezdődhetik.

Apróságokkal kezdték. Szentkerei Pali ezüst tallérokat tartott két ujj között és Wejér Ábrám hosszúcsövű pisztollyal lövöldözött arra. Kilencszer kilőtte, tizedszerre szinte elhibázta és egy kicsit szakított a Szentkerei körméből. Perei Krisztina deakulum flastromot tett rája, aztán Pali lőtt tízszer s talált mind a tízszer.

Az asszonyok beszélgettek ezalatt. Ezt már megszokták. Más következék, valóságos torna. Két mezősegi mágnás fényes páncélinget öltött, lóra ült s úgy ment egymásnak. Közöttük Wejér Ábrám lovaglókorbáccsal ingerelte egymásra a két paripát, még jobban a két embert. Rövid nyaka egészen vörös lett azalatt, kicsiny homlokán megdagadtak az erek, verességet árasztva rövidrenyírt, ősz haja alá.

- Ne hagyd magad, üssed, öld meg...! - kiáltá hol egyik, hol másiknak.

Azok egészen nekitüzesedtek. A mélységes csendben fogcsikorgást és egy galambszívű mellecske hangos, gyors pihegését lehetett hallani. Perei Krisztina még reszketőbb kézzel szorította szeméhez okuláréja fogantyúját...

Egyszerre mindenki elnevette magát.

Gógé, a cigánypecér állt az ajtóban, kitátott szájjal, felhúzott szemöldökkel, fehéren, mint a kréta. Valamit akart mondani, de nem tudott, mutatta véresre mart karját, kimarjult kezét, melyen hiányzott egy ujj.

- Megette... megette... - nyögte ki végre nagy kínosan.

*

Egy hajtó - havasi oláh, Harhula nevű - holttestét hozták be az udvarra. Medvére lesett a radinoti rengetegben, ura parancsából, hogy majd jelentse neki. Nagyon hamar találkozott a medvével, tüzelnie kellett rája, elhibázta előszörre, aztán meg a megereszkedett puskapor nem fogott tüzet. Nagyon megcsúfolta a féreg, nem hagyott rajta emberi ábrázatot...

Ábrám gróf ott hagyta a tornát, kiment megnézni a testet. Két oláh, szintén Harhulák, ott állottak a halott fölött, kezükben fáklyával. Hidegek voltak, mint a szeptemberi éjjel és az úrnak minden kérdésére csak egy-egy szóval feleltek. Azzal sem törődének, hogy Wejér Ábrám lehajol a halott társukhoz és szeliden, gondosan megigazítja a fejét, szólongatja, mint egy gyermeket.

- Tor lesz? - kérdezte az egyik.

- Hozzátok be, erre! - mondta a gróf.

A testet letakarták egy fekete atlasz szoknyával, melyet Luigi, a komornyik teremtetett elő, aztán bevitték a lovardába. Ott letették a középre, az úr viaszgyertyákat állíttatott melléje, és őrizetére alabárdost hívott. Azután pópákért küldött a szomszéd falukba, elhozatta mind.

- Húzzátok ki az ágyából, amelyik nem akar.

Csendben várták a papokat. A leányok citromvizet ittak, a dámák meg az urak csendesen szörpölgették a forró puncsot. Ábrám gróf leült a nénje mellé és hallgatott.

Jöttek a pópák, hat elavult arcú, nagy fekete szakállú szál legény. Misének öltözve, teljes ornátusban. Megálltak a holttest fölött és énekelték khórusban a halotti éneket.

- Krisztina néném, a keszkenőjét! - szólt Wejér Ábrám és apró, keselyűszemeiben nagy könnycseppeket morzsolt szét.

*

Hajnal felé elásta Harhula Pétert a másik két Harhula. Még csak három óra volt, hatkor kelni kell, az urak nem tartották érdemesnek lefeküdni. Ábrám grófnak jó kedve kerekedett megint. Felöltözködött tetőtől-talpig páncélba és mérkőzésre hívta a két mezőségi gavallért. Mindjárt-mindjárt sarokba szorította őket és ahogy cselei sikerültek: acélkacagása nagy visszhangot vert az elcsendesedett szalában. Ingerkedett velük, gúnyolta őket, de egyszerre csak a szeméhez kapott: megint arra vette magát a vér, a két paripa helyett két tüzes vermet látott.

Elfelejtkezett arról is, hogy asszonyok vannak még itt, hogy Perei Krisztina nénje hallja és elbődült, mint egy bölény. Leszállt a lóról, szégyenkezve, támolyogva és szó nélkül háló kamrájába ment.

*

Hat órákor, reggel, Luigi sorra járta a vendégek szobáit, meggyújtotta a gyertyákat, teletömte elemózsiaival a vadásztáskákat. Egy pár perc múlva indult az egész társaság, hajtóstul, cselédestől a rengeteg felé.

A tűz irányába mentek, hol Wejér Ábrámnak kellett várakozni rájuk, rendes szokása szerint, mert a gazda mindig serényebb volt vendégeinél.

Ott is találták a kicsiny vadászával, egy tömzsi parasztgyerekekkel együtt. Övig pörére vetkőzve ott állt a tűz mellett, a gyermek meg vadászkürtből, forrásvízzel öntözte. Az óriás mell párolgott, tüzelt, míg környöskörül dér feküdt az avaron, a tölgyek lombjai vörösre csípve, fázósan zizegtek.

Tél volt már itten és a fára mászott hajtók látták, hogy a hegyek alja is fehér már. »Hó van!«

Mindannyiuknak különös jó kedvük támadt. Nagyokat húztak a rózsolisos palackból, Ábrám gróf tréfásan magához szorította egycsővű Lazaro Laziriniját és jelt adott a kürtösöknek.

Megindultak lefelé a ritkás erdő avarján. Szólt a kürt, csaholtak a kutyák, a lovak nyerítettek alant.

A ház ura maradt hátul a gyerekekkel. Minduntalan meg-megállt s odaszólt a gyerekeknek:

- Kölyök, a vállad! Belé-beléfogódzott, mert attól tartott, hogy elesik. Szemei mindegyre káp-ráztak, minduntalan tüzes kerekeket, halmokat, veres fákat látott. Majd egyszerre teljes sötét-ség borította el, nem látott semmit.

Belefogódzott egy fiatal cserbe és megrázta azt:

- Nem látok, nem látok semmit! - ordítá és vak dühében szinte kitépte a fát.

Alant a völgyben gazdáikra lelt paripák vidáman nyertettek. Az erdőmester egy sziklahasadékból jelölte a helyeket... az első igazi kürtző remegtette meg a szeptemberi reggel szűz csendességét.

És neki le kellett ülni a fa alá, tehetetlenül, mint egy böngészésben kifáradt pulyának.

I.

Még egyszer, - egy napig - látott, azután megvakult egészen. Nem lehetett segíteni rajta, huga, aki udvari dáma volt Bécsben, hiába küldte le a leghíresebb bécsi szemorvost. A látó idegei sorvadtak el tökéletesen és egy véghetetlen barna tömeg volt körülötte az egész világ, a piros arcú szelid leányok, a hollófekete szelidíthetetlen paripák, mosolygós mezőségek, elvadult erdők komor belseje... Mindent, amit csak szeretett a világon, s mindaz, ami az övé volt, azokkal nem bírt, azoknak nem parancsolt többé.

Ébren volt éjszakákon át és nyögött. Perei Krisztina, néhai anyjának özvegyen maradt huga, néha lejött hozzá a felső traktusból és fölvervén Luigit, bejelentette magát. Együtt töltöttek el sok álmatlan éjszakát. Az idős dáma leült öccse ágyának szélére és családjáról való történeteket beszélt el neki. Emlékezett egy asszonyról és kárhoztatta azt, mert rossz vért hozott be a familiába. Beszélt neki apjáról, annak gyermekkoráról, mely szakasztott olyan volt, mint az Ábrámé. Elbeszélte neki azt a történetet, melyre Wejér gróf már csak homályosan emlékezett. Amikor apját, a főispánt a vármegye gyűlésén szonika föl akarták koncolni. Egyedül ő, a hétéves gyerek védte, kicsiny, gála kardját fogván az alispánokra... Elregélte azt is, amikor apja először ültette lóra... Négyéves volt, de olyan nagy és erős, mintegy tízéves gyerek... leesett, kétszer, háromszor, de nem sírt. Akkor sem sírt, mikor apja megverte olyan kegyetlenül, hogy szinte összetört belé minden csontja...

A vak ember arca kiveresedett, amint az apjától ötven esztendő előtt kapott ütlegekre gondolt.

- Vad voltál, tüzes voltál, egyszer majd lelőtted a tulajdon édes apádat!

- Igazságtalanul vert meg, most is mondom, igazságtalan volt akkor... - mormogta Ábrám, néniének kicsiny fehér kezét odanyomva forró homlokához.

Így virradt rájuk akárhányszor. Amikor álmatlan volt Ábrám, Perei Krisztina mindjárt megérezte, mindjárt ott volt. Jött egészen fehérben. Abban a hálóköntösben, melyben urát fogadta, de haja, de arca egészen olyan volt már, mint amilyen rajta a hollandus vászon. És az egész várban nem emlékezett rája másmilyennek senki... Csak Luigi, a komornyik emlegette, hogy ezelőtt húsz évvel még nagyon szeretett kártyázni...

Most is egy nap, hogy öccsét mulattassa, előhozakodott a pohárszékből valami régi kártyákkal. De csak némely figurákat ismert már. Abbahagyták és beszélgettek. Néha mindennap, néha meg egy hétig sem látták egymást. Ábrám egyre aludt. Sosem ivott bort, de most sokat és különösen nehéz fajtákat ivott, hogy elkábítsa magát. Egyszer oszt azt is abban kellett hagynia, az ital nem bírt többé vele, ihatta kupástól, nem érezte meg.

Tél jött. A völgybe vezető utakat egészen elállotta a hó. Sem a faluba, sem a várba nem szállt még egy idegen madár sem. Ragyogó, világos, csendes éjszaka volt az, ami leszállt reájuk. A verebek potyogtak lefelé az ereszről, a komondorok behúzódtak a színekbe. Nem járt sehol senki.

Ábrám kiült az erkélyre és belemerült a fehérségbe, hátha megérzi vagy egyszer ha csak egyetlen csillanását. Hallgatta, nem nyikorog-e erre valamely szekér, nem ugat-e túlhan a falu felől valami idetévedt ordas... Egyszer mintha hallotta volna a jól ismert vonítást, kiabált a puskája után. Virág, az egyik cigánypecér, kihozta neki a híres Lazaro Lazarinit.

Tessék!

Ábrám gróf leejtette kezéből a fegyvert és ráordított a cigányra:

- Mit vihatsz, gazember!

Meg akarta csapni. Voltak napjai, amikor mindenkit meg akart veretni. Ide legközelebb eső faluját, a verbéniaiakat, kiket tíz esztendővel hamarabb szabadított föl az általános föl-szabadítás ideje előtt, de kiket még most is jobbágyainak nézett. Kik még mind az ő földjét szántották, erdejét tüzelték, zsarnokságát nyögték. Ezt a fél székely, fél oláh keveréket, kik között - csudálatraméltó - nem egy legény hasonlított reá. Olyan nagyfejűek, olyan sűrű hajúak, szögletes, Hephaistos mellűek voltak, mint ő. Reményteljes állapotban levő szép fekete asszonyok álmodtak tán róla, a mindenható úrról, kinek nem sok szavába került volna, hogy fölelevenítse egy elévült jogát, a jus primaeről... Ami néha tán eszébe is jutott Ábrámnak...

Verni, ütni, ölni. Ádáz vérének vér után való vágyakozása talán sohasem volt olyan erős, mint most, amikor a csínytevő béres is elfutott előle. Dühvel és utálattal töltötte el tehetetlensége és szerette volna szemeit kivájni, mert nem tudott az meglátni még csak egy pusztát sem abból a temérdek hóból, mely vadászlovak patái alatt nyikorog, vadvértől piros most mindenfelé...

II.

A tél mind erősebb lett. A hó megfagyott, még az árkokban is úgy összeállt, hogy megbírta a szekeret. Jöttek a kispáli várhoz az urak, régi cimborák. De a kapuk be voltak zárva mindenfelől, hiába zörgetének. Ábrám nem bocsátott be senkit, még Perei Krisztinát is elküldte Kolozsvárra, színházba, mint ilyenkor rendesen. A magányosság még egy kissé hűtötte vérét, nem volt kivel mérkőznie, kivel zsarnokoskodnia, kivel - nagylelkűsködni. A számtartót, a belső tiszteket is bekergette a falubéli kastélyba, nem maradt itt némi cselédségen, néhány lovászon, Luigin és a kis vadászgyereken kívül senki.

A felső traktusban egyedül lakott a Perei Krisztina kisasszonya, egy húsz éves, csendes, satnya leány, akit Penészvirágnak hívott itt mindenki. Most ezzel együtt költötték el az estebédet, szótlanul, komoran. A lány úgyszólván még lélekzeni se mert és egyszer, amikor véletlenül megfogta a vak ember kezét, a félelemtől elfakadt sírva. Ábrám gróf a sírástól nedves, forró kis arcot magához vonta és hosszan, hevesen odaszóritotta arcához, mormogván mellé egypár szíves szót...

Aztán nem ettek többet együtt.

Ábrám egészen bebújt odújába. Most már csak Pétert, a vadászgyereket tűrte meg maga mellett. Ezt költötte föl éjjel, barackot mérve a csontos, nagy fejére, mely szakasztott olyan formájú volt, mint az övé. De a gyerek, amikor csak szerét ejthette, elszökösztött mellőle,

kiment madarászni, vagy veréb-göbeccsel löni össze-vissza mindenre. Baja volt vele, pedig a kis paraszt úgy rettegett hangjától, mint mennydörgéstől városi gyerekek.

Néha úgy bánt vele, mintha tulajdon gyermeke lett volna. Tanította parancsolni, pipázni, uszította a cselédleányokra.

Éjjel - többször is - lovat nyergeltett neki a lovardában. Meggyújtatta a lámpákat, befűtette a nagy bolyai kemencéket. Aztán a terem közepére állva, bízta a gyerek paripáját, csattantott a nyelvével, pattintott ostorával...

Egyszer-egyszer, amikor Péter lebukott és nagyokat nyögött, nevetett is. És ráült a megvadult ménre ő maga, de hiába köttette magát a lóhoz, mint egy gyermek, leesett és a ló elragadt vele, vonszolván maga után ki az udvarba.

Összetörte egészen. Le kellett fektetni. Penészvirágot lehivatták, az etette. Egészen ellágyult és hagyta magát pólyáztatni, becéztetni, mint lázbeteg kislány. Egész estén át fogta a kis-asszony kezét. Egyszer-egyszer beszédbe is ereszkedett vele. Megkérdezte:

- Úgy-e maga kicsi Penészvirág most mosolyog?

- Igen, hogy tetszik tudni?

- Úgy érzem. - Nem fél már tőlem, mi?

- Nem.

- Nem is szomorú?

- Nem, miért lennék az?

- Mert itt nincsenek férfiak.

- Hát a gróf úr?

- Én?

Ábrám elhallgatott, majd kevés vártatva elbeszélte a leánynak, hogy is ragadt ő itten. Olyan, bőbeszédű lett, mint egy poéta. Apró részleteket, humoros, színes apróságokat mondott el arról a napról, amikor színészeit kiverte a házból. Nem akartak tanulni, mindig csak ettek volna, olyan kövérekké lettek, mint egy-egy hörcsög...

- Csak maga maradt itt, kicsi Penészvirág, Magát is ki akartam dobni, de tél volt, a primadonna könyörgött, hadd maradjon itt... hát ittmaradt... Az apja egyszer-másszor még eljött, egy tiszt, jólövő, morva.

A leány csendesen, édesdeden sírt. Ábrám megszorította a kezét, szinte vért facsart belőle. De aztán nem szólt többet hozzá, aludni küldte.

Egész éjjel jó kedve volt. Többször megijesztette a kis Pétert, olyant kacagott. Reggelre fölkel, nem volt semmi baja. Beküldött sebtén Torda-Ditróra papért s másnap ennek némi ellenállása után összeeskettette magát Penészvirággal.

III.

Februárius negyedikén újra nagy hó esett. Reggel kezdte és hullt az egész éjszakán át. Ábrám gróf éjjelre mindig nyitott ablakán keresztül jól hallotta a pelyhek melankolikus zenéjét és szíve olyan hangosan, különösen dobogott, hogy nem tudott többé hanyatt feküdni, fölkel és kezét kidugta az ablakon.

Nem is pelyhek, teljes, nagy, puha tollak estek a tenyerére. Olyan hó volt ez, mint amilyen nem esik a világon sehol, csak erre az erdélyi havasok fölött. Nem is havazás ez többé, mert az egész levegő-ég egy hó, a föld felett s az ég között egy fehér, puha, sűrű, de könnyű elementum foglalja a levegő helyét. Mintha a világ ujonnan formálódna, mintha a föld egyszerre más planéta lenne... És mintha ez a különös állapot, ez a szomorú, félelmes, édes muzsika meg nem szünnék soha.

- Nagy hó, finom nagy hó! - mormogta magában a vak úr és odaült az ablakhoz, hogy jobban hallja, mint muzsikál az éjben neki egész operákat, regéseket, hősit, fényeset...

Milyen gyönyör hallgatni is ezt az ezüst éjszakát, hát még belemerülni testestől, lelkestől, nekiindulni a fehér végtelenségnek, a puha hullámokon, fekete vadat úzva. Menni, csak menni, loholni előre, sziklán föl, sziklán le, kis hegyi lóval szügyig merülni a havas szakadékbába... Nem aludni, nem enni, csak be, be a rengetegbe!

A várkastély körül ötvenezer hold erdő terült el. Minden szál fa benne - Ábrám grófé. Tavaly ilyenkor harminc napig vadászott benne és nem lelte végét. Pedig erőnek-erejével végére akart járni... Kidőlt mellőle mindenki, az urak a hidegtől feketére égett ábrázattal átszöktek tőle, előle, Moldovába. Maga is, a fagytól olyan ábrázattal, mint az ében, visszatért a harmincegyedik napon.

Most ez jutott eszébe és haragudott magára. Ez egyszer ki kellett volna magát tombolnia, nem megfutnia gyáván, inkább meghalni, ott fagyni a hóban, pakulár lelt volna a holttestére és nem tudta volna, hogy kicsoda. Elásta volna, esett gödölyék mellé...

Megborzongott, a hó befűjt az ablakon. Meghalni, nem. Tehetetlenül feküdni, nem parancsolni önmagával, tűrni amint vele, fölötte csinálják a hókusz-pókuszt. Meghalni, elesni, olyan tehetetlenül, mint egy vén ló, aki teleette magát friss lucernával.

Ilyen rettentő düh sohasem fogta el még állapota ellen. Fogait csikorgatta az éjben és szeretne volna megrázni a kastély oszlopait, hogy fölötte összerogyják az, és vele eltemessen mindent.

De a harmadik szobából, a nyitott ajtón át a kis Penészvirágnak, az asszonynak egészséges, édesded lélekezése hallatszott be. Úgy aludt, mint egy gyermek, míg a pitvarból izgatott és hangos, férfias lélekzétvétellel szunnyadt a kis Péter. Néha álmában szólt is egyet-egyet, kutyát, lovat szólingatott, kergette a vizslát a vadtól »csiba te!«

»Az éjjelt érzi!« - susogta Ábrám és hirtelen gondolva valamit, rányitotta az ajtót. A gyerek nyomban fölébredt és fölült vackán.

- Öltözz! - szólt Ábrám.

A gyerek magára kapta a bekecsét.

- Megyek valahová?

- Együtt megyünk. Húzz csizmát is. Menj ki, nyergeld fel Mucit meg Barabolyt. De ne verj föl senkit. A fegyverszálából hozza ki a Lazarinomat, vadászkést is hozza, magadnak is fegyvert, de nem göbecessel hordót. Férfifegyvert, birod?

- Birom, hová megyünk?

- Ki. Nem szűnik a hó, nézzed?

- Szűnik, mindjárt eláll. Hajnalra nem lesz.

- Ne beszéljess. Igyekezzél. Egy, kettő.

...Megindultak a Korabgyia felé. A hátsó ajtón mentek ki, hogy a kapus meg ne tudja. Valósággal szöktek, s az úgy tetszett a gyerekeknek, hogy szeretett volna nevetni. De nem mert, nem merészelt urára se nézni, aki mereven, de bizonytalanul ült a kis hegyi lovon. Erősen fogta a kantárt és szorosan a gyermekhez tartotta magát:

- Vigyázz rám, ha Baraboly észre nem vesz valami bajt, te figyelj, szólj. Világos van?

- Akár nappal. Merre menjünk.

- Neki egyenesen a Korabgyiának. A bánya felé, a forráson túl, be a fenyvesbe. Jártál már ott?

- Nem, de megtudom. Messzebb van, mint a nyárfák?

- Messzebb. Három óra, de sietnünk kell, hogy ott legyünk pirkadás előtt.

Serényen poroszkált alattuk a két kis ló. Nem esett velük semmi baj. Ábrám és még inkább lova tudta erre az utat. Ritkás erdőkön mentek keresztül. Halott vidéken, ahol még csak egy sármány se mutatkozott. Csak ahol a fenyvesek kezdődtek, ott látott a gyerek valami mozgó vörösséget.

- Róka! róka! - kiáltá.

Nem szabadott reája lőnie.

- Majd benn a Korabgyiában! - szólt Wejér Ábrámra egészen szelíden.

Ott akart üzni még egyszer vadat. Oda vágyott, annyi tűzzel, olyan éhséggel, hogy ettől az érzéstől alig tudott lélekzeni is.

- Oda, oda, siessünk.

Beértek a fenyvesekbe. A lovakat itt kellett hagyniok, bekötötték egy összeboruló fenyőpadmaly alá. A rövidebb, de a nehezebb út most következék. Kúszniok, mászniok, kapaszkodniuk kellett. A vak ember egészen összevérezte magát, lélekzete is elfogyott, minduntalan kérdezte a gyereket, nincs-e itt mély?

- Nincs, nincs, csak ne tessék félni.

Nem félt, de a félelemnél egy sokkalta kegyetlenebb érzés kapta karmai közé. Fölfelé igyekeztén, úgy érezte, mintha egy rettentő mélységbe zuhanna lefelé, de nem egyenest, hanem hol erre, hol arra dobódva. És ez alatt egyre vérzett, minden pillanatban megütötte fejét, hogy szinte elszédült bele. A gyerek, mint egy mókus, úgy mászott előtte. Néha lenyújtotta feléje kezét s neki belé kellett fogódzkodnia.

Fölértek. Benn voltak a rengetegekben. Megállhattak egyenesen. Pihenni, mindketten oda-támaszkodtak egy fához. Percekig nem tettek egyebet, csak lélekzettek. Előbb jól kellett lakniok ezzel az élettél itt, csak azután ocsudtak föl.

Már reggel volt. A sötét lucfenyők alatt világított a hó. Az erdő mélyében végig-végig rezgett a napnak egy erővel betolakodott szilánkja. Elhullajtott aranyszögek ebben az óriási kriptában, holott örökös szomorú zsolozsmákat, fájdalmas halotti énekeket zizegtek a fehéren mumifikált túlobbok. Egy végtelen halotti mise, melyben a nagy, kinőtt fenyvek celebráltak, a törpe, koldus, kopott kis fák ministráltak. - Folytonos orgonazúgás, mely, ha elállt egy pillanatra, újra kitört nagyobb erővel, olyan forte, hogy szinte beleszakadt az ég.

- Megfulladok, vágd szét a bekecsem gallérját! - nyögte Wejér Ábrám, szédülve a kéjtől, a fájdalomtól.

A gyerek megcselekedte a parancsot. A vak ember bele fogódzkodott a kezébe:

- Vigy beljebb, valami tisztásra.

Elvezette.

- Állíts egy nagy, széles törzsű fához. Add kezembe a fegyvert. Vadászni akarok.

A gyerek odaállította, maga pedig odahúzódott egy száraz törzs mellé és vizsgálta a fák koronáit.

Ábrám kezébe fogta fegyverét és kereste rajta a kakast. Keze most fázott, nem találta. Ingerülten akasztotta vállára:

- Nem látsz valami nyomot?

A gyerek elszaladt körülnézni, majdnem egy negyedóraig volt oda.

- De; róka- meg medvenyomot.

- Bizonyos vagy benne?

- Bizonyos.

- Nem félsz?

- Nem.

- Mit fogsz tenni, ha jönnek?

- Lelövöm.

- Majd csak én.

A vak ember újra kezébe fogta a fegyvert, figyelt, hallgatódzott olyan szenvedéllyel, hogy arca szinte eltorzult bele! Visszafojtotta lélegzetét is, hogy jobban halljon.

Hallott. A rengeteg megmozdult, a halotti kórus fölött diadalmaskodott az élet. Mindenfelé megmozdultak a vadak, ordasok jönnek csapatostul, medve topog magányosan, maga alá törve a túlevelű cserjéket... Még olyan vadak is, melyek nem tanyázhatnak itt, most ide el-tévednének. A makkosból erre bújkál a rőt-vad és éles röffentésének karéneke hangzik... Rüggyent a szarvas-ünő... Fölötte fajdkakas szól, császármadár hullatja fölülről a havat...

És most mind e zaj egyszerre elfül. Hatalmas bögés remegteti meg a végtelen, a visszhangos kriptát. A vak ember arcán kiüt a verejték, fejét odaszorítja a fához, világtalan szemeit tágra nyitja, kezével reszketve keresi fegyverének kakasát és suttogja magának:

- A bölény, ez a bölény!

Az utolsó bölény, melyet negyven évvel ezelőtt itt ejtett el apja, nem pusztult el, itt van, él, csörtet feléje rettentő robogással. Nekivadulva jön, mindjárt itt lesz a királyi vad, az első, a legnemesebb, a legerősebb, melyet ősei dárdával, buzogánnyal űztek, mert golyó nem fogta... A kihalt vadkirály, melynek fajtája ez országban elpusztult egészen, nincs már talán csak egy, az utolsó...

- Hallod, a bölény! - suttogá Ábrám.

A gyerek nem értette, nem hallott semmit.

Wejér Ábrám hallgatta tovább, mint közeledik feléje, már látnia is kellene, már biztosan feketéllik... Jön, eltiporja rettenet.

Fölkapta fegyverét és lőtt a levegőbe.

A durranástól kijózanodott. Kietlen csend, egy feketeség volt körülötte. Sóhajtottak a fák, miserere deit zizegtek a lombok. Kripta volt ez, semmi élet sehol.

Egészen magához tért:

- Nincs itten semmi, gyereink!

- Várnunk kellene, méltóság uram, valamit hallok, mintha ordas söprené farkával a havat...

Vártak egy kissé. A vak ember szótlánul meredt maga elé, a gyerek izgatottan mászkált a hóban. Egy félóra is eltelt ilyen. Zaj hallatszott, megint elhallzott. A szellő is megállt szinte egy percre.

Ebben a halotti csendben egyszerre megszólalt Wejér Ábrám. Rekedten beszélt, majd hirtelen olyan érccel, hogy Péter megrémült belé.

- Kölyök, haza tudsz-e innen menni magadban?

- Haza.

- Jól van, derék gyerek vagy, állj velem szembe. Vagy tíz lépésnyire, ne nagyon távol.

A gyerek oda állott, Ábrám folytatá:

- Ne félj semmitől, nem lesz semmi bajod. Erősen meg van töltve a puskád?

- Meg! - motyogta a gyerek reszkető szájjal.

- Derék gyerek vagy, nem félsz. Nem szabad sohasem félned. Magyar vagy: tudsz-e egy zsoldárt? Mondd.

Péter mondta.

Ábrám gróf lehajtott fejjel hallgatta, majd rándított egyet vállain, egészen kiegyenesedett, kigombolta mellén a bekecset, hogy meztelen melle látszott és szólt:

- Vigyázz reám. Számolni fogok: egy, kettő, három. Amikor a hármát mondom, már céloztál és lösz ide, de nem máshová, vigyázz!

A gyerek alig tudott már lábán állni. Kitörte a hideg, lázban volt egészen, szeretett volna elfutni, de nem tudott. Bűvölet tartotta itt e tehetetlenül is óriás hatalmú emberrel, ezzel a királyi vadak legutolsójával, kinek világtalan szeme is jobban tudott parancsolni, mint mások ép tekintete...

Ott álltak egymással szemben. A gróf meztelen mellén szíve helyére mutatva, a gyerek dideregve tartván kezében puskáját.

- Vigyázz! - kiáltá Ábrám. - Emeld föl a puskát, célozz.

A gyerek eszméletét veszítve, fölemelte fegyverét, nagy, csontos fejéhez, ahhoz a fejhez, mely kicsiben tökéletes mása volt annak a hatalmas főnek, mely ijesztően, parancsolólag bűvölettel meresztette rá szemeit...

- Egy... - hangzott ércesen.

- Kettő...

Mintha e pillanatban a gyerek láza egyszerre elmult volna. Egy másik láz kerekedett föléje. Az a vad tűz, melyet egy házasságot törő nagy úr lopott be az ő paraszti vérébe. A pusztítás, az öldöklés, a hősiesség, az akarat, a vér után való vágyakozás forró vágya... Keze nem reszketett többé, izmai megfeszültek, szeme megvilágosodott, célzott és mikor a »három« felhangzott, annak második szótagja beleveszett egy durranásba - és abba a zajba, melyet egy hatalmas test zuhanása okozott a szűzi csendességben.

AZ ADÓTISZTNÉ ALBUMA

Micsoda összefüggésben van egy adótiszt házassága a nagy egyetemesssel? Egyáltalán: mily hasznokat merít az emberi társaság abból, ha egy vidéki adótiszt házasságban él? Hogy a suszterek nem halnak éhen, - ez a momentum legnyilvánvalóbb az egész problémában. Négy-ötöszetendei adótiszt házasság után évenként legalább hat, sőt tíz új cipőre vagy csizmára van szükség. Leginkább csizmára, rövidszárú borjúbőr csizmára, amely elszakíthatatlannak látszik, annak is kéne lennie, mégis elszakad.

Mily gyorsan, mily nyomorúságosan és mennyire kimegy a formájából. A gyerekek verés nélkül már föl se akarják venni, sírnak, hogy fáj benne a lábuk, a belső reparálások feldörzsölik a kis bütyköjüket, a szög kikezdi a talpukat, az egész lábuk merő seb. És magának a csizmának oly komikusan huncut arca van, a torkán folyton enni kér, erőltetve görbén áll, összeesik, a fülei kétfelé állanak, mint egy rosszul szoktatott, vásott gyerekéi.

Iszonyú ilyen négy pár csizma az ajtó előtt, egysorjában, hajnalban. Az egyetlen cseléd dühösen, álmosan vágja le, ki se fényesítvén becsületesen, mert hisz nem vehet suvikszot a maga pénzéből. Megtörli, megkeféli, megkeni egy kissé halzsírral és az valamit még javít is rajtuk. De némelykor azon sárosan állanak ott napokig, sőt hetekig, amíg nincs cseléd, vagy amíg az adótiszné szoknyát kap magára, kilopódkodik, megtisztítja, megkeféli őket a konyhában és kevesebb vagy több pietással lelöki az ajtó elé.

Brr! olyan hideg van ilyenkor a konyhában, ahol tegnap dél óta tűz nem égett, hideg az ajtó előtt és hideg az ajtón túl a szobában is, hiába fekszenek annyian együtt. Reszketve keresi meg a gyufát, fogvacogva gyújt tüzet és lelki fázással fog a napi munkához, önti le újra a tegnap leforrázott kávé, melegíti meg a platnin a krajcáros száraz zsemlyéket.

Négy zsemlye a négy pár kis csizmához. Négyszer annyi is elkelne. Veszekedés van ezen minden reggel. Csereberélik, csalják egymástól. Minden reggel kikap ezért egy vagy kettő, néha mind, de leginkább az utolsóelőtti fiú. Verekednie kell velök az adótisztnek, ha egy kis rendet akar!

De mikor a gyermekek, ah, oly kedvesek!

- Nem akarok többet! - mondá Tardonnainé, dühösen nézve végig az adótisztet. Az vállatvont:

- Hát én akarok?!

Megegyeztek abban, hogy nem fognak kinlódni azért, hogy a suszter megélhessen. Elég négy pár csizma egyszerre. Sőt sok; de ha már megvan. Kilencesztendei házasság után éppen elég. Ha Jánoska meg Izéké - biztos neve nem volt még - meg nem halnak, több kellene még. Hanem most már egyetlen párral sem lehet több. Kezet adtak egymásnak.

- Végre nekünk is kell élni! - mondá az asszony.

I.

Tökéletesen igaza volt abban, hogy eddig nem éltek, hogy eddig nem élt magának. Az első esztendőben mindjárt gyereke született, aztán megint; egy meghalt, született másik. Már a lakás falai is telítve voltak a gyereksírás hangjaival. Ki nem jött a szoptatásból, már kezdeni kellett az etetést. A mellét odaadta a legfiatalabbnak és azalatt ételt rágott az utolsóelőttinek. Roppant mód étkes volt valamennyi, mint a fiók vércsék, folyton tátogatták a piros csőreiket.

Elszítetták, kifárasztották, csaknem megbolondították. Másfél font húst főzött ebédre, azt úgy szétosztogatta, hogy ő neki magának csak egy kis szopogatni való csont maradt.

- Mama! - mondá az adótiszt - én nem tudom, te miből élsz?

- Én magam sem tudom!

Néha süttött magának egy kis íróstésztát, de a gyerekek elkéremsélték tőle. Idegen helyeken uzsonnakor lakott jól. Mindazonáltal jól nézett ki, elég erős volt, sőt csinos is, ha nem nevetett. Ilyenkor meglátszott, hogy két szemfoga kétoldalt hiányzik és a nagy, ép fogai elől sincsenek valami nagy rendben tartva. Ilyenkor a patikáros küldött neki fogpépet ajándékba, de a gyerekek rendszeren elsikkasztották a skatulája miatt.

Elhatározta, hogy nem engedi többé. Elhatározta, hogy élni akar. Sőt elhatározta azt is, hogy gyűjt pénzt és mihelyst az amerikai fogorvos megérkezik Pestről, betéteti a hiányzó két fogát. Elment sétálni, lapot olvasott, ha hozzáfért, és egy a házban lakó borbélynéval együtt előfizetett valami olcsó regénycsarnokra.

Az adótiszt hivatalban volt és a gyerekek, akik az evésen kívül leginkább a vasút iránt érdeklődtek, felforgatták az egész szobát és vasúti szerencsétlenséget játszottak. Tardonnainé beült a másik, a vizitszobába, amely állandóan oly hűvös volt, mint a pince. A falai nedvesek voltak és a padló között állandóan apró növények csiráztak ki. A búza, az árpa; valószínűleg az egerek hozták be. Az egerek, amelyek itt egy nagyobb szabású telepet tartottak fenn. Tele volt velük minden lyuk, minden bútor. Különösen a garnitúra, a sárga kerületű foltokkal teli zöld ripszdíván, a horgolt kézimunkákkal leterített karosszékek. Templomi eredetű igen szegény egerek lehettek, mindig cincogtak. Sőt az öregebbek sans géne sétáltak föl s alá az egyetlen szőnyeg téglaszínű rózsáin. Tardonnainé némi utálattal, de valamelyest ünnepélyesen ült itt, a karosszékekben, maga alá húzva lábait; olvasott. Egyszer-egyszer el is felejtette, hogy nem leány többé. Mintha csak tegnap adtak volna neki éjjeli zenét a káptalani tiszték. Künt zajongtak a gyerekek, valamelyiknek kificamodott a karja.

Tardonnainé kábultan nézett szét a dohos szagú szobában. Szomorú, szomorú volt itt minden! Az ablakban muskátlik, elszáradófélben. Egy befőttes-üvegben leander-ág, amely már egy fél éve kínlódott, hogy gyökeret eressen a szivárványos vízben.

Ágy is volt a vizitszobában; a sárga-paplanos vendég-ágy.

»Ezt ki kellene innen dobni!« gondolta magában Tardonnainé.

Azután a politúrozott kerekasztalra nézett. Egy vizitkártya-tartó és egy könyv volt rajta mindösszesen. A tartóban egy pár elsárgult báli meghívó, banket-jegy, házassági jelentés. A könyv: Mindszenti Gedeon költeményei.

»Egy album kéne ide! - gondolta magában az adótiszné - egy olyan album, amilyen nekik volt otthon. Piros plüss, a közepén egy megezüstözött réz szerelmes párral.«

Forró vágyakozása támadt egy ilyen album, egy ilyen szép tárgy iránt. Úgy érezte, hogy ez mindent rendbe hozna itten. Ha valakitől kapna ajándékba! De kitől? A férjétől? Az tőle kunyorál krajcárokat, a konyhapénzből koldul, hogy szivart vehessen! Meg aztán az nem is érne semmit. Valami idegennek kellene azt venni. De kinek? Nem volt ilyen idegenje senki. A házban lakott egy telekkönyvről, Búl Emil nevű, ez laposakat pillantott rá, különösen akkor, ha vállfűzőben felöltözködve látta, de erről az igen közönséges emberről - aki folyton pipaszárákat tisztított az udvaron - szó sem lehetett.

II.

Elment a boltba, nem minden szégyenkezés nélkül. A boltos csak nemrég utasította vissza két gyermekét, akik kalapot akartak venni, de pénz tekintetében atyjuk hitelképességére utaltak. Szégyenkezve jöttek haza, különösen az egyik, aki - barátjai és ellenségei állandó gúnykacajára, - már egy félesztendeje fezt hordott a fején, úgy hívták: a »török«, s gyakran megverték, mert a régi városban még élénken élt a muzulmánok emléke.

Tardonnainé kiválasztott egy igen díszes albumot. Olyant, amelynek eladható voltáról a kereskedő már rég letett. Szívesen adták neki hitelbe és rátukmáltak még egy divatból kiment kesztyűt és egy aranypettyes kalapfátyolt.

Boldog volt; fölmelegedett. Az album csaknem tökéletes; Faust és Margit volt a födelén kiöntve nikkelt. Gyönyörűen festett a szalon asztalán, dacára, hogy az ágy benn maradt, nem lehetett hová tenni. Ő jött hát be feküdni az albumhoz.

Nem hiányzott többé semmi, csak a fényképek az albumból. Valamennyi fotográfiája volt, azt mind elpusztították a gyerekek; pedig két igen fess ember, - rokonai, honvédtisztek - is megajándékozta egykor névjegy-alakú arcmásával. Férje írásai között nagynehezen rátalált a király, a királyné és a trónörökös arcképeire. Azokat helyezte el az albumban és estenden jóleső szomorúsággal el-el nézte a szerencsétlen sorsú királyfit.

»Mily szép férfi, mily magas homloka volt!« mondá magában.

Egyelőre lelke nem kívánt semmit; betelt. Az jól esett volna neki, ha férje meglátja az albumot és számonkéri tőle, hogy honnan szerezte. El is készítette, hallotta is magában a párbeszédet:

- Honnan vetted?

- Vettem, kaptam.

- Kitől?

- Azt nem mondom meg. Ha én férfi volnék, tudnám, nem kérdeném?

Ő nevet, a férfi elhalványodik.

- Jól van, keresni fogom!

Nem, nem kereste. Pedig meglátta az albumot, a gyerekek figyelmeztették rá, akik epekedtek utána és különösen szerették volna bevonni vasúti természetű játékaikba.

A férj éppen csak megnézte és csupán annyit mondott:

- Hol vetted, neked pénzed van a bőröd alatt is. És nekem agyon kell kunyorálni magamat, amíg egy pár krajcárt kapok tőled!

Egy kissé haragudott; az asszony viszonzta haragját és nem szóltak egymáshoz egy egész napon át. Másnap este azonban kibékültek.

Kint vacsoráltak az eperfa alatt: kenyeret májusi vajjal és snidlinggel; Tardonnai tartlin nyert a délután - bár egy krajcár nélkül ült le játszani - és hozatott egy liter sört. Megkínálta a feleségét, adott a gyermekeknek, igen enyhe, családias, sőt idillikus hangulat uralkodott közöttük. A vacsora minémúsége, avagy a snidling, az eperfa, a holdfény ellágyította valamennyiüket. Az adótisztne férje vállára hajtotta a fejét és a gyerekek öröme népdalokat dudorászott.

Később - rendbe hozván pipáit - odajött beszélgetni hozzájuk Búl Emil is.

- Emil! - mondta az adótisztne - ez szép név!

Magát az írnokot se tartotta most csúnyának. A hold sütt és az írnok nadrágját hamarosan átváltoztatta ezüsttrikóvá. Arca is egészen kellemetesre vált; sárgás, ritka bajusza az eperfa árnyékában tömött és fekete.

Férfias alak, kár hogy folyton pipázik. De most ezt is megbocsátotta neki, oly szelíd hatást tett az írnok arca, így a pipaszár csutorájával a szájában. Emil nem beszélt; rendesen igen keveset szólt, tisztos, úri, elit asszonyokkal úgyszólván soha. Az adótiszt mesélte a feleségének, - annak idejében jót is kacagtak rajta - hogy az írnoknak, saját vallomása szerint, soha még nem volt szerelmi kalandja. Harmincnégyéves lett és ekkoráig csak azokat a szerelmi kalandokat ismerte, amelyek fölött a türelmes policia örködik.

»Mert becsületes ember!« gondolta most magában az adótiszné. Sajnálta; fájdalmas, sőt epekedő vonást vett észre az arcán.

»Így szemben, en face, egy derék, megállapodott férfi!« jegyezte meg magának, amíg a »kék nefelejs« dallamára valami helyi szöveget dudolt. És nem jutott eszébe, hogy mily közönséges az írnok alakja, amikor hivatalba megy. Pipával az utcán! A cipője mindig csikorog, úgy megy a padlón. Sokszor mosolygott rajta, amikor utána nézett. A fülei - amelyekkel rossz időben nem hall egészen tisztán - hátulról nézve oly nagyok és téglaveres a színük. A kabátja szétválik és láttatni engedi kiült furulya-nadrágját.

»Rendkívül rosszul öltözködik, de mindegy, az arca határozottan érdekes!« folytatta tovább néma megjegyzéseit az adótiszné. Majd megszólalt:

- Nem vétette le kegyed magát soha? - kérde Tardonnainé, amíg egy kissé reszelős kezeivel simogatta férje nyakát.

Arra gondolt, hogy jó volna az írnok arcképét betenni az albumba. De csak egyszer volt levéve, akkor is együttesen, több iskolatársával. Azonban készült arra, hogy levétesse magát.

Szakítottak a témával; csendesesen élvezték az éjjelt. A gyerekek már lefeküdtek, részben aludtak is, részben az ágyban való jobb helyekért verekedtek.

- Oly szép a természet! - mondá Búl Emil.

Az asszony édesdeden sóhajtott:

- Egész éjjel is elülnék itt kint!

Az udvar csakugyan igen kedves és színes volt ezúttal. Az eperfa lombosodott, két kései almafa virágzott; a kis barackfákon már mutatkozott a gyümölcs. A fákhöz kötött szárítóköteleken fehér alsóruhák és az udvarbeli cselédek piros, kék és halványzöld kartonruhái lógtak. Azonkívül a melegvíz - a város természetes mosó-bassinje - közel esett ide. Onnan békaszó és az asszonyok sulyokjának ritmikus hangjai hallatszottak át.

Tardonnainének nem akaródzott bemenni.

- Oly nehéz a búcsú innen! - szólt, és amíg elálmosodott férje vállaira nehezkedett, erősen megszorította az írnok kezét. Az ajtóban - az adótiszt már a cipőit vetette le - még egyszer megállt, még egy pillanatig gyönyörködött a természetben, még egyszer kezet adott Búl Emilnek és csendesesen mondá:

- Vétesse le magát, kérem, én kérem, vétesse le magát!

A GYÉMÁNTPITYKÉS EMBER

Pipacs-földben munkálkodott négy kis paraszt gyerek. Sereghajtónak volt közöttük egy leány is, alig hogy kilátszott a földből. Piros szoknyáját a nap ellen fejére hajtotta, a piros kötőjét meg a szél libbentgette, ilyenformán nem is emberszülte lénynek, hanem egy különösen nagy pipacsnak látszott. Sarlójukkal a kölykök feléje is ingerkedtek, hogy mindjárt levágják, a lányka el is rítta magát, de nem futott el, hallgatta, hogy a fiúk minő szépeket beszélnek.

- Hej, - szólt az egyik, - ilyen búzaföldet se láttam még, hét nap, hét éjjel aszatom benne és még egy kalász búzára se találtam! - így a legöregebb, tízéves, ha volt, sokat mondok.

- Haj, - mondá a fiatalabbik, - de másképp is volt az én fiatal koromban! De mikor volt a'?

- Mikor te?

- Hát nem emlékszik már kend, kilencven meg annyi esztendővel azelőtt. Mindjárt megveregtem a kend fejét a kapa fokával, hát nem kenddel együtt jártunk az iskola mellé!

- Az a', igaz az. Kend is öreg, én is öreg, ez is, amaz is, - hököm pity.

- Játszunk öregesdit!

Mind a négy gyermek itten öreg lett, pontyola virágból ősz szakállt ragasztottak, fogatlan beszéddel beszéltek; egyiknek-másiknak nem is esett nehezére, a Pestu meg a Ferus éppen, most hullatták az előfogukat. Szedték, irtották, szakajtották kifelé a pipacsot és dohogtak melléje.

- Az estállóját Ferus bácsi, az volt csak a világ, amikor én kis kölyök voltam, hát akkor olyan nagy volt egy mezei egér, hogy a bőréből kitelt apámnak a bekecse, a nadrágja, még lajbira való is maradt volna, ha el nem lopja a szabó!

- Az, az! - ordította a másik, aki két esztendeje még szopott, de úgy, hogy a zsámolyt maga hurcolta az anyja után és azt szóval megkérte: é's anyám, üljék ki kend, hogy szopok egy keveset! Az semmise volt, - mondta ez a babszem jankó - az volt valami, amit az én apám cselekedett, hogy a kisebbik hugomat kereszteltük. Volt egy horga, belebocsájtotta a Tiszába, fogott vele egy lakodalmas halat, hogy mink, az egész falu, meg a szomszéd falu megélt abból egy hétig, a dereka a hálnak mégis megmaradt. Hús fuvaros vitte be Egerbe, éppen böjt volt, az egész káptalan abból éldegélt az egész böjt alatt, akkor híztak meg a papok olyan szép kövérré!

- Tudom, láttam az egyik szálkáját, a nagy akasztófát abból csinálták Egerben!

Kicsi volt, kövér volt az egyik tökmag-napszámos, nem igen szeretett beszélni. Valami keveset mégis csak neki is kellett mondani. Mondta is:

- Amikor én fiatal voltam, hej, de más világ is járta. A házunk mellett egy nagy meggyfa állott, azon olyan nagy volt egy szem meggy, hogy amikor a szél a fát megfújta, a meggy leesett, a házunk teteje menten beszakadt alatta, é's szülémék éppen fölöstökömoztek, azokat agyonütötte - a meggy. A szopós kis öcsém, szerencsére éppen disznót ölt az ólban, az megmaradt, rám maradt, nekem kellett eltartani. De az a szem meggy olyan nagy volt, hogy csákánnyal sem birtam belőle kivágni a cikket, a bőre meg olyan vastag, hogy a szopós híjába szopogatta, kikezdeni nem birta. Éhenholt.

A munka elült, a gyerekek szája elállott, csak a kislány vonogatta lefelé, sírásra. Sajnálta a szopóst. Ám a fiúk nevettek és tódították a dolgot tovább, amikor ők még - régen - fiatalok voltak!

Napszálltakor, hogy a pipacs kék lett, a föld pereme piros és a vadrepcében felszökdösnek a nyulak egy kis kabócapiknikre, a sötétedő falu felől jött, jödögélt egy igazi öregember, a kis napszámoslány tulajdon nagyapja. Azért, hogy a kisleányt haza vigye, mint rendesen kézenfogvást, de olyan lassan, hogy egy óra járót háromig is jártak. Ezenkívül még másért is jött az öreg paraszt, azért, hogy a vadbúzában egy-két rendet vágjon, egy kis takarmányra valót a tehénnek. Kicsorbult kaszája a roskadt vállán előre-előrebillegett, a kölykök már messziről nevettek és nézték, mikor bukik orra és mikor megy rajta keresztül a tulajdon kaszája!

- Győjjék kend, győjjék, fiatalabbik öcsénk! - kiáltott elejbe az egyik, aki nem rég még szopós volt.

Nagy barátsággal az aggastyán őket üdvözölte - a leánynak odanyomintott a kezébe egy marok tányérvirágmagot - és mindjárt lefeküdt, hogy a kicsorbult kaszáját egy kicsinyt kifenné. Ehhez tudott még, ámde acél alig akadt már a pengén. Fölállott. Suhintott, ámde úgy meg volt hajolva, hogy meghajolni nem tudott immár: a levegő nyakát nyiszálta a vasa. A gyerekek nevettek, ő meg búfejét lehajtá.

- Haj, haj, én se kaszálok többet. A felséges isten engem elszólított fünek bántásától. No, legalább, amíg éltünk, vágunk egy-kétezer rendet! Régen volt, tán igaz se volt!

- Ábel bá - mondta a legnagyobbik fiú - adná kend ide a kezit, én majd fogom, rendet vágni megint megtanítom. Így, így la, finom volt, tudja kend, csak akarja.

Igy játszogattak, amíg az öreg elúnta, meg is ehült, tüzet raktak, szalonnát pirítottak és amíg a karajra a zsírt csepegtették, az igazi öreg elkezdett arról beszélni, amikor igazi gyerek volt.

- Akkor még Bergetics herceg élt - itt lakott a bodonyi várkastélyban - én meg kályhafűtő voltam nála, a harmadik kályhafűtő, de úgy tudtam a kéményekben a járást, mint a füst, mint a mókus a fáján. Hát amint egyszer fűtök, fűtögetek, Bergetics herceg felöltözik a legünneplőbb ruhájába, csupa karmazsinba, még a csizmája is pirossal volt kisubickolva, csak a lajbijának a pitykéje volt fehér: gyémántpityke rajta, tizenhárom. Maga öltözött, mert oly nagyon büszke volt, hogy nem engedett szolgát a testéhez nyulni. A süvegét is föltette, azon egy nagy vörös kócsagtoll lehajlott, egészen a háta közepéig. Az övét pedig rubinkövesagyú pisztolyokkal, török törrel tele tüzkölte.

- Kit vár a nagyságos herceg?

- Valami hercegisasszony jön háztűznézni hozzám?

- Ideje volna már!

- Nem, csak két görög jön, Egerből, veszik a földjét örök-árendába.

A belső fűtés sora rajtam volt éppen. Reggeltől-estig benne ültem a kályhában. Hát gyönnék a két görögök. Bergetics herceg ült egy pirosbársony trónus-széken, a két görög állott előtte.

- Százezer hold a földem, mennyit adtok érte, örök-árendába.

- Egy százezer sájn forintot minden esztendőbe.

- Jó. De erdőt nem irtjátok, felét a földnek mindég ugarnak hagyjátok, hadd teremjen, ami akar.

- Jó, nagyságos herceg.

- A kastélyból én kiköltözöm, elmegyek Bécsnek várossába lakni, az árendát minden Szent-Mihálykor egy biztos ember oda hozza és elém, az asztalra leteszi. Ha postán külditek, el nem vállalom, én quetánciát nem írok, nem irkállok. Hanem a kastélyba, bárha az is a tiétek árendában, a lábatok soha be nem teszitek.

- Úgy lesz.

- Ne beszéljetez annyit, nem kérdeztem semmit.

A két öreg makogott. Bergetics herceg feddte őket.

- Gazemberek vagytok. A százezer sájn forint az árendába semmi, pénznek. Ha a birtokhoz hozzá sem nyúltok, azon vadon is kiterem háromszor annyi. De csak nyerjetez, nyeljetez, füljatez meg.

- Úgy, úgy, kegyelmes herceg!

- Ha kérdezek, akkor beszélj! Győjjön az uradalmi fiskus.

Hej, akkor az már agyon volt kenve, a görögök minden szalonákkal kövérre spékelték. Csak úgy csurgott belőle a zsírozó. A hasától nem látott, pedig négy szeme is volt. Mégis a kontraktust egy-kettő, megírta. Bergetics herceg nyomban alá is írta, a görögök is alája kezeltek. Ezzel minden meglett volna, a fiskus is elment, a herceg csibukpipára gyujtott, a két árendás meg készült, készülődött, ide is, oda is, szólongatta volna a nagy földesuraságot, de nem igen mertek vele faggatódzni, egymást érdekelték:

- Hát hogy leszünk a fákkal, akik maguktól nőnek? Írtani azokat se szabad.

- Ugar, mi az az ugar, a föld az azt szereti, ha magot vetnek bele. Az jó neki, ha terem. Arra való.

- Szégyenli, ha aszú.

- Hát a kastélyban a borok? Elúnják magukat a setét pincébe, elillannak!

Bergetics herceg se nem nézett rájuk, se nem figyelt rájuk, csak szívott a nagy csibuk-pipából. Nagyon is el talált gondolkodni, úgyannyira, hogy még csak nem is intett nekik: most már elmehetnek. El is feledkezett róluk, mind a füstöt nézte, amit a száján kifútt, lassan, lassúdadon, alig fútt.

Az egyik görög - talán tán nem is görögök voltak ezek - elég az hozzá, hogy neki gyürkőzött, bátorságot kapott és megszólította Bergetics herceget, hogy így, hogy úgy. A nagyságos herceg mind a füstöt nézte, úgy elálmélkodott, hogy nyitva maradt a szája is; mintha nyitott szemmel elaludott volna.

Akkor az egyik izmaelita nekiripakodott és - ámbátor gyengén, az írtóztató, kegyetlen nagy földesuraságnak a vállára ütött.

- Hogy akarja, tekintetes hercegséged!

No, ekkor lett, ami volt! Az úr-úrnak dűhiben, ijedelmében leesett az álla, úgy fölgerjedett, hogy a pipa szopókája kiütötte két fogát, a két legeslegszebbet, legeslegelő. Hogy meg merték szólítani, amikor már semmi keresetjük rajta nem volt, hogy hozzá mertek érni, még meg is ütötték. Elöntötte az epe, nem a zöld, se nem a sárga, a kékszínű epe, aki öl, megöli azt, aki fölkeverte.

(Majd beleégtem akkor a kürtőbe.) Gyöttek a hajdúk.

- A kutyaketrecebe ezekkel! - kiáltotta a herceg, szinte a kastély fundamentuma is megreszketett bele. Hiába rimánkodtak a görögök, vitték őket - csak hogy a földről szóló írást ők is vitték magukkal. Három nap háltak a kutyaketreceben, ő szerencséjükre csak vizslák voltak benne és csak az egyik volt harapós köztük. No az meg is kóstolta a görög vért, ő szerencséjükre, nem esett jól neki.

A negyedik hajnalon kiereszteté Bergetics herceg a két görögöt:

- Menjetek, - mondta - menjetek isten hírével! Vagy maradjatok, minek utána ez a föld, ez a kastély a tettek örök árendába, ellene én sem szavamat, sem írásomat meg nem másolom. Amit én vállaltam, azt vállalom, de a pénzetek, kutyák, nem kell. Sem el ne küldjétek, sem el ne hozzátok, mert fogadhatok-e el pénzt kutyaepektől? Ami az enyém a kontraktusban, az én szóm, az én kezelése, az szentírás, az marad. Ha az úriszék, a hétszemélyes tábla, a vármegye, vagy a császár megmásolja, nem bánom, azok megtehetik. Meg is próbálom, ha azok megtennék, maguktól, azon az okon, hogy négy lábú csahosokkal sem írást, sem szót nem lehet kötni. Köszönjétek egyébként istenteknek, hogy ez és e esztendeje a hercegi hóhérnak családjá kihalt és nem kaptam itt cigányt, aki elbánná veletek. Ki, pedig mostan!

Még csak egyet se mukkantak, úgy elinaltak. A herceg meg fogta magát, megint csak fölvette a gyémántpitykés mellényét - rá a legszebb szűrét - elment világgá és a sok gyönyörű földet csakugyan a két görögre hagyta. Azok pedig, ha már a nagy csúf fájdalmat kiállták, legalább gazdálkodtak és rettenetes módon gazdagodtak. Annál jobban szegényedett Bergetics herceg, mert az úri törvény csak úgy akart neki igazat adni, ha kéri. Ő meg nem kérte. Csak egyet kellett volna szólni a császárnak. Azonban a herceg ugyan karakán legény volt, egy szó nem sok, de nem szólt annyit se. Inkább kezdé a lajbijának a gyémántpitykéit lassanként eladogatni. Egyszerre csak egy lett. Akkor jött hozzánk, az apám volt azelőtt a kedves parádés kocsisa.

- Parádés kocsisom, az utolsó gyémántpitykémet elhoztam neked, ingyen, ajándékba, tarts el engem, kenyéren és vizen, amíg élek.

- Az ám - mondta az apám - eltartom nagyságodat pecsenyén meg boron, ha a kezem le is szakad a gyeplőfogásba.

Attól kezdve ott lakott nálunk. Jó ember volt, csak nem szólt. Ha nem kérdezte az embert, nem lehetett hozzá szólni. Egy régi konyhába lakott, mégis kétszer kellett hozzá bekopogtatni, amíg valaki bemerészkedett hozzá. De nem annak kellett kopogni, aki bement, másnak kellett kopogni. Kegyetlen jó volt, ámbátor még a csecsszopó gyerekekre is haragosan nézett. Mindég csak azt nézte, nehogy rája kapjanak, intett a pecsétgyűrűs ujjával, így van - és úgy volt. Nehogy még neki valaki visszafeleselne... Még a mennydörgésre is rákiabált:

- Elég már!

A felséges ég, hogy, hogy nem, még az ő szavára sem hallgat vala el, puskáját a herceg a vállára kapta és kiment a viharba, esőbe, égiháborúba. Apám meg én szépen utána sompolygunk. Itten a herceg fogja a puskáját és ráfogja az égre:

- Elég volt, ha te lösz, lövök én is, majd meglátom, ki fárad el hamarább!

Lőtt, mennydörgött, olyan mennykövek hullottak, mint az egri nagyharang. Reszkettünk az apámmal, hogy a herceg meglát bennünket! Nem látott, a lábával földre lökdöste maga elől a mennykővet és lőtt, lőtt, egyre lövöldözött:

- Majd meglátom, ki győz! - kiabálta.

Hát az ördög egyszerre csak elkezdte verni a feleségét, az ég elúnta a dörgést. A herceg csak elmosolyodott:

- Úgy-e?! - mondta, pedig az elméjében nem volt hiba semmi, nem bántotta senkinek egy hajszálát, inkább nagyon is szeretett bennünket.

Krisztina nénémnek - hogy igen szép hajadon volt az - ugyan kellemezett, még virágot is hurcolt neki haza a rétről. Allát is megcsípte, szájon is csókolta, feleségül kérte.

Az é's anyám rítt, az apám meg volt ijedve, Krisztinka is szepegett, mivelhogy a görögök kis igás kocsisával, Degeli Ferussal már el volt gyűrűzve. Az apámat a kántor ki is tanította:

- Fenséges herceg, barátom és örök vendégem, az nem lehet, igen alacsony az én leányom magához, ne szíveskedjék elvenni, mert abból nagy baj lesz. Mit mond hozzá a császár!

- Az ám, Degeli Ferus mit szól hozzá? - rítta el magát hirtelen Krisztina.

Csak egyet nézett rajta végig Bergetics herceg. Egy szemével s kegyetlen erőset, azzal sankonfordult s elment... Még most is megy, ha meg nem állott.

A görögök igen nevettek, mert most már igazán ők lettek a herceg!...

... Este lett. Az öreg elhallgatott. De a gyerekek még a néma száját is szájátva hallgatták. A kis unokája, hogy, hogy nem, lassan az ölébe került, onnan nézett föl rá, azután cirógatta. De nem álmosodott el, még meg is szólalt:

- Nagyapa! De bolondok is voltak maguk!

- Miért, rozmaringom!

»Mért, te béka?« gondolták a fiúk, akik az egész beszéd alatt nem gondoltak semmit.

- Hát csak azért, nagyapa, hogy Krisztinkát nem adták a gyémántpitykés herceghez!

- De hiszen már gyémántpitykéje egy se volt! Se egy szem földje. El se tudta volna tartani a menyecskét!

- Hát mire való volt a puskája? Lelőtte volna a görögöket vele és vissza vette volna a földjét!

- Az a! ne, még milyen ez a kislány, ez köztünk a legöregebb! - szólt az aggastyán és vállára vetette a rozsdás, csorba kaszáját.

A kislány meg szépen megfogta a kezét és ő vezette az öreget, a fiúk meg libasorban mentek mendegélve utánuk, egy szót se szóltak a Bergetics herceg földjén, a kaszáló közt, szűk mesgyn járta. Este volt.

VÁSÁR

Itthon, falun, kevéssé van kifejlődve a hotelélet. Vásár volt és a két kocsmában az egyetlen vendégszobát már elfoglalta valami előkelő idegen; a házigazdám, egy festő, nem adhatott éjjelre szállást, hacsak a fiókos dívány fiókjában nem akartam hálni. A díványon magán, két külföldi növendéke aludt: egy bajor titkos tanácsos leánya és egy orosz hercegisasszony, szintén művésznő, öreg és puklis.

A nagy magyar községben, amely nyáron művésztelep volt, kevés úr lakott. Különben én miattam lakhatott volna sok is, én egyet se ismertem és mert éjjelre mégis ott maradtam, barátom, a festő átüzent a szomszédba egy parasztasszonyhoz, hogy hozzák rendbe a tiszta szobát, háló vendég lesz:

- Amerikai asszony. Érzéke van a pénz iránt. Már másszor is küldtem neki vendéget, egy korona jár az ágyért. Tiszta, szép a szobája, az asszony is kellemetes! - mondta a barátom.

- No azért kár volt visszajönnie, hogy egy koronáért kiszálljon az ágyából! - jegyeztem meg én, nem is törődve az asszonnyal, az ággal, az éjszakai nyugodalommal, amely ugyan várhatott, hajnalkor, magyar szilvórium mellett még a francia akadémikusokat szidtuk, pedig azok igazán nem vétettek kettőnknek, éjfélkor elhatároztuk, hogy újra kezdjük az egész művészetet, de most már igazán. Hófödte fejünk - a festő is ősz, én is az vagyok - égett a tervtől, a reménységtől, az újra való kezdéstől és nagyon lenéztük a körülöttünk hadarászó ifjúságot, amely az italtól volt mámoros. Mi magunktól, az álmainktól voltunk részegek. Már derengett, amikor szállásomra mentem. A piktor elkísért, hogy a szomszéd kutyának bemutasson.

- Tisza! Tisza! gyere ki. Jó ember, pesti, pénze van, fizet! - mondotta a kutyának, aki értette a szót, bekísért egészen a pitvarig. Éppen csak hogy az első szobának, azaz a konyhának az ajtaját nem nyitotta ki. (Ezek a magyar komondorok nagyon elpolgárosultak, mások már egészen mások!)

Két óra lehetett, hajnal, nyáron és az amerikai asszony aludt. Fontos tudni, hogy ő maga sohasem volt az új-világban, hanemha ott volt két ura is. Az egyik ott halt meg, s valami ólombányában, miután kétszer már pénzt is küldött haza. A második ura is kiment, mint favágó működött ott és annyi pénzt küldött haza minden hónapban, mint amennyit nálunk egy katonatiszt keres. (A faluban sokat álmodoztak arról, hogy milyen borzasztó fain és kemény-fa lehet az, amit ott olyan drágán vágnak.)

Az első szobában olajlámpa égett, alkalmasint azért, hogy el ne bukjam, ha hazajövök és betaláljak a másik szobába, az ágyamhoz. Fölvettem a kis lámpát, hogy megnézzem a háznépet, mifélések? Az asszony erőteljes, kedves, nagyon édesdeden aludt, mintha az álom mellét gyönyörködve szívna. Az ember, ha sokat élt és az emberismeret kenyérkeresete, mint nekem, egy látásra csaknem mindent tud az ilyen egyszerű teremtsérről. Jó puha asszony, nem fél a gyönyörűségtől, de nem is keresi. A rendes természet, amilyen a legtöbb. A három gyerek - akiket szintén megnéztem - valamicskét hasonlítottak hozzá. A legidősebb, a leány, aki vele feküdt egy ágyban, alapjában idegen, komor arc, ez az aknamunkás leánya alkalmasint. A második egy kedves kis fiú - a padkára volt vackolva az ágya - az új urától való érzélem, egy komoly parasztember arcát láttam a most még finom vonásain. Leánynak, fiúnak lenszínű ritka haja volt. Annál sűrűbb és szénfekete a szopós aki az anyja ágya mellett, a dagasztó teknőben feküdt, mint egy úr, hanyat, a két karocskájával megtámasztva a fejét! Fölébredt, amint néztem, rám mosolygott, aztán hátat fordítva aludt tovább.

Ez más vére! - gondoltam magamban, de nem fűztem tovább, a pehely-barlangban elaludtam nyomban. Óriási lármára, többre, valóságos földindulásra ébredtem föl. Az ablakon át úgy láttam, hajnal van ismét, bizonyosan egy másik, vagy egy egészen másik? Nem tudtam, hová kerültem, hol vagyok. A kis ablakok zörögtek, csörömpöltek: népvándorlás volt alattuk, odakint. Fehér tulokfejek százai vonulnak el, az egyik a másikhoz nyomva a szarvaik összeakadnak, az élő gomolyag meg-megáll egy pillanatra, aztán meg rohan újra, eszeveszetten, bögve, ordítva száguld mind előre; hová? Alkalmasint - ütődött fejembe a gondolat - vissza-kerültem, visszaaludtam egy éjjel alatt néhány ezer évet, a nagy népvándorlás korszakába és most valamelyik hun vagy gót fejedelemnek a csordáját hajtják. Embereket nem láttam, csak bikacseket, fonott szíjostort, barmot kormányzó szerszámokat. Később egy-egy emberi báránybőrkuksma mozgott tovább az ablak szintjén. Tetszett nekem a dolog így és nem akartam megtudni az igazat: félig ébren, fekve néztem tovább a menetet. A gulyába belekeveredett a ménes is, hosszúszerű sovány kis lovak, kötőféken vezetve, szőrén ülve; öt paraszt és muzsikát nem látott cigány hajszoita szegényeket. Jöttek tehéncsordák, az elmaradhatatlan asszonynéppel, szomorú üszöborjúkkal, rekedthangú kutyák kíséretében. Kora ősz volt és szikrázó nap-porban ragyogott és füstölgött az egész, egy teljes óráig, míg igazán reggel nem lett. Akkor aztán az állatrohanás meg-megszűnt egy-egy pillanatra, és messze-messze multból való, ősrégi keleti hangon, de magyar nyelven ketten is éneket sirtak arról, hogy: »vaknál vakabb, világtalannál világtalanabb vagyok... azok!« Dicsekvés és páthosz volt e siralomban, míg a másokban düh és követelődzés: »A lábam elszáradt, elszáradt a két lábam!« Fölállottam az ágyamban, hogy megnézzem a két nyomorékot, aki e roppant sokadalomban olyan szörnyű lármát cselekszik. Nem voltak már sehol, úgylátszik kocsin-koldulók voltak és elvegyültek a vásárban.

A ház előtt már javában állott a técsői vásár; ezt tudnom kellett volna. Kinyitottam az ablakot, hogy élvezzem az életnek ezt a legklasszikusabb zaját, a legszebb színeket, amelyek magyar szemnek csak lehetnek a földön. Itt vannak a kis falvak, a hegy, a tanya, mindenféle faj és vidék. Magyar, oláh, német, tót, orosz, még rác is, mind a jellegzetes, évezredes arcukkal, ősi ruhájukban, a jellemző állatjaikkal és a saját nemzeti izraelitáikkal, akik a meleg napon is olyan erősen föl vannak öltözve, mintha a hús bibliából most léptek volna ki. Csupa festmény mind, de nagy lármával illusztrálja magát. Irányítja földjét a sokadalomban és közülök egy ime, az egyszerű nép naivságát nyilván kihasználva, megfeji az eladó teheneket; úgyis elapad a tejük, amikor a új gazdához hazakerülnek. A zsidó arca ragyog a boldogságtól, amint a teli zsétárt nézi, de abban a pillanatban, amikor dicsekedve örül, egy kis növéstehén kirugja kezéből a zsétárt és nagy nevetség közepette a tejet megissza az ember kaftánja és a föld. Ez az!...

A nagy szarvas jószág rohanása beáll; a vásár elhelyezkedett. Csodálatos, ezt még sohasem láttam: csupa hösnő tartja az eladó marha kötőfékjét. Valami román falu külön vásárja lehet itt elől, öles asszonyok, erősmellű lányok, kameákról ismerem az arcélüket. Szégyenlik a beszédet, de a szoknyájuk oldalt meghasítva, ha a szél meglebbenti, a húsuk látszik; meleg lázi márványból való, fehér és rózsaszín. Vad nők, elpirulnak, amint a kupec megkérdi a tehén árát. Nem volna-e jó egy ilyen nőt megvenni az anyjától, kinevelni és elvenni feleségnek?

Egyelőre, úgy gondoltam, jobb lesz felöltözni, azután ki a vásárba. Kikiabáltam, hogy az amerikai asszony hozzon mosdóvizet. Nem felelt senki, alkalmasint kint voltak a vásáron. A szopós beszélgetett a macskával és amikor kimentem hozzájuk, tudtomra akartak valamit hozni, nem ők tehettek róla, ha én nem értettem meg, mit. Az asztalon kenyér volt és tej, kínálás nélkül ettem belőle, amibe a gyerek is, macska is belenyugodtak, természetes, részt kértek maguknak is. Azután tudokra adtam, hogy én megint elmegyek aludni. Ugy éreztem, most egyben kipótolom az utolsó évek álmatlan éjjeleit. Befordultam a meszelt fal felé és

megint aludtam hajnalig. Nagy éhségre és arra ébredtem föl, hogy a másik szobában beszélgetnek.

- Hát kend hazajött, hazajött kend? Nagy hajóval jött? - szólott egy asszonyhang.

- Azzal, azzal.

- Mért nem írt kend, hogy gyön?

- Alkalmasint az a hajó hozza, amivel gyöttem.

- A gyerekekre nem kérdez kend. Engem meg nem csókol kend?

- Látom, hogy alszanak. Nappal csak nem akarsz... vásárok...

- Ez a nagy lány... Nem szép lány. Ezt beküldhetted volna Szigetre, pesztrának.

- Beküldöm, be én!

- Hát ez a szopós... Mit néz ez engem a szemivel, hogy én ki vagyok? Te ki vagy?

- Ez az, akiről kiírtam. Akivel az a szerencsétlenség történt, hogy a Rozál hugomnak lett. Aj, aj, lányfejjel. (A fejét már bekötötte.)

- Jó, jó Juli. Csakhogy ezt a pockot vigyék, vigyék ahhoz, akié. Nekem ne irkáljanak levelet, ne beszéljenek a fülembé, hogy így, hogy úgy. Tudod te, hogy én nem szeretem az ilyent.

- De én rám csak nem pletykálhatnak!

- No rád nem!

Elhallgattak. A nappal dacára talán mégis cuppantottak egy csókot az egymás ajkára. Azután pénzt olvastak: két év alatt, azonfölül, amit hazaküldött, annyi pénzt keresett az ember, hogy tehenet, lovat, két disznót és talán még két rossz tinót is vehetnek. Úgy számígtatták az iskolás leány tábláján. A gyerekek is fölébredtek, volt nagy ijedelem és öröm, hogy megjött az ember. Én is szépen felöltöztem és ebből az alkalomból megismerkedtem az egész családdal. Az asszony büszkén mutatta az urát.

- Ilyen favágót tessén látni, aki annyi pénzt...!

Csakugyan gyönyörű szál férfi volt, maga is mint egy kemény, daliás cser. A két nagy gyerek félelemmel nézte, de a sűrűhajú, úri arcú szopós vidáman, elfogulatlanul kacagott az arcába. Azután együtt kimentünk a vásárra, erre a mindennél szebb, mindennél tarkább, hasonlíthatatlan magyar vásárba!

KENDŐVÁSÁR

Rőfösboltban soká ültem, üldögéltem a nyáron és néztem, mint vásároltak a parasztaasszonyok. Az úrinőket, amint kinnal kergették a tegnapi napot és vennének olyasmit, ami nincs, nem is néztem, mert látni is kín. Jajgattak, sőt haragudtak, talán még azokra is, akik meghaltak érettek és itthagyták őket posztótlanul és selyemtelenül. Egy menyasszony sírva fakadt, mert három inggel kell férjhez mennie, szégyelte magát az előtt, aki majd ura lesz. De én nem sajnálom az urakat, ezek segítenek magukon, most még. Sőt az egész lerongyolódott világot se sajnálom, mért olyan buta. De hogy a parasztleány rongyos lett, azon magam is sírni tudnék. A száz szirmát lehúzták a ringó alsótestéről, jó, ha két szál szoknyába burkolódzhatnak. Azért fújja, rimánkodja le róla olyan könnyen az idegen szél, az idegen szerzet is.

Búsultunk rajtuk ketten, a nőtestvéremmel, akié a bolt sok-esztendő óta. Meg kellett érnie, hogy bűdös papírszag vegye körül, amikor a kartonok olajos szagához szokott. Kérnek tőle piros fejkendőt. »Nincs, barna meg kék, az is papírból való! Nem ajánlom, egyszer kimossa, rongy, még az se!« Másnak meg egyszerűen azt mondja »Nincs!« De nem mer rája nézni, a leány anyja is nála vásárolt, még a régi kendőire is emlékszik. Milyenek voltak! A jó Isten nem ruházta olyan ékesen a madarakat, mint a rőfösök a parasztleányokat. Most barna, legfőképpen barna papíroskendőket ajánlanak, a színük olyan, hogy mindjárt jó átmenet a gyászhoz. Jó előre megszokni. Ellenben fekete gyászkendő nincsen. Fialat menyecskék, írjátok meg az uraitoknak, hogy valahogy meg ne haljanak, nem tudjátok őket meggyászolni. A testvérem vigasztalja őket, hogy ezért külön ne ríjjanak, a gyász az igazi, a szívben nagyon, ott viseltetik és soha el nem ványad.

- Régen nincs már fekete kendő! - mondja a testvérem. - Ez a vidék magyar, régen felélte!

És nincsenek azok a szép stikkelt szemfedelek, bécsi csipkék, tiszta fehér terítők, amelyeket olyan passzióval vásárolt a paraszt, kedves halottjának! Mogorván fordult ki a föld népe a boltból, nyilván a boltosra haragszik és nem hisz neki, amikor azt mondja: »Nincs, nincs, nincs!«

- Hát legyék, van itt pénz bőven, adja annyiért, amennyiért akarja! - És barna kebeléből, foltos pruszlikok alól ezreket szed ki és vág a pultra. Ingtelenül hazaérkezett katona-urának sárga selyem ingre valót kénytelen vágatni a zselléasszony. Hogy mennyi bűdös pénzért, már nem is tudom. Mert valami kevés selyem, az még van, de nincs gyolcs, a gyönyörű, a szent gyolcs, egy szem! A néném nagyon velük érez és ezért szeretné becsukni az üres boltot, de hátha még egyszer mégis kinyílik a világ? És még van egy pár meleg kendője, kelleni fog. Tépázzák érte a falusi népek, egymásról is letépnék.

Imhol bejön egy öreges asszony, a maga régi törökselyem nagykendőjében. Kérk tőle, a vevőtől akarnak venni. Rángatják, megszagolják a kendőt.

- Fialatos ez magának, adja el!

- Ezt? Az uram vette, újházass korunkba!

- Azért való újházassnak - lép elébe, szól hozzá egy hibáshátú zömök legény, a sudár felesége kezébe téve a kezét, ami alkalmasint ennek a szörnyű pörnek, ami most folyik, következménye, hogy ez a leány azé a legényé legyen.

- Az a! - erősíteti a szégyenlős asszony a szomorú szemével. Elpirul a kendőtől. Nagyot szorít a púpos ura szeplős kezén. A szép szája lefelé görbed a kívánságtól.

- Itt van ezer korona egy darabba! - szólt az ember, belenyomja a pénzt az asszony markába, leveszi a kendőt róla, a maga párjának a vállára akasztja, azzal megy kifelé. Még csak kezét se fogott a vásárra, még csak nem is köszönt a boltosnénak.

A testvérem azt mondja, hogy az asszony alkalmasint azért nem szaladt utána, mert kellett neki a pénz. Szép mulábat akart csináltatni a fiának, mivel hogy a hivatalos mulábbal sok baj van, jobban szeretik, ami privát.

Más furcsaságokat is láttam a kendővásárlások körül. De most jut eszembe, hogy miért is érzékenykedjem, amikor tudom, hogy régi időben is, amióta én a rőfösboltokat nézem, mindig milyen nagy dolog volt a kendő a parasztlánynak, meg asszonynak. Az apám nem volt boltos, de azért sok-sok, szebbnél-szebb fejre valója volt és adott minden arravalónak, aki elejébe került.

Miért is nem vagyok én - az apám?

JÁNOS ÉS A BARÁTAI

Sem villamos, sem légszesz, még csak petroleum sem égett a diákszobában, pedig estve volt, télen és a fiúk vágytak a világosságra. Időnként egy-egy szál gyufát gyújtottak, hogy - amint ők maguk mondták - bevilágítsanak a fekete nyomorba. A technikus, aki a gyufát kezelte, született pirotechnikus volt és a hitvány fényt a végletekig kihasználta, a leégett fenyőfácskát a szájába vette, a saját fejét kivilágította és azt mondta, hogy ő egy »megőrült lámpás.«

Józanok - a fiatalemberek - nem voltak semmiképpen. Az egyik azt mondta:

- Gyerekek, fogadjunk, én ma még vacsorálni fogok a Pipában.

János, az orvosnövendék, a legerősebb és legidősebb, tehát a családfő e Mária-utcai diáktanyán, azt számítgatta ki, hogy mennyit ad kölcsön, - kinek-kinek - ha százezer forintja lesz. Veszekedtek, hogy ki kapjon nagyobb summát, sőt vissza-visszautasították, a technikus ajánlatot tett, hogy játsszanak nemzeti - imperialista - játékot, János adjon bankot ama százezer forinttal és abból ki mit nyer, az az igazság. Kártya volt, mert az van, ha már minden el is veszett, de a gyufa világa mégis gyér.

- Utaljunk tapintási érzékünkre, mint a vakok! - indítványozta valaki. Kísérletet is tettek, nem nagy sikerrel ugyan, de huzamosabb ideig, egészen addig, amíg a szolgáló behozta a maga kis petróleumlámpását és rövid, de annál hathatósabb szónoklattal letette az asztalra.

- Azt, azt! - válaszoltak a fiatalemberek, enyelegvén egy kissé e védtelen nővel, aki mindig csak oly helyen szolgált, ahol a sok fiatalember-szobaúr lakott és akinek durva külseje és keresetlen modora alatt nemes, mondhatnám finom és önfeláldozó szív lakott.

A világosság hatása alatt játékszenvedélyük egyszerre lángot vetett, volt közöttük olyan is, aki ezer koronát tett egy kártyalapra és a tétet, a nyereséget, szorgalmasan és becsületesen fölírták, előbb szavukat adván, hogy azt komoly adósságnak tekintik és megfizetik - a jövőben. Mert nagyon fiatalok voltak mind, a jövőre játszottak, a jövőt nagyon komolyan vették és a jövő raktáraiban mindegyiküknek halomszámra állott a sok pénz és egyéb földi jó.

János azonban nem akarta elfogadni az ezerkoronás tétet:

- Sok! Ti rómaiak, mindig hazardíroztok!

- Ti izraeliták, pedig mindig csaltok!

A felekezeti háború - mint minden pénzkérdésben - hirtelen kiütött. Öten laktak a diáktanyán, földik - hevesiek - mind, a kisdédóvótól pajtások és jóbarátok, nem is ismertek olyan időt, mikor még nem ismerték egymást és egészen kitágult orrukkal, összeszorított ököllel állottak szemben, felekezeti viszonyok szerint párosával. Az asztal még elválasztotta őket, de már döngették a válaszfalat és Jánost, aki mindennap más vallásúnak mondotta magát és most sem csatlakozott egyik párthoz sem. Az ütések felfogta, visszaadta, majd mint egy vad sakál elordította magát:

- Csend! Én beszélek!

A testvérgyilkosságot felfüggesztették egy pillanatra és az orvosnövendék éppen nem szónokias hangon, halkán beszélt:

- A fene egyen meg benneteket. Kivágom a szemeteket. Gazemberek. Bajtársak, rómaiak! Lehet, hogy az izmaelita tényleg előszeretettel csal. Ez baj, azaz, hogy nem baj! Én nem mondom, hogy általában ne üldözzétek és ne gyűlöljétek a zsidót: ez évezredek indulat. Következésképp természettudományi alapon áll.

Az öklök megint megmozdultak. János azonban keleties és fölöttébb hangos accentuálással közbevágott:

- De... mindenki teheti ezt, csak a magyar nem. Egy milliom zsidó van, vagy vagyunk, vagytok itt. Tiszteltetem a humanizmust! Nem azért nem szabad bántani a milliót. Hanem, mert kell. Föl kell szippantani, be kell keríteni. Betaposni a nemzeti húsba és vérbe. Nem tud? Álljon külön, de szorosán a nemzet mellett. Renegát faj, használható. Izléstelen is, Rákócziak és Hunyadiak lesznek. Ez a nemzetnek jó. Símogatni kell őket, minket, titeket - fuj!

A fiatalember az orrát befogta, a hazát éltette, a békát utánozta, mire goromba szavak ismétlése közben, összeölelkeztek és leültek az asztalhoz, hogy elénekelnék a nyomorindulót, amelyet egy nagybélű tót-diák készített - abban az időben, amikor tizenkét napon hat vizes zsemlye volt az összes eledele, szerelmes volt, vizsgázott és a szüleit kellett eltartania.

Az indulóban tényleg ind - tehát szanszkrit - részletek voltak, érthetetlen, ostoba, önkényes és keleti szavak, az egész együtt: csupa irtózatossan keserves érzés, de haragos, pusztító, sőt hősi részletekkel. Az asztalon iszonyú erővel ütötték hozzá a taktust, különösen a refrainnél, amely így hangzott:

»Bumm-vájjó, bumm-vájjó, esette, csette-vájoó!«

- Megőrülünk, megőrülünk, ne fizessenek, csak menjenek el! - hangzott át a szomszéd-szobából a félénk, részint kétségbeesett felszólítás. A lakásadó - egy nyugalmazott, de előbb már tönkrement börzeügynök - kérvényezett alázatosan, majd követelődzött erélyesen, de hiába. Énekeltek a végkimerülésig, egészen addig, míg a különösen fiatal és feltűnően kicsiny Izor - jogász és ujságíró, mert egy nagy lapnál egy nagy vezércikkíró neki diktálta cikkeit - a rendes körülmények között is rekedt Izor nem sutogott közbe. Szája mozgásáról látták, hogy táncolni akar, sőt táncot kreálna. (Ha nagyon éhes volt, megcselekedte.) Elhallgattak, figyeltek:

- A nyomor, vagyis a bibic-tánc! - károgtat a kicsiny és belekezdett, de előbb a lámpást le-srófolta, hogy a falon, esetleg a padolaton árnyékok keljenek és a szükséges rejtelmesség vegye körül kis skeletjét, amely a tánc alatt szinte zörgött pergamenszerű bőre alatt.

- Aki! - kiáltotta. - Huhu! - visszhangozták a fiúk, mert bírtak azzal a képességgel, hogy azonnal cselekvő részt vegyenek egy friss alkotásban. A tánc egyébként hang és füttyszó nélkül folyt le és legfőképpen akörül forgott, hogy a fiatalember, mint egy sánta és beteg bibic, ütemes mozdulatokkal igyekezett valamerre menekülni, a meglapulásnak és a hengegésnek minden madárkifejezését alkalmazta és fölhasználta ezenközbeni, de egy pillanatra sem feledkezett meg, hogy sánta, fiatal, hiszékeny és ostoba. Egyszer-egyszer kiegyenesedett és rendkívüli komolysággal utalt arra, hogy ő alapjában véve mégis csak ember.

Halálra nevték magukat és ezalatt teljesen elfelejtették, hogy a reggeli kávé kivül ma egész nap semmit sem érkeztek és hogy a vacsorára nézve sincs semmi reménységük. Kevés hitelüket már mind kimerítették, sőt már becsstelenség is nyomta a technikus lelkét. Hozzányúlt a titkos kasszához, kölcsönt kért és kapott a szolgától, igaz, hogy ezzel a kócos és nem szép leánnyal mind igen bizalmasan voltak, írni tanították, megírták a szerelmes leveleit - egy bádogossal és egy falujabeli szabólegénnyel levelezett egyszerre - követték lelkének rajongó és naiv emanációit és nem csodálkoztak azon, hogy a leány kész volt e nyilvánulások kifejezéseért, illetve közvetítéseért: forró önfeláldozással fordulni feléjük. Messalina volt, az igaz, de a legjobb szívűek közül való.

Ingók nem léteztek többé. Csak a legszükségesebb ruházatról lehetett szó. János, a törzsfő, még ettől is megfosztotta magát és egy hete - a köz érdekében - eladta a télikabátját, minthogy elvi ellensége volt annak, hogy bármit is zálogba tegyen. És ez a télikabát-ügy nagy taktikai hiba volt, ezzel elvesztették minden cselekvőképességüket. Az étellel, mint olyannal, egyedül Jánosnak volt összekötése és ő nem mehetett ki, csak levelek útján érintkezhetett ama két vagy három emberrel, akitől tíz forinton alól járó összegeket lehet kölcsön kérni. Csudálatos az, hogy felnőtt, egészséges, jó családból való fiatal emberek, ha biztos jövőjük és tisztességesek is, mily korlátozottak a pénzforrások dolgában és ha a legprimitívebb üzletekkel végeztek, ha a bezálogosítás intézményét kimerítették: nem tudnak mozdulni többé, a földbe, egy helybe vannak gyökeresedve, mint a virág és mint a szomjúhozó virág az aszú nyáron, tétlenül, fatalista módra, homályos öntudattal várják az esőt, a harmatot.

- Talán Jánost kellene becsapni! - szólalt meg egyszerre egy fölöttébb elszontyolodott hang a nagy szoba mélyéből, az ablak mellől. A tanárjelölt, egy biztos fizetésű vidéki igazgató-tanító fia volt a fölszólaló. Egy igen gyenge testalkotású fiatalember, aki reggeltől estig az ablak mellett ült és a pénzespostást vigyázta, bárha tudta, hogy az bizonyos pontos és kizárólag nappali időn túl nem szokott jönni. A tanárjelölt kétségbeesett felszólalására nem válaszoltak, bárha az elzálogosítás nem a hús és vér Jánosra, hanem a csont és fa Jánosra vonatkozott. Barátjukra, a csontvázra, aki egy végképp elrongyosodott szárnyas kabátba burkolózva ott vigyorgott a hiányosan és egyoldalúan világított szobában. Ő, aki túl volt minden testi szükségén, mintha kissé lenézte és kinevette volna az igazi Jánost és barátait, akik olykor-olykor kémkedve néztek reá és filozofikus megjegyzéseket hajigáltak felé:

- Te könnyen nevetsz, gaz tót!

- Ez túl van minden vágyon, azért vihog, hogy mi tűrjük a vágyakat és azt mondjuk, ez az élet!

- Mindjárt kupán ütöm ezt a szláv gazembert, nekem úgy rémlik, a koponyájából nem preparáltunk ki bizonyos öntudatot, amely megvan, él, csak közlőképességét veszítette el. Hát ha a csont foszfortartalmában van az öntudat? Az összes agy-anatomusokért nem adok egy jó alvást!

A két orvosnövendék - mert Jánoson kívül még volt egy másik is - a legteljesebb hitetlenséggel nézte az orvosi dogmákat és tele volt fiziológiai romantikával. Nihilisták voltak, mint ahogy illik is, de a hívők és rajongók fajtájából. Az emberi kadávert meg olybá tekintették, mint a kirabolt templomot és ha boncoló eszközeikkel sajtot és egyéb passzióval vágható eledeleket ettek is: a hulla, amit szétdaraboltak, szent titok volt előttük.

- Hagyjátok Jánost! - szólt János álmosan. Ő is, a többi is, már fekvő helyzetben, a szomorú, konkrét létből a boldog álom felé evezett, már beletörődtek abba, hogy éhgyomorral fognak elaludni. Csak az ingyenc hajlandóságú bölcsész nem akart lemondani:

- Én elviszem, a klinikai szolga »ad rá«. Holnap megjön a pénzem, hazahozzuk. Nem mindegy Jánoskának, itthon alszik-e, vagy a klinikán alszik?

- Nem.

Különösen János, - az igazi - nem tudott lemondani arról, hogy a fiatal csontvázat embernek ne nézze. Ő preparálta, ő fosztotta meg nagy gonddal és körültekintéssel minden földi terhétől. Talán elfogulttá tette az is, hogy druszája volt és mikor az életben először és utoljára találkoztak, a szkelet azt mondta neki, hogy Jánosnak hívják. »Mindnyájan, akik csak élünk, Jánosok vagyunk!« - viccelt az orvosnövendék - és befogta a váz, akkor még tükröző és rugalmas

barna szemeit. Sok idejük nem volt a beszélgetésre, a szép csontszerkezet tulajdonosa a kórházba szállíttatás előtt egy órával lezuhant egy építőállványról. Tót napszámos volt, húsz éves, a koponyája kemény, mint a kavics, de a kavics éles is és belefűrődött az »előbbi anyag«-ba. »Csak az a gyalázat, hogy a napi napszámját már nem költhette el!« - jegyezte meg János, akihez a haldokló, majd a hulla is be volt osztva. Más finánciális, nemzetgazdasági és szociális vonatkozású megjegyzéseket is fűzött az esethez, amely flegmatikus természete ellenére szokatlanul izgatta. A napszámos tótot - felsőbb engedelemmel és mert az »útról« jöthöz senki sem tartotta jussát - kipreparálta magának, hazavitte otthonába, nagyon megszerette és megszerettette barátjaival is, akik más, gyáva polgári pályára készültek és kezdetben idegenkedtek a különös lakótárstól. De hamarosan megszokták, látva, hogy nem bánt senkit és nagyobbára csak jóakarattal mosolyog. És lassankint beszélések lettek vele, mint maga János, aki szívesen bocsájtkozott a druszájával erkölcsi és bölcséleti vitatkozásokba. Tudniillik kérdéseket intézett hozzá és felelt is helyette magának. A szkelet ilyenmódon benne volt az életükben, minden dolgukban, szabályozta életfelfogásukat, nevelte őket, mindenesetre erős befolyással volt jellemükre. Mondhatnók, hogy János, a váz, összetartotta, szelidítette és megfegyelmezte a külön-különféle szertehúzó és más-más irányban forró temperamentumokat. És az embertelenség, amely a fiatalságban otthon van: nagyon meggyengült, amióta velük lakott.

- A János csak bizományban a mienk, az egyénisége a saját magáé, ha az életben kihasználta, halála után: tiszteletben kell tartani souverénitását! Aludjunk. Az arcotokra feküdjetek, úgy sokkal hamarabb elaludtok.

Nem tudtak elaludni, szölongatták egymást: alszol-e? Fűtyültek, az ujságíró elkeseredésében német szocialista verseket szavalt.

- Valakit le kellene ütni! Nincs-e jogunk ahhoz, hogy ebben az állapotban valakit leüssünk? Az esküdszék fölmentene! - szólalt meg az erőre berendezett technikus.

- Valami becstelenséget kellene elkövetni! - szólalt meg a gyenge gyomrú tanárjelölt.

- De mit, mit?

- Az, hogy mit? Én is úgy vágyom arra, hogy valami olyasfélét elkövessek. Teherpróbát akarok csinálni a lelkiismeretemmel.

- Ilyen hamarosan nem lehet csálni! - szólt az ifjú Izor mester. - Ahhoz előkészület kell.

Becsületes szívük az erőszakos becstelenség felé fordult. Különösen a betöréses lopás lett nagyon is érthető előttük. Egy kis milliomos családhoz, most, amikor túllakott gyomorral újra érkeznek, bemenni és így szólni:

- Vacsorálni jöttünk, akinek nem tetszik, elmehet.

- Nem ez, nem ez, valami nagy erkölcstelenség kellene, valami borzasztó! - szólt János és hirtelen fölemelkedett - hopp hó, én tudok valamit, nekem jutott valami az eszembe.

Hirtelen felöltözködött, egy idegen s neki fölöttébb szűk télikabátot hanyagul a vállára, panyókára vetett és eltávozott. Még kapuzárás előtt tért haza igen előkelően kiállított és szerfölött nagy pakkal, amelyben két dobozzal is volt ama olajba főtt kis halak közül, amelyek iránt a fiatal diákgymorok annyira érdeklődnek. Angolhonban szárított szalonnát hozott és nagy fűstölt kelet-tengeri halakat, amelyek megmeredt szemmel mintha néznék az idegen világot és mintha azt kérdeznék: mért utaztunk mi ilyen messzire, minek jöttünk ide? Torinói ürmöst, skót viskyt is hozott, azonképpen édességeket, mogyorót és végül nagy, kövér és előkelő szivart, ama Brittanikus hagyatékából.

- Ne kérjétek, hanem igyatok, egyetek, szivarozzatok! - szólt, amikor a fölvidámodott kis csoport a becstelenség iránt érdeklődött. Ő maga alig evett, kínálta a többi, bontogatta az elemőzsiát, rossz vicceket csinált és erőszakosan nevetett. Majd elmélázott; hagyták; falatoztak és eltelve lefeküdtek, a holnaptól a legjobbat várták és oly boldogan, mint akik nehéz csatát nyertek és abban nagyon kifáradtak: hajtották fejüket nyugvóra. Egy-két ária-töredék és aludt mind, kivéven Jánost, aki annyira föl volt izgatva, hogy suttogó magánbeszélgetést folytatott, majd áttért druszájával, a csontvázzal való dialógusra:

- Nohát, pénzt kérni kölcsön, - van ebben becstelenség? Nincs, azt mondod, abban nincs!

Valamelyest megnyugodott e magának adott válaszban. De rendkívül bosszantotta, hogy amíg társai mélyen alszanak, ő virrasztani kénytelen. Az ifjú Izidorra vetett tekintetet, aki hangosan vett lélekzetet, zeneileg aludt. Azt oldalba bökte:

- Hé, nincs ma halottak napja, mit fújod a Verdi requiemjét!

- Nem is igaz, a Radetzky-marsot fújom!

- Ez az ágy úgy szúr, cseréljünk, vagy várj, én odamegyek.

Odabújt, nem hagyta aludni, egész éjjel beszélgettek. János sokat beszélt egy rossz leányról, aki egy éjszakai mulatóban virágot árul, többet keres, mint egy miniszteri tanácsos és akivel az éjjel véletlenül találkozott.

- Szerelmes belém... Minden virágát ideadja és pénzt nem fogad el: ellenkezőleg!

Az orvosnövendék hosszan, kínosan fölnevetett, úgy, hogy a nehéz álmokból is fölébredtek mind.

- Gyujtsatok gyertyát, valami világot! - szólt az orvosnövendék. Foga vacogott, teste reszelt, amint az ágyban fölállott.

- Én elzülöttem! - mondá halkán. - Én nekem nincs többé jövőm! Csak ezt akartam tudotokra adni! - tette hozzá nyugodtabban, szinte vidáman.

Erősen éjszaka volt még, félig álomban, szitkozódva és a szemüket dörzsölve odamentek hozzá, mint a majorság, egy szögletbe, mind az egy ágyra gyűlt, körülülték és minden hallgatták, amint egy Svan Ágnes nevű külföldről idekerült virágárús leányt jellemzett, aki neki húsz koronát adott kölcsön.

- De milyen húsz koronát!

- És ezért a húsz koronáért el fogom venni. Félbeszakítok mindent, fogorvos leszek.

Harsogva nevettek, majd mélyen elkomolyodtak. És a kihűlt szobában, rongyos ingeikben ülve, dideregve, némán vették körül azt, aki közülük a sorból kiállott.

JISBI BÉNOB

A kályha mellett ült a négy fiatal ember, kettő cilinderrel a fején; krumplit sütöttek.

- Jó volna egy kis szalonnát pirítani! - mondá Vratarits Titusz.

- Büdös lesz a szénen; fára pedig »pénz nincs van!« - jelentette ki Kohn Herman, aki a fapénzt - mely nem volt - kezelni szokta.

Meg kellett elégedniök a krumplival. Nem is békétlenkedtek, ez az itthon való vacsorázás, a vizes kolompér sercegése a sütőben: családias, idillikus, falusi hangulatot keltett a négy fiatal emberben, akik egy községből kerültek ebbe a rettentő nagy városba. Ebbe a gazdag Budapestbe, holott az ő nagy szegénységük úgy eltűnt, mint négy csepp esővíz a Dunában.

- Almát is lehetne enni, sütni! - szólt Bazsó és fitymáló duhajsággal húzta a szemére fényes cilinderét.

Vratarits mosolygott:

- Edd meg!

Megvetéssel tekintettek a szoba sarkában pirosuló, részint már érett alma-rakásra. Teli voltak almával e télen, azt reggeliztek, azt uzsonnáltak. Úgy érezték, hogy kicsírázik, fává, egész almaerdővé nő már bennük. Soh' se fogytak ki belőle, a Herman anyja, aki gyümölcsös kofa volt Gyöngyösön, minden héten küldött egy kosárral, de a póstabért nem fizette meg érte; iszonyú volt kikeríteni, Herman gyöngyöket izzadt, de a világért sem engedte, hogy visszaküldjék. Ez az alma élte, de egyszersmind tönkre tette őket. Csak arra volt nagyon jó, hogy a tekintélyöket emelte a Mária-utcai lakás háziasszonya előtt. (Közvetve, gyermekei által.)

- Holnap ki fogom vetni ezeket az almákat! - jelentette ki Vratarits, elkedvetlenedve azon, hogy a krumpli nem akart puhulni. Jisbi Bénob, a negyedik fiatal ember, a nagyevő már így rágcsálta, félnyersen. Éhesek voltak mindannyian és egy kissé irigykedve néztek Kohnra, aki, mint rendesen, öt krajcárért groji sajtot hozatott. Muszájt sajtot ennie vacsorára, különben nem tudott aludni az éjjel. Kultusz, gyógyszer és legnagyobb delikatesz volt neki az a kis darab sárga étel. Hogy ette! Jó Isten, hogyan ette! Előbb ünnepélyesen megszagolta. Aztán megszagolta a papírost, melyben hozták. (Egyáltalán mindent megszagolt, amihez hozzányúlt.) Aztán elolvasta a papíros tartalmát. Leginkább végrehajtási kérvények, árverési végzések voltak azok. Igen gyakran, sőt tüneményesen gyakran szólottak egy Naszt Bernát nevű alperesről, aki ezen a néven - ismeretlenül - alak lett köztük, barátjuk, rokonuk... szerették... Egy óra hosszáig is eltartott, amíg az orvosnövendék boncoló késével fölszelte és megette a grojit. És a másik három, szakállas, bajuszos legény, sokszor kísértésben volt az iránt, hogy kérjenek tőle, mint kisgyerekkorukban:

- Adjál! Jól van, nem adsz, megbánod!

Valamennyi szegényebb volt nála. Bazsó Gézának volt ugyan egy tanítványa és fényes ebéd-kosztja azért, de egyéb semmi. Ha abból a pompás ebédből el lehetett volna tenni vacsorára! Ez okon valami készítenő bádoggzsebet emlegetett, de sütemények elszanszírozásánál soha sem vitte többre. Azon is rajtavesztett egyszer. Az asszony rászólt:

- Mit csinál, kérem?

- Pardon... tévedés!

Vrataritsnak is voltak leckéi kezdetben. De folytan kurizált az asszonyoknak és mert feltűnő nagy és szép férfiú volt, a férfjek bizalmatlanok lettek iránta és egy időponton túl, mintha összebeszéltek volna ellene: nem kapott állást. (Egy szakácsnét tanított írásra, de ezt titkolta.) Operáló doktorok elvitték magukkal néha segíteni, iszonyú ereje volt, egy nyomással megszibbasztotta a beteget. Így keresett néha egy pár forintot.

Jisbi Bénob sem volt szerencsésebb. Jisbi Bénob, helyesebben Braun Sándor, akit eseten nagy csontjai miatt neveztek el a bibliabeli filiszteus nevén, egy csudálatos, makacs meggyőződésének volt az áldozata, úgy vélte, hogy a gyermekeket eldíszteleníti a fül és minduntalan, mindegyik tanítványát le akarta szakítani. Verte a gyermekeket s e miatt nem volt maradása sehol. Végre is abbahagyta a tanítást, meg a nevelést és egy katona-szabó könyvét vezette, leveleit írta. Valamennyiök közt ő volt a legszegényebb, mert a havi huszonöt forintjából ötöt el kellett küldeni az apjának, egy igen öreg zsidónak, aki egyedül élt a mátraalji faluban. A szőlők alatt volt egy kis viskója és két kecskéje. Ezeket legeltette, ezekből élt és abból a pénzből, amit Jisbi küldött. Amióta csak emlékeztek ketten, mindig a fiú tartotta az apját. És az emberarcú kecskéék. Ezen az okon a másik három fiatal ember »kecskének« is hívta Bénobot. Nem igen volt tekintélye, enni is ő kapott utoljára. Természetesnek találta ezt, de azért senki sem tilthatta meg neki, hogy vacsora után meg ne legyen elégedve.

Átlag elég jókedvűek valónak mindannyian. Meggyújtották a lámpát, előszedték a könyveket. Egy évet járt mind a négy orvosnövendék, bízvást tanulhattak egy könyvből. Hermus olvasta fel a szöveget, a többiek utána duruzsolták. Legelsőbb is az anatómiai leckéket vették át, kínozván magukat az izmok neveinek és hová való tapadásának beemlékezésével. Egy kis bajjal ment ez a dolog; Vratarits szidta Kohnt:

- Már megint magadnak tanulsz?

Egy kis antiszemita vita támadt; nem első és nem utolsó e helyen. Bazsó, lutheránus ember, tényleg érzett valami kis gyűlölséget a zsidóság ellen. Vratarits viszont a tréfás antiszemitizmusnak volt barátja. Ez a fajra, vagy a vallásra vonatkozó kis cédulát ragasztott titkon a fiúk kalapjába. Vallásügyi vitákban is fölhevültek nem egyszer. Ezeket csaknem mindig Jisbi Bénob döntötte el, egyszerűen azzal szakítván félbe a vitát, hogy nagy, vörös, szőrös öklével mindenkit összetör: zsidókat és nemzsidókat. Egyébképpen olyan barátságban voltak, hogy alkalomadtán embert is tudtak volna egymásért ölni. Ebben a szűk szobában, egymáshoz szorulva, közös emlékekkel, egy cél által, egyképpen meleg, jó és ártatlan szívvel: hogy is ne ölelkeztek volna össze? A nagy és gazdag városból alig ismertek egy-egy kis részt, annak erkölcséből csak a köcsög-kalap jutott ki nekik; hiába éltek itt a fővárosban már a negyedik éve: falusiak maradtak.

Nem tudtak egész éjjel fennmaradni, hiába közeledett a szigorlat, mindhiába dörzsölték a szemeiket. Tizenkét óra után eloltották a lámpást és lefeküdtek sorjában egymás mellé. Az ágyba Jisbi Bénob feküdt, ő rajta volt a sor. Egy kissé pipáztak, egy keveset beszélgettek régi gimnáziumbeli tanáraikról. Valamelyik utánozta az egyiket, azon nevettek egy sort, aztán elhallgattak.

Vratarits tette magát, hogy horkol, de csak bosszantani akarta a többit, nem aludt sem ő, sem a másik három. A rossz szénnek most jutott eszébe felgyúlni, felgyúlt s világított. A házmester csengetyűje minduntalan szólott, az ablak alatt meg a kovácslegények cicáztak a cselédekkel. Aztán azt sem tudták, honnan vesznek a szigorlatra pénzt. Egyik hazudta a másiknak, hogy van, és nem volt egyiknek sem.

- Az ördög vigye ezt az életet, - szólalt meg Bazsó - beállok kelnernek.

Nem feleltek rája, azzal hagyták helyben. Herman reflektált rá csak később:

- Valakit meg kéne ölni.

- Kuttyák, nincs pénzetek a vizsgára! - jegyezte meg Vratarics.

- Hát neked van? - kérdezték egyszerre hárman is.

- Nincs.

- Mi lesz veletek? - szólt álmatagon Jisbi. Nevettek; hanem hozzátette: és velem!

Itt megálltak. Mindnyájukból kitört az elégedetlenség érendjük ellen. Bazsó a hygiene szempontjából ítélte el az egészséget. Vratarits letorkolta:

- Éhezünk, az igaz, mint a kolozsvári ebek.

Régen uzoválták, most kezdték észrevenni. Különösen a vasárnap délutánok borzasztóak; nem menni sehová. Minden ünnepnapon eljön egy gyógyszerész-hallgató, elhozza a hegedűjét, Hermus megszagolja a gyantát, aztán mulatnak. Iszonyú.

Felültek az ágyban; meggyújtották a lámpát.

- Mit kéne tenni? - kérde Jisbi.

- Lopni! - szólt az egyik.

- Eladni magunkat! - mondá Kohn, de megbánta, mert kinevették, hogy ő az összetöporodott kis figurájával el akarja magát adni előre - férjnek.

Mégis csak megmaradtak ennél a témánál. Szerfölött érdekelte őket, hogy vannak előrelátó apák, kik fiatal orvsnövendékeket kitaníttatnak a költségükön - a leányaik számára. Mindnyájan tudtak ilyen esetekről, e fajta szerződésről. A fiatal ember eljegyzi a leányt, aztán pénzt kap a rigorozumokra, meg arra, ami kell. Ehetik, ihatik, még egy-egy olcsó szeretőt is tarthat.

- Nem is olyan rossz! - jegyezte meg István. - Lásd Bénob, te megtehetnéd. Aztán kitarthatnál bennünket.

Egészen fölélénkültek. Beszélgettek mindaddig, amíg csak tartott a lámpásban a bél. Elfogyott, hajnal lett, elaludtak.

Az azután következő napok rosszabbul teltek, mint az előbbiek. Fölfedezték a maguk nyomorúságát, fölmérték, lerajzolták, a képe ott volt előttük folyton. A hónap vége is elkövetkezik, új szállítmány alma is érkezett...

Jisbi Bénob sok drága eledellekkel érkezett meg egy napon. A kovácsinas két butellia bort hozott utána.

Iszonyúan befűtöttek a pléhkályhába.

Javában étkeztek már, amikor valamelyiknek eszébe jutott megkérdezni:

- Hol loptad a pénzt, Sándor?

Mutató ujját - olyan volt, mint egy lécs - fölemelve, Bénob szólt:

- Titok, roppant titok!

Nagyon kíváncsiak voltak a titokra, mely olyan pompásan eresztett, hogy nemigen voltak szükségben többé. Hermus dupla sajtot ehetett, sőt a többiek is vacsorálhattak, habár csak otthon, papírról. A két keresztény néha - leginkább a képes ujságok kedvéért - elment valami belvárosi kávéházba és valami könnyű eledellel élt, amiért oszt' nem tudott aludni egyikőjük sem. Ilyenkor felköltötték Jisbit, aki szintén átláljában könnyű álmú volt egy idő óta. Kártyáztak hármasban, fölírásra, elnyertek egymástól vagy egy pár százezer forintot, nevettek, lár-

máztak, veszekedtek, míg Hermus álmában fölmászott az üresen hagyott ágyba és ott folytatta álmát, felelvén gimnáziumbeli tanárjának:

- »Vade me liber, ibis in urbem...«

Megakadt, öreg arca, fényes, nagy, szinte kopaszodó homloka is elhalványodott. Mintha a tanár rárivalt volna. Kétségbeesve nyögte az »urbem«-et, nem tudta tovább.

A fiúk megszokták már, hogy álmában hangosan bajlódott a fehér papokkal. Nem is vetettek rá ügyet. Nappal bosszantották egy kissé, ámbátor mindent elnéztek neki. Különösen Jisbi szerette nagyon, egyszer egy egész partitúrát hozott neki. Hermus majd megbolondult örömeiben, százszor is megszagolta a hangjegyeket, aztán nyomban lefeküdt az ágyra és füttyölve olvasta az operáját.

Sőt egyszer jegyet is hozott neki az opera színházba. »Kapta«. Össze-vissza forgatták a jegyet, Hermus félt, hogy kilöki vele, nem érvényes. De beeresztették, ott volt véges-végig, először életében. Nem lehetett vele beszélni, amikor hazajött. Csak a Jisbi vállát, feje-bubját ütögette hálásan.

- Te, te, - mondá - még egyszer bezárnak valamennyiünket!

A másik kettő is gyanakodva nézett Bénobra. Az meg egyszerre elszomorodott:

- Miért? - kérdé.

- A jegy... a pénz... a vacsorák.

Mindnyájukat elkedvetlenítette ez a jólét, melyet társuk titkos módon szerzett meg nekik. Vratarits a lehorgasztott fejét vakarta:

- Csak azt mondd meg, hogy nem valami becstelenség...

- Ahogy felfogjuk a dolgot! - mondá Jisbi nevetve és elpirulva.

Megrémültek, faggatták, végre is megnyugtatta őket.

- Egy kis kölcsön, egy megbolondult rokonomtól, ne féljete.

- Szamarak! - tette hozzá később igaz haraggal.

Ez a hang megnyugtatta őket egy kissé. Kevesebbet spionkodtak utána, egyszer éjjel mégis meglesték. Későn jött haza, izgatott és szótlan volt, hamar lefeküdt és valamit tett a párnája alá.

Nem aludt el egyikük sem, visszafojtott lélekzettel várták, mi lesz.

Jisbi Bénob éjfél felé felült ágyán és hallgatódzott. Aztán párnája alól kivette az ismeretlen tárgyat, meggyújtott egy gyufát, annak a világánál nézte. A fiúk a paplan alól sunyin lesték, hogy élénkültek meg a savószínű szemei, mint szikráznak, majd mint telnek meg könnyel, amint az ismeretlen tárgyat - az arcképet nézi. Most meg - ni! - küzködik magával, hogy mit tegyen, végre is az ajkához viszi... megcsókolja.

Bazsó paplana alatt nem tudott elfojtani egy rövid vihogást. Bénob elordítja magát:

- Gazemberek! És hamarosan párnája alá akarta rejteni a fotografiát. De késő volt. Hermus rávetette magát, mint egy macska, megfogta kezeit.

- Megöllek! - kiáltotta Bénob, lelökve magáról, de abban a pillanatban Vratarits ott térdelt a lábain, Bazsó meg lámpát gyújtott. Egy kissé megrettentek, Jisbi nem vette tréfára a dolgot, szemei vérben forogtak, az erek kidagadtak hosszú nyakán.

Egyre-másra dobálta le a fiúkat magáról, ökölcsapásokat osztott fejre, mellre, jobbra, balra. A Bazsó foghúsa már vérzett és ez dühbe borította őket, megint csak rámasztak, hogy elvegyék tőle az arcképet. Nevettek, káromkodtak, kiabáltak:

- Mutassad... megmutasd!... Lássuk a donnát!

Kimerült végre is. Egész testében elhalva, ajakát véresre harapva, meztelen szőrös mellével úgy feküdt ott, mint egy legyőzött, szomorú faun. Az arckép kihullott a kezéből a földre. Diadallal vették föl a fiúk és odavitték a lámpához. Tartották egyszerre mind a hárman. Az első pillanatban meg voltak lepelve.

Egy gyönyörű szőke leányzó ragyogott rájuk a fekete arcképről. Az egyszínű fotográfia ezer színt játszott az éjben előttük. A kicsiny, finom arc vakító fehér volt.

Világos-szőke, puha hajerdő vetett rá rózsaszínű árnyat. A nagy, világos szemekből a túlvilági élet sejtelmes képei sugároztak ki. Valami csodálatos jószág, átszellemültség, különös, a sugárnál fényesebb, a fehéرنél fehérebb fényt vetett az arcra. Csak ajkai körül, állán ült valami szomorú komolyság.

A legyőzött tehetetlen ember kérőleg, szomorúan nézett feléjük, mint egy kutya, amikor ütni akarják.

- Ne félj, Jisbi, nem esszük meg! - mondá Vratarits egészen ellágyulva. Megfordították az arcképet, Herman olvasta, ami a hátára volt írva: »Sándoromnak, az enyémnek. Ida«.

Két fiú komoly maradt, Bazsó vinnyogott egy kissé: »Hm, hm, haj, hó!« Csendesen nézték újra az arcképet. Közelebb vitték a lámpához és amint nézték, nézték, az ábrándos, vakító fej körül meglátták az egy kissé elfödött, de azért egészen jól látható pupot.

- Egy pupos leány! - ordított föl, mint egy vad ember, Hermus.

Egyszerre röhögtek el magukat.

- Adjátok ide! - szólt Jisbi Bénob, csendesen.

Vratarits odaadta neki, elhallgattak, el is szomorodtak egy kissé. Vratarits egészen elkedvetlenedett:

- Ez úgy látszik, egészen komolyan veszi a dolgot, ezt az izét. Kár volt bántani.

Azon igyekeztek, hogy kibékítsék. Könnyen ment, tulajdonképpen nem is haragudott rájuk.

- Az ember fiatalember, - mondá. - Én is úgy tettem volna.

Nem zavarta semmi a régi barátságot. Vidáman éltek, az almát eladták, meg nem ették. Aztán egész biztosra tanulhattak, Jisbi kijelentette, hogy a rigorozumpénzek meg lesznek a kellő időre. Ő ad nekik kölcsön, megadják, ha orvosokká lesznek, megházasodnak. Nagyon szívesen belenyugodtak ebbe a propozícióba, csak Vrataritsnak voltak aggályai, igyekezett négy-szemközt beszélni Jisbivel.

- Te Sándor, - mondá amikor végre előfoghatta, - mije vagy te annak a szép kis pupos lánynak?

- Én?

- Te, te, nem is én. Kitart? Izé, hogy is mondjam, az tart ki bennünket?

Jisbi elhalványodott, még a nagy, rozsdás foltok is eltűntek arcáról. Kapkodott a levegő, a szó után. Végre is nagy erőiesen vágta vissza:

- Ostoba beszéd, egy ilyen leánynak nincs szüksége arra, hogy kitartsen valakit!

- Nem is ő... hanem az apja!

- Képtelenség, ez belehalna, ha megtudná!

- No, nem kell azt megtudnia.

- De tudnám én! Egy lánnyal, akit nem szeretek, azzal megtenném, nincs abban semmi. Később kapja, korábban kapja az ember a hozományt. Te is ilyen bolond vagy, hogy adsz az ilyesmire valamit? Hanem ezzel a lánnyal, ez más, megvetném magamat, szembeköpném magamat a tükörből...

Nagyon erélyesen beszélt, de a végén nagyon is elcsendesedett. Dörzsölve rángatta a nagy orrát, laposakat pislantott barátja felé:

- Titusz, - mondá csendesen - hát csakugyan úgy meglátszik az az arcképen is?

- Az bizony meglátszik, öreg; de nem baj; kinek mi köze hozzá?

Sokáig sétáltak ez estén. Ittak egy kis borókát is, amitől Jisbi még szomorúbb lett. Egész estén át nem lehetett szavát venni. Így volt ez ezután, hol víg volt nagyon, hol egészen szomorú.

- Olyan vagy, mint egy beteg ökör! - mondá Vratarits.

Jisbi mosolygott ezen a hasonlaton. Jóváhagyta. Fejét tenyerére támasztva, bólintott:

- Olyan vagyok!

- Ki fogunk innen vetni! - enyelgett vele Hermus.

- De hát hogy vizsgáztok akkor? - mondá Jisbi, éppenséggel nem a szemrehányás hangján. Maga-magának mondta, nem egyszer, többször is:

- Kutyák, hogy vizsgáznak akkor!

Pedig a vizsga és még inkább a vizsgadíj letételének határideje rohamosan közeledett. Hermus papiroson kiszámította a napokat, az órákat, a perceket. Négyezer huszonnégy óra, már csak háromszor...

Iszonyúan tanultak ezen az utolsó napon. Vrataritsen szinte dühroham vett erőt. Csak Jisbi hallgatta szórakozottan a Hermus előadását. Néha nem ide tartozó megjegyzéseket tett:

- Fiúk, tanuljatok, hogy minél előbb, mennél több hamis visum repertumot állíthassatok ki...

- Az a fő, hogy az a fiú, akit nemzetek majd, ne legyen koldus-kutya!

Ügyet se vetettek rá. A tanulás, helyesebben a boldogulni akarás láza befelé terelte látóképességüket. Azt se jegyezték meg valami különösebben, hogy nem vacsorált otthon. Hanem amikor reggelre kelve nem látták fekhelyén, ki-ki megvakarta a feje bubját, a maga szokása szerint. Vratarits szidta:

- Lump faj a zsidó! - mondá elgondolkozva. Bazsó megrettent:

- Hátha elkártyázta a pénzünket!

Elindulának keresni Jisbit. Sehol semmi nyoma. Meglátogatták a gyógyszerész-hallgatót, az látta egy órával előbb a tejeldében. De erre nem lehetett adni, mindig hazudott. Több jellembe vágó hibát tudtak róla a fiúk, például azt, hogy tudatlan emberek előtt orvosnövendéknek adta ki magát.

- Jó volna azt a bizonyos Idát kikeresni! - mondá Titusz. - Ennek a Jisbinek alkalmasint baja van ezzel a kis békával.

A maguk nagy próbálatlanságával megkísértették kétszázezer asszony közül kikeresni ezt az egyet. De az egész városban nem találtak se jó, se rossz asszonyt, egyetlen egyet sem, aki ismerte volna Bénobot.

Meghült bennük a vér. Két napja múlt már, hogy a nagy filiszteus nem mutatkozott az almaszagú szobában. Nem tudtak tanulni többé, rakásra ültek a befűtött, de égni nemakaró kályha előtt.

Reggel volt. Hermus félig felöltözve didergett, Bazsó az óráját nézte:

- Két óra az élet; ha addig ki nem guberáljuk a pénzt...

Vratarits Titusz haragosan intett a kezével:

- Egye meg a fene a professzorokat, a vizsgát, az egész életet... Csak ez a fiú jönne haza, ez a héber, ez a barom, ez a gazember!

A szertelen dühtől megnedvesedtek a szemei. Nem tudott maradni többé egy ültő helyében, felkelt, leült az írásra szolgáló asztalhoz. Kezébe vette a tollat és rajzolgatott az itatós papirosra.

Egyszerre letette a tollat. Jisbi valamelyik utolsó napon telefirkálta az egész papirost. Olvasta először magában, aztán hangosan.

- A Jisbi, nézzétek, teleírta...

- Mit firkált?

- »Úgy iszom a gúnyt, mint a vizet!« »Az a fiú, aki egy hétig napot evett - el van veszve!« »Királynak lenni jó!« Anatomia, anatomia, anatomia, anatomia!

Nem értették, mit jelenthetett ez a százszor leírt anatomia. Nyitva maradt ajakkal hallgatták. Hermus egyre kinézegetett az ablakon. Titusz folytatta a felolvasást:

- »Mielőtt megláttalak, mielőtt ismertelek, Ida!...«

Verset akart írni. Nincs ott a többi?

- Nincs, csak a sok I betű. Meg itt még egy sor: »Biri, Kata, adieu!«

- A kecskék. Búcsúzott tőlük! - hebegte Hermus fuldokolva.

Elhallgattak. A szoba megtelt kályhafüsttel, gőzzel. A korom lerakódott halvány arcaikra. Nem tudtak egymásra nézni, kitekintettek a havas, néma, elhagyatott udvarra. Hátha egyszerre csak jön, megjelenik, mint ahogy lóbálódzva szokott roppant nagy lépésekkel, sebesen.

Nem jött. Hermus valahogy föltápáskodott, kinyitotta az ajtót, nyitva hagyta.

- Mit csinálsz, meg vagy örülve?!

Csakugyan, mintha meg lett volna örülve, egy darabig némán állt a nyitott ajtó előtt, aztán furcsa kézmozdulatot tévén, a levegőnek susogta:

- Jisbi, aranyos Bénob, Sándor, jere be!

Nem mosolyodtak el azon, amit cselekedett. Különben is megbánta, leült, elővette kedves könyvét, a bibliát, kinyitotta találmra és olvasott, mint ahogy rendesen szokott, hangosan:

»Sokkal inkább nem hallgat meg, ha azt mondod: Isten, nem viselsz én rám gondot! Az ítélet azért legyen ő előtt, és reménységed vegyed ő benne. Most pedig mivelhogy ezt nem mívelted...«

Hangja elfúlt, nem tudott olvasni.

- Tovább, olvassad tovább!

Könnyes szemmel, kibicsakló hangon, kapkodva folytatta:

»Várj még egy kevéssé, megmutatom néked az igazat; mert még vagynak az Istennek mentésére való beszédim!«

Dühösen csapta be a nagy fekete könyvet, anélkül, hogy lapjait megszagolta volna. Fölmászott az ágyra, összekucorodott. Vratarits odalapította arcát a fagyos ablakhoz, a koromtól piszkos, a könnytől nedves volt a képe, mint egy porban játszó síró gyereké.

- Nem látok - szólalt meg egyszerre.

Nem látok, gyertek csak! Jisbi Bénob másik két barátja is odaállott az ablakhoz. Lenéztek az udvarra.

A házmesterrel jött fölfelé a klinika szolgálja. Mit keres ez itt? kérdezték maguktól egy pillanatra. Aztán nem kérdezték többé, meggémberedve várták, mint jön mind-mind közelebb a sötétzöld ruhás, ezüst-zsinóros ember, azon a havas nyomon, ahol Jisbi Bénob lóbálódzott előre hatalmas csontjaival, gyermekre szabott kis télikabátjában még egy pár nappal előbb - utoljára.

Titusz a küszöbön várta:

- Nos, megtalálták?

- Meg, - mondá a zöldruhás ember, aki hullákat szokott vásárolni az egyetem bonctani intézete számára.

KÉT MUNKÁS

Az ágy.

Két munkás, ösztövé, mint a rendszertelenül táplálkozó parasztkutya, heti keresményét a markában tartva állt a pálinkás boltban. Az egyik éjjel dolgozott, a másik nappal - mind a kettő a villamosság szolgálatában - nem is ismerték egymást. De mivel egyformán rostopcsint ittak rummal, beszédbe elegyedtek:

- No már most én megyek haza! - mondá az egyik, a gyorsan élvezett szesztől kissé hebegve.

- Ágyra jár, vagy magának neje van?

A hebegő nevetett és kicsúfolta az összes nőket és durván emlékezett meg arról az asszonyról, akit egykor majd házastársul fog választani. Az ágyra vonatkozólag pedig megrúgta a bolt pádimentomát:

- Földre járok. Drága pénzért, ott vackolnak. Arra keres az ember, hogy aludjék. (Durvább szóval mondta, de jókedvűen nevetett hozzá.)

- Ha másvégre nem, arra jó az asszony, hogy friss, finom tollas ágyat vet. Nekem még a szalmazsákomban is libatollal van tele, kár, hogy éjszaka nem hál rajta senki.

- Maga éjjel dolgozik! Én meg nappal.

- Maga rájárhatna arra az ágyra.

- Rá én.

- Nem tudom, maga milyen ember. Ha rendes ember volna, ha megfizetne.

- Mért ne. Inkább egy pajtásnak, mint a lengyel zsidónak. Csak a maga felesége, hogy az mit mond.

Egy pillanatra elgondolkodtak, kissé gyanakodva néztek egymásra. De az egyiknek ismerős volt a másik arca, hasonlítottak egymáshoz. A gyári munka által elkínzott, befüstölt és kiszáritott paraszt arc, színehagyott barna haj és bajusz. Az alsó ajka alatt úgynevezett legyet viselt mind a kettő. A nyelvjárásuk is ugyanegy volt: dunántúli, de már pesti pácban. A nőtlen megkínálta a házast dohánnyal és pipára gyújtva mindjárt neki is indultak az új tűzhely felé, amely a budai gyártól úgy másfél óra járásnyira volt, a ligeten túl, az úgynevezett Csikágóban. Vidáman szelték keresztül az egész várost, nem kerülték el az úri utcákat sem, sőt egy kisebbrendű cukrászboltban az új ágyrajáró egy darab süteményt vett, hogy azzal beajánlja magát még ismeretlen háziasszonyának. Közben megittak még egy pohár sört is és már tegeződve értek a tetthelyre, ahol az asszony a kapu előtt már várta az urát. Zsámolyon ült és szoptatott, de amikor meglátta az urát, a gyermeket letette a földre és elébe ment, hogy átvenné a keresményét.

- De nagyon sietsz! - mondá a munkás - meg se látod, hogy valaki van velem.

Beljebb kerültek.

- Ez az ágy! - szólt a gazda és egyszersmind bemutatta a barátját:

- Ez az ember az ágyrajáró.

A munkásné - cseléd volt valamikor - megkötötte a fejkendőjét, azután kezet nyújtott. Majd megtörült egy széket és helyet kínált a jövevénynek, aki átadta a süteményt és a szopós gyermeknek is megígérte, hogy fog neki hozni cukrot. Kölcsönösen elég jó benyomást tettek egymásra és hamarosan egy tálból ettek borjómáját, amelyet az asszony - a szoptatást folytatva - hamarosan elkészített, sőt a nőtlen ember - miután tisztességes előpénzt adott - a hálást nyomban meg is kezdte, mivel ő nappal dolgozott, a férj pedig éjjel és vissza is ment a gyárba.

Esti tíz óra elmult; a szobában, mely egyszersmind konyha is volt, - egy helyiségben okosan és ökonomikusan kihasznált lakosztály - a ház asszonya elfűtötte a függőlámpást és gyerekével lefeküdt a tűzhely mellé vetett rendes ágyára. A lakó is levetkőzött, lefeküdt. Két percig nem aludtak. Ezalatt a lakó megszólalt:

- Engem Józsinak, Szovád Józsefnek hívnak - mondá.

- Az uram is József! - mondá az asszony egyszerűen.

- Két József! - jegyezte meg a munkás és abban a pillanatban el is aludt. Az asszony és gyermeke is aludtak. A függönytelen ablakon besütött a holdvilág és ez nem engedte aludni a szoba ötödik ingyen lakóját, egy Boldi nevű rendkívül sovány fehér macskát, aki nagy lépésekkel járt föl s alá, meg-megállt az alvók előtt, szemlélődött, megnyugodott s az ajtó egy kitörött ráámáján kiosont a tavaszi éjszakába.

Erkölcsei kérdések.

Rendesen, jól, de természetesen igen egyszerűen éltek és sem betegség, sem rossz gondolat nem zavarta meg a munkás tűzhelyének levegőjét. Boldit, az állatot kivéve, kötelességének élt itt mindenki és már hónapok multak el, még mindig csak egyetlen egy szombat estén mutatkozott a két munkásember a szeszmegezés. Az asszony nyelvelt, mire a férj egy kissé meghúzta a haját, főképpen a lakó biztatására. Ezért a ház asszonya és az ágyrajáró között a szóbeliség a legszükségesebbre szorítkozott, helyesebben egyoldalú volt: a munkás beszélt az asszonyhoz, az meg nem felelt. Azonban egy kora reggelen, midőn már a tűzhely urának minden percben meg kellett jönnie a gyárból, kibékültek, és ez így történt.

Az asszony csapkodta az ajtót, hogy a lakó már felkeljen, mire az fel is ébredt és így szólt:

- Maga asszonyság olyan goromba hozzám, mintha az ura lennék. Egyszer még én is azt álmodom, hogy maga a feleségem.

- A hideg, aki kileli magát! - mondá az asszony egyszerűen, de végre is megszólalt, sőt békélve, zsörtölődve hozzátette: - Lusta, nekem nem kellene ilyen lusta ember!

- Nekem meg kellene ilyen takaros, dolgos asszony.

- A hideg! - jegyezte meg a nő, akinek a népies láz kedves és mindenre alkalmazott kifejezés volt.

- Hadd alszom még egyet! - negédeskedett az ágyrajáró és a falnak fordult, behunyva a szemét, de csak félig. Mire a nő egy vizes szilkével közeledett hozzá, hogy leöntse. A szemes ember azonban tetten érte, a vizet a padlóra öntötte és a nőt igen erősen szájon és szemén csókolta.

- No jó! - mondá az asszony valóban mérgesen - ezért magát Józsi, - ha megtudja - agyon fogja ütni.

- Engem ugyan nem bánt! - nevetett a férfi, fölkászolódott az ágyból, mert a bajtársának a távol lépése hallatszott már. Az asszony rosszkedvűen fogadta és egyáltalán a két férfi iránt napokig nem tudott fölmelegedni, pedig nem volt sem mérges, sem szeszélyes személy. Nagyön is rendes nő volt; olyan, aki a férfit magasabbrendű lénynek tartotta és nemcsak ösztöne, de erkölcsi érzése is azt parancsolta neki, hogy a férfinak, szinte önzetlen szolgálatába álljon. Kétszer is megnézte a falatot, mielőtt megette volna: hátha az urának vagy a kosztosának - az ágybérő félkosztosnak - kell az. Úgyszólván csak azért falatozott, hogy a szopós kisfiúnak legyen mit belőle kiszívnia. Morális lény volt tehát, de azért nem ostoba és cselédkorában is, de most is többször lázadozott:

- A nőt a férfiak csak elcsigázik! - mondá. - Kiélik, aztán elmennek.

A két munkás mulatott ezen és dicsérték az asszony kedves és élcés beszédjét, sőt a lakó egy estvén - lefekvés után - tovább fűzte:

- Az asszony a huncut, mindjárt, mindjárt kakast változtat! - szolt és röhögött.

Az asszony sem állta meg nevetés nélkül, bárha a rendetlenségért - a csókért - még mindig neheztelt. A nevetés után azonban nyomban elhallgattak; de nem aludtak el. Forgolódtak az ágyban, a lakó sóhajtozott, Krisztus urunkat emlegette, majd szidta a nyárra már zörgő csontú, neurasztenikussá lett macskát, aki álmatlanul és rosszkedvűen sétált föl s alá.

- Dobja ki, dobja ki a nyavalyást! - mondá az asszony. - Én se tudok tőle aludni.

Aztán beszélgettek. Midőn pedig reggel lett, az asszony így szolt a lakóhoz:

- Most pedig maga menjen el lakni innent.

- Még csak most maradok itt igazán! - mondá a munkás.

- Jobb, ha vesz magának asszonyt, mit bántja a másét! Megálljon, magát még megveri az isten!

A beszédet tovább nem fűzhették, megjött a férj, fáradtan, szinte leragadt szemmel, de jókedvűen. Három borízú almát hozott, egyet a szopósnek, egyet az asszonynak, egyet a lakónak. A felnőttek éhgyomorra, nyomban hozzáláttak. Vízet ittak rá és újra kezdődött egy nap, olyan, mint a másik.

A bűn mérlege.

Csendesen éldegéltek és az asszony lassanként úgy megszokta a lakót, mint az urát; a két férfi között különben alig volt lelki és testi különbség. Ha anyagilag jobban folyt a soruk, udvaroltak neki, ellenben elmaradhatott tőlük, csak főzzön, mosson és takarítson reájuk. Egyébként alapjában gyermeketeg lélek volt mind a kettő és a háztartás körül való durvább munkát megosztva egymás között, ők végezték az asszony helyett. Úgy, hogy a férj egyszer - vasárnap délután - meg is jegyezte:

- De jó dolgod is van neked, asszony, két urad van!

Azonban nem gondolt semmi rosszat; a féltékenység úri szenvedélye nem férközött sem hozzá, sem a lakóhoz, - ezek szerették és tisztelték egymást. A nő is így volt velük és a kis családban a legnagyobb egyetértés uralkodott, kivéven rendkívüli alkalmakat, például amikor egyik vagy másik férfiúnak nem volt dohánya. Ilyenkor ölni tudtak volna. Ilyenkor az asszonyt gyilkolták, szekálták, játszasképpen ütötték, amíg a nő fölingerelve visszaütött és ilyenkor a férfiú érzés elborította őket és verekedés lett a dolog vége. És hol az egyik férfi, hol a másik

volt a békebíró. Ezt játszásnak nevezték. A csendes életnek volt azonban más kimagasló és gyengéd pontja is, amikor valamelyik munkás külön keresett, természetesen tisztán testi munkával, valamely tárgy cipelésével, hurcolásával, megakadt kocsi kiemelésével, vagy ha a gyár által valamely szabálytalan fájdalmat, esetleg testi sérülést szenvedtek. Egy ilyen alkalomból kifolyólag a lakó elvitte a nőt a színházba is. Egy más alkalommal meg a férj ment vele kávémérésbe. Tehát egyformán figyelmesek voltak hozzá, úgy, hogy a szegény nő, - nem csoda - ha lelkében összevétette őket. Mindazonáltal - különösen az első évben - öntudatában volt annak, hogy a szerep, amelybe belejutott, nem erkölcsös és sokszor el is készítette bűne mérlegét, de nem egészen kedvezőtlenül:

- Akinek felesége van, az ne vállaljon éjszakai munkát! - mondá.

- Mégis, ha egyszer megtudja, széthasítja a fejem és jól teszi! - mondá máskor.

A lakóval ritkán beszélgettek az ügyről. Volt azonban eset arra is, hogy a lakó kezdte. Szokatlanul higgye-ellenes étkezés után, ha nem tudott aludni, egyszerre föltámadt benne a félsz és a becsületérzés és kijelentette:

- Ennek rossz vége lesz, én elmegyek!

Az asszony csendesen elsírta magát, mivel nagyon megszokta már ez embert és a háztartás végképpen két férfira volt berendezve. Búcsúzkodtak, de együtt maradtak, ám ilyen érzékenyebb jelenetek után a bűn mérlege erősebben a nő felé hajlott, mert ilyenkor sokkal közvetlenebb, bensőségteljesebb és őszintébb volt a lakóhoz, mint az urához. Egyébként mindig ez utóbbit részesítette előnyben, ennek adta a föleresztetlen levest, ennek a tisztaságára ügyelt jobban, sőt a javára és könnyebbségére zsarolta a másikat. Soha azt el nem feledte, hogy isten - és a házbeliek előtt - ki az ura és a két kis gyermeke kit nevez majd apának. Mert a kellő időben a második gyermek is jelentkezett. Sőt a rendes idő elteltével a harmadik is. Most már szorongtak a kis szobában és a végképpen elzüllött kandurt kitelepítették, de az új lakást - ismervén a ház viszonyait - egy ki nem bérelt pinceszobában vállalt: a közelükben akart maradni, látni akarta, mi történik velük; ami pedig a megélést illeti, majd csak megél valahogy.

Idill.

A munkás gyerekei mind egy emberhez hasonlítottak: a munkáshoz. Alig volt orruk, ellenben a szájuk nagy, köröm éppen csak egy csipet volt a kis kezeiken. Mind a két férfi csaknem egyformán kedvelte mind a hármát, majd eltelve az idő, mind a négyet. A gyermekek neme is szépen meg volt osztva: fele lány, fele fiú. Ez utóbbiak közül csak az egyiket keresztelték Józsinak, ámde - egyszerűség kedvéért - a másikat is Józsinak nevezték. Kedves teremtség volt mind a négy, nem sírtak csak komoly éhség okán, ami néhányszor megesett, mert a gyermekek születésének arányában fogyott a munka a gyárban és hol az éjjel dolgozó, hol a nappali munkást bocsájtották el. A munkában maradt bizonyos fensőbbiségét szerzett a házban, tekintet nélkül arra, hogy a férj volt-e vagy csak a lakó? Általában a nőtlen ember volt inkább állandó pozícióban, sőt egy időben - négy hónapon át - egyedül ő keresett. Az emberi gyengeségnek csúf vonása az, hogy az anyagiakat oly komolyan veszi, csaknem erőt vett a nőtlen férfin és - szóval - csaknem kitette a házból a gazdát. De az asszony közbelépett és eltérően a rendes asszonyi erkölctől, amely a nem kereső urat nem is tekinti urának és egyszerre perfid lesz hozzá - kiválóan hünek mutatkozott és a lakó jelenlétében ajánlatot tett férjének, hogy ők ketten a gyermekkel együtt menjenek a Dunának. A lakó a gyermekeket nem engedte, a felnőtteket is sajnálta volna. Maradt tehát minden a régiben, sőt ki is javult, József ismét munkába állott. A nagy szükség után ilyenkor rendkívül élvezték a bőséges életet, főképpen

vasárnapon, amikor az összes gyermekekkel ki is rándultak, leginkább a városmajorba, ahol a nagy fűben kintornaszó mellett aludhatott a két munkás, míglen a kisebb gyermekek a gyomrukon mászkáltak.

Igen kedvesek voltak e kivonulások: a két munkás ment elől, ők vitték a gyerekeket, a karukon vagy a vállukon, nevetve, szitkozódva, a villamossal - amely nekik-nekik vágatott - pörölve. Utánuk ment, egyszerűen öltözve, de büszkén és boldogan a nő, kézen fogva a már járó kicsinyeket. Bizony ösztövért volt a kis család, főképp a nő, akit sokféle elfoglaltsága nem rontott volna le, ha nem táplálkozik olyan hiányosan, a maradékból, amit nagyok és kicsinyek meghagytak. A lombjának, a barna hajának a megritkulása és megrövidülése időnek előtte megöregítették. Vöröses arcán is két olyan erős redő mutatkozott, mint amilyen a férfiakon és a fák derekán szokott mutatkozni. A szája is elszáradt. Csak a szeme és a melle maradt asszonyos. Ám ő nem törődött azzal, hogy elcsúful, legalább békén hagyják és a férfiak sem igen bánták, nem vetettek ügyet egyéniségére, nekik az asszony volt. Hessegette le róluk a gyerekeket - és legyeket - ha a majorban békén aludtak egymás mellett. Egyébként is kötelességének mindig és mindenben a legkisebb panaszszó nélkül tett eleget, okos volt, nem hazug, nem zshivány, becsületes. A gyermekeket felszoptatta, kimosdatta, felöltöztette. Virrasztott mellettük, ha var, láz vagy torokfájás kínozza őket.

A két férfi és az egy asszony néha templomba is elmentek, együtt imádkoztak, mert a lényeket nézve valláserkölcsi alapon állott mind a három.

Kibontakozás.

Az idő múlt és a nő elbetegesedett. Volt rá eset, hogy reggel nem tudott fölkelni. Így történt, hogy a két munkás mindjobban egymáshoz szokott, együtt járkáltak és az asszonyt számításaikból lassanként kihagyták. Sőt - nem gonoszságból, de gyakorlatiasságból - megpendítették egymás között, hogy annak idejében a ház asszonyát beviszik a Szent János vagy Szent István kórházba, ahol kipihenheti magát; szegénynek nem kell dolgoznia. Mert azt még ők is belátták, hogy a nő főbaja az, hogy túlságos sok a testi teher, amit magára vállalt. Mint cseléd, tisztasághoz szokott és nem állhatta meg, hogy a hat tagból álló családot tisztán ne tartsa. Folyton mosott, - különösen a két férfira - a hideg ételt nem állhatta, - hogy a férfiak azt egyék - tehát főzött, forralt, gyermekeket ápolt és magát is kellett, hogy rendben tartsa. Ilyen módon két szolgáló munkáját végezvén, megroggyant.

- Csak úgy vonszolom magamat! - mondá a lakónak, mert a férj előtt nem mert őszintén nyilatkozni. És ugyancsak a lakót kérte meg, hogy ne engedje a kórházba vitetni, ha az ura akarná is. Így történt, köztük maradt és úgyszólván lábon halt meg.

A két munkás ugyan megkönnyezte, a férj kihült arcát meg is csókolta, sőt a lakót is biztatta:

- Te is megtehetnéd neki. Sokat mosott, főzött, takarított rád.

- Ilyen jó, becsületes feleséged se lesz többet! - mondá a lakó, de a csókot - hagyta. Ellenben költségkímélésből - mire nem is igen volt - és mert az asszony más asszonyokkal nem is igen barátkozott, a két férfi felöltöztette az asszonyt ünneplő ruhájába és eközben nagyon le-sajnálták fáradt, rheuma-kínozták tagjait. Fehér keszkenőt és imádságos könyvet tettek a kezébe, bársony kötésű imádságos könyvét, amelyet az asszony még cselédlány korában vett. (Mert akkor sok borraivalót kapott.)

A temetéssel nem volt baj, az asszony »be volt írva«. Rendes két lovon, rendes hintó jött érte. És egy zöld kis omnibusz is a családnak. A két munkás - a gyermekekkel együtt - ezen kísérték ki a szépen flóderozott, aranyírásos koporsót. Visszafelé a lakó megverte az egyik gyereket, mert az omnibusznak örvendve nevetett. Kioktatta:

- Tudd meg, te gyalázatos, hogy az anyádat temették el! Tudd meg!

- Hagyjad, kicsiny még! - szólt csendesén a férj, aki valami kevéssel mégis okosabb volt nőtlen bajtársánál. Most is bölcselkedett a halálról, hogy így, úgy, legalább az ember földes-
uraság lesz, földje lesz.

A kihült tűzhely mellett az ember ugyancsak elszomorodott. Tűz sehol, piszok mindenütt, a gyerekek máris egymás hajában. A pócon egy darab hideg szalonna, a visszatért Boldi szag-
lászta éppen.

- Haj, jaj! - sóhajtott a férj.

- Jaj, jaj! - sóhajtott a lakó.

A megsántult asztal mellett ültek, csaknem egymásba fúva sóhajtásukat, forró lélegzésüket.

- Baj, baj, a beteg asszony nagy baj. Nekem ebből elég is volt! - szólt a férj bús és kedvtelen rezignációval. De hirtelen jutott valami az eszébe és egyszerre megkedvesedett:

- Te, te pajti, - szólt a lakójához - már most rajtad a sor. Már most te hozhatnál ide asszonyt, megházasodhatnál. Én lennék a lakó...

- Az igaz, ezeknek a kölyköknek asszony kell! - mondá a lakó elmélyedve gondolataiban.

A nyitott ablak párkányán behajolva az elűzhetetlen görhes macska nézte a két férfit. Később egy piros asszony-arc is mutatkozott, egy cseléd, akivel mind a két munkás szokott tréfál-
kozni.

- Mit bámultok, mi van itt bámulni való! - kiáltott föl a nőtlen ember s becsapta előttük az ablakot. És megfélelkezve, hogy nappal van, az ágy nem az övé, levágta magát az ágyra és sírt keservesen.

BARÁTOM A VAK

Él egy barátom falun, akiről rég hallom, hogy megvakult. Valamelyik nap levelet kaptam tőle, amelyben tanácsokat ad nekem, hogy merre menjek ebben a homályos és zavaros életben, ahol tájékozódni mi tudunk legkevésbé, mi, akik látunk. Valami elemi iskolás gyerekek diktálhatta a levelét és az öreg életigazságok nagyon furcsán hatottak rám a hebegő és bizonytalan íráson keresztül. Ez volt az a levél, amelyre felelnem kellett, tehát nekiindultam és inkább fölmentem hozzá a faluba. Nehéz szívvel bizony, mert vak emberrel együtt lenni, ha csak egy napig is, nagy szomorúság és félelem nekünk, akik látásból és ennek általa élünk. A másik bánatját, ha akármilyen nagy is, még csak elviseli az ember, de a magunk képzelődése, hogy bennünket is baj érhet, az valóban vigasztalan...

Az úton szakasztott azok a képek, mint harminc év előtt, amikor mint gyerek jártam erre. Az állomáson valaki pipát lopott, a csendőrök ezért vertek egy cigányt, a többi sivalkodott és verte a mellét. Menyecskek görögdinnyét kínáltak átvonuló katonáknak, fáradt mezei munkásoknak és sunyi mesterlegényeknek. Az arcok ugyanazok, csak egy ivadékkal később, a görögdinnye is ugyanaz, még a fény is ugyanúgy esik a pohos zöld gyümölcs hasára. Változatlan az a vasutas is: katonatisztnek hiszi magát és a régi hősiességgel áll meg a még mindig komikusan prüsszögő lokomotív előtt. Minden ugyanaz és én is: bánatos boldogsággal helyezkedem el a szeptemberi hangulatban. A falu boldogan bűg, mert mindenfelé csépelik a kalászt és a bőség szaga, az érett szőlő, az új búza, az égett fű, a friss szénakazalok illata árad el. Oh, be jó itthon, de barátomtól, a vaktól, félek!

Az állomáson várt. Húsz esztendeje nem láttam és amikor utoljára láttam, már negyvenéves volt... Most változatlanul a régi. Mégis, mintha valami nagyon keveset fiatalodott volna azóta. A fazónján nem változott egy hajszálnyi sem, talán - biztosan - ugyanabban a sötétszürke ruhában van, mint amelyikben húsz évvel ezelőtt láttam. A haja, a szakála egy milliméterrel se nagyobb vagy kisebb és ősz szál alig van benne egy-kettő. Nagyon örvendett, hogy megjöttem és hogy jól, »sőt pompásan nézek ki«.

- Hát látsz engem, pajtás?

- Nem. De az ilyesmit megérzi az ember! - mondá elégedetten.

Kocogtunk befelé a faluba. (A bennlakók hízelegve olykor városnak is nevezték.)

- Barátom, itt minden a régi, a kocsisom is, nézd, a lovaink is; ismered őket, a Virág meg a Tündér!...

Milyen Virág és milyen Tündér! Két lóaggastyán, ifjú korukban is csak honvéd-lovak voltak, most mind a kettő húsz éven túl, alig hasonlított többé a lovak nemes állatfajtájához. Vakok, bénák, talán süketek is. De azért nem voltak rosszkedvűek, mentek, mendégéltek előre. A parádés kocsis pántlikás kalapjának már csak a karimája volt meg, az is, mint zöld mohkoszorú, a kék dolmány cafatokban lógott le az aggastyánról, akiben - érezhetőleg - csak a pálinka tartotta a lelket.

- Nem megyünk haza, - mondá barátom, - kimegyünk a szőlőmbe ebédelni. Kecsegét hoztak a Tiszáról. A vincellérné pörkölt kecsegét fog főzni. Szabad tűzön. Kecsegét. A tiszai kecsege mindennél jobb a világon.

Minden szót, amit mondott, minden fogalmat, amit jelzett, külön-külön kiélvezte. Egyébként is akkora volt benne az életöröm, hogy egyszerre megmelegedtem és megfáztam tőle. Ez az ember orvos, teljes tökéletesen vak és tudja, hogy örökre gyógyíthatatlan és íme, milyen biztosan és kényelmesen érzi magát az életben! Dícséri a termést:

- Nem lesz elég hordónk, a patakba eresztjük a fölös bort! Mi, Mihály, jó lesz? - negédeskedett a kocsisal és mutogatta nekem a bibliai tőkék bőségét, az arany szőlőfürtöket, amelyeknek színét ő sohase látja immár...

Buzgott a hal a piros lében, főtt, forrott a köteles csirke-gulyás; szűrre heveredve néztük, ő is. Az üres szemén fekete pápaszem. De ezen a feketén keresztül ő több és rózsásabb színt látott, mint mi látók és színekben tobzódók.

- Mindig imádtam a természetet; a természeti főzést. A szabad lángot, amint szinte bekap az ételbe. (Már csak csendes zsarátnoknál főtt az étel.)

- Úgy látom, jól élsz! - jegyeztem meg én. - Voltaképp hogy élsz, öreg? No, csakhogy van miből.

- No, no. Gazdag éppen nem vagyok. Mint járásorvosnak van harminc forint nyugdíjam. Havi, nem negyedévi. A szőlő is hoz húsz forintot, havonta. Milyen okos voltam, hogy ezeket én így beintézkedtem. Dícsérem az eszemet. Ha még öt évig működhettem volna, ezer pengő évi nyugdíjam lett volna. Mi, ez csak valami? Ez lett volna nagyszerű.

Annak örült, hogy milyen pompás lett volna úgy, de nem tudott búslakodni, hogy nem lett így. Még az elfoszlott reményt is élvezte.

- Pénzem nincs sok, de nekem mind kevesebb kell. És közben talán örökölni is fogok, ilyen nagy családban meghal ez, vagy az. Mit tudom én, az atyafiságom közül meghal valaki Amerikában, gyermektelenül. A konzulátus fölveszi a hagyatékot, nem lopja el. Az egész intézmény jó, bárha osztrák is.

- A parasztok hivatnak még?

- Hínának, de nem megyek. Néha, konzíliumra. Itt öt orvos is van és rossznéven vennék, ha praxist folytatnék így.

- Hogy?

- Tudod, pajti, az mégis csak akadály orvosnál, ha az embernek »korlátolt látképessége« van, mint nekem.

Az örök sötétségre küldve, még sejtelmes fényt sem láthat többé és borzalmas vakságát egyszerűen »korlátolt látképességnek« nevezi. Mint egy igazi orvos, gyöngéden bánik magával és a szörnyű ténytet elszelidíti egy technikus terminussal! Ösztönszerűleg megszorítottam a kezét:

- Te vagy az ember, te vagy az igazi ember!

- Tudom. Engem szeretnek.

- Hogy vagy az urakkal?

- Én még pénzért nem vettem egy szál szénát. És nézd meg a lovaimat. Szénát kapok, zabot kapok a régi házaimtól. Olyan fertály bornyukat kapok, hogy no. Néhány embernek itt megmentettem az életét, disznóöléskor azok mind megemlékeznek; annyi orrját, fehérpecsenyét nem eszik senki, mint én. A tisztartó utasítva van, hogy amíg élek, a komenció nekem kijár. Kenyerem van és ez a fő. Az öreg grófné mindig meg akar látogatni... És a parasztok, a nép!

- A nép, az hálás. De kocsikáztál értük vagy negyven esztendő. A rossz szekerek, a rossz utak, azt mondják, az csinálta a bajt, az rázta ki a...

Nem tudtam kimondani a szigorú szót. Ő még kevésbé. De megvédelmezte a szekerezést.

- Ostobaság, a pesti doktorok mondják. Ha annyi eszem lett volna, hogy Bécsbe menjek! Én mint bécsi orvosnövendék, velem egészen másképp bántak volna! Különben az egész ébrényi dolog. Embryonalis.

Ettünk. Hogy egy hegyesorrú tiszai hal ilyen örömet szerezzen egy embernek! Úgy dicsérte a kecsegét, szinte hízelgő szavakat intézett hozzá:

- Ez hal, mi? Hol az a tenger és hol az a tengeri hal, amely ehhez hasonló. (A Duna az egy piszkos folyam. A kecsege mint különösen tiszta hal nem is szeretheti.) Ez nem kemény és nem puha. És nézzed meg, milyen fehér!

A csirkét is nagyon megdicsérte:

- Egy ilyen magyar parasztszarka minden más csirkénél jobb. Egye más a stájerországit, már én csak ennél maradok. Hogy egy kissé sovány? Legalább benne marad az íze.

Ebéd után aludtunk egy kissé a borházban. Azaz, hogy csak ő aludt, mélyen, komolyan, igazán. Én az átlátszó szenderegésemen keresztül néztem jóságos és kellemes arcát és minduntalan egy pórias mondásra gondoltam: »a jó ló örökké csikó!« Hogy féltem tőle, sirámaintól, a reménytelenségtől, amely kell, hogy körülvegye. És ime, szinte megdöbben a vidámság, amivel ébred.

- Az álmom az jó, azt meg kell adni, hogy az álmom jó. Élettanilag üdítő, mert mély, egyébként kellemes, mert mindig álmodok és soha olyant, ami rám nézve kedvezőtlen volna. Most például azt álmodtam, hogy egy miniszter, aki harminc év előtt látott engem és akinek kortesszolgálatokat tettem, megemlékezett rólam, és kineveztetett egészségügyi felügyelőnek. Kellett neki egy orvos, aki függetlenül ítélt, valaki, akiinek bár látképessége korlátolt, de az általános elvei és ítéletei annál függetlenebbek. Itt a jó kis nyugdíj, ott a jó nagy, friss fizetés, - nem is lenne rossz!

Nem lehetett elúnni a nagyszerű optimizmusát, mert minden hite azonnal vérré vált benne. És mert nem maradt meg egynél. A kecsegét azonban még hazafelé az úton is tisztelte és dicsérte. Csak amikor közel értünk a házhoz, komolyodott el egy kissé:

- Ha a feleségem el nem megy (szegény tíz éve meghalt), ő férjhez adja a lányom. Amilyen ügyes volt. De én itt a környéken nem találok hozzá méltó férfit. És egyáltalán nem találok hozzá méltót. Majd meglátod!

Egy finomrajzú, laposmellű, sovány nőcske volt a leánya. Lankadtak a mozdulatai, halk a szava, mintha mindig a sötétben és tapogatózva járna. Nem csúnya és nem szép; semilyen. Úgyszólván minden életosztón oly gyengén vert, mint a halódó fehér hal a szárazon és csak egy tehetség fejlődött ki benne egész a zseniálitásig. Úgy intézte a dolgokat, hogy soha föl ne tűnjék az atyja vaksága. Leplezni, letagadni, soha senkinek be nem vallani!

- Mért jársz mindig ebben a kék otthonkában? Tudod, hogy én a nyersselyem blúzokban szeretlek a legjobban! - mondá az öreg szelíd szemrehányással. - A leány elpirult, mert épp az a blúz volt rajta. Másra terelte a beszédet, hogy elvonja a figyelmét. Megmutatta azokat a fotográfiákat, amelyeket az apja készített róla. Föl kellett öltözködnie Jeanne d'Arc-nak, démonnak, arkangyálnak, minden szépnek-jónak és veszedelmesnek, ami csaknem volt. A szoba tele volt ilyen furcsa fotográfiákkal, amelyeket az engedelmes kamera segítségével egy

vak ember készített. A halott lencse, az üveg, a vegyi papíros cselekedett és barátom tudta, melyik kép sikerült, melyik nem. Elmondták neki, akik látták és ez gyönyörködtette.

- Aki természettudós, - mondá az öreg, az egyik groteszk arcképre mutatva, - az kifog a természetén. Én beigazítom a masinát, beállítom a leányom és kész a látás.

Ebben a mondásban volt valami öngúny és ez összeszorította a szívem. De az este, a vacsora megint csak vidáman, és az étkezés céljából megölt madárállatok dícséretében telt el. Beszélgettünk a tegnapról, a holnapról, ő többet az utóbbiról, én inkább az előbbiről. Több terve volt, mint nekem valaha, az emberi élet végső határait kitolta, vagy nem is vette tudomásul.

Korán tértünk nyugovóra. Én nem tudok elaludni hajnal előtt, és itt, a csend miatt, még kettőkor is ébren voltam. Barátom is fölébredt. Szépen felöltözködött és nesztelenül, hogy engem ne zavarjon, kiment az udvarba. Fölkeltem én is, és halkán, hogy észre ne vegye, kiállottam az ajtóba. Vajjon mit csinál? Leült az ámbitusra és abban a pillanatban ott termett a lábánál mindkét kutyája Egy affektáns daxli és a házőrző vad komondor. A két eb en garde állott vak gazdája mellé. Ő szólt hozzájuk:

- No, mi ujság, Morzsi, Szinva, he? Finom, szép éjszaka van? Ki alszik ilyenkor? Mi hárman nem!

Szinva és Morzsi kihívóan vakkantottak:

- Most merjen valaki idejönni, most merje valaki bántani a tekintetes urat!

- Egy kis mozgást. Éjszakai séta jót tesz! El ne hízzunk!

A két kutya balról-jobbról körülvette, sétáltatták, amíg megint el nem álmosodott:

- Virrad, mi? - mondá ásítva. - ilyenkor legjobb egy kis álom. Ti is aludjatok még egy verset!

Nyugovóra tért és elaludt megint. Én az ágyban fetrengve álomtalanul töltöttem el az éjszakát. Alig bírtam a tagjaimat, hogy másnap délelőtt a vasúthoz indultunk, hogy visszatérjek. Most nem a »fogaton«, gyalog kísért el. Karon fogva mentünk ki az állomáshoz. Vezetője, egy tizenhétéves parasztszolgálo jött mellette és tréfálkozva húzta utána a porban a »tekintetes úr« botját.

- Kissé pajkos, de jó teremtés. Ez az én felolvasóm. (Nem engedem, hogy a kicsike rontsa a szemét.) Egy híres, nevezetes szolgálónak a leánya, akit elhozott az anyja hozzám, hogy himlő ellen beoltsam. Aztán ittfelede a szobában. Elment még aznap a Vasa-bakák után Csehországba. Kezdetben írtunk az ezrednek, hogy küldjék haza a szopós leányához. A katonaság azonban nem akart polgári dolgokba avatkozni. A leány itt nőtt föl az udvaron, konyhaasztal alatt, kocsiskenyéren, istállóban. Megszoktuk. Mezei munkát nem tud. Napszámba nem viszik, mert nagyon szép és nagyon gögös. Szabad nő, senkié, az enyém. Nézzed mint egy kis csina, hogy jön utánam. Ha király volnék, és megvakultam volna, akkor se lehetne különb vezetőm!

A leány csakugyan szép volt, jóságos és engedelmes.

- Úgy megy a tekintetes úr, mint egy katonatiszt! - szólalt meg a hátunk mögött.

- Hát hol láttál te katonatisztet?

- Sehol. A tekintetes úr beszélt.

- Én beszélem el neki, ami a világon van. Ez azt látja, és úgy, ahogy én akarom...

Fölültem a kupéba. Barátomat kézen fogta a parasztleány, a falu felé fordította és mosolyogva, büszkén, hivatala tudatában talán kényeskedve is, nekiindult az aranyos porban a ragyogó falunak.

A SZERELEMRŐL

Tavaly, június elején abban a kisvárosban voltam, ahol születtem. A városban most is az a sajátságos csend, mintha halottak közt járnék.

Két hét alatt beteltem vele, kivágytam belőle, akárhová, csak ki innét.

- Menj ki Buzáshoz! - mondták a fiúk.

- Miféle Buzáshoz, hová?

- Ide a szomszéd faluba, Buzáshoz, nem is emlékszel?

Buzás? Az újra fölhangzó név most már megütötte a fületem. Emlékeztem, hosszú idő után most emlékeztem először, hogy egy ilyen nevű fiúval jártam együtt még a kis iskolába. A név nyomán alakja is eszembe jutott s újra láttam a tömzsi kis Buzás Lászlót, pulykatojásos, fanyar kis képével...

Megindultam a falu felé. Estellett. Se előttem, se hátam mögött egyetlen egy élő lény, de oldalt az út eleven szegélyei - óriási agg jegenyék - zúgtak, susogtak, beszélgettek. Pedig nem fűtt egy lehelletnyi szellő se s az árnyékok változatlan terpeszkedtek keresztül-kasul előttem.

Az út közepe táján még szebb lett. A város lesüllyedt a völgybe, nem láttam többé, csak az esteli harangszó halk zúgása hallszott felém. Az is elhalt, amint jobban közeledtem a falu felé. Már nemcsak a templomot, hanem a paplakot is láttam s leverődött hozzám a négylábú bakterok, a nagy fehér kutyák együttes ugatása. Ez közélről olyan kellemetlen csaholás, melyet a távolság szinte melódikussá tesz.

A faluban már aludtak s én alig tudtam rátalálni Buzás Lászlóra. Egy elkésett mezei munkás vezetett el - nagy tisztességtudással - a tanító úrhoz.

Esteli kilenc órára járt már az idő s László még nem aludt. Amint beléptem az alacsony, de jó tágas szobába, azonnal megismert.

Nagyon megörült s azt mondta, sokat gondolt rám.

- Nem csoda, ti itt ráértetek.

Mosolygott erre a megjegyzésre:

- No, no, te nem vagy néptanító, mint én s neked biztosan nincs fent a fővárosban száz egy-nehány tanítványod, mint itt nekem... Meg aztán...

- Aztán?

- Csak azt akartam mondani, hogy nem panaszlom... Csak mind eljárna rendesen, de különösen ilyenkor, alig lehet őket becsalni, megmarasztalni az iskolába. Az ember szinte restelli, hiába húzza a fizetést...

- Elég-e legalább?

- No nem sok, de meg lehet belőle élni. Száznolcvan pengő, de a kommencióval felrüg majdnem négyszázra.

- Sok pénz!

- Magános embernek nagyon elég. A plébánosnál eszem... Okos ember... jó koszt.

- E szerint elégedett vagy?

- Több, - boldog.

Boldog! Milyen különösen hangzott ez a szó, ebben a dohosszagú, szegényes, díván nélküli odúban. És ennek a kis kopott embernek az ajkáról.

- Boldog! Az! - ismétlé s föl s alá járkált a szobában. Észrevettem, hogy egy kissé biccent is; emlékszem most már: gyermekkorában is.

- Amikor »dögész« voltam (így hívják benn a városban a jövődöbéli tanítókat) nem hittem, hogy ilyen jól fog kiütni a dolog, nem hittem...

Széles arcán a mosolygás még erősebbre vált. Ajkai reszkettek: valamit akart mondani, de hallgatott pillanatokig, míg végre az asztalfiából füzetet vett elő:

- Valaki mondta, hogy te is írsz, mi mindnyájan írunk, akik amikor együtt jártunk... Szerencsés osztály volt az...

- Versek?

- Akarsz meghallgatni...

A kis tanító két szerelmes verset - gyenge Petőfi-utánpótlásokat - olvasott fel. Udvariasságból elkértem tőle, hogy majd valami lapnál megpróbálom kiadatni. Nem engedte.

- Nem a prenumeránsoknak írtam, hanem nekünk! - szólt elvörösödve.

- Tehát szerelmes vagy?

Ez a kérdés megolvastotta tartózkodását. Beszélni kezdett szerelméről, terveiről, - átmegy Leleszre, ott kétszázhusz forint a fizetség, aztán, aztán meg fog történni az a dolog, a mi neki mindenek tetőpontja. El fogja venni... feleségévé teszi...

- Az a lányon is áll!

László boldogan, ámbar egy kis elbizakodottsággal hunyorított kicsiny barna szemeivel:

- El van végezve... szeret.

- Szép?

- Nagyon. Szőke, nagy haja... halavány arca... mit tudom én... csak hogy szép nagyon.

- Parti?

- Mi az?

Kezemmel a pénzt jeleztem.

Megharagudott, rámförmedt, de kibékült csakhamar, voltaképpen tán nem is értett meg jól. Aztán elbeszélte, hogy a mindenekfölött álló lányt Fiala Boriskának hívják s itt lakik a patak-nál az erdészházban, az anyja erdőmester özvegye s penzióból él. Ha nem volna ilyen késő, el is vinne hozzájuk, de majd holnap reggel.

Ott maradtam éjszakára. Jó darabig borozgattunk, beszélgettünk az iskolabeli dolgokról, a fiúkról - ő még mindegyikre jól emlékezett - s a tanárokról, akiket most sokkal jobban szeretünk, mint gyermekkorunkban. De ahogy lefeküdtünk és sötét lett a szobában, László ismét Fiala Boriskáról kezdett beszélni s a máskülönbben akadozó, szintelen szavú ember úgy kiszínezte ezt az alakot, hogy nekem is kedvesnek, kíváncsnak tetszett.

Reggeli nyolc órakor már ott voltunk az erdészház pitvarjában. A mama jött elibénk s bevezetve a nagyon tágas szobába, nyomban asztalunkra tette a pálinkásbutykost. Aztán megkérdezte, »mi ujság Pesten«? Majd kiállt a pitvarba s kiáltott: »Bori, Boris!«

- Hol van Boriska? - kérde László.

- A főzelékes kertben, földiepret szed.

Egészen így képzeltem; földiepret szedve, a világ legpoétikusabb ennivalóját, kezén kis kosárkával.

De a kosár nem volt kicsiny, valóságos főzelékes-kosár volt az, mellyel a lány megjelent. Sőt szőke se volt, hanem haja, szemöldöke, vízesszínű szemeinek pillája olyan, amit itt felénk fakónak szoktak mondani.

Csúnya volt, nem: több ennél - jelentéktelen; szín, báj, forma nélkül való. A hangja is olyan kopott, mint sárga barézsruhája.

László bemutatott s e közben elpirult egész a füléig. Aztán megkérdezte - valami bókkal egyetemben - hogyan aludt, mit álmodott? A lány azt mondta: elfeledte, de...

- Nézze, tegnap itt hagyta a pipáját!

És átnyujtotta a cserép-pipát. Új bojt, »szerelmi kézimunka« volt rajta. László szemei villogtak. »Milyen lány, úgy-e, milyen lány?« kérdezte tőlem némán, felém hunyorgatva.

A lány felém fordult. Ő is megkérdezte, mi ujság Pesten? Aztán kérdezősködött egy híres színésznőről s kérdezte:

- Igaz-e, hogy egy gróf fogja elvenni?

Hamar kifogytunk a beszédanyagból. Akkor oszt' a lány kérte Lászlót: szavaljon valamit Petőfitől. Például az »Egy gondolat bánt engem«-et. A kis tanító szavalt, elhallgattunk.

Kilenckor Lászlónak el kellett néznie az iskolába. Elkísértük a lánnyal, aztán magunkra maradva, fölmentünk a kálváriára, sétálni a cserek alá.

Igy, magunkra maradva, még jobban szemembe tünt a lány jelentéktelensége, olyan szűk volt az értelmi képessége, alig volt a fejében egy pár száz fogalom.

S ez boldogít egy férfit, ebbe szerelmes valaki!

Ez a gondolat harangozott minduntalan a fejemben, míg a lányt néztem, míg beszélgettem vele. Alig tudott másról beszélni, mint Lászlóról, meg Lászlóról. Hogy szereti a plébános, hogy járnak ki hozzájuk az urak a városból.

Valami ördögi hatalom arra birt, hogy megmagyarázzam a lánynak, micsoda nevetséges alakra pazarolja szerelmét. Gúnyolni kezdtem gyermekkori barátomat. A lány nem reagált. Nyíltabban beszéltem, meg nem értett. Bosszankodtam a dolgon, kereken szóltam. Le volt verve, csüggeteg lett, mint egy jegesesőverte madár. Majdnem sírva fakadt s rekedten szólt:

- Nincs igaza... nem, nem, nincs igaza!

Alig tudtam megbékíteni, alig tudtam elhíttetni vele, hogy csak próbára akartam tenni.

Délben Buzással együtt ebédeltünk a plébánosnál. Késő délután keltünk fel az asztaltól, újra estellett, amikor hazafelé ballagtam. László kikisért a határon túl.

- Nos? - kérde nyomasztó hallgatás után.

Nem tudtam neki mit felelni, mit hazudni.

- Szép? - faggatott a szerelmes.

- Szép.

- Úgy-e, milyen okos?!

- Okos.

- S milyen jó!

- Az... az...

Helybenhagytam mindent, sőt mosolyogtam is azon, mint rakja fel a szeretett lány alakjára Kelet minden ékszerét, a nyugati regényhősnő minden báját. De mégis, mintha valami irigység, gyöngeség, Isten tudja: mi szállt volna meg. Talán az a gyarló, eszelős emberi vágy: elűzni az illúziókat, a magunk és a mások illúzióit. Erőnek erejével kutatni kezdtem amaz igazságokat, melyek egy fapolturát se érnek, de igazságok.

Fel akartam világosítani Lászlót, hogy ki az, akit ő szeret. A Fiala Boriska igaz képét akartam elébe állítani. Gúnyolódva kezdtem, közbevágott:

- Hagyd, én jobban tudom, csak én látom őt igazán...

És apró szemei ragyogtak, kitágultak. Ott tükröződött bennük látomása a megzavarhatatlan, a megingathatatlan ideál.

Mosolygott a hiú erőlködésemen. Sajnált vakságomért.

Vajjon nincs-e igaza? ez a gondolat gyötrött az egész úton, hazafelé. Igaza van, nincs igaza - ezzel foglalkoztam - amíg csak kijártam a gyerekkori pajtáshoz, a sajtós idill fura légkörébe.

Augusztusra esett a tanító esküvője.

A fehérre meszelt kis templom apró ablakai tölgyággal, friss falevelekkel betömődve. A falak félhomályban, valami résen bemászott egy-egy intenzív, tüzes napcsík futkározott a templomban: tüzes gyík, égő szalamander.

Templom és szertartás soha így meg nem hatott. Alig tudtam megőrizni a hivatalos méltóságot. Egy vőfély, aki el van érzékenyedve!

A nyoszolólányom mosolygott rajtam.

- S a cinizmus? - kérde gúnyolódva.

Amikor elhangzott e szó, már ismét itt volt az a hatalom, amit kifejez s átvette fölöttem uralmát.

A szertartás kezdődött, a pap föllépett a szószékre s beszélni kezdett: »Máté evangéliumá«-ból indult ki... A tanító és menyasszonya fáradtan egy kissé, de láthatólag túlboldogan álltak az első pad előtt. Új szalónruhájában a férfi még esetlenebb volt. A menyasszony elálló, durva mollruhájában, pomádéval símára és fényesre fésült hajával, suta fejével: olyan sívár, olyan fakó. Alig lehettek teljesen öntudatuknál s mégis végtelen szerelemmel, mámorral teli tekintetet loptak egymásra.

Mellettem a nyoszolólányom - a járásbíró leánya - unatkozva nézett maga elé. Rettenetesen tudott unatkozni ez a fiatal, alig tizenhétéves leány. Arcán a türelmetlenség kifejezése, alakján ideges izgultság. De ezek a torzító vonások se tudták elrútítani.

Ragyogó vörös haja, vakító fehérségű arcszíne, nyúlánk, ideges alakja, külön-külön is széppé tudott volna tenni egy fiatal leányt, hát még így összevéve, az egészségtől, az üdeségtől duzzadva - egyen, egyben.

Megérezte, hogy ránézek s reám vetette hosszú metszésű, világoszöld nagy szemeit, melyekből szinte bántó élességű értelem és világos látás sugárzott felém.

- Miért néz rám olyan merően? - kérde tőlem csodálatosan lágy suttogással.

- Azt nézem, hogy milyen szép ön.

- Hát ön is ilyen gyenge... Milyen kár, pedig épp az imént gondoltam önre s elhittem magammal: ön más, mint a többi. De amikor arra gondoltam, hogy tudnám-e önt csak ezred-résznyire is úgy szeretni, mint az a lány ott a maga barátját: hát nemmel feleltem magamnak. Pedig mennyivel különb ön ott annál a vőlegénynél...

- S ön mennyivel fölötte áll, milyen hasonlíthatatlan magasságban ott ama leány felett...

- Szóval kölcsönösen bámuljuk egymást...

- Én ezer báját tudom önnek.

- És én önnek száz előnyét látom...

- Tudjuk tehát kölcsönösen: kik és mik vagyunk. És én szeretném: szeretni önt.

- Talán kacér vagyok... de mintha én se bánnám...

A prédikáció eközben véget ért. Karon kellett fognom a nyoszolyóleányomat s vele az új pár mögé állnom.

- Ugy-e, jó ezeknek: - susogtam alig hallhatólag.

- Jó, de hiszen vakok... - súgta vissza a leány...

»Hiszen vakok!« - hangzott fülembé a vigasztalás, amint a szertartás végeztével karonfogva a kis skeptikust, kimentünk a templomból.

»De hiszen vakok!« - hangzott mindegyre fülemben a vigasztalás.

Vajjon azok-e, vajjon nem mi vagyunk-e a vakok, akik tudunk s tágra nyitott szemekkel, kicsinyes kutatással bemeredtünk az óriási, kikutathatatlan életbe?...

BOLDOG EMBEREK

Mégis van boldogság a világon, ha nekem nincs is jó kedvem. És nincs igaza azoknak, kik mind csak arról írnak történeteket, hogy ez az élet csupa nyomor és küszködés, szerencsétlenség, kínlódás, rettenetes állapot s mégis - semmi. Aminthogy nincs igazságok ama világ-életükben mindig jóllakott uraknak, kik magukkal és sorsukkal elégedetten, nem tudják felfogni, miért panaszkodnak az emberek, hisz ők jól érzik magukat! És összekapcsolván párnás kezeiket gyomruk felett, tartanak kenetteljes előadást a pesszimizmus hiú haszon-talanságáról és a vidám bölcselés egészséges voltáról... Terrorizálják a sötéten írókat is, mondván: hazudtok! hamisítjátok az életét - aszfalttal... És vannak esetek, amikor a poéta megrémül és csakugyan hazudni kezd - boldog emberekről. De az én történetem boldog emberekről - nem hazugság.

I.

Én is szegény ember vagyok, a rokonaim is jórészt szegény emberek, de ezek nem tartanak engem szegénynek és ha nem járok hozzájuk, mindegyre azt mondják: »volnánk csak gazdagok!« Nem sok rokon szeretet van bennem, de van annyi hiúság, hogy inkább eljárak, nehogy azt mondják, hogy a nyomorúságuk miatt kerülöm őket. Sőt tavaly négy hónapig egy unokatestvéremnél laktam, mert szemrehányást tett, hogy a hónapos szobája üres, bár vannak a fővárosban ember rokonai, akik eljönnének hozzá lakni, ha nem félnének a szegénységtől...

Pedig ők, a Fiala-család, nem is voltak éppen szegények. És ha nem nyolc, hanem csak két gyermekük lett volna, egészen jómódban élhetnek vala.

A férfi, a családfő úgy is meg volt elégedve a dolgokkal. Komolyan állította és hitte, hogy:

A legjobb koszt a világon az övék.

Nekik van a fővárosban a legjobb lakásuk.

Az ő gyermekeik a legjobbak, a legszebbek és a legokosabbak.

A felesége kitűnően finom asszony s ha nem lett volna olyan kitűnően az, most már milliomos lehetne.

És hogy a császár sem alszik olyan ágyban, mint ő.

Mindez állításokban kevés volt az igazság, mégsem merném Fialára rámondani, hogy hazug ember volt. Ő maga elhitte, amit mondott és ebédjének egy tál főzelékje, az erzsébetvárosi ház két kicsiny oduja, a rossz és ízetlen gyermekek, a szegénységben is kényeskedő feleség, tarkahuzatú, tollatlan ágynemű - mind, mind az övé volt és nem a másé.

Az asszony az én rokonságom, de azért a férfihöz húzódtam inkább. Sőt vonzott is ez a különös ember, kiben nem volt irigység, mert hiányzott belőle az összehasonlító képesség. Aztán a mestersége is tetszett nekem; sáfrányárus cégnek volt az utazója. Ilyen ember is, legfeljebb, ha egymillió között akad - egy.

De neki már az apja is az volt és a legnagyobb fiát is annak nevelte. Így történt, hogy az egész család meg volt győződve a sáfrány kiváló fontosságáról, talán a nélkül el sem képzelhették az életet; azonban azt biztosan tudom, hogy az egész lakásban a vörös fűszer émelyítő illata terjedt el, valamint a kisebb gyermekeik mindig egy doboz sáfrányt vittek ajándékba a tanítójuknak.

»Férfjem nagyon tevékeny ember az üzletben és tekintély a szakmájában«, - mondá Fialáné. Fiala pedig így szólt: »Jobban szeretem a feleségemet, mint a császárnét, bizony Isten jobban. Ő a Radics-családban mindig a legfinomabb volt.«

Amikor velem beszélt és mikor még nem laktam ott, mindig hozzátette ezt is: »Most egy drága könyvet járat, lexikont, azt olvassa!« És diadalmasan mosolygott.

Később, amikor már ott laktam, akkor is sokszor szóbahozta ezt a könyvet, de csak így: »a könyv!« Ez neki egy egész könyvtár volt, minthogy minden, ami az ő tulajdona, akármilyen értéktelen s kicsi legyen is, értékre, nagyságra rettenetesen megnőtt szemeiben. Egy pipa - pipatórium és egy forint a zsebében ezres bankó.

Mind e boldogsághoz hozzájárult még az is, amit e két mondásban szokott kifejezni:

»Engem nagyon szeretnek az emberek.«

»Ha én akarom, hát az a vasút, mely most indul Szolnokról, megáll félúton és nem tud tovább menni, mert az én Istenem kegyes én hozzám!«

Mindazonáltal a sáfrány-utazó nem volt elbizakodott, sem fanatikus babonás, csak boldog ember.

Azon a napon, amikor behurcolkodtam, éppen baj volt a cseléddel, kinek nem imponáltak a családfő hatalmas illúziói és gorombáskodott az asszonnyal, a bérét kérte és amikor ezt nem kapta meg, fenyegetődzött a policájjal.

»Csak menjen, - mondta az asszony - hanem azért még megveri magát az Isten, mert amit én kértem még, mindazt megtette!«

Ez nem volt valami közönséges átkozódás; a leány megdöbbsen, elhallgatott, a könyvvel játszó kis gyermekek ijedten néztek anyjukra, mintha arra kérnék: »nem, mégse bántsad a szegény Marit!«

Ugyanilyen nyilatkozatot hallottam aztán minden napon. Pedig az asszony nem volt valami különös vallásos. Nem igen imádkozott, templomba nagy ritkán járt. Hanem azzal egészen tisztában látszott lenni, hogy minden történendők elvégezvék előre. És mert őt és családját különösen kegyeli az Isten, hát ő rá és családjára nézve oda fenn jó és kellemes végzések hoztak.

Mindez elveiért nem is volt valami nagy barátja az energiának. A nappal felerészét fekvé töltötte. Fél évig sem ment ki az utcára és ha a gyerekek ruhájáról leszakadt a gomb, azt fel nem varrta.

»Az ember ne is dicsekedjék, csak menjen, ha viszik a végzetek!« - mondá és nem rémült meg, amikor a férje megbetegedett, még pedig abban a bajban, mely annak minden testvérét megölte.

»Nem lehet az, hogy testvérei sorsára jusson, nyolc gyermeke van neveletlen,« - szólt az asszony.

»Nem lehet, hogy én most még itt hagyjam a családomat,« - mondá a férfi és kigázolt a bajból, melyet minden orvos halálosnak hitt.

»Rendkívüli eset!« - konstatálták az orvosok.

Fiala úr nem hal meg, amíg élni akar, - jegyezte meg a sáfrány-utazó - és hatalmas hitében megerősödve, még boldogabban ölelte meg feleségét, »a legszebbet, a legjobbat, a legfinomabbat« az egész világon, egy sovány, szűkvállú, nagyarcú, rosszfogú szőkés asszonyt, aki

úgy hagyta magát megölelni, mint azon a napon, amikor feleségévé lett; félénk odaengedéssel, zavart mosollyal.

Egy cseppegő petróleumlámpás - mely füstölt is - világította meg a jelenetet. A gyerekek veszekedtek, ki kapott több szemet a vacsorára hozott cseresznyéből. A legnagyobb fiú békétlenkedék, hogy ő nem fog minden este túrot enni. A kályhában nem volt ma befűtve, de az ágyakat már megvetették. Nyolc ágy egy szobában: igaz, hogy az egyik még csak bölcső, de abban állt összekuporodva a legutolsó kis Fiala, a hároméves. A cseléd bekiabált a konyhából: »menjen a ténsasszony húsért, én nem hozok többé hitelbe, holnap se megyek!« Én is beszóltam a szobámból, mert a két kis leány nagyon hangos énekszóval emlegette, hogy: »Poniatovszki nincsen a csatáján«... Ez volt a környezet.

Az este - emlékszem - nagyon hangos vita folyt, mert a családfő erőnek-erejével bort akart hozatni és engem is invitált, menjek be majd kvaterkázni. De nem hozatott, mert a tizennégy krajcár a reggeli tejre kellett.

II.

Viták néha voltak. A gyerekek bántották a »könyvet«, a legnagyobbik leány vasárnap - kivonulva a konyhába - varrt, még tizenegy órakor nem volt pénz piacra, a háziúr felmondott a gyerekek miatt, adót kellett fizetni, az asszony kesztyűket vásárolt megint, az utazó tévesen inkasszált pénzeket...

És mert tökéletes boldogság még sem lehet ezen a földön, néha betegek is voltak. Sőt tavaly márciusban az asszony nagyon veszélyesen megbetegedett. Nem volt pénzök orvosra és orvosságra és a kétségbeesés egy pillanatra megjelent, hogy fanyar orcával a képükbe nevéssen.

Akkor kellett találkozni az ügynöknek egy fiatal orvossal, aki így szólt hozzá:

- Van-e betegek?

- Az van, de pénzem nincs.

- Az nem baj. Én friss erővel vagyok és ki fogom gyógyítani azt a beteget - ingyen. Csak azt kívánom, hogy jártában, keltében a vidéken és itt emlegesse, hogy ismer egy kitűnő, egy nagy, egy híres orvost...

Az orvos megvolt, mert úgy rendelteték, hanem a beteg nem akart gyógyulni és bár se ő nem érezte, sem a férj elhinni, felfogni nem tudta, közeledék a végekhez. Az ételt látni sem bírta, a hústól meg éppen rettegett.

Engem behivatott és kezdett visszaemlékezni előttem.

Hogy kikkel járt tánciskolába. Mikor az uszodába járt és a nagy bodzafák virágoztak, az az illat most az orrában van. Amikor Gyöngyösön laktak, estélyt rendeztek egyszer. Nagy sár volt és a leányoknak külön-külön harisnyát kellett adnia... Az úri leányok az egész városban egyedül csak ő vele társalogtak.

»Milyen szépen kezdődött a dolog!« mondá a szegény asszony és határozatlan, de csillámos fényű szemeit megleltetvé gyermekein és közel hajolva hozzám, így szólt:

»Ebből a Bélából - csudálatos ész - alighanem nagy festő lesz. Nézzed azt a leányt, láttál már szebbet? Az férjhez adja magát, annak nem kell hozomány. Az a két kettős gyerek, öt évesek és kész férfiak. Ilyenek kellene az életben. Aztán a legnagyobbik. Még húszéves sincs és már huszonöt forint fizetése van. Ideadja mind, nagy könnyebbségemre van. Szeretik az üzletben és nagy pénzeket bíznak rá. Néha ötszáz forintot is küldenek vele a postára.«

III.

Azok a nagy összegek, melyeket a legnagyobb fiú vitt a postára, gyakorta szerepeltek, mint a családi beszélgetések tárgyai. Maga a fiú nem szeretett se erről, se másról beszélni, Kristófnak hívták s csakugyan úgy viselte magát, mint ahogy ez a komoly név megkívánja. Hallgatag, zsémbes, sajnálta magától és mástól az ételt is és egyszer, amikor sajtot tálaltak fel vacsora után, egy egész hétig nem szólt az anyjához.

Ez emlékezetes vacsorán én is ott voltam, mert az a legnagyobbik leány eljegyzésével volt egybekötve. A nagy Ágnes egy aranyműves menyasszonya, akit Dóra Arisztidnek hívtak, alighanem rács volt - szemöldöke, bajusza csodálatosan sűrű és fekete - de nem nézett ki belőle valami sok jó.

Fiala ez estén csakugyan bort is hozatott, az asszony egyszer sem nyögött s a gyerekek olyan mohósággal ettek, hogy nem volt módjukban sem a lengyel, sem a magyar himnuszról énekelni kisebb-nagyobb részleteket. - A nagy Ágnes szólt:

- Arisztid beteszi az ujságba az eljegyzést.

Arisztid mondá:

- Igen és pedig belől a lapban.

- Jegyeket nem is nyomtat hát külön?

- De igen, azt is.

A jegyesek boldogan néztek egymásra. Fiala emlegette a császárnét, akit nem szeret úgy, mint a feleségét. A fiúknak meg kellett mutatni a könyvet. Az aranyműves igen helyeselte, hogy ilyesmi legyen a házbán.

Tizenkettő után jutottunk a vacsora végére. Az aranyműves ekkor ajánlotta magát. Ágnes kikísérte a lépcsőházig s amíg kint volt a legnagyobb fiú szüleihez fordulva csendesen így szólott:

- Honnan fogjátok azt az ötszáz forintot megkeresni, amit Dórának az Ágnessel ígértetek?

- Meglesz! - szólt a sáfrányutazó büszkén.

- Honnan?

- Az Isten kezembe fogja adni épp akkor, amikor kell.

- És ha nem?

- Nem, - nem lehet.

- Lehet és akkor az aranyműves nem esküszik.

Tovább mit beszéltek, nem hallgattam, nem tudom.

Csak azt tudom, hogy az esküvő előtt, reggelen olvastam az ujságban ezt a hírt: »Fiala Kristóf főnökének egy ötszáznegyven forintos levelével eltűnt. Keresik.«

És hogy az esküvő napján engem hívtak be tanúnak, akkor, midőn Dóra Arisztidnek az ötszáz forint hozományt odaadták.

Halványan az is rémlik most szemeim előtt, hogy egy híres ügyvédet is láttam aznap reggelén Fiala házában. A fiú ellen a rendőrségi körözést pedig megszüntették még aznap, akkor úgy gondoltam: az apa kiegyezkedett a fiú főnökeivel és kötelezte magát részletekben törleszteni a Kristóf által elsikkasztott pénzt. Úgy is lesz bizonynyal, most is látom néha a hallgatag Kristófot; katona, már számvivő őrmester is.

IV.

Amikor a nagy Ágnes esküdött Dóra Arisztiddel, már nem laktam ott, hanem az esküvőre s az esküvő után a lakomára elmentem.

Az ebédnél az asztalfőn ült Fialáné. Az arcáról lemosolygott a boldogság és büszkeség, mert lánya férjhez megy, de egyszersmind e boldog mosolygásban - mint víz tiszta tükrében a rideg, szürke, rút téli felhő - ott tükröződött a halál előre vetődő árnyéka. De sem ő, sem senki nem látta azt, amit boldog emberek nem is szoktak látni soha, mert a veszedelem színe ismeretlen szemeinknek és a halál rettenetes árnyékát illúziók verőfénye fõdi tekintetök elõl.

Fiala újra bort hozatott. Nagyon dícsérte az étkeket. A gyermekek lázasan ettek és a nagy Ágnes Dóra Arisztiddal együtt olyan boldog volt, mint Fiala és Fialáné a nászuk napján.

...Este lett, amint elkerültem tőlük. Ágnes és férje egy-két perccel ment el elõttem, a gyerekek hangos sírása, éneklése, nevetése közepette. Zaj volt minden bizonnyal. És ez a zaj eszembe juttatta, amint a méhek rajt eresztenek ki magukból.

Egy félholt asszony volt elõttem: haldoklásában is boldog, mert hitte, hogy még második unokáját is meg fogja látni.

Egy életkedvvel teli asszony ment ki elõttem folytatni azt, amit boldog emberek elkezdtek.

Élni, csak élni és gyermeket nevelni.

A RUBIN-LEÁNYOK

Éjjel az egyik Rubin-leány felköltötte kis hugát:

- Dóra, kelj föl, nem tudok aludni, jerünk ki a gangra!

Ruhát kaptak magukra és az öreg Rubinon át - apjuk a konyha ajtajában, a földön aludt - kisuhantak a lépcső erkélyére.

A nagyobbik leány nagy kendőt vett magára, hogy föl ne ismerjék és mert fázott, dacára a nyári éjjelnek, mely vak forrósággal borult a négyemeletes ház kicsiny udvarára. A kisebbik leány leült nénje lábaihoz, a folyosó márványára és szőke fejét a falhoz támasztva, nézte a világos, árnyékos éjszakát.

Ahol voltak - a szédítő magasságú negyedik emeletről nézve, olyan különös ez a fővárosi udvar. Az ablakok nyitva mindenfelé, árnyékuk fekete vonalakkal rajzolja tele a falakat. Világosság nem volt már sehol, de a melegtől aludni nem tudó lakók közül egy-kettő kidugta a fejét az ablakon és némán hallgatta a nyitva hagyott vízvezeték mormogását.

- Dóra, - szólalt meg a nagyobbik Rubin-leány - nekem úgy tetszik, hogy ez az egész ház egy nagy kriptá, legalább ötven fülkével és hogy a lakók benn mindnyájan meg vannak halva!

Csakugyan, a kisebbiknek is úgy tetszett. Félt is egy kissé. A nagyobbik nem; elmerülve a misztikus éjszakába: kereste a halált. És egyszerre a homály is, a lelke is tele volt véle és még meg nem állhatta, hogy ne szóljon róla:

- Jó azoknak, akik mindig alszanak már!

Majd átkarolta a kis Dóra nyakát, forró arcát beletemette annak szőke, szinte fehérfényű hajába és susogta:

- Jó volna meghalni együtt, Dóra?

- Igen! - mondá a kisebbik leány - mohón is, borzongva is. Kevés vártatva azonban félénken hozzátette:

- De miért?

*

Ezentúl az éjszakák egy részét nagyobbára itt töltötték. Ágnes nem tudott aludni és hugának, aki csak tizennégy éves volt, még jól esett az a gondolat, hogy »virraszt«. Azonfelül úgy ragaszkodott testvéréhez, hogy egy darab idő óta az ő szemeit is kerülte az álom. Egészen, nekihalványodott és minden különösebb ok nélkül, lelki állapota olyan lett, mint a testvéréé.

Sokat sírtak együtt, apjuk előtt bezárkózva a szobába. Ha a sírásban kifáradtak, olvasásba kezdtek. Ki se mozdultak többé; Rubin úr hiába csalta őket kifelé.

- Nincs is ruhánk miben menni! - mondá Ágnes - amire az elzüllött piktor eloldalgott szó nélkül, szomorúan, mint egy lopáson kapott kutya.

Ilyenkor néha két napig is odamaradt és valamelyik kocsmából küldött nekik haza élelemre való pénzt, édesgető levelet. Hogy egészen magukra maradtak, megnyugodtak egy kissé: becsukták az ajtót, lefüggönyözték az ablakokat és éjjelt csinálva a nappalból, beszélgettek a homályban.

Lefeküdve a földre, egymással szemben; a nagyobbik magyarázta a kisebbiknek a világi életet:

- Tudod, Dóra, jobb is volna úgy, ha nem volna nappal, csak éjszaka és az emberek csak egy-egy kicsinyt lennének ébren. Akkor fölkelnének, mosdanának, egy kicsit ténferegne a sötétben, aztán aludni térnének ismét...

A kisebbik nem értette mindezt; a nagyobbik folytatta:

- Nekem nincs kedvem beszélni az emberekkel, ostobaságokat beszélnek mind.

- Hát a férfiak! - vetette közbe a kicsiny. Majd habozva, magyarázatképpen hozzátette: te már sokkal beszéltél, én egy-kettővel alig.

- Bár soha se beszéltem volna eggyel is! Akkor azt hihetném, hogy van közöttük jó és szép!

- Hát nincs?

- Nincs! - szólt Ágnes mély és száraz hangon.

A kisleány behunyta szemeit. Arca szomorú volt, de lelke mosolygott, amint föltette magában, majd hangosan, a kérdést:

- Mondj valamit a szerelemről!

- A szerelem csak a levegőben van, ott úszik, amikor hozzánk ér: akkor szenvedés.

A kis Rubin-leány bámulva nézett néjére. Egy pillanatig nem hitt neki, de a pillanat eltelté után az idősebb testvér lelke átömlött az ő lelkébe is és egyek voltak egészen.

*

Tíz - vagy kilenc - hónappal ezelőtt, egy építészeti rajzoló lakott mellettük. »Igen okos, igen becsületes ember«, mondotta az öreg Rubin, mert dícsérte a képeit. A rajzoló igen szép ember volt, szőke és magas, halvány s mégis hatalmas erejű. Olyan szeliden simogatta az arany színű szakállát, amikor Ágnes csúfot űzött belőle, a rossz magyar beszéde miatt... A kisebbik Rubin-leány akkor még iskolába járt, a nagyobbiknak pedig nem igen lehetett kimenni az utcára, bár éppen új ruhája volt, de kalapja egy csepp sem... A rajzoló két hónapig élt itten, aztán valami kis munka után lement Aradra. Külföldre utazott aztán, onnan írt is egyszer az öreg Rubinnak, hogy nem jön többé vissza.

Erről az emberről szeretett volna egyet-mást megtudni a kis Dóra, de hogy néne egy szóval sem említette soha, nem mert kérdezősködni. Oh, be kíváncsi volt pedig! Mint szeretne volna megtudni: hogyan voltak egymással. Jól értették egymást, azt látta, de vajon váltottak-e csókot? Megfogadták-e, hogy örökké szeretik egymást? Szóval megtörténtek-e mindazok, amik az ő szűkös tudása szerint hozzátartoznak a szerelemhez.

Hátha csak úgy beszélgettek egymással, mint más ember? Néha hajlandó volt ezt hinni, de a leggyakrabban átkozta azt a gonosz embert, aki rosszat tett velük. Mit? Elment. És nem akar visszajönni.

Már arra is gondolt, hogy vajon miért is nem lehet erőszakkal rákényszeríteni az ilyen embereket, hogy visszatérjenek ahhoz, ki nem tud élni nélkülök. Az álmatlan éjszakákon, testvére mellett virrasztva, annak beesett, megcsúfult, szinte átlátszó arcát nézve: sokszor elhatározta, hogy legalább ír annak az embernek: jöjjön, kell, siessen. De testvére, mintha csak hallotta volna a ki nem mondott gondolatot, megsimította haját és szólott egyszerűen, immár minden szomorúság nélkül:

- Dóra, mindaz késő, hiába. Helyrehozni nem lehet.

És a testvér előtt is kétségbeesetten rejtegetett titokról egyszerre lepattant a zár: elmondott mindent, a kisleány hallott mindent. Amit hallott, elég volt arra, hogy mint egy hirtelen felhőszakadás, előntse lelkét a fájdalom, könyű.

Egymás nyakába borultak és nem törődtek többé azzal, ha valamelyik emeleten hallgatják búcsúszokogásukat. Hajnallott már, amikor bementek szobájukba. Idegen volt előttük e percben minden; az ágy, apjuknak nagy dunai tájképe, a falra ragasztott arcképek, közös birtokuk, a legbecsesebb tárgyak: az asztalhoz támasztott fehér napernyő.

Véletlenül odatévedt tekintetük az anyjuktól örökölt nagy, törött rokokótükörbe és megijedtek a saját maguk arcától: ki van itt, kik ezek az idegen leányok?

Az ágy előtt állottak, gépiesen vetkeződvé. De nem mertek lefeküdni, leültek az ágy szélére. Ott beszélgettek még egy kissé, beszélgettek nagyon halkan, pedig nem volt körülöttük senki. A kisebbik izgatottan nézte az árnyékokat:

- Azt hiszem, kívülünk van még itt valaki, egy harmadik.

- Tudom, - mondá Ágnes - én már régen érzem, mint suhog, járkál, mozog, meg vánszorog közöttünk. De nem akartam neked megmondani.

Ez éjszakától fogva az, aki kettőjük mellett a harmadik volt: nem tágitott közelükből. A nagyobbik látta is már, a kisebbik meg érezni kezdte. Mellét hirtelen fájdalom, torkát ok nélkül való sírás szorította össze! Fogyni kezdett és olyan álmodozás fogta el, mint néjjét. Nem kívánt többé ő sem embereket látni, alig ment ki a szobából és igaz érdeklődés csak akkor villant át fehér arcán, amikor a szőke emberről beszéltek.

A halál árnyéka, mely betolakodott hozzájuk harmadiknak, olykor-olykor átengedte helyét egy szép és magas férfialak számára. Tágra nyílt szemekkel nézték és látták is a kis szoba homályában. Ágnes beszélt néha hozzá:

- Hát kellett ezt tenni? Kértem én, hogy esküdjözzön?

- Esküdött? - kérdezte a kisebbik villogó szemmel.

- Mindig. Nagyon jól tudott, sokat gyakorolhatta.

- Hogyan? Mondták neked?

- Nem, de tudom; és annyi szép leány van. Mondta is, hogy szerették azelőtt és nevetett. Megharagudtam rá és így szóltam hozzá: »Majd egyszer rólam is így fog nevetve beszélni!«

- Aztán ő mit mondott erre?

Ágnes összeszorította ajkait: ez a párbeszéd volt legszönyűbb emléke; ha ezen évődött, belátta, hogy nem lehet élnie és mohón szomjazott a halál után. A kisebbik leány könnyes tekintettel könyörgött neki:

- Mit szolt ő aztán?

A halvány, rossz ember minden mondását hallani s tudni akarta és kérdésekkel kínoztá testvérét. Mikor estefelé jött, mit beszélt, miképpen hízelgett... Ágnes egyszer elmondta neki, hogyan szólította a halvány ember, csak így: »csillag, virág, mindenféle szép virág!«

»Csillag, virág, mindenféle szép virág!« hangzott a kisleány fülében az édes hízelgés, ébren is, álmában is elmondta magának hangosan. Szeme mosolygott, fehér arca szinte világított ezalatt. Édes borzongás futotta át a simogató szavakra, de hirtelen magához tért, az álomképet elsimította homlokáról, újra komor és merev lett az arca.

És testvére nem hallja e szavakat többé soha már! Odafutott hozzá, átfogta derekát és szólt:

- Gyerünk innét, megyek veled, ahová akarod!

*

Mindketten készülődtek, de nem szóltak egymásnak egy szót sem. A nagyobbik hosszú levelet írt apjának, melyben kérte, hagyjon föl a boritallal, jóra nem vezethet az. A forintot el ne felejtse odaadni a budai temetőörnek, még októberben, hogy halottak napjára tíz mécses égjen az anyjuk sírján. (Rendbe is kellene hozatni egy kicsinyt, le van taposva minden virág rajta: egy tő lila őszirózsa, mely nem tud, hiába akar kiveszni.) Dórka a katekétától kapott papírcsipkés szentképeket rakta szépen össze és ráírta a papírosra, hogy egy Szekszárdra költözött barátnőjének hagyja. Kézimunkáit kimosta elébb, aztán szépen összekötötte szalaggal, a szalag fölé gombostűvel egy cédulát tűzött. Ez volt abban megírva: »A tatának; adja el. Ama boltban, ahol az Ágnes stikkeléseit szokta eladni. Vegyen magának végre egy tisztességes kalapot, így nem csuda, ha nem festeti le vele arcképét senki. Hiába tud olyan jól, az öltözete miatt nem bíznak benne az emberek!«

A kicsike most már éppen nem fél attól a fekete és végtelen rengetegtől, amelynek neki kell indulni. Olyanformát érzett, mint azelőtt, amikor félt elaludni, mert nem volt benne bizonyos: fölébred-e valamikor erre az életre? Most egészen bizonyos volt abban, hogy föleszmél majd újra, de egy egész más világban. Milyen lesz az a másik virradat: fantáziája minduntalan ezzel foglalkozott és mindenféle acélmetszetek szürke felhői, angyalai, fehérszakállas szentei, feketével rajzolt és mozdulatlan gloriolái mozdultak meg, melegedtek át, kaptak színre és erőre. Szíve repesett, lelkében boldogság sugárzott szét, hogy ott fog feküdni a felhők kék bársonyán... Körülötte a fényben hangzik egy mennyei chorál, introdukcióját már itt is hallja; a fővárosi udvar piszkos börtönére egy darabka tiszta kék ég ragyog alá - onnan hangzik.

Mindeme látomások csak egy-két napig tartottak. Végre mégis megrezzent az ismeretlentől, aki mindjobban közeledett hozzá, hogy karjaiba ölelje. Szerette volna még húzni-halasztani a dolgot, de testvére épp az utolsó időben egészen izgatott lett, meglátszott az arcán, megérezett minden tettén, hogy sietni akar, nem tud itt lenni többé.

A kisebbik leány minden éjjel rettegve aludt el; hátha arra ébred, hogy testvére hívja. De lassanként őrá is ráragadt a lázas sietség: mit keresnek már itt, amikor itt már mindennek vége van, menjenek már!

Valamelyik hajnalon - hideg volt odakünn és minden kék - Ágnes - már felöltözve - odahajolt hozzá és felköltötte:

- Menjünk!

Felugrott, felöltözködött. Elsuhantak az öreg mellett, nem merte rája tekinteni sem. A ház aludt, csakugyan olyan volt, mint egy nagy kriptá. Összegubbaszkodva vártak a lépcsőházban, amíg a kapunyitás ideje elkövetkezett, azután lábujjhegyen kiléptek az utcára,

*

Kézenfogták egymást, úgy mentek előre. A szűk utcákban nem jártak soha még és tulajdonképpen nem tudták merre menjenek.

- Arra kell mennünk, amerről a szél fúj, akkor odaérünk hamar - mondta a nagyobbik.

Ezentúl alig beszélt az egész úton; erősen szorította a kisebbik kezét és úgy sietett, hogy hugát szinte vonszolta maga után. Az álmodozva nézett szét; már ez a világ is idegen volt neki. Olyan hideg, olyan néptelen, minden mozgás nélkül való volt minden a kék világosságban

úszó, mozdulatlan árnyékkal teli utcákon. Itt-ott egy-két tévedésből égve hagyott gázláng még fantasztikusabbá, idegenebbé tette a néma házsorokat.

Valami térre értek és Ágnes felsóhajtott:

- Végre!

Egy hosszú, keskeny utcán át egy mozdulatlan, aranyos vonalat pillantottak meg.

- Ez az? - kérdezte a kisebbik.

- Ez - mondá Ágnes és megállott, hogy egy kissé kipihenje magát. Elengedte huga kezét és zavartan szólott hozzá:

- Még visszamehetsz, ha akarsz ittmaradni, ha szeretsz magadban. De mit csinálsz egyedül? Csillagom, virágom!

A kisleány megfogta a kezét és ment vele némán, nem nézve többé maga körül, hanem egyenesen előre, az aranyos vonal felé.

Ágnes egyszerre bőbeszédű lett, megemlékezett arról a szép kis leányról, aki a harmadik emeleten lakott. Mind a ketten nagyon szerették a négyéves leánygyermeket, de különösen a nagyobbik. Majd minden átmenet nélkül hozzátette: csillagom, virágom, mindenféle szép virágom...

Dóra ismételte a mondást, de olyan szomorú hangon, annyi fájdalommal, mintha neki mondták volna valaha. A nagy, halvány, szép szőke ember, aki mind jobban-jobban hozzáférközött hajnali útjába. Már-már vele volt egészen, mintha az övé is lett volna egykor, egyedül az övé csupán.

Az éjjel színei lassanként mind elváltak a hajnaltól. Amikor kiértek a folyamhoz: a kék reggel lassanként melegedni kezdett. Ezüst- és aranszalagok futották át a tájat, ezüst-, arany- és piros pillangók - a hullámok fényjátéka - röpködtek, keringőztek a folyam színén. A házak mindkét parton lila, meg arany színben úsztak. Csak a partok, a hajók, a hidak és a messziről idelátszó szigetek egyrésze szunnyadtak még színes árnyék alatt.

Mint egy festett panoráma, olyan volt az egész kép; hang nem hangzott, alak alig mozgott egy-kettő. Azok is olyan lassan, álomszerűen; nem is emberek, de bábok, akiket egy gép arra készít, hogy mozogjanak előre. Most megáll egy-kettő, majd újra igyekszik a part felé, mindjobban a Dunának.

A két leány nem nézett többé egymásra, az egyik a vízre tekintett üvegesedő szemmel, a másik lélegzeni is alig tudva, még beszélt:

- Dóra, hol a szalag, a sárga, hova tettem?...

Végre megtalálta, amit keresett. Az egyik végét a maga kezére kötötte, a másikat a huga csuklójára. Aztán lépett egyet előre.

Az ezüst-, arany- és piros lepkék egy pillanatra szétszálltak a folyam színének egy kis részéről. Aztán egy pár pillanat múlva újra visszatértek. És a panoráma képe mitsem változott, csak az árnyékba borult részek szabadultak lassan, mindjobban és a kétség melegedett föl violaszínre. És egy-két perc múlva a Duna képe változott egy keveset: amíg csupa arany és piros lett az egész, egyszerre fölbukkant rajta egy leány szőke feje; fehér arca messziről, fényözönben úszva, olyannak tetszett, mintha egy vízre hullott csillag volna.

A kisebbik volt. Az ő édes, szép feje, ártatlan homloka ragyogott a hullámok fölött. Az ő kedves szürke szemei néztek még egyszer szét ezen a világon, ahol nem élt, nem szeretett, nem látott voltaképpen eddig még semmit, mégis ez utolsó percben a szűz lélek tele volt az élet legzavarosabb képeivel. Mintha ő szeretett, ő csalódott volna. A szerelmi esküdözések - bár neki nem esküdtek soha - kéjesen rezdültek vissza lelkében chaoszában, összegyűlve és elnyomatva az elhagyottság, a kétségbeesés iszonyú érzésével. És mielőtt mindeme képek örökre elmulnának, utolsó káprázatként megjelent előtte egy szép, halvány, gonosz arc.

TÓTH TERÉZIA

Húsz forint ára részvétellel kíserte ki a professzor Zsobokinét.

A rendelőszoba ajtajában elbúcsúzott tőle és visszaszólította az urát:

- Ügyvéd úr, egy pillanatra! Önagyságához semmi reményem, miért veszne el véle ön is? Mentse magát, ajánlom a föltétlen különélést; a gyöngédség ilyenkor bűn a természet ellen. Isten önnel!

Azonnal hazautaztak, bár Zsobokiné elég jól érezte magát. A professzor egészen megnyugtatta, egy kis megfázás az egész - ő is, mint annyi más, jeges vizet ivott bálban, meghűtötte torkát... Egy kis köhögés, egy kis láz, nemsokára véget ér az egész.

Otthon, a tisztalevegőjű mezővárosban meg éppen megkönnyebbül. Ő vigasztalta az urát, akit elkeserített, hogy házasságának már második hónapjában kórház lett a frissen festett, újonnan bútorozott, kedves kis lakásból. És még nem is vizitáltak, a társaság még nem is ismerte a felföldi faluból idehozott asszonykát, hozzájuk nem jött senki, ők nem mehettek sehová, nem hívhatta meg - amint tervelte - nőtlen és feleséges barátait egy kis vidám vacsorára, kint az udvaron, az akácfák alatt.

Fiatalos jó szíve egészen elkeseredett, hogy éppen ő az, akit ilyen szerencsétlenség ért. És egyszer - egyszer éjjel sírt is, siratta a maga megromlott életét és a szegény Klárikát, aki oly öntudatlan és oly rohamosan hervadt, mint egy lobelia erős napon. A szemében benn volt a halál, de ő maga nem ismerte azt meg és még kevésbé tűnt föl neki férjének megrémült arca, amint még formás karjait kinyújtotta utána, hogy magához ölelje.

- Nem szabad azt! - szólt a férj és elhúzódott tőle.

Azt? Kinek? Kétségkívül neki, a beteg asszonykának; belátta és türtőztette magát, dacára a szerelem és pusztulás kettős lázának, mely szívét, vékony ajkait, szempilláit, nagy hamuszőke haját, egész kis testét megremegettette. Nem tudott férjére ránézni anélkül, hogy a legnagyobb lelki izgalmat ne érezze, hát az minél kevesebbet mutatkozott előtte; egyszerre megszaporodtak az ügyei, mindig a bíróságnál járt, csak mikor evett, - külön kellett étkeznie már - csak ilyenkor látták egymást.

Egyedül volt az asszonyka egész napon át az öreg Tóth Teréziával, a cseléddel. Ült az ablaknál, Terka letelepedett a földre és beszélgettek. Az ablaknál nem igen volt mit látnia, a nagy utca kihalt egészen. Maga a város is kivonult a városból, arattak. Szárazság és csend ült mindeneken. A fonnyadt, tikkadt, poros fák alatt - a házak előtt - egy-két kisebb és elhagyottabb gyerek játszott a porban, ette a papsajtot, ingerelte a kutyákat, melyek most úrrá lettek a város fölött. A nyomasztó csendességben ugatásuk egyenletes kórusa hallatszott, semmi egyéb. Nagy néha egy-egy parasztasszony papucs kattogott végig az utcán, ételt vitt az urának, talán két óra járásnyira, az átányi földekre... Zsobokiné utána nézett és valósággal sajnálta, mikor az asszony piros fejkendője végképpen eltűnt az utca piszkos sárga színében. Odafordult Teréziához:

- Terka, Terka, miért is nem én vagyok az a csúnya parasztasszony, aki ételt visz most az utcán és miért nem az én Gyurim az, aki valami asztag tövében éhesen, fáradtan várja: mikor látszik már a piros fejkendőm?

A cseléd megvigasztalta; olyan könnyű volt megvigasztalni, olyan kedves, tanulatlan lélek volt, hogy csak a jóban tudott hinni. El lehetett bolondítani mesével, hallgatta volna folyton.

Az öreg Terka nem fogyott ki soha, tudott mindent. Olyanokat, amiktől sírni lehetett a más baján, és ez a legvigasztalóbb, mert ez alatt a maga baját felejtí el az ember. Olyan jóízűket sírtak együtt, az asszonykának ezenközben alig tűnt fel, hogy most már sokkal többet kell feküdni, még rekedtebben beszél, a férje alig érti már, amikor édeskedő szóval fordul hozzá; csak Terka tudja mindig, hogy mit akar, mi jót főzzen most, mit meséljen el, Szent Genovéva történetét-e, vagy azt a nagyon vidám verset, mely így kezdődik:

*»Ponka havak hulladoznak
de hó reme roma.«*

Nagyon a kedvére tudott tenni, csak a kis lányát, aki itt élt vele a konyhán, nem eresztette be hozzája; ő maga ott bóbiskolt ágya előtt éjszakának idején is, olvasóját morzsolgatván, bár asszonykája betegsége alatt az érdemleges imádságot elmondta helyette a templomban barát-néja, Bordás Marcsó, a cselédhurcoló. Mégis, a jó Isten érdekében megtett itt is, amit tudott; imádkoztatta az asszonykát is, amikor az nem tudott aludni, sőt gyöngédsége dacára figyel-meztette egyszer-egyszer a halálra is.

- Asszonykám, ébren van-e, hallja-e? Hol kívánna maga nyugodni, ha egyszer meghalt? Nem azért kérde, mintha azt gondolnám; nem adja ő szent felsége azt olyan könnyen maguknak, akik fiatalok. De jó azt az embernek tisztán tudnia a maga lelkében.

Klári kémlelődvé nézett a cseléd piros arcába, de csakhamar megnyugodott.

- Tudja Dokám, - mert így hívta mindenki Tóth Teréziát - tegyenek engem addig a nagypapa kriptájába odahaza, Fedémesen, aztán építsenek egy másikat nekem a jávorfák alá.

- Tudom, tudom, lelkem. Amikor kislány volt, akkor is szeretett arrafelé játszani, szép sárga virágok voltak ottan. Én meg az öreg nagyanyja libáit legeltettem még arra pesztra koromban. Akkor nem is volt még az temető, de azóta nagyon halnak ezek a falusiak is...

Csak megint a halottakról beszélgettek az álmatlan éjszakákon; a cseléd minduntalan vissza-tért erre a tárgyra, mely őt jobban érdekelte, mint az élő világ. Hogy halt meg az asszonyka anyja, hogyan pusztult ki az egész család, - javarészt nem is ismerte Klárika már - mint maradtak csak ketten az öccsével?

- Az jussolna maga után lelkem, ha meghalna? - kérdé hirtelen.

Klárka mosolyogva nemet intett a kis sápadt fejével.

- Ami az enyém, az Gyurimé, minden!

Doka Terka akart valamit mondani, de csengettek, ki kellett szaladnia, hogy kinyissa a kaput. Az úr jött haza, kimelegedve, hátracsapott kalappal, egy kissé szózatoss kedvvel, de a ház levegője, a cseléd morcos képe azonnal kijózanította.

- Hogy van az asszony, aludt már? - kérdé szinte alázatosan.

Terka mérgesen csapta be utána a kaput és egyenesen rátámadt:

- Hát most kell hazajönni a tekintetes úrnak? Hát nem tudja bevárni, amíg magától behunyja szemeit. Csak erővel akarja befogni a tekintetes úr. Már ha másért nem, azért, amit jussol utána, lehetne hozzá több jóssággal...

Ettől fogva csakugyan több gyöngédséggel volt Zsoboki a beteg asszonyka iránt. Mellé ült, meg-megsímogatta, egyszer-egyszer megcsókolta a haját. Ígérte neki, hogy elviszi fürdőre, csak felkelhessen az ágyból. Éjjel is benézett hozzá, ha a nagy köhögési rohamban hallotta a fuldokló hangját:

- Gyurim, Gyurim, ne hagyj el! - Néha elég volt, ha kezét a beteg homlokára tette és az mindjárt kevesebbet szenvedett. De végre is, dolgai voltak, naponkint alig lehetett véle egy-két órát. Az asszony egyedül maradt Terkával, hallgatta a meséket, a titokzatos beszédeket a különös és tiszteletteltjes halálról. Olykor beült hozzájuk egy-két szóra Bordás Marcsó is, hozott egy kis gyümölcsöt, némi hírt a városból, a paróchiáról. Egyszer oszt közöttük termett Kati, egy szentéletű vagy paraszt leány, aki tizenhat éve köhécselt már a szomszéd portán és most, hogy baja rosszabbra fordult, eljött kérni egy kis kávé. A két parasztasszony behívta a betegszobába, hadd beszéljen szent történeteket.

Az utolsó hetek így teltek el a fantasztikus társaságban, melyben mindenki igen nagy véleményvel volt a nagyon is különös halálról. Csak az előleges kínokat szidta Doka Teréz, amire Kati megjegyezte:

- Ha szűz Mária úgy akarja, teljék benne ő szent kedve!

Zsoboki Klára bólintott rá a fejével és visszafojtotta jajjait, különösen éjszaka, amikor a szomszédos szobában feküdt könnyű álmú ura. Odafordult a cselédhez:

- Meg fog únni, ha aludni se hagyom. Adjon valami csillapítót innom Dokám, maga az én anyám. Nincsen nékem, maga az enyém, csókoljon meg Dokám!

Az utolsó héten - gyümölcsérő szeptember volt - végkép belekapaszkodott a kis parasztasszonyba. Nem tudott nélküle ellenni egy pillanatra sem. Ott muszájt lenni akkor is, amikor az orvos rábeszélésére végrendeletet írt az ura javára. Komor arccal fordult el, amikor felolvasták a testamentumot; csak akkor pillantott feléjük, amikor a jegyző ahhoz a részhez ért: összes ruháimat hagyom Tóth Teréziának. Arca egy kissé földerült, megcsókolta asszonykája kezét és némi hálával nézett a férj felé, aki igazán szívéből könnyezett e pillanatban.

- Hát csókolja meg legalább! - súgta feléje a cseléd.

A férj elhalványodva hajolt le feleségéhez és hirtelen csókot nyomott ajkára. Az meg magához ölelte hosszan, percekig, el sem akarta engedni többé: de karjai lehanyatlottak, nem tudott ölelni már, még csak egy napja volt hátra. Könnyen múlt el az utolsó huszonnégy óra. Nappal aludt Klárika, estefelé megkérte az urát, olvasson valamit, szereti hallani a hangját. Éjfélkor, amikor már mindenki elcsendesedett és csak Terka dúdolta a szent-kúti énekeket, egyszerre enni kért. A cseléd kiment a kamrába s amikor visszajött: asszonykája ott feküdt megmerevedve.

Tóth Terézia magára maradt a gazdájával. Szívesen maradt a portán, mert a fizetését felemelték egy forinttal és aprójószágot is tarthatott.

Legelsőbb is nagy rendet csinált a házban. Kisúrolt, kiégetett, kipusztított mindent, amihez az asszonyka valaha csak hozzáért. Egy pár hét múlva trakták voltak az özvegy ember házában. Terka süttött, főzött, egészen vidám volt. Csak este ne lett volna soha. Az eperfa olyan csúnya árnyékot vetett az udvaron. Bólongat, beszél, valamit mondani akar.

Bordás Marcsó is, Kati is úgy vélték. Marcsó azt mondá:

- Csak érteni kellene! - Kati folytatta:

- Talán az asszonykának akar valamit mondani Doka!

A cseléd szemébe húzta keszkenőjét:

- Az bizony lehet. Amikor első délelőtt feküdt kiterítve, akkor is szólott hozzám. - öltöztessen föl Terkám! - mondotta. Felöltöztettem nagy sebtibe, mindjárt vidám lett az orcája. Addig olyan kegyetlen volt, egy fájdalom.

Beszaladt a konyhába, lekapta az ételt a rostról és kijöven, folytatá:

- Az a huncfut ura, hát megfordította egyszer is, amíg feküdt!

Hajnaltól estélig főzött, mosott az urának nagy szorgossággal, azonban ha jött az este, összeült barátneival, beszélgettek az asszonykáról. Bírálták az ura magaviseletét és ki-ki előadta éjszakai álmát. Minden éjjelen legalább egyikük álmodott az asszonykáról: Kati leginkább azt, hogy megjelent neki és kérte, imádkozzék érte, habár odafent egészen jó a sora. A cselédhurcolóné leginkább csak futólag látta, két lánygyerek aludt vele és azok mindjárt fölköltötték, ha valami álma akadt. De Tóth Teréziával valósággal vele volt szüntelenül. Nem hagyta békén, mindig volt valami kívánsága, egyszer-egyszer nem is könnyen teljesíthető.

Az utolsó kívánsága különösen megzavarta az öreg cselédet. Menten elhívatta Bordásékat és előadta nekik:

- Megint velem volt az asszonykám. Azt mondja: Dokám, gyere utánam, rossz itt magamban. Intett, hívott a kisujjával. Aztán megint integetett, hogy maradjak, hanem küldjem előbb a kis urát, az jöjjön hamarabb, de most mindjárt!

Valamennyien megegyeztek abban, hogy kívánja maga után.

A tél elég csendesen telt el. Tóth Terézia járt a hajnali misékre és azokon könyörgött, hogy a boldogságos szűz Mária teljesítené megboldogult asszonykájának minden kívánságát. Tisztára azért imádkozott, hogy a gazdája elpusztuljon, utána menjen a Klárikának. És egészen belefáradt a várakozásban, hogy az semmiképp nem akart ágynak esni. Leste az arcát és reménykedett, ha egyszer-egyszer lankadtnak látta.

Tavasszal egészen megvígasztalódott, április elején a gazda egyszerre leesett lábáról; az orvos úgy vélte, hogy az a baj támadta meg, ami feleségét elvitte: gégesorvadás. Csakhogy rövidebb lefolyásúnak látszott az egész, Zsoboki nagyon is hamar megadta magát a pusztulásnak, káromkodott, nyögött - félt.

Tóth Terézia ápolta őt is, virrasztott mellette, törülte róla az izzadságot és lázasan, türelmetlenül várta a végét. Egész boldog volt abban a tudatban, hogy ő imádkozta le elmúlását, hogy elküldheti asszonykája után, ahol oszt mindétig együtt lesznek, ahova úgy várják:

- Jön-e már! - izente neki az álmon keresztül; - várom! Megy, megy asszonykám, várjad! - morogta a cseléd, de magában erősen töprengett, hogy az özvegy olyan sokáig vívódott, egyre húzta, halasztotta a dolgot.

És oly gyáva volt, megrémült, valahányszor köhögési roham fogta el; mint egy fuldokló gyerek, úgy kapaszkodott belé és kiáltotta: »Vizet, vizet, Terkám!« Egy éjjelen hiába kiabált. A cseléd ott állott közel ágyához, reszkető lábai a földbe gyökereztek, szemei villogtak a sötétben, amint rámeredt a fuldokló, könyörgő, kétségbeesett betegre. Hagyta, hadd pusztuljon el, segedelem nélkül, menjen gyorsan... arra az ismeretlen portára, ahol bizonyos rozsmaring koszorúval a fején, fehér ruhában várja az elhagyott, halovány kis párja.

Tóth Terézia fekete keszkenőjét a szemébe húzva, ment a gazdája koporsója után és sírt édesen, keservesen - boldogan.

KÉT KATONATISZT

Nem voltam meghíva karácsony estére sehová. Csendesen, magányosan megvacsoráltam, aztán siettem át a kávéházba.

Iszonyú ez az ünnepi csend. Zakatol a fejembe, mind azt súgja: »te vagy egyedül tűzhely nélkül, te vagy egyedül...« Dehogy, valami lépés kopogását hallok messziről. Szinte megvigasztal a velem szembejövő cilinderes úr, amíg meglátom közletről, a gázlámpa fényénél. Gyászfűr van a kalapján. Aligha divatból cselekedte... Összenézünk, nem, mint ismeretlenek, hanem mint elhagyottak és megbarátkozunk egy pillanat alatt, egy pillanatra. Megszólítanak egymást, de győz rajtuk a konvenció és ki-ki megy a maga útján.

Megyek a kávéházba. Rövid út, de valóságos kálvária ebben a nyomasztó ünnepi hangulatban. Az utca sötét némaságába az ablakon át karácsonyfák ragyognak ki. Mosolyt látok, örömet látok, meleg fényt és ragyogó szeretetet ablakon által. És mindez nem az enyém, mindez a másé. De ha legalább többen volnának, akik elhagyatottak!

Benyitok a kávéházba. Senki, egy szomorú pincéren kívül, aki megütődve néz rám. Átmegyek a kisebb terembe, ott mégis van két fiatal, kicsipett, vidám katonatiszt.

Ott üldögéltünk egymással szemben, egy jó óráig. Néztük az ujságokat, néztük egymást. Katonáék igen keveset beszéltek egymással, de annál többet ásítottak.

- Gyerünk haza! - mondá az egyik.

- Gyerünk! - mondá a másik. - De azért maradtak.

- Nem fogunk snapszot inni? - jegyezte meg az egyik. A másik megerősítette:

- Nem.

De mégis csak ráfanyalodtak egy pohár cognacra. Aztán hozatták a pálinkát egyre-másra, egészen belejöttek. Csaptak maguknak egy kis ünnepet és az asztalon keresztül kezdtek barátságosak lenni irántam. Az egyik például konstata, hogy civil is lehet becsületes ember. A másik erre tudott példákat is. Szólt egy zsidó katonaszabóról, aki becsületszóra és kamat nélkül adott neki kölcsön.

Ez a példálódzás kétségkívül nekem szólt; arra az esetre, ha: mesterember lennék, avagy ha zsidó volnék.

Világos, hogy invitáltak magukhoz. Nem is sokat tépelődtem, átmentem hozzájuk és bemutattam magamat.

Hárman ünnepeltünk ezentúl. Igaz, hogy az ünnep dolgában ők előnyben voltak felettem, amennyiben hamarabb kezdték. Az egyiknek, a hadnagynak éjfél felé már is nehezen forgott a nyelve, a másiknak meg - bizonyosan szokása ellenére - ugyancsak kerepelt. Elővigyázatos volt mégis és mielőtt expektorált volna előttem, megkérdezte ötször is, hogy nem voltam-e szekerésztiszt, mert ha igen, sajnálattal bár, kénytelen visszavonni a köztünk kötött örök barátságot. Amikor végre megnyugodott, hogy soha sem voltam és soha nem leszek furvezér, legintimebb dolgairól kezdett beszélni, rövid, szaggatott és nem mindig érthető mondatokban.

A fiatal tiszt minduntalan bólongatott a fejével: »igaz, úgy van, Gusztáv egy helyes gyerek!«

Csakugyan helyes gyerek volt a Gusztáv, amint beszédéből kivehettem. Tiszta, őszinte, melegszívű fiú, aki a háborúban bizonyára hős lett volna, de így, békében, legfőbb foglalkozása a szerelem volt.

Szeretett egy leányt, akinek nem volt kauciója, hát nem vehette el. És mert nem vehette el, nem járhatott többé a házhoz sem. A leány ajánlotta neki, hogy vesse le az egyenruhát, legyen polgár, szeretni fogja akkor is.

A Gusztáv ebben kételkedett egy kissé. Soha - azaz kilencéves kora óta - nem volt polgári ruhában. Kérdezősködött is tőlem:

- Milyen lehet az? Igen kényelmetlen lehet.

Megborzongott a gondolattól is és egy pohár rumot ivott rá. Az ital egy kissé megbékítette a polgári ruhával, de megint más skrupulusa támadt. Miből lehetne ilyen embernek, mint ő, megélnie?

- Legyek postatiszt? - mondta magának iszonyú keserűen. - Legyek postatiszt? - kérde tőlem és bajtársától.

- Soha, inkább meghalni! - mondá a másik.

De a tiszt nem akart tudni a halálról semmit, ellenkezőleg, meg akart házasodni mindenképpen. Megdöbrentő őszinteséggel tárta fel előtte családi körülményeit és vagyoni viszonyait.

- Apám őrmester Jaromeásban. Az én birtokom ez!

Hímzett pénztárcájából kivett egy lejárt sorsjegyet. Abból fidibuszt csinált és rágyújtott nagy ünnepélyességgel egy verzsínára. Lassan szivarozott, úgy mint a szegény ember, amikor tudja, hogy ez az utolsó ma, többet már nem szabad, többre már nem telik. Nagyon fegyelmezve lehetett ez a derék fiú, hogy ebben az állapotban is így tudott mértéket tartani, ha öntudatlanul is.

Úgy vettem észre, hogy egy párszor készakarva kihagyta aludni a szivart és nézte, forgatta, mintha attól kérne tanácsot:

- Most már minden borbély megöli magát. A revolvert a krájlérájokban árulják.

A bajtárs nevetett ezen a mondáson, maga Gusztáv is nevetett, én is nevettem, valahogy olyan hangulatba jöttünk, hogy a polgárembereket kezdtük becsmélni, amiért mindjárt-mindjárt a pisztolyokhoz nyúlnak. Egészen fölvidultunk ezen, amíg Gusztáv egyszerre, hirtelen elborult. Újra azt emlegette, hogy nem lesz postatiszt, sem tanító, sem írnok.

- Hát mit fogsz csinálni? - kérdi a másik.

- Elmegyek a császárhoz.

Mindketten elcsendesedtek. Körülnéztek a kávéházban és amennyire állapotuk engedte, gyanakodva néztek reám. A nehezebb nyelvű bajtárs suttogva kérde:

- És mit mondasz ő Felsége előtt?

Gusztáv mereven, - engedelmet a szóért - szinte bután nézett a levegőbe. Alaktalan fogalmak zsonghattak a fejében, valami olyas, hogy amit a hivatása parancsol reá, az több a zsarnokságnál, az kegyetlenség. Amióta a kadétiskolából kikerült, talán csak most lázadt fel először a szubordináció gondolata ellen. Úgy lehet, azzal is foglalkozott, hogy mi az igazság és mi az igaztalanság? Talán a filozófiának némi köde is párologni kezdett agyában. Egyszerre nagyon kipirult, izgatott lett és egészen hangosan mondá:

- Hát azt mondanám, hogy én is ember vagyok, Felség! Ember vagyok!

A kisebbik katona csitította. A pincér is messziről veszekedésnek tartván a hangos beszélgetést, megszólalt:

- Uraságok, engedelmet, zárunk!

Hirtelenében megittuk a testut, aztán elmentünk más helyiséget keresni. A budai oldalon nem találtunk egyetlen egyre sem, amely nyitva lett volna. Átmentünk Pestre. Karonfogózva ballagtunk az elhagyott utcákon. Gusztáv most hallgatott, annál többet beszélt a kisebbik tiszt. Ez is megtisztelt azzal, hogy beszélt a bajairól. Nagyon tetszett neki a katonai pálya, de két nagy hibáját látta. Legelsőbb is: nem aludhatja ki magát az ember soha. Aztán: nem mehet végig az utcán az édes anyjával:

- Egy kis kávémérése van, polgári kávéja. Nem akar kalapot venni, nagykendőben jár, egy kissé kövér, a ruha nem áll rajta, de nagyon jóasszony. ...És a tisztek nem veszik jó néven, ha kollégájuk az utcán ilyenekkel jár. Sőt a reglement meg is tiltja.

Odafordult a hallgatag Gusztávhoz:

- Mit, Gusztáv? Igazat mondok, vagy nem?

Bizony el voltak ázva már egy kissé. Ott az utca közepén erre a kérdésre megszorították egymás kezét és megcsókolták egymást. Pedig már reggeledett, az újságkihordó asszonyok itt is, ott is előbukkantak a nagy nyaláb karácsonyi számokkal.

A katonatisztek átadták névjegyeiket.

- Ha valaha szükségben lesz!

Aztán elváltunk. Gusztáv erősen megmarkolta a kezemet és a fülembé súgta:

- Ember vagyok! Ember vagyok! Az akarok lenni!

Mért súgta ezt nekem? Mit akart vele mondani? Éppen csakhogy beszéljen, mint mikor a gyerek dadogni kezd és tetszik neki a szó, a maga hangja. Gyönyörködik az értelmetlen mondasokban, addig is, amíg az lassankint értelmet nyer. Amíg esze megnyílik, lát és ítél a józan és józantalan emberi dolgok felett.

EGY KATONATISZT

Élt egy fiatal gyalogsági tiszt Csehország egy kis várában. Oly vidáman éledegelt, mint az erődítmények fái ugráló aranyos stiglic és annyira öntudatlanul, mint a vár piacán gúlába rakott ágyúgolyók bármelyike. Ezekhez különben hasonlított is, az arca kerek, de kemény, azonban nem fekete, hanem szőke és piros, mint az érett rozs, a friss sör azon a tájon, mint maga a szláv egészség, amely mintha saját magát is kinevetné.

Hugó hadnagy azonban csak általánosságban mosolygott, nem fért hozzá, hogy a saját egyéniségét megbírálja, lecáfolja, vagy nagyra tartsa. Az apja kapitány volt itt, az anyja egy katonai fegyverkovács leánya itt, a testvére ezredorvosné, a bátyja szekeresztiszt, mind itt. Életkörülményei mind egy kört jártak, szemei mind egy képet láttak, neki nem voltak új gondolatai és családjának erkölcsi fogalmait minden kritika nélkül fogadta el. Négyszáz szóval kifejezhetett mindent, ami lelkében élt és hat vagy nyolcféle ételt ismert mindösszesen. Szerette a sört, a kávé, a buktát, a jó csontos marhahúst; ha egy regény került a kezébe, az elejét meg a végét föl vágta, a közepét ott hagyta. A bonyodalmat, a szövődést, a zavart nem kedvelte, kínlódjanak azon a polgári elmék.

Hugó hadnagyon nem lehetett megkülönböztetni semmi különösséget. A becstelenség bármely formájában, a hazugság bármilyen szelídített alakjában, szenvedély, vagy csak hajlam, akár jóra, akár rosszra: végképp hiányzott belőle.

Szóval nem volt fantáziája, nem volt szelleme és az egész erkölcsi ember vagy öt-hat dogmából állott, úgymint: rendesen végezni a szolgálatot, nem tenni sem többet, sem kevesebbet, mint amennyit az előírás parancsol. Egy az Isten és egy a császár, mind a kettő szigorú, de jó. A háború jó, mert gyorsabban lehet avanzsálni és annyi pénz van, mint a polyva, a legtöbb regruta szimulál, huncutok, főképp akik Magyarországból jönnek. Nem is volna rossz a törököket kikergetni Európából. (Oroszországban annak idején igen hideg lesz.) Ezek és ilyenfélék voltak tiszta lelkének meggyőződése, azonban egy-két önálló, sőt lázadó gondolata is akadt, példának okáért: az előírással szemben. Mégis ő volt a legutolsó, aki magának csinosat csináltatott és nem is járt benne - mint a többi - cukrászdába, kaszinóba. Inkább csak akkor vette föl, ha sétálni kiment a sáncokba, társas életet élni, a tisztleányoknak százszor elmondani a »kezét csókolom«-ot. A sapka mégis csak fölbillentette lelkének egyensúlyát, valami nem rendesre vágyott, például színházba, egy nagyobb éjszakai kávéházba, Bécsbe vagy Prágába. Megpróbálni az életet, amelyről most halvány sejtelve támadt. - A vár négy kapuján túl még furcsa dolgok vannak, - így elmélkedett Hugó hadnagy és az ifjúság vállalkozási ösztöne igen gyengéden, de szívébe nyilallott. Főképp, ha a tisztleányokkal megállott a sánc-kert Matild-empléke előtt, ahol - egy virágszőnyegben elhelyezve - egy egész katonatiszti románc kirakva apró, mosott, fehér kavicsokból. A kavicsbetűk elmondták, hogy élt itt egy Matild nevű tisztleány, aki nem lehetett egy fiatal tiszté - a kauciónak miatta - és mind a ketten itt meghaltak. Azonban előbb soha is meg nem csókolták egymást, noha tehették volna.

Több érdekelt szőke katonatiszt-leány, bár nem először olvasta e kavicsbetűket, nagy könnyeket bocsátott le lenyíró szeméből. A Hugó hadnagy szeme is nem egyszer nedvesedett meg, a férfiak rendes önzése vett erőt rajta: sajnálta magát, mert ő is kerülhetett volna abba a helyzetbe, amibe a Matild lelki vőlegénye. Azonban hála istennek, a szerelemre csak általános tehetsége volt a fiatal tisztnek és az a négy-öt pár csók, amit eddig váltott, nem igen ébresztette föl képzelőtehetségét.

Igy élt Hugó hadnagy és amíg orcáin az ifjúság, egészség és tisztaság piros és fényes rózsái nyilottak: még csak nem is álmodta, hogy távoli Magyarországon, annak egy vasrácsos, komoly zárdájában él egy halvány, vékony és magas leányka, akiről a legfelsőbb rendelet azt határozta, hogy az övé legyen.

I.

A cseh vár, ahol a hadnagyka - leszámítva néhány kadétét - úgy begyökeresedett, mint földjébe az ákác, vagy más szívós fa, ez a vár igen híres volt, roppant erős volt és szörnyen komoly, éppen csak a jelentőségét veszítette el végképp.

Talán a lefokozás miatt, talán azért, mert a cseh felhők igen alacsonyan járnak, hamvasok, bolyhosak, szomorúak, a befalazott város, ahol Hugó élt, egy kissé melankolikus volt. Igaz, hogy valamicskét hozzájárulhatott e hangulathoz az is, hogy a vár fokáról egy igen nagy mezőre lehetett letekinteni és ez a mező igen zöld, igen üde és fölöttébb ünnepélyes. Sok-sok ezer jó katonánk csontja porladt benne, azért volt oly büszke. Itt, itt egykor elesett a hadseregünk, törbe jutott, a véletlen megejtette.

- Egy nagy malőr! Malőr mindenkit érhet - gondolta magában Hugó hadnagy, ha a vár faláról letekintve, fölragyogott előtte a kőnigrézi sík. Nagy csontos kezével ilyenkor egy elvető és kicsinylő mozdulatot tett, amivel nyilván azt akarta kifejezni, hogy mégis érthetetlen előtte, miért és hogyan győzhették le azt a hadsereget, amelyhez ő is hozzátartozik. A biztonság, a legyőzhetetlenség, a túlerő ösztöne csapott föl benne és ha társaival - nagy ritkán - egy jövődő háború eshetőségéről vitatkozott, minden diskussziót félbeszakított egyetlen kijelentéssel:

- Ha a császár ő felsége ma akarja, szétverheti Európát. Annyira készen vagyunk. Tudom egy alezredestől, aki a törzskarban van.

Legtöbb fiatal társa egy véleményen volt Hugó hadnaggal és a szomorú várból mosolyogva néztek ki a világba, amelyet régi tankönyvekből, egyoldalú ezredhistóriákból és katonapárti hírlapokból ismertek csupán. Néha Grácból, Innsbruckból vagy magából Bajorországból jött egy kantinos kisasszony és az is regélt egyetmást...

...Valamelyik nyári napon a szürke zárdát a távoli Magyarhonban elhagyta a fehér és sovány leányka és - anélkül, hogy tudta volna - nagyon várta az idegen tisztet. Mire a legfelsőbb hatóság úgy kommandírozott a felső katonai hatóságnak, hogy a szolgálat és miegyéb érdekében Hugó hadnagyot a századával együtt rögtönösen egy magyar városba helyezték. Az okos és agg tábornagy nyilván azt hitte, hogy ezt ő eszelte ki. Pedig egy leány, egy szerény és csendes kisasszony akarta így.

II.

Vallon Hugó hadnagnak a felföldi magyar városba való érkezését sem természeti, sem társadalmi tünetmények nem kísérték. Ő meg volt, feltűnően meg volt magával elégedve, hogy oly messze földről idetalált, ahol bizonyára nem lehet poharas, csak butelliás sört inni. Egy bajtársa elvitte a sörházba, ahol Hugó egy óra alatt több polgáremberrel ismerkedett meg, mint egész életében, ügyvédek, bírák, vármegyei emberek voltak, akik az új tisztet rideg, vad és veszedelmes szoldateszkának nézték, mert egy-kétszavas feleletet adott mindenkinek és nem kérdezett senkitől semmit. Némely civilek máris féltették tőle a katonaság és a polgárság között való jó viszonyt, azt, hogy a két elem délben együtt sörözött, estefelé pedig együtt járt

a pincéket. Pedig Hugó igazán nem volt ridegszívű, csak a szemfogai voltak erősen kifejlettek és nem beszélt, ha nem volt mondanivalója.

- Bánj jól a civilistákkal, úgy látom, rosszul szeretsz velük bánni! - mondá neki egy idősebb kartársa, aki ide házasodott.

- Mi vegyülünk velük, mértékkal, úgy. Idevaló leányokat szoktunk elvenni. Itt jó nők vannak!

- mondá egy másik, a kapitány, akinek a kis sógornője épp most jött haza a zárdából...

- Nézni fogom, hogy megtehessem szintén, hogy kijöjjek velük! - szólt Hugó komolyan és ebben a pillanatban elhatározta, hogy a csütörtöki térzenéken sétálni fog polgári, illetve úrleányokkal és megkísérli az udvarlás előtte még ismeretlen mesterségét is. De nem ment mohón belé az új és merész dolgokba, egy-két hétig csak úgy élt, éldegélt csendesesen, még a várat kereste maga körül. Tapogatódzott. Kereste a vár kapuit, hiányzottak neki az erődítmény körül folyó lila Mettau, meg a szőke Elba. Napjai azonban elég vidáman folynak. Ügye, vagy baja nem akadt, éppen hogy leszamarazott egy zsandárhadnagyot, aki éjszaka, berúgva, a haza fogalmáról tartott neki és társainak kissé rebellis prelekción.

- Ha te egy tanár vagy, akkor te egy számár vagy! - mondá kedves, de határozott hangon. A fiatal tisztak nevettek, a zsandár sem haragudott. Itten valami tekintélyféleje támadt Hugónak és a családokban kezdtek róla beszélni.

III.

A gazdag főszámvevő, aki nagyobbik leányát a kapitánynak adta, egy vasárnapi sörözés után minden bejelentés nélkül elvitte Hugót ebédre. A hadnagy soha magán polgári családnál nem étkezett még és egy kissé tartott is attól, hogy valami bolondság támad a nagy vendégségből. Esetleg valami előírásellenes cselekedetet visz végbe, vagy véletlenül valami túlzott szót mond, olyant, amilyent fiatal leányoknak nem szabad hallaniok. Mégis csak elment, mert nem volt oka el nem menni és az, hogy valami rendes, köznapi füllentéssel kimentse magát, nem fért a jelleméhez. Megjelent tehát és Jolántha mellett foglalt helyet.

A kisasszony tetszett neki, de ő még jobban a kisasszonynak, aki azokra a német eredetű, kicsipkézett szélű papír-szentképekre emlékeztetett, amelyeket a zárdában a katakétájából kapott, ha jól viselte magát. A leányka elég jól beszélt németül, de keveset értett. Valahogy mégis csak elboldogultak, legfőképpen azon okból, mert Jolánthának szintén nem volt sem gazdag, sem változatos a lelki világa, fogalmainak a köre. Neki is - uram bocsá', hogy ezt így kimondom - a két legnagyobb, legfőbb tekintély: a jó Isten és egy katonatiszt. Csakhogy ez utóbbi nem az ő feleséges korában. Mindig egy főhadnagynak képzelte, de nem baj, ha hadnagy is, ha csak a szeme oly lágy és gyengéd nézésű, kék és ő maga mégis oly deli és erős, mint ez a Hugó. Kár, hogy nem oly vakmerő, mint sógora, a kapitány.

A fiatal tiszt még nem tudta, hogy kell a fiatal nőcskéekkel bánni, több ízben kezét csókolt Jolánthának. Egy angyal, ha az égből leszáll, azzal kellene ily mélységes, zavart, édes és korlátolt hódolattal bánni.

- Persze, a kisasszony szépen zongorázik! - mondá Hugó, igen megörvendve, hogy valamely beszéd tárgyra tett szert.

- Igen! - mondá a nő, - de a cimbalmot jobban szeretem.

- Én, fájdalom, nem tudok semmi zenét, de meg fogok tanulni valamit, hogy amikor még egyszer idejövök, tudjak. Flóta már volt a számban, de igen nehéz.

- Hanem szép. Tanuljon meg.

- Meg fogok tanulni, parancsára.

Később a hadnagy megkérdezte, hogy vajjon a kisasszony nem fog-e majd pamutot gombolyítani. Ő tudja, ha kívánja, szívesen tartja, mint ahogy kiskorában az anyjának.

- Hát én az anyja vagyok? - fogta föl a szót a kisasszony.

Hugó elvörösödött, korrigált:

- Inkább a leányom!

Nevettek az újabb kedves ügyetlenségen. Ám a főszámvevő, - kinek félszeme hűdött volt, a másik azonban annál élesebb, - az apa sietve megjegyezte:

- Kor tekintetében épp egymáshoz illenek. Talán egyébképpen is, ha meg fognak ismerkedni!

Csend, de nem éppen kellemetlen csend támadt az ebédlőben. Mert még mindig ott álltak, noha esti hétre járt az idő. Hugó sietve kötötte föl kardját és a férfiakat kivéven, mindenkinek kezét csókolva, sietve távozott. Együtt mentek el a kapitánnyal, aki röviden megkérdezte:

- No, bele vagy szeretve?

- Még nem tudom! - jelentette ki Hugó hadnagy. Majd minden szót megnyomva, így szólt:

- Otthon megfogadtam, hogy ilyen dolgokba nem avatkozom és én mégis azt hiszem, ezt a leányt el fogom venni feleségül.

IV.

A katonatiszt bent-kosztos lett a polgárcsaládban. Megismerkedett a különféle pörkölt, paprikás és tejfeles húsokkal és az ő véges elméje nem is sejtette, hogy ennyiféle szósz legyen a világon, mint amennyifélét ott egy hét alatt készítettek. A Jolántha anyja, egy kanonok oldalági és közeli rokona, magát a káposzta-töltelékét tízféle módon tudta készíteni és amióta férjhezment, állandóan azt ambicionálta, hogy kétféle pecsenye legyen minden este vacsorára. A jó asszonynak az volt a szenvedélye, hogy jóféle, finom, de erős ételekkel jól tartsa a férfiakat és az enniadás művészetében oly tökéletességre vitte, hogy példaképpen említették. Az ura már az ebédelést és vacsorázást mint öncélt kedvelte, szeretett enni, sőt egyebet más nem is szeretett. Hanem jól étkezni egyedül, vagy a kísértő asszonyokkal együtt, valóban nem lehet. És Hugó mihamarább kitűnő társnak mutatkozott. Két-három hét múlva már vele tanácskoztak: mi legyen a másnapi menü. Sőt egyszer-másszor a lopótököt is rája bízták, menjen le a pincébe és szíjjon bort.

Hugó hadnagy ezt az egész váratlan, de kedvező ügyet, meg is írta haza: »...El sem képzelhetik, hogy milyen nagyszerűen főznek. Nincsen a napnak olyan időszaka, hogy tejszínes, habos kávé és többféle hideg húsokat ne hozzanak föl a pincéből. Majdnem mindent tejföllel és paprikával csinálnak, de az jó. Jolántha - ez a kisasszony neve - mindennap csinál valami ízes tésztát, avagy tortát. A tortán - nem csúfságból, hanem figyelemből - az én keresztnévem van kipetyegtetve cukorból. Azt hiszem, szívesen hozzám adnák a leányt, el is venném, ha legalább főhadnagy volnék. Szülei le tudnák tenni a biztosítékot. Házuk, sőt szöleik vannak. Mazsolára és mandulára többet elköltenek, mint te anyám, otthon húsrá. De nem is tudom, miért olyan jók hozzám!«

A leány kedvelte Hugó hadnagyot, de talán mégis ő volt hozzá legkevésbé jó. Évődött vele, hurcolta sétálni, megváratta a varroda előtt. (Egy tönkrement nemes vénkisasszonyhoz járt Jolántha, hogy a ruhavarrás elemeit, mint a többi úri-kisasszonyok, ha lehet, megtanulja.)

A világ - a külvárosban - a legkomolyabban meg volt győződve, hogy ezek halálosan szerelmesek egymásba és hogy a dolognak még csak jó vége sem lesz. Pedig ekkoráig még egy szó sem esett közöttük a szerelemről. Hugó próbált ugyan udvarolni, de a maga módja szerint. Nem voltak bókjai, hasonlatai, sem hazudni, sem túlozni nem tudott. Mégis vitte annyira, hogy a holdas éjszakákon - amíg a térzene mellett le s föl sétáltak - nagyokat sóhajtott és kijelentette, hogy egész éjszakán így szeretne sétálni. A leány pedig lesütött szempillái alól inkább azt nézte, hogyan nézik őket. Ifjú szívének indulatját főképp az nevelte, ha hallotta, hogy nevét a tiszt nevével együtt emlegetik.

Sokat voltak együtt egyedül, főleg a kora délutáni órákban, amíg a leányka anyja a sok megmaradt étel eltevése és az uzsonna előkészítése körül buzgólkodott. Egy ilyen korai csendes órában történt, hogy Jolántha kissé elálmosodva, fejét a divánpárnára hajtá, de csak félig. Hugó szemben ült vele és bejelentette neki, hogy a cigányokkal már tárgyal egy éjjeli zene dolgában. A leány arca ki volt pirulva, álmatagon nézte a tiszt - már fölkött - kardjának aranyos bojtját.

- Nincs szebb viselet, mint a katonaviselet. Csak a hajukat ne nyíratnák olyan rövidre. Nincs szebb, mint a hosszú szőke haj, féloldalt fésülve. Ha nekem férjem lesz valaha, - de nem lesz soha - annak úgy kell fésülnie! - mondá Jolántha ábrándosan. Majd szinte félalomban hozzátette:

- A nőknél is a szőke haj a szép! Szőke szeretnék lenni.

- Nekem a barna kellemetesebb! - mondá a férfi a leghatározottabb célzással.

- Frou-frouval, vagy anélkül?

- Az ön feje, egészen az ön feje.

- Az én frizurám tetszik magának?

- Nevezetesen. Főképp ott, itt! - s a hadnagy rámutatott a leány halántékán fölemelt és kisütött soppjára. Kissé elvörösödött ezen közben. És a hangja sem volt szilárd, amint hozzátette:

- Vigyázzon, azt én egyszer meg fogom csókolni.

Jolántha nem felelt. Hófehér lett a csók ígéretére, szemeit lehúnyta egészen és úgy várta, hogy a tiszt mit fog tenni. Az fölállott, lassú tempóban közeledett és megcsókolta a haját, nem a kijelölt helyen, sokkal lejjebb, a szemöldöke körül. De Hugó erről nem tehetett, nem volt ura az akaratának és még sohasem próbálta ezt, rokonain kívül soha még nem csókolt meg úri nőt. Egy kissé meg volt rémülve vakmerőségétől, sőt határozottan megbánta a dolgot, amint látta, hogy a leány egyszerre csak csendes, de erős sírásra fakadt.

Hogy miért sírt a leány? Bizonyára ő tudta a legkevésbé. Talán az érzékenyítette el, hogy életének ime forduló pontjához, egyik legfontosabb momentumához, az első csók stációjához ért? Szívét összeszorította ennek a nagy dolognak a tudata? A régen várt, a tizenhároméves kora óta tervbe vett pillanat hirtelen következett be? Szemérmességének váratlanul és kevés hókusz-pókusszal történt megtörése rázta össze idegeit? Jól esett neki ez a sírás, vagy rosszul, meg volt-e sértődve, vagy megtisztelve érezte magát? Talán elkeseredett azon, hogy az első férficók nem adta meg azt, amit álmaiban ígért?

Bizonyos, hogy sírásának okát ő maga tudta volna legkevésbé elmondani. Hugó is hiába faggatta, kérlelte:

- Miér sír? Amit tettem, sohse teszem többet. Nem is csókoltam meg, csak akartam!

Nem lehetett lecsitítani, nem lehetett tőle választ kapni. Sűrűn omlottak könnyei s nyitott ajkain keresztül igen nehezen lélekzett. Mire Hugó megcsókolta nyitott ajkát is. A sírás erre hangosabb lett, úgyhogy félni lehetett, hogy a hangjára bejön valaki. A tisztecske megfogta a kisasszonyka kezét és most már megemberelve magát, szólott:

- Megcsókoltam! Igen! És máskor is meg fogom csókolni. Sőt meg fogom kérni, hogy maga is ajándékozzon meg. Ha azt hiszi, hogy kompromittálom, téved. Azt meg lehet csókolni, akit az ember elvesz feleségül. Igenis. És én el fogom venni, meg fogom kérni. A mamától. És az apától.

- Hát én tőlem? - mondá a leány könnyein keresztül már mosolyogva. Fölugrott, elszaladt. Hugó pedig megszorítván kardkötőjét, körülnézett, hogy nincs-e jelen valaki, akinek jelentést kell tenni. Nem volt a közelben senki. Nyilván a maga megnyugtatóására, hangosan szólt:

- Tehát vőlegény vagyok!

Elment a kapitányhoz és mindjárt elmondott mindent. Az még megkorholta, hogy ilyen sokáig hozta a leányt hírbe. Aztán két vagy három hétig mindig eljegyzési lakomákat ettek. Hugó már fröstökölni is hozzájuk járt. A fizetéséből nem tudott elkölteni egy krajcárt, a felét haza is küldte.

Ekkoriban történt, hogy egy szombati napon - kucsmagombával töltött liba volt, pedig - a főszámvevő még háromfertály egykor sem tért haza. Utána küldtek a sörházba, a hivatalába, Hugó már rendkívül éhes volt. A cseléd még odajárt, amikor jött két úr, - a ház barátjai - akik bejelentették, hogy az öreg urat hirtelen lecsukták a börtönbe. Kitűnt, hogy harminc esztendő alatt csaknem száz árvának az anyagi javait ették meg és hogy a kapitány házassági biztosítéka is ezek pénzéből került ki. A menyasszony kauciója pedig egyelőre nem volt több, mint egy húszforintos takarékpénztári könyv, amelyhez valamely gyakorlott, de nem idegen kéz hozzákaligrafálta az ezreseket. A főszámvevő bizonyos humort fejtett ki sikkasztásai körül. A bűneire is úgy jöttek rá, hogy a pénztári könyveiben nevezetes többletet mutatott ki.

A nagy gazdasszony keserves jajveszékelések között kínálta az ebédjét:

- Jaj, jaj már minékünk! Legalább egyetek valamit, hogy erősek legyetek. Ezt a combot, Hugó, milyen szép, porhanyós, piros. Enni kell.

Hugó evett is, de nem volt olyan ostoba, hogy jó étvágya lett volna. Még a tészta előtt tisztában volt azzal, ami érte. Egy piszkos és csúf polgári bűnnel lépett rokonságiba. Olyanféle érzése támadt, mint amikor azt álmodta, hogy elvették a kardját mesterlegények erővel. Jószívúsága ellenére nem is állhatta, hogy ne szidja az öreget:

- Legalább lőtte volna magát föbe. Én beviszek neki a börtönbe egy revolvert!

- De ha az egész dolog nem igaz?! - mondta Jolántha sírva.

- Igaz! - szólt az anya egyszerűen.

- És te tudtad. Nem szóltál. Nem sírtál folyton!

- Csak egy revolver, semmi más nem segít! - dörögte a tiszt, de nem mozdult a lány mellől, aki kezét fogta, mind a kettőt.

Jöttek a törvényes emberek, kihallgatták volna Hugót is, de az zord göggel fordított nekik hátat, nem felelt nekik egy kérdésre sem. Csak amikor Jolánthát kezdték faggatni, lépett közbe és igen elszántan jelentette ki, hogy a kisasszony az ő menyasszonya, következésképp a katonai bíróságnak felel csak. Az ifjú hadnagynak a legzavarosabb fogalmai voltak a jogszolgáltatás körül. A bíróság emberei - a katonaság és polgárság békéje érdekében - nem igen erősködtek. A tényállás úgyszólván meglehetősen tiszta volt: az öreg úr csaknem az egész pénztárt elköltötte, félre nem tettek semmit, vagyon nem volt semmi, adósság azonban szépen maradt.

- Mit fogsz tenni, hadnagy úr?! - kérde a kapitány az esti tanácson, amelyen a két férfi már tudta, - a hölgyek még nem, - hogy a jóévtágyú ember, nyilván a rabkosztól való félelmében, megtalálta azt a kis vasszőget, amelyre ráakasztotta évtágyát és életét.

A két tiszta és egyenes katona rendkívül rosszul érezte magát ebben az új helyzetben. Akasztott ember vejének lenni - mindentől eltekintve, vége az advancementnak.

Sőt Hugóra nézve - kezdte már sejteni - a katonaságnak magának is befellegzett.

- Kapitány úr, - kérdezte, - mondjad csak, én nem tudom az ide való rendeleteket. Mit kell nekem most tennem?

- Kettőt tehetsz. Itt hagyod ezt a házat, kezdet csókolsz a lánynak és elmegy. Vagy leveted a tiszt ruhát és elveszed. Az első komisszió, de senki sem fogja szemedre hányni. A másik ostobaság, ki fognak érte nevetni, de megdicsérnek és azt mondják, ilyen egy igazi katonatiszt!

- És ha a császárnak elébe terjeszteném az ügyemet. Ha ő megengedné, hogy mégis bent maradhassak a hadseregben?

- Minden lehetséges, csak egy nem. És éppen ez az!

- Egy szál polgári ruhám nincs. Nem is volt rajtam soha! - szólt Hugó és nagy kék szemei megteltek könnyel.

- Azt még lehet venni. De állás. Nem tudsz távirni, nem tudsz bélyeget ragasztani, öt szót se beszélsz magyarul. Hazamégy, haza viszed. Otthon talán könnyebb lesz.

- Haza soha. Apám arcát, a Mettau kék vizét nem látom többé soha!

Hugó hadnagy elémérenyűlve, de határozottan beszélt. A kapitány igen meg volt vele elégedve:

- Az a fő, hogy a lányt szereted, nagyon szereted.

- Azt igen! - mondá a tiszt zavartan és gyenge öntudatossága ellenére érezte, hogy nem mond igazat. Pályájához, rangjához, életéhez való ragaszkodása erősebb, mint amit menyasszonyához érez. Azonban alig küzdött és nem szólt egy szót sem arról a kis viaskodásról sem, amely lelkében lefolyt. Levetette gyönyörű, drága és kedves ruháját és belebújt abba a fekete zsákba, amit polgári köntösnek neveznek. Megesküdött menyasszonyával, apai, anyai áldás, kelengye és bútorok nélkül. Így cselekedett és ez volt Hugó hadnagy.

TUZA ISTVÁNNÉ

- Hé, földi, hallja-e?

Egy mukkanás sem hallatszott az éjszakában. A katona-börtön éjszakájában, amelyet a földi és én rendesen átvirrasztottunk. Nappal csak aludtunk egy csöppet, éjjel semmit. Behunyott szemmel, egymásnak hátat fordítva beszélgettünk, a két ágyszomszéd, én, meg Tuza István közkatona, akiről elvégeztetett, hogy itt a katona-börtönben fog elpusztulni. Pedig nagyon szelid ember volt, nem csinált valami nagy dolgot, csak abban a gyöngeségben sínylett, hogy innen Csehországból minduntalan hazaszökdösött volna a maga kis Mátraalji falujába. Üthették, verhették, bebörtönözhatték, még ha fejét vették volna is, a csonka törzse is hazakiváncozik, árkon, bokron, országokon, az egész ármádián keresztül.

Voltak hónapjai, amikor nagyon helyesen viselte magát, már-már kinevezték címzetes frajternek, amikor egyszerre rájött a hava, és hallotta, minduntalan csak azt hallotta, hogy a két kis otthonhagyott gyereke kiabál utána. Ide hallja rívásukat külső országokon át, elhozzák a felhők árvaságuk panaszát; elküldik pajtásukkal, a falusi fecskékkel, akik elcsicsergik a kaszánya udvarán: Katona bácsi, katona bácsi, bácsi, bácsi, a Perzse, meg a Palkó...

Stefán Tuzának nem volt maradása. Kiszökött a várból - mert Josefstadtban feküdt az ezred - és félkomiszkenyérrel a kezében, nekivágott egy jó hónapig megtartó útnak. De mit törődött a távolsággal, számot se adott magának róla, hallotta, hogy a kisbornyai bögnék utána, indult feléjük, vak, ellenállhatatlan ösztöne kergette előre.

Háromszor, vagy négyszer próbálta meg ezt az utat, mindannyiszor rajtavesztett, két ízben már a várat környékező falvakban elfogták, börtönre vetették. Kieresztették, újra becsukták, ebből állott a katona-élete. Beleöregedett, belebutult, a negyedik esztendőt töltötte már itten és még kétszer négy várt rája - büntetésből. A fia legény, a lánya eladó, a fiatal felesége töpörödött nénémasszony lesz akkorára.

Ha csak egyszer látná őket, addig, ha legalább szívükben hívek maradnának hozzája.

A közkatona minduntalan ezen évődött, ezzel gyötrött engem is a végtelen hosszúságú éjszakákon, amikor a nagy meszeltfalú börtönben - kápolna volt régen, mi voltunk csak ébren.

Vígasztaltam, ahogy tudtam, szívesen hallotta a jó szót, odahaza az asszony is becsületesen viselte magát, gyakran íratott neki egy másik földijével, aki szintén velünk katonáskodott, az otthon való boltos fiával, Blau Adolffal, akinek olyan híres írása volt, mint a gyöngy. Egyszer-egyszer pár krajcárt is küldött neki a menyecske - pedig még nem voltak megesküdvé, szőlőt kapált, nem felébe, pénzért, abból küldte. Minek is küldött? Zsörtölődött a földi, de szélesre húzta száját az öröm. Majd meg lefelé görbítette a gond, maradt-e a gyerekeknek? Étlen, szomjan, ruhátlan nincsenek-e azok? Már meg megint sírnak.

- Földi nem hall-e valamit?

Semmi sem hallatszott; a rabkatonák oly mélyen aludtak, mintha meg lettek volna halva mind.

- Nem hallok én semmit; bolond kend földi!

Tuza szomszéd felült az ágyban, majd fölkelt, járkált, meg lefeküdt, aztán - úgy rémlik - megint fölkelt és halkán beszélgetett a két cseh jágerrel, akik feltűzött szuronnyal, de bóbiskolva őriztek bennünket. Nem igen értették meg egymást, elhallgattak, a földi is elpihent, én is elaludtam.

Reggelre Tuza István nem volt többé közöttünk, kiszökött, ki sem tudta, hogyan, talán a cserépkályha kürtjén át, talán sokkal egyszerűbb módon.

Most nem tudták olyan hamarosan elfogni. Belevette magát a közelfekvő rengetegbe, egy nagy fenyves erdőbe tanyát ütött sziklabarlangokban, barátságot kötött az elvadult erdő állataival. Tudták, hogy ott van, üzték keresztül-kasul a fenyvesben, mindhiába. A rengeteg az ő pártjára állott, nagy szál fenyők állottak őrt körülötte és nem engedték, hogy bajba essék. Biztosságban volt itt, de csak itt, ha kiteszi innen a lábát, el van veszve. Nem is mozdult, talán ki se talált volna innen az erdőből, belekeveredett, beleveszett egészen, hiába hallatszott ide a Perzsa, meg a Palkó rívása.

- Majd kiveri az éhség! - mondták az ezrednél és egy darab idő múlván békén hagyták, amíg magától kibújik. De hetek múltak és még mindig ott éldogált, sőt egy-egy kisebb üldöző őrjárat látta is egy-egy pillanatig, együtt valami asszonyzeméllyel. Egy hirhedt rossz leánnyal, akit mindenhonnet kitoloncoltak, a várból kikorbácsoltak, kinek neve többször benn volt már ezredparancsban is, hogy: aki az ismeretes Rici nevű leánnyal csak szóba is áll, - hét napi egyest kap! De azért a bakák mégis csak szóba állottak vele, sőt amikor az erdőbe egy senki tulajdona, omlatag filagóriába vette magát, ott is el-ellátogattak hozzá. Most azonban nem fogadta őket többé, együtt bujkált Tuzával, kotyvasztott neki, mosott rá, hozott neki elemózsiát a szomszéd falvakból, sőt Jaromeásból is vigasztalta, becézte, talán el is csábította.

- »Összekeltek! Elcsábította! Elhagyott az urad!« - írták haza tréfásan, komolyan Tuza Istvánnak. »Nem hiszem én azt!« válaszolta vissza. De mégiscsak hihetett belőle valamit, mert hogy, hogy nem, miből, miből nem: pénzt kerített, vasútra ült és elérkezett Josefstadt városába. Az egyik karján az egyik gyereke, a másik karján a másik. A lány le nem szakadt a melléről, beszélt már mindent, de még szopott, mindég szopott.

Két gyermekével a két karján indult neki Tuza Istvánné a rengetegnek. Az ezredes öt legényt adott melléje, öt-öt éles töltést valamennyinek a patrónáságjába.

- Megtalálom én, rákiáltok én! Ha én szólok, arra megáll. Arra fogják el katonák, de ne bántsák, csak vigyék ki innét! - mondta a menyecske fulladozva, a verejték gyöngyözött le róla. Kiáltott:

- István! - zengett szavától az erdő. - István! Én vagyok itt, kereslek, gyere! - ordított, mint egy nőstény vadállat.

Semmi válasz, még csak a bokrok se rezzenek meg. A katonák megálltak, szétnéztek, sehol még csak egy madár sem, meglőni való.

- István! - kiáltott az asszony még egyszer, kétségbeesve, hogy összerázkódott a maga hangjától.

Csend, a katonák is visszafojtották lélekzetüket. A némaság megijesztette a kislányt, elpityeredett, de csak csendesen sírt, nem kiáltott, nyöszörgött inkább.

Erre a vékony hangocskára most egyszerre zörgött a bokor, szétnyíltak az ágak és a rabkatona fakó arca, majd egész teste látszott. Előre lépett, meg akart indulni a sírás felé.

- Megállj! - kiáltott rája az őrmester, aki leghamarabb észrevette. Nem állott meg, futott össze-vissza, mint a bolond, nem a rámeredő puskacsövek elől, hanem a gyereksírás felé, amerről ezt hallotta. Hátul, bozót közül a rossz lány szölongatta, a felesége kiáltotta a nevét, még egyszer, ahogy csak a torkán kifért; ordította az altiszt: megállj!

Futott éjszaka, amerről a Palkó szepegését, majd éneklő sírását hallotta.

- Lőjj! - vezénylé az őrmester.

Mind az öt golyó rátalált, keresztülyuggatva, mint a szita. Így beszélt nekem az egyik katona, aki lőtt rá és még aznap este őrségen volt nálunk. Előre bukott, nem mozdult, a Palkó hiába húzgálta a sapkája sárga rózsáját, kabátján a most is kifényesített gombokat.

Mert máskülönben Stefán Tuza rendes, értelmes, jó menetelésű és tiszta közkatona volt.

AZ ORGONISTA

I. Egy szelid fiatalember epekedései.

Élt egyszer egy fiatal organista abban a városcában, hol kevés volt a szép nő és amennyi volt, az eligérkezett már tizennégy éves korában. Minden arra való hölgynek igen korán megvolt a lovagja és ama fiatal asszonyok, akik nem állottak elég szilárd erkölcsi alapon, egy gyökeres, szinte törvényes tradíciónál fogva nem fordulhattak a polgári osztály, hanem a tisztikar felé.

Igy történt, hogy a fiatal organista reménytelenül és tanácstalanul nézett szét a jelenben úgy, mint a jövőben és szerelmes vágyakozással teli szívét fájlalni kezdé:

- Itt nincs számomra tér, itt megfúlok, ily nyomorult város nincs több a világon! - így szólt magában, de másokhoz is.

Gondolta, hogy talán megházasodik, akkor talán jobb lesz, de részint nem tudta, hogy kezdje el ezt a súlyos és nevezetes dolgot, részint pedig Hübele Balázs módjára belékapott, minden bevezetés nélkül. Egy igen vallásos és szerfölött gazdag pór leányát első látásra mindjárt megkérte és ezért a leányka csaknem megverette azokkal a parasztlegényekkel, akik őt már régebben ismerték. Ez a »csaknem« különben azt jelenti, hogy egy kissé meg is érintették.

Egy másik alkalomból pedig valamely izraelita vallású nővel kezdett ki, az illetővel négykézre zongorázott, aminek oly híre ment a városban, hogy maga a püspök is meghallotta. Elemért igen megdorgálta és talán el is csapja vala, ha az organista ártatlan kék szemeiből nem buggyannak ki gyermeki könnyek. Így állását nem vesztette el, de megijedt, csaknem megmerevedett. Szegényke csaknem verseket kezdett írni, szinte a boritalra adta magát, majdnem bolondokat cselekedett.

Pedig szép volt Elemér, szőke, gyengéd és karcsú. Haja olyan, mint a selyem, selymes volt az arca, a szemének fénye, olyan a finom szalmaszínbe játszó szakállja is. A homloka, a nyaka és a keskeny keze fehér és símán gömbölyű, mint egy lányé, olyannyira, hogy egészen olyan volt, mint ama fiatal francia szentek, akiknek képeit - csipkekeretben - valamely érdem jutalmául osztogatják a zárdák növendékeinek. A fiatalember tetszett is a maga kis körében, de fájdalom, az egy pusztán fiúgyermekkel megáldott kántorcsaládból, két vénkisasszony rokonából, a cseh eredetű egyházi karnagy és túlkövér nejéből, meg a maga édesanyja és fiatal leánytestvéréből állott. Ismert még néhány csinos mesterkisasszonyt, de azok le voltak már foglalva, még abból az időből, amikor egy kis mesterinas kelletlenül dajkálta, kis kocsiban tologatta őket. Részben pedig utálták a finom és puha keze, a hosszú haja és az illedelmes, félénk és halk beszédje miatt.

A tiszta lelkű és életű, de forró szívű fiatalember ilyen módon sorvasztó életet élt és bár nem volt még több huszonegy és fél évesnél: álmatlansággal küzdött, érthetetlen lázak kínozták, minduntalan forróság öntötte el. A zene és az imádság tartotta benne a lelket és még az, hogy a külsővárosi elemi iskolás fiúkat énekre tanította, ami folytonos kemény csatákkal, verekedésekkel és viszálykodásokkal volt összekötve, hogy ezekben mégis csak kifáradt.

A reggelei voltak különösen keservesek. A rendkívül csendes városban az ő udvarán éltek és uralkodtak a leghangosabb kakasok. Ezek igen korán fölkeltették és mindjárt rákényszerítették elméjét a más körülmények között édes gondolatokra.

Általában majdnem minden reggel így gondolkozott:

- És éppen nekem kell így élnem, amikor nincs az enyémnél szerelmesebb és hívebb szív. Amikor úgy vágyik lelkem a nőre, valamint forrás vizére az agyonűzött, szegény vad zerge. Szerelmes szép asszonyok, ha tudnák, hogy az érzés mely ereje és tisztasága lakozik bennem, elhagynák uraikat, hogy velem legyenek.

- Mindegyiknek van párja, csupán nekem nincsen. Van párja az erdei ölyvnek, a sivatag hiénájának párt ad a jó Isten, hitvány kis Katicabogarak párostul járnak és lepik be az omlatag falakat kora tavasszal: - én pedig egyedül gubbasztok, csak a sóhajokat nyelem!

- A virág, amelynek esze nincsen és ameddig él, mindig mozdulatlan, egy helyben áll: nem vár hiába szerelmére, elviszi, meghozza azt a szél. Én meg hiába keresek, hiába bújok és vándorlok, szép fiatal és független keresztény mindhiába vagyok. Istenem, Istenem, mit tegyek!

- Pedig tudom, hogy szintén szerelemre éhes nőkkel van teli a világ és fodros párnáikon most is sok édes arc ég emésztő és vágyakozó tűzben. Reám gondolhatnának, ha én feléjük mennék. De hová, hol és merre induljak? Nem e nyomorult kis városban, ez olyan, mint egy nagykendős néni, szürke, nagykendőbe burkolt, rideg az erkölcs, olyan az ajaka, mint egy férfié, száraz és nem piros. Hanem a nagyvárosba, hol a homlokra borult illatos hajerdő alól tüzesen kacsintva villognak fekete szemek.

- Oh, fekete szem, nedves ajkak, erős fehér állak mennyországa, eljutok-e hozzád valaha!

Sok bolondot, szépet összegondolt Elemér, de mindig bizonyos költészettel. A durva és elvetendő materializmus nem férközött hozzá, ámbar finom testének is kezdett alkalmatlan lenni az állapot; sokszor minden igaz ok nélkül kilelte a hideg, főképp nyári éjszakákon, amikor nyitott ablakán át behallatszott a térszene. A katonák érzékeny és szenvedélyes nótákat trombitáltak az ezredesné ablaka alatt, aki egy igen magas és telt termetű német nő volt... És suttogással volt teli odakint az éjszaka. Suttogtak a ház előtti fák lombjai, a kapu előtt a szolgáló lányok, az esti sétából hazatérő párok...

- Ah, - gondolta magában Elemér, - nekem a legrövidebb idő alatt meg kell ismerkednem a hölgyvilággal, különben meghalok!

Nem volt ugyan erélyes férfi, mégis belátta, hogy elvégre is cselekednie kell. Három tervet eszelt ki. Az első: lemegy egy kis faluba kántortanítónak és ott elveszi az elaggott kántor leányát, ha az szép. Vagy ír egy operát, amelynek segedelmével megismerkedik a színi világgal, amely fantáziáját a leginkább izgatta, noha életében még csak nyolcszor volt színházban.

A legnagyobb szabású és leghetetlenebb terve az volt, hogy elmegy Konstantinápolyra zongoramesternek, ilyen módon bejut a jobb török körökbe, megismerkedik a többé nem oly zárkózott természetű háremekkel is. Nagyszerű kalandjai lesznek, amelyek vége: átdöfött testét beledobják a Bosporusba. Vagy feleségül vesz egy török hercegnőt és azzal egykor vizitálni is fog a kietlen varjufészekben!

Uram bocsá'! Ennek a jó fiúnak még olyan gondolata is támadt, hogy mohamedán lesz, ha kell.

- Nem, azt még sem - gondolta magában. - Hiszen a törökök már civilizáltak. Vannak keresztény hitű miniszterei a portának és a serail legfőbb emberei görög-katolikusok!

Így tudta ezt az orgonista a Jósika és Jókai regényekből, egy képes hetilapból, mert - amint ez elképzelhető - napilapot nem olvasott. Szóval éppen nem volt kitanulva és így történt, hogy száz francia szóval, egy magyar kocsmárosnak szóló ajánló levéllel és százötven forinttal útra kelt a bódító szépségű Sztambul felé.

Miután eladta a zongoráját és oly szabad beszédeket folytatott, hogy azt a karnagy többé meg sem tűrhette, halotthalványan, de lángoló szemmel így búcsúzott el öreg anyjától és leánytestvérétől:

- Isten vele, mama, Isten áldjon meg Boriska, én elmegyek feleséget keresni!

Azt nem merte megmondani, hogy Törökországba megy, mert attól tartott, hogy az utolsó percben bezáratja a püspök, mint könnyelmű és veszélyes kalandort.

De már a harmadik vasúti stáción, amikor a vonatvezető kérdezte: »hová?« büszkén és nyomatékkal felelte: Konstantinápolyba. És hogy kinézvén az ablakon, városának tornyait még mindig látta, puha öklével megfenyegette:

- Tűnj el, ne lássalak már! Megálljatok, ti engem nem szerettetek!

Szeretett volna segíteni a gőzgépnek, hogy sebesebben menjenek. De csak a rendes lötyögésével haladt előre a vicinális, a szalmazsupos házak csak nem akartak elfogyni, amíg egyszerre éjjel lett és a minaretek megszánták a szegény ifjút és ők jöttek előre a képzeletében, de csalfa módra olyan alakban, amilyent nem épített még soha mór építőmester. Arany talpon forogtak, a drágaköerkélyeken fátyolos hölgyek énekelve mondták - a zsoltárt.

II. Vágyainak közelébe ér.

Elemér nagyobbára nyers ételekkel - különösen szilvával - élt az úton és ezért egy kis lázzal ért a Boszporusba. Azonfölül vegyesvonaton és teherhajón utazott, ami így nyár végén nem kis gyötrődés. Nem volt egészen az eszénél, de talán éppen ezért gondolatai gyorsan és kellemetesen siklottak, mintha járnának olajos kerekű, könnyű kis hintókon; könnyen és vidáman, büszkén és bizalommal.

Reggel volt. Ébredtek a fából faragott csipkevárak, a török uraságok nyári palotái. A férfiak még aludtak, mert azok sokkal könnyebben fáradnak és lomhábbak is. A nők azonban ki-dügték fehér arcukat a rácsos ablakok fölé.

Elemér a fődélzetén állott és a hölgyek mindegyike ismerősen, sőt bizonyos érdeklődéssel nézett feléje. Észrevették, örültek neki, a tekintetükkel szinte megállították a hajóját:

- Maradj még idegen, ne menj még szép szőke idegen! - Ilyenforma hangokat hozott feléje a vízen kelő déli szellő. A fiatalember ezen csodálkozott is, hogy a török nők tudnak magyarul? De mivel gondolatai jártak aranyos küllőkön, olajos keréken, megnyugodott abban, hogy miért ne tudhatnának pár szót még a régi magyar világból...

Mégis eszébe jutott, hogy nincsen teljesen »magánál«.

- Iszonyúan föl vagyok izgatva - monda magában - és nem tudom biztosan, hogy amit látok, látom-e valóban és amit gondolok, igazán úgy gondolom-e?

Aztán mosolygott a szép és finom saszorra alatt:

- Azt hiszem, akármelyik eljönne velem. Csak a nyelvvel lesz egy kis baj. Mindössze ötszáz francia szót tudok, azt is idegenszerű kiejtéssel. Azonban nincs jobb nyelvmester a tüzes, az ifjú érzésnél. Sokkal fontosabb az, hogyan kell kezelni e hölgyeket? A megszőktetés nem megy botrány nélkül és azért mellőzni fogom. Azt hiszem, nincs is rá szükség. És mit fogok tenni, ha több szerencsém is akad egynél vagy kettőnél? Legjobban szeretném, ha hű lehetnék egyhez. A többnejűség intézménye nagyon szép ugyan, de nem kereszténynek való...

Kikötött, kiszállott, a nagy híd pokoli cifraságában találta magát. Egy török hordár hurcolta előre az európai Konstantinápoly felé és beszélt hozzá törökül. Neki ugyan beszélhetett. Az Isten megbocsássa bűnét a szegény fiúnak, de a gyönyörű mecsetek domború kupolái és karcsú fehérsége is csak annyiban hatottak rá, amennyiben az asszonyi nem egy és más tulajdonságaira emlékeztették.

Látta a népjelenetek nagyszerű tarkaságát, a feje szédült attól, hogy mily tarka a világ, mily zavart és mily harmonikus, mennyire siet és mennyire késedelmeskedik minden lelkes állat. Csak a csacsiknak, a tevéknek és a kutyáknak van igazi flegmájuk, az emberi bölcseség itt ő beléjük szállt, hogy: minden úgys mindegy!

A derék orgonista tett néhány jelentéktlenebb megfigyelést, mint példának okáért azt, hogy a temetőknek a város kellő közepében való elhelyezése szép divat. A szegény halottak nincsenek kidobva és ha csöndesen is, együtt maradhatnak a diadalmas étellel. A perai és galatai utcák szűk és sötét voltát is helyeselte: ez kedvez a szerelemnek! Így mondá magában, mert a földolgot, a célt, nem bocsájtá el egy pillanatra is. És ennek megfelelőleg akart elhelyezkedni abban a kis hotelben is, ahol megszállt:

- Mennél kisebb szobát kérek, minél magasabban. Ha lehet, a padláson...

A szálloda egy emigrált magyar úré volt, aki bár eltörökösödött, mégis nagyon ragaszkodott honfitársaihoz. Amint meglátta a zenész hosszú, szőke haját, azonnal ígért neki két zongoraleckét, egyet a dinamit-gyárban, amely két óra járásnyira volt Perától, a másikat a lengyel konzulnál, ahol több gyermek volt, de egy hangszer sem, s mindig az illető zenetanártól kívánták, hogy magával vigye a zongorát.

A szíves biztatások után a portás - aki szintén magyar születésű - levitte Elemért az urakhoz, akik egész nap állandóan ott ebédeltek a vendéglő udvarain, egy igen nagy terjedelmű, de teljesen levéltelen, száraz és szomorú lugas alatt. Az urak éppen egy rosszkedvű, öreg fehér macskával évelődtek. De amint Elemér helyetfoglalt köztük, abbahagyták a tréfálkozást és nyomban nekiestek, hogy mondjon otthonról ujságot. Mert csekély kivétellel magyarok voltak. Annak számították azt a két morvaországi eredetű basát is, aki innen a hotel udvarából vezényelte ezredeit. Ezek szerfölött rossz anyagi viszonyok között éltek és egyetlen feleségük sem volt. Garçon-életük nyomorúságát itt enyhítették a korcsmai társaságban, ahol a hű magyarság sokat elnézett nekik excellenciás címükért és mert politikai híreket hoztak a kaszárnnyákból.

A többi magyar úr részint zongoramester volt, részint szilenciáris ügyvéd. Hozzájuk csatlakozott egy svájci énektanár és egy német katonatiszt, aki nyugalmazott tanára volt a török kadétiskolának. Borvidéken született és ezért nem tudott elhelyezkedni a konstantinápolyi németiség keretében és - félig öntudatlanul - idetalált a magyarok közé.

- Tehát van már társaságom is, basákkal ismerkedtem meg!

Ezzel a szép eredménnyel zárta le Elemér első napját és aludni próbált. (Ki tudja, hogyan leszünk a többi éjszakával!) Ámde nem tudott nyugodni és nyitott szemmel a leghetlenebb álmodozásokat folytatta.

Legelőször is több puskagolyó vágódott az ablakához, de szerencsére nem tudták körösztülfújni az üveget. Majd finom női ujjak kopogtattak az ajtaján. Kevés vártatva megjelent egy igen sovány basa, mindkét kezében egy-egy selyemzsinórral. (Elemér konstataulta, hogy most látja életében először a selyemzsinórt. Hát ilyen?) Egy másik, de kövér basa a szájában véres handzsárt tartott. A kegyetlen és ijesztő képeket barátságosabbak váltották fel, mint például a szökőkút medencéjében enyelgő háremhölgyek, akikre sokszínű, de igen könnyű ruhát az

ablakok színes üvege és az aranyos félhomály vet. Erkély jelenetek következtek aztán, repkénnyel és kötélhágcsóval...

Virradt. Kevéssel virradat után tényleg vendége érkezett Elemérnek. Egy zongoramester, a szomszédja, szintén fiatal és szőke, kék szemeiből halálos optimizmus mosolygott ki folyton, hogy az már szinte kietlen volt. Papucsban jött át egy kis bizalmas beszélgetésre.

- Ide jó helyre jöttél - mondá - finom helyre. A háremek kezdenek kinyílni, erősen civilizálódnak és az a zenész, aki oda bejut, az boldog és szerencsés.

- Te bejutottál? - kérde Elemér mohón.

- Én még nem, de a két basa résen van. Szólok nekik a te érdekedben is.

Kiültek az erkélyre, helyesebben a háztetőre és gyönyörködtek a fölkelő napban, amely oly hevességgel jelentkezett, ahogy odahaza csak délben szokott. A tájék valóban érzéki volt, az aranyzarv, maga a Marmora tenger is csupa érzékiség.

A márványkúta és a faházak, sőt a minaretek is fáradt, de bűvös szerelmet leheltek. Közvetlen alattuk Tophane városrésze még egészen feketeségbe borulva olyan volt, mint egy óriási Léda, amely magához szorítja az óriási hattyút, a Boszporus egy fehérvizű, csillogó öblét.

Nagyon fantáziáltak.

- És hogyan álltok itt a hölgyekkel? - kérde Elemér.

- Finomul! - mondá a kolléga. - Különben meglátod, van itt egy görög nő, Artemisia.

- Fiatal?

- No, no! - felelte a másik zenész.

Némileg szemérmes volt mind a két fiatalember, abbahagyták tehát a tárgyat és duót füttyültek. Egy régi szép magyar nótát, amelybe az alsó emeletről beleszóltott egy harmadik hang.

Türték, sőt hozzája illeszkedtek, mert érezték, hogy rokonkebelből származik.

A festő volt, aki keleti tanulmányok folytatására jött Sztambulba, de a viszonyok kényszerítő hatalma alatt fotográfus lett. Csakhamar fölhozta közéjük a füttyét is, magát is, és most már hárman ábrándoztak.

Dél felé lementek egy német kocsmába sört inni és meghallgatták egy frissen szerzett barátjuk változatos előadását arról a tárgyról, hogy mily rohamosan romlanak a török hölgyek. A német eredetű keleti utazó, aki magának azzal hízelgett, hogy titkosrendőr: számtalan bizonyító adat birtokába jutott.

- A bátorság a fő! - mondá a porosz és mind megitta az Elemér sörét. Ihatta azt, mert ebben a pillanatban Elemér a legédesebb tiszta színarany mámort itta. Különben is a gyomrával még mindig nem volt rendben. Valami paprikás ételt kívánt. Boldogságához e pillanatban semmi más nem hiányzott, mint egy kis szószos és paprikás étel...

Elhatározta, hogy ha basa lesz, akkor is magyar konyhát visz.

III. A mennyország kapujában.

Lassacskán fejlődtek a dolgok, de elég biztosan. Elemér legelőször is a szálakat szötte szanaszét és a magokat vetette el. A szálak abból állottak, hogy bizonyos órában minden napon sétált némely elhagyatott paloták előtt. A magok sem voltak másmilyenek. Minden pénteken

kiment a kisázsiai édes vizekhez, ahol ilyenkor a szegényebb basák hisztérikus feleségei diót hámozva, francia regényeket olvasnak, toalettekről beszélnek. Elemér nagyokat pislantott e jórészt kövérkés hölgyekre és semmiképpen vagy csudálkozó mosollyal fogadott tekintetei voltak a mag, amelyből a szerelem illatos orchideáinak felnövekedését várta. Egy rosszkedvű öreg rendőr végre is fölfogta és fölismeré sajátságos nézelődéseit és eltávolította az édesvizektől.

Elemér izgatott boldogsággal mondá zenetanár barátjának:

- A fejlemények bonyolódnak!

- Csak barátaink, a basák ne tudjanak meg semmit, mert ők végre is katonák és muzulmánok!
- szolt a szépen fütyülő hű lélek némi félelemmel és sok óvatossággal.

- Csak a szelamlikon, vigyázz magadra, az életeddel játszol! - tette hozzá a festő.

- Bízátok rám, ha valaki vigyáz, én vigyázok. Annál merészebbek a hercegnők. De ezt értem és méltányolom. Az elmúlt pénteken is, miután a szultán ő felsége bement a Hamidik mecsetbe, szegény hercegnőket otthagyta a forró napon, csukott hintókban. A magas hölgyeknek bent igen nagy forróságuk lehetett és mivel az arcaikat kidugni nem merészték, a kövér kis fehér kezüket nyújtogatták ki a hintó ablakán. Mint ahogy a kisgyerekek szokták: »gyer, gyer!« De hogy, de hová, de ki? Talán kis lyukak vannak a kupé falán és a szultán feleségei és a főudvarhölgyek láttak bennünket, európaiakat, szókéket... suttozta a szép szőke organista.

Nagyon méltányolták, csak attól féltek, hogy valami bolondot csinál. Esti időben nem is hagyták magára, ha barangolni akart, a két barát követte. De nem történt semmi, csak megismerkedett ama görög nővel, Artemisiával, akivel a kis korcsma egész asztaltársasága ismeretségben állott, noha egyikük sem tudott vele beszélni egy szót is. Elemér mindenáron franciául akart társalogni vele, de a hölgy a szemébe nevetett és otthagyta őket egy újonnan érkezett barátja, egy korhely török kedvéért.

Elemér nagyon leszólt a fiúkat, hogy csak egy és ilyen hölgyismeretségre tudtak szert tenni annyi év után. De megjegyezte magának az Artemisia lakását és még többször fölkereste, titokban, olcsóbb ékszereket és hangjegyeket hordott neki, de vizitei sikertelenek valának, a nő nem akart sehogy sem más nyelven tudni, mint görögül.

A száraz és szomorú lugas alatt vidáman folytak a hosszú és mindinkább hitelben való vacsorálgatások. Olyannyira a hitel alapjára volt fektetve az egész kosztolás, hogy a tulajdonosnak valamely nagy tőkével kellett rendelkeznie, hogy ezt a szervezetet kibirta. Boldog lehetett az a szegény ember, aki ide bejutott, mert inkább alapítványi hely volt ez, mint korcsma. Igaz ugyan, hogy a fölszerelése vajmi hiányos, a bor gyakorta napokra teljes tökéletesen kifogyott és a marhahús, a férfiak e főtápláléka is hiányzott, de nem is egyszer.

Szerényen, de vidáman éltek, mert folyton házasodtak. De sajna, csak elvben és inkább tréfásan. Az egyik morva muzulmán megigérte Elemérnek, hogy ha legközelebb Cirkassziába megy, megkéri számára az alkormányzó legnagyobbik leányának kezét.

London ügyvéd, akit igazán Londonnak hívtak, de nem bizonyos, hogy csakugyan ügyvéd volt-e, a társaságnak e legtapasztaltabb és legzajosabb multú tagja, szintén évődött Elemérrel:

- Barátocskám, - mondá - ha abból a célból jött ide, hogy házasodjék, azonnal forduljon vissza. Itt a keleten a nő drága és nem a férfi. Itt oly becsben tartják és úgy őrzik a hölgyeket, mint odahaza nálunk - a pénzt!

A józan és keserű hang elkedvetlenítette az egész társaságot, különösen az ifjú zenetanárt, aki a beállott nélkülözések, a temérdek sok ábrándozás hatása alatt vérét veszté, úgy hogy testi és

lelki sápkór jelei mutatkoztak rajta. Egész napokat elfeküdt, félnapokon át csupa nehéz operák vezérmotívumait füttyörszte és nézte a várost, amely fantasztikus és ijesztő. A félholdak fénylenek az őszi napban, valamint a szőke női haj...

A derék fiú már egészen benne volt abban a hangulatban, hogy minden földi szépséget úgy tekintsen, mint ami az asszonytól ered. És annyira fölolvadt az érzéseiben, hogy félni kezdett magától, ha a tükörbe - régen tisztogatott ablakának üvegébe nézett. Nagy kék szemei jobban csillogtak, mint a legfeketébb szemek, ajkai oly pirosak valának, hogy szinte meggyúltak. Arca pedig halvány, mint amikor a fogyó hold tükröződik a Marmorában. Érezte, hogy földfeletti szépség jutott osztályrészül, meg volt győződve arról is, hogy ismeretlenek ismeretlen forró szenvedéllyel keresik, de a levegőben nem tudják megtalálni hozzá az utat, valamint ő sem hozzájuk.

A társadalmi rendet - mint fő-fő akadályt - szidta minduntalan és a portással együtt a vasútnál várta a szálloda új vendégét, a német iskola új tanítónéját, aki sürgönnyel jelentette magát. A hotel asztaltársasága nevében kis beszéddel és egy nagy szekfücsokkal fogadta az idegen hölgyet, aki sokkal férfiasabb, sokkal magasabb, szőkébb és idősebb volt, mint ő.

- Csúnya, de kedves! - így jellemezte új ismerősét Elemér a kíváncsi asztaltársaságnak.

Bensőbb barátjának - a komponistának - már többet mondott:

- Erősen megszorította a kezemet, félek, hogy ebből lesz valami!

- Ez meg akar fogni, reám vetette magát, óh be csúf! - folytatta másnapon vallomásait.

- Oh, nem fog sikerülni neki, nem! - szólt később hangosan magamagának.

Egy estve aztán lejött maga a tanítónő is. Nem annyira a kora, mint a férjhezmenésért való szörnyű hosszas és eddig sikertelen harc: három, csak három, de alapos redőt vont cement-szőke arcán. E redők, amelyek leginkább csak államférfiak arcán láthatók: állapították meg e nő egész egyéniségét. Ámde e ráncok közül most naiv ravaszság és diadalmas gonoszság mosolygott elé.

- Meg vagyok fogva! Ezért jöttem én Sztambulba! - suttogá Elemér benső barátjának és az asztal alatt megmutatta jegygyűrűjét, amely úgy a tanítónőhöz, mint anyagi viszonyaihoz képest is szerfölött vastag volt.

Az ifjú zongoramester vigasztalta:

- Mindegy, feleségnek való, emellett nyugodtan kornyikálhatsz. Minden művésznek inkább művelt, mint szép felesége volt. Aztán nagy a világ, a civilizáció behatol a háremekbe is és azok egyszerre kinyílnak...

Hamarosan, sőt feltűnő sürgősen megtörtént az esküvő is. Elemér levágatta a szép nagy haját és rövidre nyírta a szalmaszín szakállát is: a tanítónő írónői állást szerzett neki a német nagykövetségnél. Éves lakást vettek föl a török városrészben és esténként szerfölött sokat játszottak egy roskatag harmóniumon, amelynek hangjait Sztambul igazi urai, a kutyák, csak igen lassan szoktak meg. Adelhaide - tanítóné - valamiképp megkövéredett, Elemér viszont még soványabb lőn. Oly könnyű és gyöngéd lőn, hogy szinte elfűtta - az enmaga sóhaja.

- Ezért jöttem én Sztambulba, ezért! - suttogta magának, félhangon, majd tudatta e megjegyzését barátaival is, akik még mindig Artemisiánál tartottak.

- Boldogok vagytok ti, ti legalább főntartottátok cselekvési szabadságokat, nem kötöttétek le ábrándjaitokat és nem vagytok kénytelenek füstölt heringet enni, mert ez állatot nőm különösen kedveli, mert egyetlen földije itt, a hazájából hozzák. Némelykor beszélget is velük, mert velem - értelmileg - még most sem tud érintkezni, leginkább jelek segítségével veszünk össze.

Vígasztalták, különösen a basák:

- Nem kell türelmetlenkedni, majd meghal!

- Hamarabb meghalok én! - mondá Elemér elhatározottan. És célzott - egész jóhiszeműen - valamely komplikáltabb öngyilkossági módra. Volt abban tenger, nyári palota, kötélhágcsó, igen-igen sok méreg, több szökőkút és egy szerelem. Óhajtotta a halált, mely egy igazi kaland közben éri, az első és utolsó kalandon... És éjszakának idején bebarangolta a félreesőbb városrészeket, ahová a török ember is csak lopás céljából merészel elmenni. Barátkozott a skutári temetőfalu nyomorultjaival, bölcs hülyéivel, boldog koldusaival, akik a hitetlen embert megittatták és megettették és tisztelték, mint valami ritka fajta kóbor kutyát.

- Az lesz a vége, hogy agyonütik! - mondá London doktor, aki inkább bölcs volt, mint ügyvéd.

A gyakorlati férfiú jóslatának beteljesedése valóban hamarabb megtörtént, mint ahogy maga is gondolta.

- Persze, hogy megölték - jelentette a rendőrséggel ismerős ügyvéd - a serail körül ódalgott éjszakának idején, zsványnak vagy kémnek nézték, egyszerűen leütötték!

- Csak legalább annyi becsület lett volna a gyilkosaiban, hogy zsákba varrják, a Boszporusba dobják, mint ahogy álmodta, óhajtotta! - szólt könnyes szemmel a szegény Elemér barátja. Majd sejtelmesen, titokzatosan hozzátette:

- Vajjon kiért adta oda az életét? Írás nem maradt? Mily titok! Ha föl lehetne támasztani!

- Mit nyafog maga kottára? - szólt közbe London - a fiú elérte célját! Agyonüttette magát valakiért, aki nincs, valamiért, ami nem egyéb, mint fölmelegített vizenyős levegő, olyan, mint amilyen a katonabanda trombitájában van, ha sokáig fútták. Szerelem! Maguk muzsikusok fújják vele tele a világot!

A kisváros felnőtt lányai pedig meghallván, hogy Elemért, a halvány orgonistát megölték Konstantinápolyban egy kéjlak előtt: mind szerelmesek lőnek a szegény fiúba. Azonban ez tudatlanul alszik a perai örmény-temetőben, minden vasárnap kijár hozzá egy magas némbér és haragosan sír, hogy az ábrándos magyar elszökött előle.

MESE A TULIPÁNRÓL

Prolóógus.

Mindennap találkoztam egy szüntelenül jókedvű, igen öreg emberrel. Ki ez a különös öregúr, mért van állandóan ilyen virágos kedve? Egy hatvannyolc-hetvenéves embernek még sincs valami különös oka az állandó és szinte kitörő vidámságra.

Embertársam talán nincsen észbeli tehetségeinek teljes birtokában és akkor könnyű neki - beröhögni a sírba. De egészen másképp áll a dolog: a tiszteletreméltó agg a lehető legfinomabb és minden szivarok között a lehető legnagyobb szivarokat szívja állandóan. Azt is tudom, hogy milyen fajtát, az aranyos övet rajta szokta hagyni. Már pedig, aki jó szivarokat szí: nem lehet nem józan férfiú. Különben is az öreg fogatlan, de piros szája körül, ezerráncú völgyben ülő kicsiny szemeiben, nagy fehér homlokán az értelem különös jelenségei játszadoznak és gúnyolódnak velem. Igen, velem és az egész világgal, akik elfogadtuk a közönséges tantételeket, mint például: eljövén az este, a nap lehanyatlik. Ha jó az öregség: kezdődik a végső.

»Pokolba az alkonyattal, az egész csak fölfogás dolga: nekem például - nézzed fiatalember - most virrad. Hanem ehhez érteni kell!« ilyenformát fejez ki az én különös ősz emberem arca, amelyen, bevallom: van valami impertinencia, bántó rám is, másra is.

Nevezzenek versírónak, ha meg nem tudom ki ő és miért van ilyen jókedve?

A történet.

I.

Utána kullogtam egy reggelen. Könnyen követhettem a nyomát, nagyon lassan ment, pötyögősen, de a legfinomabb és leghullámosabb nadrágban. A Gizella-téren bement Klement udvari cukrászdájába. Majd elnézett Zacchirihez. Megvártam, csomaggal jött ki, valószínűleg török papucsokat vásárolt egy kisgyermek, vagy egy igen kislábú asszonyszemély számára. Mindezt a csomag alakjából következtettem, mert az öregúrral nem állottam szóba, úgy követtem, hogy nem is vett észre. Ámbátor hátra-hátra nézett csinos hölgyek után. Az Andrassy-út külső részén pedig, ahol ezidőszerint, valószínűleg véletlenül, egy egész tenger szép leány hullámozott, színesen, villámosan és veszedelmesen: - az én emberem megállott és legalább egy negyedóráig nézett szét maga körül, boldogan, mosolyogva - amennyire vastag szivarja megengedte - és gúnyosan. Végre megindult és innen kezdve a Nyárfa-, Hársfa- vagy Májfa-utcaig - nem is emlékszem, melyik volt tulajdonképpen - meg sem állott.

Egy régi, apróablakos, de fölöttébb nagy ház elé értünk. Az öreg úr itt föl nézett az ablakra, melynél egy csodaszép leány ült; eh, mit beszélek: nem ült, hanem virított, mint egy ma nyílt tulipán. Olyan frissen, olyan mereven, olyan mozdulatlanul. Kalászsárga haja, mintha mintázva lett volna; nagy fekete szeme olyan, mint a festett; csak pompás, égő piros ajkai éltek; épp hogy föl néztem, abban a pillanatban nyalakodott rajta egyet pici nyelvével.

Az öreg úr intett neki, de a lány - avagy asszony már? - nem intett neki vissza, a szemközt lévő ház ablakára nézett mereven, minden érdeklődés nélkül.

Pedig ott meglehetősen érdeklődtek iránta; fiatalemberek könyököltek ki a párkányon és nézték. Egy szőke tiszt mohón és elbizakodottan; egy nyurga, fekete legény szinte könnyesre nézte a szemeit. Egy igen fiatal ember ábrándosan, félénken pislogott át hozzá. Annál merészebb volt két vidám fiatal, együttesen vallottak neki szerelmet: egy ív papirost ragasztottak az ablakra és e papiroson nagy betűkkel ez állott: »Szeretünk, imádunk!«

Az élő tulipán nem vett tudomást e vallomásról, nem mosolygott, nem ment el az ablakból, virított tovább. És amíg önfeledten belemerültem nagy szépségébe: egyszerre az én öreg uram jelent meg mellette. Megcsókolta, nem homlokon, hanem szájon.

A fiatalemberek eltűntek a szomszédház ablakaiból, csak a tiszt maradt ott és még mohóbban, még tüntetőbben nézett át. Az idős civilt - úgy lehet - mélyen megvetette magában, de egy-szersmind irigyelte is.

II.

Természetes, hogy bementem a házmesterhez.

- Ki az a furcsa öreg úr, aki éppen most jött be a kapun?

A kis suszter - mert ez volt főfoglalkozása a házmesternek - olyan nagyarányú mosolygásra rántotta a száját, hogy egy gyerekcsizmába való sámfát könnyen bekaphatott volna. Majd a szeme kezdett el nevetni és a szája komoly lett:

- A világért senkinek meg nem mondanám, de a nagyságos úr keresztény ember, el nem árul - annak az ősz, öreg embernek a neve: Unó.

- Hát az a szép lány, aki az első elméletről kacérkodik?

- Az meg a felesége - Ünüke.

Unó, meg Ünüke! Pokolba ezekkel a mesenevekkal, nem valók ide Budapestre, itt el nem hiszük az ilyesmit. A suszter gyermekei sem hihettek benne, kacagva, ugrándozva, vihogva - mintha csiklandozták volna őket - kiáltozták, nyögték, súgták: Unó, Ünüke...

Felesége jelenlétében nem akartam megvesztegetni a jó embert, kihívtam hát a kapu elé és ott tárgyaltam vele:

- Mit beszél maga nekem bolondokat, hogy lehetne fővárosi halandóknak ilyen nevük, hiszen nem erdei manók!

A házmester, ámbátor supponált vallásommal meg volt elégedve és azt is hangsúlyozta, hogy nekem szívesen elmond mindent, többet mint bárkinek, noha katonatisztek is járnak ide - megmaradt állításánál, erősítette, hogy a nagy házbért is e név alatt fizeti e titokzatos ember. Nem járt ahhoz senki, nem kap leveleket, vasajtót csinált a lakásához, egy siket szakácsné főz és takarít rájuk.

- És az asszony, Ünüke asszony, nem megy ki az utcára soha?

- Nem az, kérem. Pedig várják.

- Talán valami testi hibája van?

A suszter megesküdött, hogy nincsen semmi baja. Egyébként fölkért, nézzek el máskor is, úgy lehet, kitud - az én számomra egyedül - egy és más titkot.

III.

Mindennapos lettem a tulipános utcában. Az öreg úr előtt bújkáltam, de az asszonynak már ismernie kellett, annyiszor látott. De hogy ismerne, nem árulta el egy pillanatra sem. Nézett, virított az ablakban, abszolúte nem törődve azzal, hogy mi gyönyörködünk benne és epedünk misztikussága, ismeretlen illata után.

Végre véd- és dacszövetséget kötöttem a tiszttel. Elhatároztuk, hogy együtt fogunk operálni. A katona azt ajánlotta, hogy becsületes párbajban öljük meg az öreg urat. Ez ellen csak nem lehet kifogása. De nem lehetett belekapaszkodnunk, ha megszólítottuk akár magyarul, akár németül: angolul felelt, hogy nem ért bennünket, nem tudja a nyelvünket. A szemén - gyalázatos kis szurok-szín szemei voltak - látszott, hogy nem mond igazat. Erőszakoskodnunk végre még sem lehet vele, ha semmi áron sem akar szóba állani velünk. És ő nem akart, még csak a süket szakácsné sem akart. Ez a derék asszony, ha pénzt adtunk neki: elvette, megköszönte és a saját ügyeiről értekezett. Egyszer-kétszer levelet is küldöttünk vele úrnőjének. Odaadta, nem-e? bizony nem tudom, semmi néven nevezendő válasz nem érkezett, annyi bizonyos.

Már-már Kock Pálhoz folyamodtam, tudniillik boltossegéd alakjában akartam a tulipánhoz bejutni: amikor egy véletlen összehozott az öreg úrral.

Egy estén - színház után volt - vacsoráltam a »Királynő«-ben, amikor egyszerre szörnyű szélvész, zápor, égiháború csapott reánk. A vendégek lassanként valamennyien hazamenekültek, csak ketten maradtunk, akik elhatároztuk, hogy a rossz időnek kivárjuk a végét. Én és - ni ni, nem csálnak-e szemeim - az öreg úr.

Csakugyan ő volt, elegánsabb és vidámabb a szokottnál is. Iszogatott magában és valószínűleg beszélgetett magával. Ezzel a társasággal igen is meglehetett elégedve, mert rá se nézett a pincérre, aki mindenáron mulattatni akarta. Csak amikor egy palack bort parancsolt és ezt lehetőleg rövid időközökben cselekedte meg. Azt hiszem, a bácsi már »úszott« egy kevésbé. Ez engem is fölbátorított.

Odamentem hozzá, bemutatam magamat, mondván:

- Multkor ön ellen az utcán tapintatlanságot követtem el, ön lefőzött, de ez nem elég, bocsánatot kell öntől kérnem.

- Ha belátja, szívesen megadom a bocsánatot! - szólalt meg gyenge hangon, de magyarul, minden angolos akcentus nélkül. Majd - egyre szivarjának hamuját nézve - hozzátette: - Most pedig én akarom valamivel lekötelezni: az én utcámban való járkálása hasztalan fáradság!

- Hasztalan fáradság! - ismételte és egy rövidet nevetett.

- Ha kívánja, elkerülöm! - szóltam én nagylelkűen.

Az öreg ez a kijelentés rendkívül meghatotta; áthozatta a boromat és kért, üljek le az asztalához, úgyis csak ketten vagyunk az egész korcsmában. Mondhatom, hogy az öreg - így félig beállítva is - egészen okos ember volt. A világot izgató ügyekről ugyan keveset tudott, de annál többet a régi szép asszonyokról és az asszonyokról általában.

- Megcsalják a férfit, - monda többek között - de ez nem is csuda, hiszen annyit látnak: Fiatalabbnál-fiatalabbat, derekabbnál-derekabbat, gaznál-gazabbat. Az a fő, hogy ne lássanak egyet sem.

- Hogy-hogy?

- Hát úgy, - szólt közelebb hajolva hozzám, míg kipirosodott arcára kiült a nevetés - mint egy rokona cselekedte: elvett egy leányt, aki vaknak született. Mi van ebben? Rokonom látja és érzi nagy szépségét az asszonynak, és ez a fő. Az asszony azonban nem látja, hogy férje aggastyán már és vannak nála a glóbuson fiatalabbak is. Mondom, ez a kis testi hiba - egy rettenetes nagy erény. Fénylenek azért ezek a szemek, csak a fényt nem tükrözik vissza! És ez a jó, ez a pompás, öreg rokonom - csaknem annyi idős, mint én - a legboldogabb ember a világon, mert tessék meghinni, hogy egy szép fiatalasszony, aki hű, meggyógyítja a legnagyobb betegséget: az öregséget. Vannak régi orvosi könyvek, melyek azt állítják, hogy ilyen módon a pátriárkák korát lehet elérni. És én hiszek ezeknek az orvosi könyveknek, sőt én -

Az öreg hirtelen észrevette magát. Félbeszakította beszédét és szivarját ugyancsak a szájába szorította. Csak mikor elmenőfélben volt már, szólalt meg újra:

- Persze, kevesen érik el ma a pátriárkák korát. A férfiak nagyon elbizakodottak, pedig az asszony minden nagy erénye nem őrizné meg rokonomat, vasajtó nélkül.

IV.

Világos, a tulipánnak nincsen illata. A szegény Ünüke vak, egyszerűen azért nem reagál a szerelmes utcára, sőt még a szöke tisztre sem. Csodálatos, hogy észre nem vettem eddig, amikor olyan könnyen felismerhető.

Otthagytam az utcát vak szerelmeseivel együtt és csak tegnap néztem arra, csak úgy véletlenül. Föltekintek az ablakra: Ünüke nincs ott, a szemközt levő ház ablakai üresek. Mi történt?

A históriát, amely következik mostan, nem tudom az elbeszélés polgári ruhájába öltöztetni. Világosabban szólva: az elbeszélés modern technikája nem engedi meg, hogy az ember olyan történetet mondjon el, melynek nem tudja urát adni. Honnan tudom a következőket? Azt nem füllenthetem, hogy végre mégis betolakodtam az Unó házába... és spanyol falak mögött, ajtóknál hallgatódzva tudom az egészet. Az írók között megjavult erkölcs ma már nem engedi meg az ilyesmit. Valami kevésbé valószínűtlent talán sikerülne elfogadtatnom a közönséggel. Például, hogy a süket szakácsné tulajdonképpen nem volt süket, hallott mindent és elbeszélte nekem mindent... Ráfoghatnám a kis suszterre, hogy ő fürkészte ki számomra a titkokat.

Eh, ne teketóriázzunk, hagyjuk a modern bolondságokat. A régi jó módit fogjuk elő, és beszéljük el Unó és Ünüke történetének folytatását, úgy, mintha folyton ott lebegtünk volna a cselekvő személyek fölött...

Ünüke egy napon így szólt az ő urához:

- Zongorázni szeretnék!

V.

Unó megdöbbsent. Az ókor óta a zongoramesterek szöktetnek el minden második asszonyt. Az öreg úr élete ellen való merényletnek vette ezt a kérést, tekintettel a régi orvosi könyvekre. Mert hogy ő volt az a rokon, akiről a »Királynő«-ben beszélt, azt immár mindenki világosan láthatja.

Igyekezett lebeszélni Ünükét; utalt Tolstojra, aki bebizonyította a muzsika erkölcstelenségét, főlemlített egy párt ama temérdek rossz viccből, melyet a zongorára csináltak. De a tulipán nem engedett, szinte elhalványodott, olyan erősen akarta és Unó végre is engedett - egy ötletre akadván.

Hozatott egy világtalan zongoramestert, akinek meg volt az a nagy erénye, ami asszonyának: nem láthatta a közelében virító nagy szépséget és így nem is bódulhatott bele, különben is a muzsikus egy vidám siheder volt, aki a bájnál többre becsülte az energiát: a lánynál az italt. Igazán szalonképes ember az ő szempontjából, akire egész bátorsággal rá merte bízni Ünükét, sőt annyira megbízott benne, hogy a leckék alatt el is aludt.

Legelsőbben is a nyomorúság, melyben közösen szenvedtek: kötötte össze a két fiataalt. A férfi skálázott, hogy Unó föl ne ébredjen és az asszony ezalatt elbeszélte élettörténetét. Egyszer vagy kétszer életében látott is, valami szépségeset, valószínűleg azt, amit az emberek fénynek neveznek, kislány korában volt még, nagyon beteg volt akkor... Mind a ketten kijelentették, hogy nem értik a dolgokat: hogy lehetnek boldogtalanok, akik látnak? Egy délután kitűnt az is, hogy csaknem egyidősek. A férfi megjegyezte, hogy Unó úr csaknem háromszor annyi idős, mint ők. »De nagyon jó ember! - mondá az asszony. - Mondják, itt körülöttem nagyon szép minden és drága ruhákat hoz nekem. De mit ér mindez, ha nem láthatom.«

- A gonosz öreg tulajdonképpen mindezt magáért teszi! - jegyezte meg a zongoramester.

Később - közös szerencsétlenségükön kívül - kezeikkel is összekötötték lelküket. A férfi kezébe fogta az asszony mindkét kacsóját, szabadon maradt kezével pedig játszott csendes borongós, dalokat, hogy az öreg úr álma könnyű, édes és állandó legyen. Lassanként Ünüke is elálmosodott és a muzsikus vállára hajtotta a fejét.

A zongoramester Chopint játszott, nagyon gyengén, mert az asszony szendergése közben elfeledkezett magáról és átfogta a nyakát is. Nem is lehetett így muzsikálnia, abban hagyta hát.

Így folytak a leckék. Ünüke szépen haladt előre, és olyan vidám volt, hogy az öreg többször és melegen megdicsérte mesterét: »Csak bátran, kedves ember!« (A »fiatal«-t elővigyázatból kihagyta, Ünüke tőle nem hallotta soha még, hogy ilyenek is vannak a világon.)

Egészen boldog élet folyt a vasajtós házban. Unó egyszer ebédre is meghívta a zongoramestert és hiúságának nagyon jól esett, hogy Ünüke az ebéd alatt, a fiatalember füle hallatára, hízelgett neki és meg is csókolta. »Imádlak!« - mondá az öreg úr, és megölelte oly erősen, ahogyan csak bírta. Aztán aludni ment...

Hogy történt, mint történt, nem tudom. Csak azt, hogy a negyedik ünnepi ebéd után történt, Unó hangosan aludt az ágyas-házban. Ünüke a zongora mellett egyszerre és minden igaz ok nélkül megszólalt:

- Oh, vigy el innét Tódor!

Megfogták egymás kezét és lábujjhegyen botorkáltak kifelé. A siket szakácsné az előszobában kinyitotta a vasajtót. Hogy miért? Talán a tiltott szerelem iránt való hagyományos rokonszenvből? A gazda ellen való természetes gyűlöletből? Avagy mert az egyedüli asszony akart maradni a házban?

Már a zongoramester lakására érhettek, amikor Unó fölébredt. Azonnal feltűnt neki, hogy nincsenek jelen. Kereste őket, kutatta őket, kiabált utánuk - hiába. Mindazonáltal nem csapott lármát; nagyon elszomorodott, talán sírt is. Hogyne, amikor eszébe jutott a régi orvosi könyv. Felütötte, levelezgetett benne, amíg megtalálta az illető passzust.

Egész világos volt az, belátta, hogy nem lehet élnie tovább. Megágyaztatott, lefeküdt, - vége volt.

Epilogus.

Mindaz, amit fennebb leírtam: az első szótól az utolsóig - hazugság. Amint ezt bizonynyal máris észre tetszettek venni.

Szerző, ki kivétel nélkül igaz históriákat szokott megírni: ünnepélyesen bocsánatot kér, de mentegetni nem tudja magát semmivel sem. Arra sem emlékszik, hogy jutott eszébe ez a valószínűtlen történet, melyből még morált is bajos lefejtetni.

Nem lehetetlen, hogy a mese abban az időben fogant, amikor egy vöröskeresztyűs öreg urat látott egy fehérkezű, szép, fiatal asszonnyal karonfogvást. Az ősz férfi gomblyukában sárga rózsza volt. Az asszonyka mereven, fagyosan, zöld szemeivel a levegőt nézve, ment férje karján.

Egyszer így láttam őket. Másodszor már csak az öreg urat láttam; nem volt többé fehér cylinder a fején, a rózsza hiányzott a kabátjáról, össze volt törve, a sétatéren ült egyedül és a homokba szurkált a pálcájával.

MESE A FEHÉRHAJÚ DOMOSZLAINÉRÓL

Egyszer volt, hol nem volt egy részeg fuvaros és annak két rossz lova, a Sári, meg a Táltos.

Rossz lovak voltak, de igen okosak; a falu határában a legelső úri ház kapujában megállottak, készek kimúlni inkább, mint tovább menni akár egy tapodtat is. Igaz, hogy estve volt, a szakadatlan hófúvástól fehér, de annál rémségesebb éjszaka. Szekérnyom még sehol, csárda semerre, de a falu határán az úri ház hét kéménye füstölgött hegyesen.

Hogyne hajtottunk volna be, amikor behajtottunk. Bent a házban elég szívesen fogadtak bennünket, a részeg fuvaros kiült a konyhába és nyomban segített csirkét koppasztani, én meg leültem a sárga ripszdívánra és törtem árva fejemet, mit is kéne beszélni itten, miféle szép bókokat mondani mindjárt. A háznép is ebben évődhetett, amikor az agár minden okoskodás nélkül körülkaffogott és mondta ilyen szóval: »jó estét, jó estét vendég, csakhogy jössz, az ember halálra únja magát ezen asszonyok között.« A macska is hozzám törleszkedett nyomban, a rendes dorombszóval, mondván: »jó estét vendég, hál' Istennek, hogy jöttél, hál' Istennek, hogy jöttél!«

Aztán megszólalt a ház asszonya is:

- Instáljuk, sajnáljuk, hogy ilyen szegény helyre tetszett jönni, nincs itt egy szál férfi kegyed mulattatására, nincs férfiember, nincs vigasság e házban, mi lakjuk csak ketten, két bús özvegy asszonyok!

Aztán leült velem szemben a nagy kanapéra, az egyik szolgálóleány lábai alá tette a sárga ripsz-zsámolyt, a másik szolgálóleány kezébe adta a kötést. Ő maga ujjaira húzta azokat az ezüst karikákat, melyek megóvják a kezét, hogy a kötőtű ki ne kezdje. Azzal nagy csengés, csörömpöléssel munkába kezdett, én meg néztem a Domoszlainé úrasszony tüneményes szép fehér fejét; haját, mely tiszta ősz volt, mint egy nyolcvanéves matrónáé és arcát, mely barna és piros, üde és síma, mintha csak új menyecske lenne. Fekete és vastag szemöldei alatt árnyékban voltak a szemei egy darabig, miglen fölvetette. Jóságos Isten, milyen vérszínű, kifejezőtelen, fénytelen, öreg szemei voltak...

Jött a másik özvegyasszony a másik szobából. Leült melléje; az egyik szolgálóleány lábai alá tett egy zöld ripsz-zsámolyt, a másik szolgálóleány kezeibe adta a kötést és az ezüst karikákat.

Azonképpen csörömpölve elkezdett kötni, míg a négy kis leánya lökdöste, kínozta, előlgetett neki. Nem is szölongatta őket, csak munkálkodott serényen, összeráncolva a hosszú homlokát. Én megnéztem, milyen fáradt, milyen jelentéktelen, nagy asszonyság, fejről mint rí le a frizura, testéről a ruha. Úgy látszott, az látszott, hogy minden életerejét átplántálta a kis leányaira, ő maga számára csak az életerő váza, a csontok, az inak, a rideg mechanikus élet maradt.

Nem szóltunk egy szót sem, azt is lassan mondtuk.

Csak az agár kaffogott, csak a cica dorombolt: »jó estét vendég, jó estét vendég!«

Nagy vártatva a fehérhajú Domoszlainé is megszólalt, fordulván a fáradt fiatal asszonyságnak. Úgy szólt hozzá: »lánynom«. De a fáradt fiatal asszonyság nem nevezte »mamám«-nak, hanem azt mondta neki: »Domoszlai néni?«

És a négy kis leány sem szólította így, hogy »nagymamám«, hanem ígyen:

- Édes, mézes-mákos Domoszlai néni.

*

Tízet ütött az óra. A kis kapun kijött a kakuk és tízszer mondta: »kukk, kukk!« A fehérhajú Domoszlainé elment aludni.

Az asztalnál magunk maradtunk a fáradt asszonysággal. A gyerekek aludtak, ki a nagy divánon, ki a molyok kaszányájában, a vén karosszékekben. A legnagyobbik leány az asztalra hajtotta fejecskéjét, ott szundikált ülve. Egy légy játszott az orrocskájával, egyszer elhajtotta az anya, másodszorra nem bántotta többé, látta, úgyis hiába. Nem volt ébren közöttük senki; a macska jóllakott, elaludt.

A vén agár összegubbaszkodva mormogott, tette magát, hogy alszik, pedig csak azt akarta hallgatni, hogy mit beszélünk.

Éppen róla beszéltünk.

- Kié ez az agár?

- Az egykori vőlegényemé.

- Ki volt az?

- Domoszlai Attila.

- Hol van?

- Meghalt.

- Az öreg úrasszony fia volt?

- Az egyetlen fia és párban halt meg.

- Legénykorában?

- Legénykorában.

- És nagysád?

- Én voltam az »ideálja«. Hozzám írta az utolsó levelét.

Az agár fölvetette ránk a bús, gyanakodó szemeit. Én meg szertenéztem az alvó gyermekek között: »Hát ezek, hogy vannak akkor ezek itt?«

A fáradt asszonyság elérte ezt az elhallgatott kérdést, felelt is rá rögtön:

- Szegény leány voltam, tíz éve mult ennek, férjhez kellett menni. Ezek a gyerekek az uramtól valók.

- És az ura?

- Meghalt. Szegényül, árván maradtunk, amíg Domoszlai néni elhozott ide. Ideálja voltam a fiának és most együtt lakunk, együtt fogunk maradni mindörökre.

Az óra tizenegyet ütött. A kis kapun kijött a kakuk és tizenegyszer mondta, hogy kukk, kukk. A fáradt fiatalasszony is elment aludni.

Jött egy szolgálóleány gyertyával, bevezetett a szobámba. Egy másik szobán vezetett keresztül.

Egy ágyas-házon, hol lámpa égett az éjjeliszekrényen, vetve volt a patyolatfehér ágy: a falon fegyverek, az íróasztalon tinta, toll, könyvek, szivarok.

- Hát ide kinek ágyaztak, kinek fűtöttek?

- Az úrfinak.

- Melyik úrfinak?

- Aki meghalt?

- Akit tíz éve meglőttek, akinek tíz éve megágyazunk minden este. Valahogy meg ne tessék mozgatni itt a holmikat.

Mindennek úgy kellett maradni, amint tíz éve állott. A nagyságos asszony tisztogat itten...

A kocsis mind csak a pipákat szeretné kivenni, azt sem szabad...

Lassan beszélt a szolgálóleány, az öreg szolgálóleány.

*

Fehér éjszakáról fekete reggelre ébredtünk. A napnak nem volt ereje, még világítani se tudott.

Halványan, kékes-fehéren, valami keveset világított helyette a hó.

A részeg fuvaros előállott a két rossz, de okos lovával:

- No, uram, a Sári meg a Táltos megy már, akár a milling; gyerünk!

A fekete reggelen nekiindultunk a fehér mezőnek. Szekérnyom nem volt még most sem.

Fáztam, dideregtem, évődtem, töprengtettem.

- No jó fuvaros, ismerős-e kend ezen a tájon?

- Mind a hárman itt születünk, a Sári is, a Táltos is, én is.

- Hát ismeri kend azt a házat is, ahol megháltunk?

- Mint magamat.

- Hallotta, hogy az ifjú úrnak olyan szomorú vége lett?

- Mintha ma lett volna. A törökvágásban volt, a Dezsényi úrral...

- Aztán miért?

A fuvarosember nem fordult hátra, csak úgy lökte a válla fölött a szót.

- A Dezsényi úr kapatos volt és rosszat beszélt az ifjú úr anyjáról. Azt mondta, hogy is mondta...

A fuvaros megvakarta a fejét és hátrafordult:

- Apertén kimondva, azt mondta a Domoszlai úrnak, hogy az anyja nem volt hívséges az apjához, idegen férfiemberrel trafikált...

- A fehérhajú Domoszlainé?

- Úgy vélem, akkor fekete haja tetszett neki lenni.

- És igaz lett volna, amit a kapatos ember mondott?

A részeges fuvaros erősen szíta a bodzafaszárát, amellől szipegve beszélt:

- Olyan igaz, mint hogy ez az ostor van a kezemben. A második ház volt tőlünk, parasztház, ahol találkozott a szeretőjével. Az én asszonyom mind azt leste. Régi ruhát nem adtak senkinek másnak a Domoszlai-házból, csak neki... Az Attila úrfi kicsi ruháit mind...

Itten egyszerre szemünkbe csapott a sűrű hófűvás. A kocsisember elhallgatott és behúzta fejét a szűrébe. A Sári meg a Táltos szólongatás nélkül nagy lassan poroszkáltak előre. Alig látszott, hogy haladunk. Egyforma volt körülöttünk minden. A fa, melyet elhagytunk, ugyanolyan zúzmarás, mint az, amelyhez közeledtünk.

Az árkok egyenlők az úttal, az elhagyatott tanyai házak egyenlők az árkokkal. Mindent belepett, mindent elfödött a végtelen fehér hó.

KÉT NÉNI

Egy öreg néni lakott falun és miután gyermekei részint meghaltak, részint elszakadtak tőle, úgy hetvenéves korában gondolhatott egy kissé a barátságra is. Élt Pesten egy leánypajtása, most hetvennégyéves, a forradalomkor látták egymást utoljára. A falusi néni nem igen szeretett mozogni, nem is igen tudott, mindig aprós gyermekei voltak, vagy apróságot várt. A pesti pedig csak készült, de már - úgy gondolta - megvárja a vasutat, míg kiépül. Harminc esztendeig várt erre és még azután is, hogy elkészült, néhány esztendeig, míg a vonalat ki-próbálták.

Most a falusi levelet küldött a pesti néninek, hogy jönné már, mégegyszer látni szeretné, aztán a friss levegő miatt, a tej is jobb, a tojás is, ámbár a fene tyúkok sem tojnak úgy, mint régen. Az új tyúkok: mind csak a kakassal járnak, de nem teljesítik kötelességüket.

A néni egy estve csakugyan megérkezett. Narancsokat hozott ajándékba és ezek a gyümölcsök, tekintettel a nyárra - július közepe volt - olyan öregek és ráncosak voltak, mint ők. A két asszony nagyon zavartan nézett egymásra, tízszer is csókot váltottak, de félrepislogva azt gondolta egyik a másikról:

- Ejnye, be megöregedett!

Mindjárt leültek az asztalhoz, hogy hideg rántott csirkét egyenek és kávét igyanak. A pesti panaszkodott a gyomrára, hogy semmi, de semmi hagymásélt nem tud enni, pedig egy kis vöröshagyma nélkül semmi ételnek nincs íze. Minden száraz, mint a kapor. A falusi ellenben dicsérte a gyomrát, de becsmélte a fogait, amelyek közül csak kettő maradt meg elől.

- Tétetni kell, most már tudnak! - mondá a pesti.

- Érdemes-e erre a rövid időre?

- Hogyne volna, ha csak öt-tíz évig is használja az ember!

Nem voltak szomorúak, a melankólia nem szállt le rájuk, ellenkezőleg: élénken, sőt vidáman beszéltek a máról, sőt holnapról is. Elhatározták, hogy jövő évben elmennek - együtt - fürdő-be, hogy csontjaikból a meghűlést kikergessék, mivel tudnivaló, hogy minden a meghűléstől ered. Még ruháról is beszélgettek. A falusi néni megtapintotta a pesti szoknyájának a szövetét:

- Mi ez? Olyan, mintha perkál volna, de selyem? Nézzed, hogy mi itt milyen ruhában járunk, a derék a hátam közepén végződik, egy egri szabóné csinálta, de nem mehettem be, magára próbálta.

A köntös csakugyan furcsa volt, olyan, mint egy kondignációs búbos és a falusi néniből valószínűtlen alakot csinált.

- Ebben a részben - mondá a másik öreg nő - mi Pesten jól vagyunk, az ember olyan szövetet választ, mint amilyent akar, ámbár most csupa rossz és csúnya szövetek vannak.

Hirtelen belezökkentek egy régi hangulatba, mindketten emlékeztek arra a ruhára, amelyben legutoljára látták egymást. Mindketten kékben voltak és a csipkebetét megfeszült magas és telt mellükön. Az egyiknek verbéna volt a hajában, a másikéban rózsa. Az illat megütötte az orrukat, a ránc-hálóban elsüllyedt szemük felcsillant. De mindez csak egy pillanatra. A mult úgy elfutott előlük, mintha nem is lett volna az övék soha.

Kimentek az udvarra, hogy a pesti egy kis finom falusi levegőt szívjon. Csakhogy itt is igen meleg volt ez estén, a peremén faszindelyes, de valójában zsuppal fődött háztető most ontotta

ki magából azt a meleget, amelyet egész napon át beszítt. A szolgáló pedig hiába csinált sarat az ambitus előtt, a húros és rikító georginák lankadtan és álmosan csüggeszték le fejeiket. A sárga viola kínjában szirmai hullatta. Csak a peckes oroszlánszáj állt egyenesen és nagy cinikusan vette be a port. A kis udvarkertre négy szívós, régi, de ritka akácfának a rideg kötelességtudás, az unalmas jellem - vetett szakadt-zavart árnyékot. A hold süttött éppen és ezért az árnyék oly határozott és éles volt, mint a fekete csipke, későn fekvő baromfiak kapargálták, azt hitték, hogy valami tárgy.

Az egyik néninek fekete ruhája volt, - kis fehér virágokkal beszórt - a másiknak barna, sötétzöld vonalacskákkal vegyített. A falusi egy parasztkendőt viselt a nyakán és a pestinek is ráterített a vállára egy nagykendőt. Így bebonyálva sétáltak, feketén, szélesen, mint két eleven és kedves múmia. Az udvar közepén heverő komondor - az egyedüli férfi az egész pusztán - meglepődéssel nézte őket és nyilván a kedvükért alig felelgetett a falubeli kutyaúrnak, amelyek már kezdték adogatni egymásnak az éjjeli jelszót.

A gyerekekről beszélgettek. Hogy ki született nehezen, ki könnyen, melyik hozott szerencsét, melyik vitt el a háztól pénzt. A megboldogult is szoba került aztán. Mindkettőjüknek a férje, akik közül az egyik - a falusi - oly régen meghalt, hogy a felesége aligha ismerné meg, ha most a kiskapun bejönne. A komondor nekiszaladna, lehúzná a ruháját. Hová tenné éjjeli szállásra? Azonban a néninek nem támadt ilyen gondolata, egyikük sem számított arra, hogy az életük párjával még találkoznak. Voltak, nincsenek, vége. Az erkölcsüket és a szokásaikat, azt, hogy túlságosan jók voltak, másrészt, hogy az egyik igen szerette a kártyát -: mindezt úgy tárgyalták, mintha lehetne róla tenni.

Bementek, késő volt, kilenc óra. Lefeküdtek, a vendég a megboldogult ágyába, amelyet százszor is áthúztak tán azóta, hogy lakója meghalt, de egy kis bajuszpedrőszag még mindig lengett fölötte, úgy látszik, a fába vette magát. De ez nem volt a nénikre nézve kellemetlen és miután még panaszkodtak, hogy nem tudnak aludni, hamarosan elszenderültek. Egy cica is aludt velük egy szobában és többször fölrebbent, amikor nem hallotta lélegzésüket. Mert néha oly csend volt a szobában, mintha a két öreg nő többé nem is volna bent.

A falusi hajnali háromkor már fölébredt, megmosdott és felöltözködött teljesen: a vasalónétól kellett átvennie a tiszta ruhát. Okuláréval a szemén megvizsgált külön minden lepedőt, minden vánkoscihát. A fehér halotti köntösét - hálórékli és alsószoknyát - visszaadta, hogy mossák ki mégegyszer, agyon volt kékítve. Aztán megivott egy nagy pohár tejsűrűs kávé, frissen sült túrósbélessel. A ropogósra sült szélét a kötőjéből kivette magának a macska, amint az utolsó harminc esztendőben mindig megtörtént. Csak a macskák mint egyének változtak, voltaképpen azok sem, ugyanaz a fehér, piszkosszőrű fajta.

Négy óra felé jött a barátné, Rézi, két vagy három évvel idősebb, mint a néni, de a haja még barna, a sok sírásban és szerencsétlenségben csupa frissesség, az arca piros, a keze nem eres. Csak tettetésből, a komolyság - és a bú árán - járt oly lassan, mint egy szélütött. De csak a néni előtt, a maga portáján és a paraszttasszonyok előtt ugyancsak eleven volt. Egykor a bába volt ő itten és egészségügyi tanácsos a házban. Most is tiltakozott a meleg túrósbéles ellen, de meg-evett belőle hamarjában kettőt.

Ezzel szapulni kezdték a vendéget:

- Ki hagyta magát semmiztetni mindenéből, mindig a putc járt az eszében, volt idő, hogy húsz forintos kalapot viselt.

- Mikor fog elmenni? - kérde siránkozva Rézi, aki máris féltékeny volt rá.

- Én nem tudom, kérdezzed meg tőle.

- Majd ha fölkel! Vajjon mikor kel föl?

- Ezek a pestiek délben kelnek.

- Talán jó volna bevinni neki a früstököt, biztosan az ágyban szokott früstökölni - teát. (Ezt a szót, hogy »tea«, részint tisztelettel, részint gúnnyal ejtette ki Rézi.)

- Nekem teám nincs! - mondá a néni szigorúan. Mégis összekerestette a falut teáért. Már hat óra volt reggel, elfáradt a járásban, tevésben, lefeküdt a barátnője mellé, de a zsalut kinyitotta, hogy nagyon el ne aludjanak. Nem is aludhattak sokáig, roppant forrón kezdett sütni a nap és közvetlenül az ablak előtt majorságnak való ocsút rostáltak. A napszámos, aki a rostálás főmunkáját végezte, káromkodott a hőség, de méginkább a legyek miatt, melyek mind a derekára szálltak. Egy zsír volt, azért szerették az ingét. Levetette, mert nem volt idevaló magyar ember. A szolgálók sikongva szidták. És erre egyszerre ébredt föl a két néni. Kinéztek a zsalugáterek között és látták a meztelen parasztot.

Méltatlankodva szólt az egyik:

- Ilyenek történnek, ha nincs a háznál férfi! - mondá az egyik. A másik felsóhajtott. A falusi néni is sóhajtott egy rövidet. Mindketten még egy kicsinyt benne voltak az álomban. És csakis így történhetett meg, hogy a parasztot látván, igen homályosan, de biztosan a férfiről gondolkoztak mind a ketten. És a falusi nőnek a sóhajában talán az foglaltatott, hogy bánja, mert sohasem ismerte meg a férfit. A másik meglehet, hogy azért fohászkodott föl, mert a férfit igenis megismerte. Egyformán megbánták elmúlt életüket, de csak egy minutáig.

Aztán a napszámossal fölvetették az ingét. És elég nyugodalmas jó érzéssel leültek az ambitusra, hogy munkálkodjanak a jövő számára - büszkét tisztítottak, cseresznyének szedték ki a magját, befőztek. A vízbe főzött cukor zubogása kihallatszott a konyhából, egy csapat kacsa gágogva sietett elő a pondrós gyümölcsre, amelynek hírért valami locska csirke megvitte nekik a baromfiudvarba.

A nénik az unokákról beszélgettek, és a pulykákról is, amelyeket oly nehéz felnevelni.

AZ ÉTKES ÖREGEK

A kőfalból virág nőtt ki; oroszlán-száj. Sárga és piros, fölöttébb színes virág, mint a hős állat, úgy tátogatta a száját, ha gyerekkézzel ráncigáltam. Kis fiúk, ijesztgettük egymást e virággal, akiről azt hittük, valaki. Akkoriban nem sok ideje volt még, hogy a világra jöttem és igen nagy jelentőséget tulajdonítottam mindennek, ami él. Főképpen a gyík-állatnak, amely - családotól - az oroszlán-száj alatt a régi kőfalban lakott. Keskeny, de úgy képzeltem, nagyon jól berendezett likakban, ahonnan az éhség kergetésére, vagy a nap hívására ki-kiszaladt a világba. Az anya- és apa-gyík - jó ismerőseim - mérges és tokás, a kicsik jókedvűek és kecsesek. Kíváncsi velük társalogni, de vajmi ritkán sikerült... Az emberek, a felnőtt és kifejlődött emberek, hát még azok, hogy izgatták a képzelő-kedvemet! Színesek, cifrák, külön és nagyon is éles karakterek voltak mind, akiket ismertem. Ez idő tájt - és abban a romfalas városkában - két nagyon kövér és igen-igen gazdag emberpár lakott.

I.

A cseléd nem maradt a dúsgazdag öregeknél, mivel ezek - a szívbetegség, sőt a halál ellen - tejjel éltek és azt kívánták, hogy a fiatal szolgáló leányok, sőt a többnyire erős szakácsnék is tejet és túrót egyenek, reggel, délben és este. A maguk kényelméről a két öreg - a nyolcvannál idősebb mind a kettő - nem gondoskodhatván kellőképpen, erős cselédet óhajtottak szerződtetni és ebből a célból kivették az egri zárdából egy szegény nőrokonukat. Agáta tizenhat éves volt és a néni erősen megnézvén őt, így szólt hozzá:

- Csak viseld magad jól. Ha jól viseled magad, nálam maradhatsz halálodig.

A leány, kinek bronzszínű haja is szikrázott az élettől, meg lőn nyugtatva és élt az öregek erkölcei szerint. Ha a nap letűnt az égi boltról, aludni tért velük és ha szólt a kisvárosi kakas, - amely valamivel mégis később kel, mint a falusi - felugrott kemény fekhelyéről. A néni meg a bácsi pehely-fürdőben háltak és különben is a legpuhább puhaságokkal vették magukat körül. Ily önző két öreg alig akadt még a földön és nem szerettek a földön senkit, csak egymást, mivel abban a hitben éltek, hogy életük fonala közös, ha az egyiké szakad, a másikénak is vége. Tejbekását kellett velük enni a bővérű és zöldszemű Agátának és lassan sétálni a nyírott lombú kertben. A kis nő, aki vágtatni szeretett volna mindig, - mint a féléves csikó - halálosan szenvedett e meggondolt lépések miatt és ilyen furcsákat gondolt:

- Azért mennek - a néni meg a bácsi - olyan lassan, mert ők már mennek haláluk felé és azt minél később akarják beérni!

Más ilyen oktalan képzelődései is voltak a leánynak, akinek fantáziáját részint felgyújtotta, részint elnyomta a különös társaság, amely hozzájuk járt. Legfőképpen vén nők jöttek, ki tolókoksin, karon hozva, mankó segítségével. Mint mozgó hordó, némelyik, túlnyomóan kövérek, de akadt köztük olyan száraz és sovány is, mint a biblia lapjai közé helyezett rozmar-ring. A jövőtlen lények tompa szeme mind fürkészve nézett a fiatal nőrokonra és óva intették a nénit, hogy vigyázzon rá:

- A fiatalság - örültség! - szólt az egyik, kinek ősz haja rövidre volt levágva és a sárga arcszínén látszott, hogy valaha régen festve volt.

A néni nem is engedte egyedül Agátát még a szomszédba se. Pedig épp a szomszédban élt egy fiatalember, korra éppen a leányhoz méltó; ugyanannyi esztendő. A fiúnak fekete haja

homlokára csapzott, szinte beárnyékolta mandulaalakú szemeit is. De nem annyira, hogy meg ne lássa, a leányt. Mérgesen néztek egymásra, majd jeleket adtak. A leány megcsókolta az oroszlán-szájnak a száját. A fiú olyan hangokat hallatott, mint amit a gyerekek szoktak, amikor a gyíkokat ki akarják csalni a privát lakásukból.

II.

Nedves, szeles tél következett és a házaspárnak egyivású ismerősei és rokonai csaknem mind eltávoztak.

- Magunk maradunk! - mondá a néni nem elégedetlenül.

- Az az! - szólta a bácsi bizonyos gúnyoros mosolygással és részvétáviratokat diktált Agátának. Az öreg úr régebben nagykereskedéssel foglalkozott és talán nem is tiszta magyar eredet, ehhez képest a telegrammok is furcsán voltak megfogalmazva. A legtöbb így hangzott. »Részvénnel vagyunk: Teodor és Amál.«

A fiatal leány nem szólta, hogy ez a szöveg talán mégsem helyes. Egyáltalában nem mert vitatkozni és magában sem gúnyolódott. Hangosan beszélnie, nevetnie pedig éppen nem lehetett. Ha olvasni akart, a könyvet kivették a kezéből, a gyümölcsöt eldobták vele és a legjobb falatnál letették vele a kést és a villát. Ezeknek ellenében és kárpótlásul az öreg úr mindennap a képébe szuszogta:

- Ne félj. Majd a végrendeletünkben. Ha majd megcsináljuk; benne leszel!

De még bele se fogtak, hogy végrendeletet csináljanak. Elsőben azért nem, mert el nem képzelték, hogy ők is meghaljanak, azután azért, mert érthetetlen gondolat volt nekik, hogy azután más éljen. Különben is nem akarták magukat fölizgatni ilyesmi munkával.

- Ráérsz! - mondá a néni, ha az öreg úr mégis tollat és tintát kért. - Az a fő, hogy mértékletesen élj, ne egyél - a hátam mögött!

Éheztek a szó szoros értelmében, de mindig az evésről beszéltek. Valaha nagyon jó gyomruk lehetett és ezért is hízhattak föl ennyire. Az asszonyosság dicsekedett, hogy hideg töltöttkáposztát evett reggelire; volt olyan idő. A férfi ötven pampuskát, azaz farsangi fánkot ett meg házassága első esztendejében egy nap és egy éjjel alatt, de nem fogadásból. A sertésnek ízes részeit még most is mind dícsérték és a füstölt kolbász, valamint a kissé fokhagymás véres-hurka, mint egy meleg tavaszi álom emléke, úgy tükröződött a lelkükben. De lemondtak.

- Soha, nekünk többet ezt nem szabad! - mondá az öreg úr.

- Én nem is akarom! - mondá a néni, aki energikusabb és kövérebb is volt. Néha alig pihegett. És a bácsi is. Tele volt testük úgynevezett cukorral és megnagyobbodott szívük nyakatlan nyakukban vert. Az orvosprofesszorok - mert mind azokat járták, Bécsbe is elmentek - óva intették őket a táplálkozástól: »egy kis kemény étel estve, elalvás előtt és...«

A vizet fölforraltatták, a kenyeret megpirították, a tojást, amint sürgősen elvették a szegény tyúktól, úgy ették meg. És egy téli estvén a szerencsétlen ispánjuk faluról nagy láda disznóságot küldött. Mindenféle sonkákat, kolbászokat, disznósajtot, sőt fehérpecsenyét és orrját is. Agátával a húsnevet kipakoltatták, nézték, dícsérték, amíg a néni meg nem szólalt:

- Ki, ki vele!

- Én egy kis sült kolbászt eszek, ha mindjárt meghalok is! - mondá az öreg úr, csaknem esztét vesztve.

- Akkor én is! - szólt az asszonyság.
- Aztán mindjárt elhivatjuk az orvost, a megyei főorvost!
- Nem jobb lenne egy kis fehérpecsenyét? Sült, fehér hús, az nem árt!
- Azt is. És főtt orrját is egy keveset, édesem. Mit árthat? A disznó fiatal volt, az látszik és az a fő. Mit árthat?

Mint a mámorosok, bambán néztek maguk elé.

- Süss és főzz! Majd én megmondom hogyan - szólt a néni Agátának, aki feltúrte ruhája ujját és fehér karját - a gangra lépve - megmutatta a feketehajú fiúnak, aki az udvarukon lesekedett és már tudták az egymás nevét is.

III.

Habos, fehér abrosszal a házikisasszony megterített, aztán tálalt; ő maga le se ülhetett, részint nem is invitálták. A házaspár kezdetben csak csipegetett, kóstolt. Közelről megnézték az ennivalót, úgyszólván szóltak hozzá. A nő volt a csábító.

- Ez nem árthat. Az orvosok irigyek! - mondá szívdobogás közepette.

Lassan edegéltek, majd beleszédültek.

- Erre bor kell; a bor feloldja! - szólott a férfi. Agáta hegyi bort hozott.
- A kávé a hús erejét fölszívja! - tódította a nő.

Az öreg úr lassú tempóban, csattanó nélkül anekdotákat beszélt el, míglen a néni újra megígérte, hogy Agáta, ha ezután is oly jól viseli magát, csakugyan nála halhat meg, sőt előbb, tíz vagy tizenöt év múlva, egy idősebb férfihoz nőül is adja.

- Mért beszélsz ilyen halkán? Nem vagyunk mi egerek!

- Mért lépsz a lábad hegyén, nem alszik itt senki! - így szóltak hozzá és kövér, mégis keményvonású arcuk kivörösödött, nyitva tartott szájuk égő levegőt fűt ki magából. Ettek, mind jobban, belerészegedtek az élvezetbe és a félelembe. Reszketni kezdtek amiatt, amit cselekedtek és egyszeriben el is álmósodtak. Orvost akartak hivatni, de restelték, majd hiába kerestettek egyet is, nem találtak. A nőnek voltak háziszerei, de ezek külső körülmények miatt nem érvényesülhettek.

- Mit tettünk, mit tettünk! - sápított a néni.

- Te ugyan engem megetettél! - szólt a bácsi.

Agátával levetkeztették és az ágyba vonszoltatták magukat. És ott fekvének egymás mellett, az összetett politúros ágyból magasra kidagadva, fehér pehelydunnával letakarva. Agátát letérdepeltették ágyuk elé, hogy imádkozzék értük. Majd elfűvatták a gyertyát és az idős asszony szólt:

- Mi most valamit tettünk, valamit, ami életünkbe kerülhet. Kislányom, te az egész éjjel virrasztani fogsz, a szomszéd szobában, mert ez a levegő itt nekünk kell és mi elalszunk. A jó Isten fog ügyelni ránk. És te is. Igyál valamit, hogy el ne álmósodjál. A miedered le ne vessed, az tart.

- A testamentumban... - dadogta a férfi már félálomban.

Szokatlanul késő estve volt, kilencre járt. A szegény rokon hűségesen virrasztott, figyelt minden neszre, semmit nem hallott. Jó későn, amikor friss teste is elfáradt és kívánta a pihenőt, gyertyát vevén kezébe, benézett az öreg házaspárhoz és látta, hogy a bácsi fölöttébb nyugodtan van, nem is lélekzik. A szeme nyitva, de mint a sült halé, mereven és egészen objektíve néz. A leánynak kevés fogalma volt a halálról, de mégis azt gondolta, hogy ez az és szólt is a néninek:

- Néni, kedves néni, a bácsi, azt hiszem, meghalt!

- Lehet. Egyszer nagyot horkolt. Gondoltam, horkol - mondá az idős asszonyság alig hallható hangon, majd - egy igen rövidet imádkozván - kérte Agátát, hogy menjen át a szomszédba és hozzon nagyon erős embereket, akik hitvestársát átviszik a másik szobába.

- Aki él, annak élnie kell! - mondá a nő rendkívül tárgyias módon és többször nevén szólította az elmúlt urát.

- Szegény, mindig az iránt sopánkodott, hogy én megyek el hamarább. És tessék! Vigyék szegényt át a vizitszobába, ott neki - jobb.

Agáta megnyugtatta a nénit, majd éjnek idején átment a szomszédba, hogy erős embereket hozzon. Elsőnek a sötéthajú diákot hozta át. A néni becsukta a szemét, hogy ne lássa, amikor életének hatvanegy éven át való párját mellőle eltakarítják.

A diák és a leány - a munka után - leültek egymás mellé a kis szobában. Két óra volt, téli éjszaka. Vak sötétség kint, földön, égen. A miligyertyát a leány föltette a siffonra, mert úgy érezte, az a tisztesség, hogy a homályban virrasszanak.

Két meleg, szomjúnézésű szempár egymásnak világított. - -

ERZSÉBET DAJKA LESZ

Keskeny fanyoszolyán egy öreg parasztpár alszik: Császár Kiss Mihály és Bottkó Kiss Erzsébet.

Előttük, a ház közepén, a földre vackolt ágyon nyugszik egy leány, vagy hat szoknya van rajta, a legfelső a fejére terítve. Csak karjai és lábai meztelenek, egyébként úgy neki van öltözködve, mintha valami nagy téli útra indulna. A karjai között ott a motyó is, a mindenféle szövetekbe, kalmukba, perkálba, kartonba pólyált valami. Azonban a reggeli hó bevilágítván a szobába: a színes rongyokból két kis kék szem mosolyog ki, egy csecsszopó vidám és repeső lelke. A leány álmában magához szorongatta gyereket, aki türelmesen, sőt szívesen várt. Addig beszélgetett egy szürke, úgynevezett parasztsírkével, aki árván, egymagában oda volt kötve az asztal lábához és minden valószínűség szerint szeretett volna kimenni és kapirgálni a hóban.

Gyerek, csirke egyszerre fölrebentek - a zsellér fölébredt, közük vágta a kalapját:

- Csitt te, az embert aludni se hagyják. Az embernek nincs egyebe, mint ez a kis alvás. Se enni, se inni, se aludni, se pipálni...

Az öreg iszonyú elkeseredésre ébredt, felköltött mindenkit - különben tizennégy órát aludtak egyfolytában - és rögtön rátért arra, amit álmodott:

- Te pedig, Erzsébet, szedd föl a holmidat és menj el a házból. Isten hírével.

Erzsébet nem aludt többé, ült a földön és a háromhónapos kicsikével igen komoly dolgokról beszélgetett, de úgy, hogy a gyerek nevében felelt is magának. Nem nagy figyelemmel hallgatta az öreget: úgy látszik, már többször elkergették. Az apja sokszor figyelmeztette, hogy egyszer csak agyonüti a gyerekével, sőt azzal együtt, aki fabrikálta. Szerencse még, hogy az apa kilétében nem tudtak végképpen megegyezni. Az öreg Kiss Erzsébet azt akarta elhitetni a néppel, hogy a kicsike apja egy gépész, most katona, de visszajön. Ez lett volna az erkölcsös, sőt részben dicsőséges eredet, de nem volt semmiféle alapja. A falu közvéleménye azonban más, sokkal valószínűbb apát emlegetett. Egy helybeli fiatal urat, aki minden nyáron, tisztruhában, lejött vakációzni és kint hált az asztag alatt, amikor az apja búzáját csépték. Erzsébet marokszedő volt akkor... A leány maga hallgatott a földi apáról és csökönyösen annál maradt, hogy a gyermeket neki az Isten küldte. Sőt a templomba is elment megköszönni, mezítláb, fejkendő nélkül, lányosan; a legények csakhogy agyon nem verték. A pap - aki hiába izengetett régebben utána - utasította a legényeket. Elmenekült előlük, az apja keze közé. Az ellátta.

Most is verés nézett ki a szemeiből. Nem volt rossz ember, de nem volt egy félpipa dohánya, a bubos hideg és biztosan tudta, hogy bár szent vasárnap van, megint csak sárgarépa leves lesz az egész napra. Végezni akart, rendet akart csinálni, már le is húzta az öreg asszony fejéről a kendőt. De egyszerre valami jutott az eszébe és végigsimította, szárazon megtörölte az arcát, mint ahogy együgyű ravaszok szokták, mielőtt ravaszkodni kezdenének. A hangja ellágyult:

- A zsidóné tegnap megszólított, hogy mennél te el dajkának Pestre! - mondá, de nem a leány felé fordulva.

- Én is voltam, de csak Egerben. Sohase volt jobb dolgom! - tódította az öreg asszony.

- Hát a Klárka? - kiáltotta Erzsébet ijedten és nyomban fölugrott.

- Azt mi fölneveljük, te se jobban.

- Ki szoptatja?

- Mi szoptatjuk! - mondá a paraszt önérzetesen, majd igen vidáman hozzátette:

- Te magad, úrrá leszel, bennünket is úrrá teszel, a gyereked meg áldani fogja a haló porodat.

A »haló por« meghatotta a leányt s azt mondta: »nem bánom, győjjenek értem!« Abban bizalkodott, hogy az soká lesz, de amikor Klárit még meg se fürösztötte, begyöttek négyen, asszonyok, emberek. Egy idősebb úr, meg a felesége, a nagyapja, meg a nagyanyja annak a kis pesti babának, akit szoptatni kellett. Velük jött a helybeli zsidóné, akit megbíztak, hogy dajkát keressen, de nem győzték bevárni, míg küld; maguk lejöttek érte. Elhozták magukkal a járás-orvost is, aki Erzsébetet beoltotta, mielőtt megkapta a hólyagos himlőt. (Ez volt az egyedüli kopasz ember a faluban.)

A két pesti ógott-mógott, neheztelték a ház levegőjét, sőt az öreg úri nőnek elfult a lélekzete, amint Császár Kiss Mihály kezelt vele. Az öreg zsellérnek valóban olyan szaga volt, mint a cserfának, akit - a bogarak ellen - trágyával bekennek. A pesti nagyszülők ellenben igen illatosak voltak. A férfi városibundájából csak úgy áradt ki a mosusz, a nő meg be volt parfümozva a parasztok ellen. A zsellércsalád ösztönszerűleg az orrához kapott; úgy érezték, hogy meghalnak ettől a bűdösségtől. Az orvos kinyitatta a kis ablakot, azt, amely nem volt betapasztva és pár szóval bevezetvén az ügyet, átadta a szót az éltes pesti asszonyságnak. Az a lány felé állt, megvizsgálta, még hozzája is nyult, megtapogatta. Aztán kérde:

- Van magának szeretője?

- Nincs! - felelte a leány ijedten.

- Hát a gyerek akkor honnét van? - vetette közbe az öreg úr. Neje azonban leültette és folytatta a vallatást.

- Hány hónapos a kicsije?

- Három.

- Kár, hogy nem kettő. A mienk kettő.

- Az az egy hónap annyi, mint semmi! - szólalt meg a zsellér a háttérben.

- Kend ahhoz nem ért. A nőt orvosilag meg fogjuk vizsgálni! - szólt az orvos és előlépett. De az úri asszonynak még voltak némi kérdezni valói:

- De ha maga a gyereke után fog ríni, azt nem szabad. Fog-e?

A lány makacsul nézett maga elé, nem felelt, de már magához tért az ijedtségtől, a szeme nedves volt. Az öreg úr megsajnálta:

- Maga fog kapni sok ajándékot, selyemkendőt, török nagykendőt. Az van az én boltomba, ezer tucat is. Az én boltom ebben a legnagyobb. Maga bejön és vesz magának. Nem kéri a segédeket, leveszi a pultról. A fiam, ahová magának jönni kell, az nem boltos, az ügyvéd!

- Hallod, Erzsébet, főügyvéd!

- Nálunk keresztényesen főznek! - jegyezte meg a nagymama, némi önérzettel.

- Még disznókat is ölnek! - folytatá a nagyapa, bizonyos utálattal, de nem büszkeség nélkül.

A disznó hallatára a zsellér szeme fölcsillant. Szeretett volna fölcsapni máris, türelmetlenkedett, az orvos felé fordult:

- Tessék fődoktor úr ezt a lányt megvizitálni; olyan ez belül, amilyen kívül, mint az alma.

- Mégcsak tizenhét esztendő - sikította el magát Bottkó Kiss Erzsébet és elkezdett ríni torkaszakadtából. A segítségnek jött falusi boltosné vigasztalta, tapogatta »ifiasszony így, ifiasszony úgy« és elvitte az előtérből.

A lány ott állt az előtérben, körülötte a három, amint mustrálta. Még meg se volt fészülködve, egész délelőtt a kis Klárit szoptatta. Valahogy mind a ketten úgy érezték, hogy ez az utolsó lesz, az édesből, a jóból, ez állati és isteni szeretkezésből. A lány arca a boldog kimerüléstől oly fehér volt, mint a tej, ha megfagy. Csak az volt különös, amikor finom és nemes - ki tudja, hol szedte - szinte előkelő arcához, patyolat színéhez föl-fölemelgette vörös, a fagytól véresre repedezett kezeit. Mindjárt, mindjárt sírt volna, de nem sírt. Alapjában pogány nagy természet és a kis esze csupa értelmes világosság. Láta, hogy ennek így kell lenni, Klárit el kell hagyni. Itthon - most télen - a krumpliból se volt elég, ma reggel se süthettek. Elmehetett volna nap-számba, de oda se vihetné volna magával Klárit. Még nem volt csizmája sem. De így mezítláb is magasabb volt mindenkinél, aki a kicsiny szobában körülötte állott, a fejével csaknem a mestergerendát érte. A kis Doktornak és a két pohos idegennek föl kellett rá nézni. A lány nem tekintett rájuk, a ház földjére nézett, ott keresett valamit. Végre kisütötte:

- Úrfi-e, vagy lyány? - kérde hirtelen nekibátorodva.

- Fiú, Tibor, Tibor! - felelte az öreg úrasszony.

- No ládd, lyányod is lesz, fiad is lesz - jegyezte meg a parasztasszony és hol sírásra, hol nevetésre állott az összeaszott szája.

- Hadd lássuk a lányt! - kérték egyszerre hárman is. Erzsébet odavitte őket a patkához, ahol sütőteknőben aludt és álmában a szopást folytatta Császár Kiss Klárka.

- Alszik! - mondá Erzsébet a jövevények felé fordulva, majd szinte megfeledkezve arról, hogy más is van körülötte, éneklő szóval elkezdett a kicsikéhez:

- Aj, aj, Kalári lyányom, lelkem, gyermekem, búzám, tengeli - galambom, elmegy a te anyád, nincs mán neked anyád. Azt a Pestet, ahol van, verje meg az Isten.

Észrevette és elszégyelte magát:

- Mikor megyünk? - kérde.

- Mindjárt délben. Rendben van-e a fehérneműje?

- Az biz rendben! - felelte helyette a zsellér, aki még a bér mibenléte iránt érdeklődött. Nem igen alkudtak, hamar megegyeztek és azt is megbeszélték, hogy a pénzt mindig leküldik a kisleány atrecájára, az öreg szülő kezébe. Sőt az első hónapot mindjárt ki is fizették, mert Erzsébetnek valami régi cipőt kellett venni. Eddig, ha messzire ment, az apja csizmáját viselte. Az itthon kellett. Klárinak is téli ingre volt szüksége...

Még csak az orvosi vizsgálat volt hátra. A fődoktor még diáksága éveiben a sok éhezéstől siket volt egy kissé és a leány mellében - amíg hallgatódzott - mindenféle zörejeket különböztetett meg. Egy kissé csóválta a fejét, de mégis megnyugodott:

- Jelentéktelen szörccsörej, hurutos idő, meztelen lábbal járnak a hóban. Kicsiny baj, nem alkati.

Hogy még jobban megnyugtassa magát, levetette a lánnyal a pruszlikot. Erzsébet nem szégyenkezett, megmutatta hatalmas fehér mellét, amelyen két kis feketerózsát nyilasztott ki az anyaság. A pesti nagyapát elfordította a felesége, a doktor pedig hozzányult a lány kebléhez:

- Jó - mondá. - Jó, az én felelősségemre.

Még csak a pupilláját nézte meg.

- A többit hagyhatjuk! - szólt, majd úgy értvén, hogy a pestiek mondtak valamit, de a tekintélyét is fönn akarván tartani ezek előtt és hogy majd a fővárosi háziorvos rá ne cáfolhasson, még néhány kérdést intézett a lányhoz:

- Nem terhelt maga?

Erzsébet elvörösödött; az öreg asszony közbevetette magát:

- Ha szegény emberek vagyunk is, ilyent - fődoktor úr - ne tessék mondani.

A kopasz emberke mérgesen, de helyreigazította a dolgot.

- Nem volt a maga családjában iszákos vagy örült, súlyos idegbeteg, mell-, méh-, vagy lépbajos?

Ugyanezt ismételte - de már csak magának - latinul, sebesen beszélve, mintha leckét mondana föl. A helybeli boltosné csodálkozva nézett rá, a doktor azonban be sem várva a választ, a nagy munkának mintegy befejezéséül kezefogott mindenkivel és ünnepélyes hangon gratulált a budapesti vendégeknek. Aztán vidáman - mint aki jól végzett nehéz munkát - megtörülte verejtékező homlokát:

- Most pedig gyerünk enni, legyen szerencsém egy kis paprikáscsirkére. Marhahúst mi ritkán látunk, ez a falu átka. Hozhattak volna egy kis sajtot Budapestről. Budapest csak Budapest! - Majd Erzsébet felé fordulva tréfásan fejezte be a bánatos fölsóhajtást:

- Csak aztán magát meg ne fesse! Majd ha a határhoz érnek, a láncot jól megrágja!

Az öreg napszámos hangosan fölnevetett erre a babonára, bízta a lányát, hogy ne féljen és tuszkolta kifelé a sok népet. Azok is siettek, a vasút délben indult és a kis Tibor odafönt éhezett. A dadájának nem volt teje, elcsapták, az üvegdajkát pedig sehogysem akarta elvenni.

Erzsébetnek sietni kellett. Rémülten rohanni az ismeretlen idegen emberkéhez; elszökni az ő legismerősebb ismerősétől, a tulajdon véréből, lelke gyerekétől. Búcsúzóra még egyszer meg akarta szoptatni, de mivel Klárka már jóllakott, nem vette el a mellét. Ezért a kicsike ki-kapott, de ott, ahol megpaskolták - meg is csókolták:

- Isten áldjon, szívem!

A búcsúzkodás többi része éneklő jajgatásba fűlt, de mintha elvágták volna, amint a lány a kocsikabójára föl szállt. A falun mentek végig, illendően kellett viselkednie, hátha meglátja valaki. Nem nézte, nem látta senki, csak ismerős kutyák álltak a kapuban, azoknak mondtotta magában: »szerbusz, én megyek Pestre dadának«. A falu végén, a cigányputrik előtt álló öreg vályogvető léppel varjura vadászván, látta, köszöntötte, már tudta, hova megy. No, nem is olyan nagy dolog, ment innen föl dajkának már más is.

Csak a vasút ne volna! Kirázta belülről a lelket. Először ment rajta, tehát szédült, mint a japán lány, ha székre, magasra és nem a földre, párnára ültetik. Aztán szörnyen elálmosodott, pedig az öntudata éber volt, nem vesztette el magát, mindent tudott és világosan mindig, ami vele és körülötte történik. Jöttek a hegyek: »no ez a hegy; még nem láttam, azt gondoltam, magasabb!« Jöttek az állomások, csendőrök állnak posztot: »szép szál legények, ezek verik a fiatalságot!« mindent megállapított, mindent belevésett az elméjébe, amíg - hiába küzdött ellene - ülve elaludt és föl se ébredt Pestig. A vasútról befelé a komfortáblis bakján is szunyókált még, csak amikor három emeletet mászva a lakásba ért, ocsúdott föl egészen.

Egy nagymellű, szép fekete asszonyra azt mondták: ez a nagysága. Annak kezét csókolt. Kérdezték, faggatták, mit akar vacsorára és mit iszik hozzá, bort-e, sört-e? »Sört kell inni

sokat!«, jegyezte meg egy kecskeképű, sovány ember, a nagyságos úr, az apa. Egy nevendékleány - kicsinyben tulajdon olyan, mint a nagy kövér asszony - hozta az italt; a szobalány - ellenséges modorral és rosszakaratú kíváncsisággal tekintve a jövevényre - hozta a vacsorát. Szégyelt enni, sietett, nyugtatták, de nem igazán. Tiborka a hálósobában már türelmetlenkedett, sírt, a maga nagy sajnálatában keservesen panaszkodott:

- Megyek, megyek, bogaram! - mondá a dada és besietett hozzá. A nagysága, az öreg szülék, a nevendékleány nézték, - egészen jól nem láthatják az elhomályosított fülkében - amint a parasztleány teli, gyönyörű keblére a kis fekete, girhes fiú, egyszerre rátapad, mint valami éhes és mohó nadály. A gyerek sírása egyszerre kéjes gögicsélésre változott, ami oly furcsa volt, hogy mindnyájan fölnevettek. Erzsébet is mosolygott és amint a házinép lábujjhegyen kisompolygott a szobából, - hogy tovább teázzanak - az idegen úrfinak mindjárt beszélt a Klárikáról, kis menyasszonyáról. Sőt a mulattatására énekelt is egy igen szomorú nótát.

Elhallgatott. A szomszéd szalonban zongoráztak, az ajtó nem volt egészen betéve. A parasztleány mellén a gyerekekkel, odalépett és lélekzetét visszafojtva belesett.

A zongora mellett ült és mórikálta magát az erős fekete asszonyság. Föléje hajolva pedig kellemeztette magát az a szép fiatalember, aki katonatiszti ruhában vakációra lejárt haza a falujukba és kint őrzötte az apja asztagját, amíg csépeltek és amikor ő markot szedett, két hétig ott aludt a keresztek alatt...

A parasztleány egyszerre mindent megértett, hogy ki kommandálta ide és miért. És egyszerre úgy elöntötte a harag, hogy csaknem berohant az urak közé, gyermeke apjához, hogy rúgja és csikarja. De vékony csöpp kezével a szopós elkezdett tapsikolni a mellén.

Lehajolt hozzá s így szólt:

- Egyél, igyál, kis rongyos!

Aztán megcsókolta.

MARIS DADA

Finom rizskásáért kellett mennie a dadának. A gyerek aludt, a szakácsné nem mehetett. Egy kissé aggódtak, hogy megtalálja-e a boltot.

- Végigmegy az Andrássy-úton, végig-végig. Szemben van az a bolt. Három sárga tök van ott kitéve, de az nem tök, hanem ananász. Olvasni persze nem tud, hanem ha nem találja, megkérdezi.

A dada elment keresni a boltot, ahol az a három sárga tök van kitéve, amelyeknek a neve ananász. Nagyon örült, a hideg is majd kilelte örömeiben, hogy beszabadulhatott a városba. A Dunára volt különösen kíváncsi, de mondták, hogy a Dunát nem láthatja. Hátha mégis megláthatja? Ha egyszer csak elejbe kerül? A hétfejű sárkányról több fogalma volt, mint a nagy folyamról.

Nem volt okos asszony a dada. Voltaképpen leány maradt, hiába született gyereke. Kisnövésű, vékonycsontú parasztleány, akit a sorsnak hiába tetszett a Mátra-aljáról ide a megismerések városába küldeni: a kis esze csak összezavarodott, de meg nem nyílt, ősszel hozatták föl, írván a jegyzőnek, hogy nincs-e ott egy olyan lány, aki azért becsületes, erkölcsös, jófogú, szüleire nézve hosszú életű és nem drága? Küldték is, örült is, hogy jöhet, a kisleánya pedig már kéthetes volt, vígan ette a szalonnabőrt.

Ősszel, jó későn már, került belé az emeleti lakásba, amelynek tükör volt a padlója is. A kis urat nyomban a mellére tették és azontúl az le nem szakadt onnan. A tél következett és nem mehettek egy tapodtat sem. Őt néha - ha a gyerek aludt - elszalajtották a szatócshoz, közel a ligethez, mert ott laktak. Kikandikált az Andrássy-útra, látta a villamost és ezekhez építette ki a helyet, ahova került. A téli rabság alatt esett módja építgetni elég, a kicsi úr egy lump embertől eredt, korán kezdte az álmatlanságot. Éjjel virrasztott, nappal aludt, vele kellett virrasztani; de nappal azért dolgozni kellett, félálomban mosni, mosni, mosni. Mert sok ruha volt.

A dadának néha fájt, olykor sírt is amiatt, hogy itt annyi ruha van és az ő kis porontya sütőkendőbe, régi kék kötőbe van pólyázva otthon. Hanem lassanként elfeledte az odahaza levő Kalári arcocskáját, ösztöne megtévedt és mindazt a szeretetet, amit iránta kellett volna táplálni, átlopta erre az idegenre, aki viszont őt ismerte el anyjának. Jól éltek együtt, csak pusztai lány létére, a folytonos főtt ételt nem bírta megszokni.

- Tömnék, mint egy hízót, bezártak az ólba! - durcáskodott magában.

A sört sehogyse akarta meginni, amíg nagyon kiabáltak:

- A gyerekeknek kell, az anyyalka éhezik.

Hát megitta. Behunyta a szemeit, elmondott magában egy Miatyánkot és lehörpintette.

Kapott ajándékot, a fizetése is rendesen kijárt, szép, új pénzekben. A pénzt magát éppen csak, hogy látta, a vörös papiroson még elsején este elküldték haza a szüléknek, mivel azok tartották az ő lányát. Ha a posta lassan ment, mindjárt-mindjárt íratlak neki a kis tanítóval, így:

»Kedves leányunk, Császár Maris, kívánjuk, hogy ezen pár sor írásunk friss, jó egészségben találjon, mivelhogy oly igen nagy szégyent te reánk hoztál, a gyermekkel, kit szültél, a pénzt küldjed és nehogy elköltsd, vagy odaadjad nyalánkságra, avagy némely katonaembernek. A Klárika beteg, változása van, kávé kell neki venni. Nevelő édes szüleid koporsód bezártáig Császár Kis Regináld, Botkó Kis Perzse.«

Nagy sírások, kétségbeesések és kételkedések estek ilyenkor, ámbár a levelet az úrék vagy elsikkasztották, vagy csak akkor adták oda, amikor megjött a párja, amely már a pénz megérkezését, a gyermek meggyógyulását jelentette. Az alházmesterné segítségével azonban a dada kijátszotta az urakat és a postával odavitette a levelét a pincébe. Ha fát hozott föl, akkor lehetett olvasni a pincében. Az alházmester, mint cipész, kitűnő jól olvasta a legrosszabb írást is.

A pinceablakban, részint a mosókonyhában, nagy olvasások történtek. A ház többi cselédje odaállott hallgatónak. Egyszer egy főlevél jött, vastag és sok bélyeggel ellátott. Császár Mari mindjárt megismerte, hogy ezt a csendőr írta. Sírt eléje egy nagyot. Utána sírt csak igazában! A levélben az foglaltatott, hogy a csendőr más őrsre ment, hogy a kisleányukat el ne hagyja, mert azt a törvény is neki ítéli. És hogy talán meg fog házasodni pünkösdre. Egyébként hű hozzá »koporsója bezártáig.«

Itten beteg lett a dadus; a levéldolgok kitudódtak. Az asszonya azt kívánta az urától, hogy verjen meg, adjon föl és zárasson be mindenkit:

- Ez a bubira megy. Megölik, eléhezetik, elfogy a tápláléka!

Veszekedtek a dadával, mert folyton sírt. A kis úr is veszekedett vele. Sírt, nevetett, kapálódzott, gügyögött: »Ne búslakodj dadus, mert akkor nincs mit ennem.« Még volt, de máris adta a kis apróság a kárvallottat, az anyjának majd meghasadt a szíve, ha ránézett, mert inkább jó, mint rossz asszony volt.

Hízelegni kezdtek neki. Megpróbáltak okosan beszélni az oktalan kis fejével:

- Gombház! Ilyen szép menyecske kap minden ujjára.

A házi orvos is beleavatkozott a dologba. Népies hangon szólott:

- Lelkem, gyerelem. Ne búsuljon. Az árt a szervezetének. Ápoltja érdekében is kell, hogy kivilágos kivirradtig víg legyen.

- De ha nem tud - szólt közbe a szakácsné.

- Gyerelem, - viszonozta az orvos - a cselédnek tudnia kell, ha a fizetést fölveszi. A pénzt szerezni nem olyan könnyű.

Az úr, kereskedő bár, de kitanult ember, egy ezüst jegygyűrűt vett neki és ez némileg megvigasztalta. Levelet is írhatott hosszút, egy egész árkus átkot. Megkönnyebbült.

Csendes rabságban múlt el a tél. Csak azok voltak az igazán rossz napok, amikor a gyerek gyöngélkedett. Gyanús szemmel néztek ilyenkor a dadusra, megvizitáltatták, sőt egyszer arról is szóltak, - csak maguk között - hogy megcserélik. Könyörgött, hogy ne küldjék haza, amíg a kicsit ki nem szoptatta, a szíve szakad meg, ha el kell válni most tőle.

Tavaszi felé történt csak újra baj. Megint a levél hozta. N. N. írta a falujából, hogy a gyerek meghalt, el is temették, csak előtte titkolják. »Hiában, nincs már szülötte gyermeked!« Ezzel végződött az anonym levél, amelyet maga az úrasszonya olvasott föl neki, gondolván, hogy ha ezen túl lesznek, nyugodt és rendes lesz Mari. Nem hitte el, íratott haza. Onnan megjött a válasz, bizony az Isten elvette. (Áldassék ő szent neve érette.) Megholt halálos betegségben, régen, két hónapja. Nem akarták tudatni, nehogy megszorítsák. De a pénzt küldje, mert drága pénzen temették el. Citromszín koporsóban, piros tüll szemfedővel. Búcsúztató is volt. Soha ezt a költséget ki nem heverik.

A dada éjszakákon át beszélgetett az apró úrral, aki ha nem szopott a mellén, marizsgált. Azzal tudott legjobban beszélgetni, meg is hallgatta, felelt is neki:

- Nincs már nekem lányom, szép Kalári lányom. Ajaj, ajaj, ajaj, ajaj. Meghalt a te kis meny-asszonyod, ajaj, ajaj, ajaj.

Kicsit kántált hozzá a hulló levelekről, amelyek őt elrejtik.

Három nap alatt azonban már - némi rábeszélés közbenjöttével - megint vidám volt, mert az volt a természete, valamint a tengelicének, akit kalickába zárnak.

A tavaszi munka kezdete felé azonban izgatott lett. Ha nem küldik a finom rizskásaért, talán elsőkik, annyira vágyott látni a Dunát és venni egy pár papucsot a piacon.

De merre lehet itt a piac? - kérdezte magától, amikor gyorsan fölfelé ment az Andrásy-úton. Otthoni szokása szerint, rajta volt minden viselő szoknyája. Alul a puhák, fölül a keményített. A feje nem volt kendővel hátrakötve, mint ahogy azzal asszony létére köteles, hanem lányosan előre. Kenderszín haja egy cupfban, mint a japán férfiaké; tenyéryn s éles violaszín szalag lóbálódzott a végén és verdeste vékony kis vállát.

Délelőtt volt és május, a hivatalnokok jöttek vele szemben. Sokan a szürke pesti feleségük mellől jöttek és ez a színes kis figura, mint a lipe, ki a mezőről a téglavárosba tévedt, nagyon megtetszett nekik, meg is szólították:

- Hány éves, lelkem?

- Nem hányja egyik a másikat.

A hordárok közül kettő lekisasszonyozta, de nem hagyta magát elkábíttatni. Nem feledte el a negédes parasztlány-feleleteket, amelyek között nem egy vaskos gorombaság is akadt, csak férfi számára való.

Megtalálta a boltot a három ananásztökllel. Nem ment be vásárlani.

- Előbb élem egy kicsit világot! - mondta magának. A Dunát és a papucsos susztert minden áron föl akarta keresni, ha meg is ölik otthon. Ment mind-mind beljebb, beljebb. Amint egy utcából kijutott, meglátott valami tért, ami tele volt emberrel. Nem is mentek, csak úgy hajladozott a tömegük, mint a kígyó. Mögöttük vagy húsz templom egymás mellett, egynek se láthatta a tetejét, a tornyát.

Kijutott mégis a Dunához. Elbámult rajta, hanem nem volt vele megelégedve még se. Lement a kögrádicson hozzá, hogy megmossa benne a kezét. Hát egy katona is éppen ott mosakodott. Kimaradt az éjszaka és legalább tisztán akart a rapport elé menni. Ránéztek egymásra, a katona beszédbe kezdett. Letegezte és találomra Mariskának nevezte mindjárt.

- Hát maga ismer engem?

- Hogyne ismernék, amikor ismerlek! - hazudozott vígan. Megfogta a kezét, nézte a gyűrűjét, a mivoltát és mentek le együtt az alsó Dunasoron, az egymás kezét lóbálva, a pesti lányokat csúfolva...

Este lett, amikor a dadus hazakerült. A gangon fogadták, hogy már rendőrt küldtek érte.

- Be kell záratni! - szólt egy öreg asszonyság, ki egészen olyan volt, mint a fiatal asszony, csakhogy ötszörte kövérebb. Nem kímélték többé a kedélyét, az úr az asszonnyal együtt behívta a vizitszobába. Az úr ott egyszer megütötte. Aztán kikergették a cselédszobába. A gyereket az asszony bevitte magával, mivel elhatározták, hogy ezek után azonnal elválasztják.

A dadus egyedül aludt. Hét hónap után először volt az álma magáé, kinyújtózkodott, levetkőzhetett, nem kellett minden pillanatban gyertyát gyújtani. Álmában szepegett, szólítgatta a kisfiút, akinek keserves sírása kihallatszott a szobából. Fölugrott, be akart menni, a szakácsné kétszer is rákiabált.

Elnyugodott valahogy. A szenesember költötte föl reggel. Mindenki aludt, megálltak beszélgetni az ajtóban.

- Hát a gyerek? - kérdezte a szenes, egy himlőhelyes, nagy dunántúli parasztfiú, aki feljött az erejével szerencsét próbálni.

- Elválasztották! - szólt Császár Maris csöndesen.

- Vége a jó keresetnek! - jegyezte meg a legény.

Maris egy nagyot sóhajtott. A legény vigasztalónak megfogta a lány finom kis állát és jól megszorította.

- Hej, nincs is olyan két árva mint mi, la ketten.

- Csak az idejét kitöltötte volna szegényke! - búsult a leány.

- Ne szomorkodj rózsám, - szólt a fiú - ha elhagytad, újra kezded. Van még gyerek Pesten!

A kicsi keservesen sírt odabent. Kiáltottak rá, hívták. A dada szíve hevesen dobogott, becsapta az ajtót, szaladt befelé: ha még egyszer, csak egyszer keblére kaphatná lelkét, gyermekét, édes kis angyalát, kegyetlen, csúf zsarnokát!

JULÓ ÉS JULIS

Juló éppen két kövér potykát vásárolt, - mert pénteki nap volt - amikor észrevette, hogy a nép nagyon nézi, sőt maga a halaskofa is a fejét lassan rázogatja és így szól:

- Ó, ó, ó!

- Mi baja lehet ezeknek velem, mi okon van ez? - gondolta magában Juló néni, de a szemérem és a büszkeség nem engedte, hogy kérdezősködjék, azonfelül attól is félt, hogy valami rosszat, csúfot fog hallani. Mégis a kíváncsiság igen kínoztta és egy élteesebb kofát, ki abban az időben, amikor a piac már tele volt új dióval, még mindig tavalyi mogyorót árult, szóval a piac legutolsó nőjét megszólította:

- Iszik-e néni, egy verdung pálinkát?

Odaadta a garast és ezen elindultak. A mogyoróárusnő hamar kimondotta és Juló még elég hamar megtudta, hogy Julis, a lánya, aki a másik részen szolgál és akit már a második vasárnapja nem látott: megivott egy félpakli kakasgyufát, mert attól félt, hogy kisgyermeke lesz és az anyja kegyetlenül megveri. A doktor is volt nála, semmi baja sem lett, de mondta, hogy ismét megöli magát, ha az anyja ezt megtudja, mert az anyja úgyis megöli. Nem szóltak hát Julónak semmit, míg a mogyorósasszony mindent kivallott és befejezte beszédét azzal, amivel a halaskofa kezdte:

- Ó, ó, ó!

A szerencsétlen anya visszhangozá e felkiáltást, röviden, hosszan mind ezt emlegette, amíg haza nem ért azon papi házhoz, hol számtalan esztendeje szolgál, mint szakácsné és nagyon jó főzteért, mint hűségéért és takarékoságáért nagy becsben állott. Idős és testes volta miatt gazdája, a kanonok - ki eladósodván, mindég otthon tartózkodott - sokat tréfált vele, bosszantotta is, sőt káromkodásra is készítette, ami veszedelemmel is járt, mert e ritka szorgalmú nőcseléd volt a legszabadszájúbb nő az egész városban, sőt a férfiak között is helyt állott, a legismertebb kocsisok is megjámborodtak előtte.

Sietve készítette el az ebédet Juló nénő és a dologról nem szólt sem a szolgálóknak, sem az inasnak, még a kocsisnak sem. Inkább azokkal beszélt erről, akiket megszokott, mint például a hallal, amelyet elevenen dobott a kasztrolba:

- Főjj, én is főlök!

A csirkének mondta:

- Sülj, én is sülök!

A májnak, melyet a levesbeli galuska számára péppé vert, így szólt:

- Lapulj, lapulj, így fogom meglapítani!

A tökkáposztát is finom szálakra, nagy vigyázattal, de tűzgyorsasággal meggyalulván, ily szavakkal szólítja:

- Így fogom elhasigatni, így, mint téged!

Egy-kettőre megvolt az ebéddel, aztán megmosdott szappannal, újra megfésülködött és magára ölté valamennyi szoknyáját, mivel az volt a szándéka, hogy a Julist kegyetlenül megveri. Szeretett volna egy botot is vinni magával; de talán ott akad, a lány zsidónál szolgált és azok bottal járnak.

- Gondolhattam volna! - szólt magához, miután szépen felöltözködött, oly szélesen, mint egy pulyka, amelyik dült.

- Hogy a pokol fenekébe gondolhattam volna! - felelt aztán magával. Megfogta és megtörölte a száját, nehogy goromba szóval ezt az ügyet még bűnösebbé és istentelenebbé tegye.

Sírni még nem sírt, egyáltalán a sírást a más ügyeinek az elintézésére és traktálására szokta használni, amikor valakinek meghalt az ura vagy anyja, avagy gyereke, valakinek, akit csak hírből ismert. És ha valakit megloptak, egykor valamikor csúf erőszakosság történt rajta. Ezeken vasárnap délután, amíg gyermekeinek látogatása késett, s miután a konyha rézedényei gyémántfénnel ragyogtak - leült édesdeden sírni.

Most véres volt a haragtól és a legfelső, pávaszemes mintájú szoknyája oly mereven és szinte merőlegesen állott, mint a haragos pulyka tolla. Az idegenek kitértek előtte, az ismerősök azonban megállottak, úgy néztek utána.

Idegen is, ismerős is vajmi keveset járt ezidőszerint a Kanonok-utcán, mely oly hosszú és széles volt, hogy szinte belefért volna az egész városka. Mint töpörödött, vén asszonykák mellett egy pohos, finom és igen nagy úr, olyan volt a Kanonok-sor a többi utcák mellett. A házak mind valóságos paloták, frissen meszelve, a zsálugátereit mind frissen festve, végig becsukva; még az ablakok is délutáni álmot aludtak. Az egészséges, nyugodalmas, részint pompázó kis paloták között éppen hogy meghúzta magát egy sokablakú, egyszerű, emeletes, szürke ház, az apáca-klastrom. Juló nő ez előtt megállott, arra gondolván, hogy ne vigyen-e a testvéreknek elébb valamit? Azonban félt kopogtatni a kapun, mert a klastrom homlokáról reá igen szigorúan nézett le a koronás Szűz Mária. A cseléd elkapta a fejét, hogy ne látna a színnel kifestett, szépen és sok helyütt megaranyozott, széles és sokfodrú szoknyába öltöztetett szűz anya, kit imádott és szeretett, de akitől most félt. Keresztet vetett magára és tovább ment, papucs csattogott a gyalogjáró hegyes kavicsain, a kővé száradt rögeken. Álmos, a kánikulában és a természetben kifáradt gesztenyefák már teleszemelték az utcát; a letört gallyakat, a zörgő leveleket, a guruló vadgesztenyét, a nem söprő cselédeket szidta a néni. Néme-lyek meg is szólították.

- Hová, néné?

- Megyek a leányomhoz. A háta fogja megtudni, hogy minek?!

A szikvizet hordó emberrel is így elegyedett szóba. Ő kérdezte:

- Vissz-e hozzánk is, bácsi? Csak tegye le a gangon. Én majd elmegyek.

- Hová?

- A leányomhoz. Schwartzék. No még ilyet, hallott-e ilyent?!

- Nem én, milyent?

- A kedvesétől, Mukász Mihálytól, aki tavasszal elveszi... másképpen van!

A szikvizes ember nagyot »ógatott«. Hogy így, hogy úgy, ekkora szégyen, még ilyen nem esett.

- Régen nem így volt. De most minden második lány.

- Iskolába jártam. Koós suszter volt a bérmaatyja, az is prédikált neki, hogy ne tegye, attól őrizkedjék. Meg is esküdött, hogy azt soha nem cselekszi, valameddig csak férjhez nem megy. Most vettem neki egy nagykendőt tíz pengő forintért...

A szódászló tovább húzta a kocsit, mert az ital már szinte felforrott a napon. Lefelé ment az emberrel, Juló meg fölfelé. Egymáshoz a két ismerős - menés közben - még visszabeszélggetett, de önálló mondatokat:

- Megyek, agyonverem!

- Csak tanítsa, tanítsa!

Még szóba kellett állani egy asszonnyal, aki már tudott a dologról. Ez vígasztalta:

- Hanyi búcsúra kell vele menni. A köteles barátok talán még leimádkozzák!

- Búcsúra, majd adok én neki búcsút, hogy vénségemre ily csúfot tett velem. A szemem kiég, hogy merjek én már most a főúr elé állani?

- Az, az, - tódította a kőporos asszony, aki nagyon fel tudta fogni a hasonló eseteket, részint tapasztalásból, részint mert egy kis taligán mindig a falukat járta.

Az anyának jólesett a vígasztalás és könnyített rajta az is, hogy a kőporkereskedő asszony fölingerelte és a verés körül tanácsokat adott neki. Ágyban verje meg, mert különben - a sok szoknya miatt - csak neveti, egyébként pedig vigyázni kell...

A Kanonok-sor végén, a klastrom előtt, már kint csibukozott a gvardián, az is megszólította, de még nem tudott az esetről semmit, noha Juló néni és családja iránt már régibb idő óta érdeklődött.

- Az a lány, az a legkisebbik...

- A legszebbik!

- Az a csúf kis béka, hogy még mit-mit nem tett.

A tisztelendő atya is - megértvén a dolgok állását - azon a véleményen volt, hogy keményen meg kell feddeni, penitenciát tartatni vele és megvárni az ügyek lefolyását. Majd férjhez kell adni, de semmiesetre sem a tettes fiúhoz. Juló néni is ezt tartotta. Hadd szenvedjenek, azért sem lesznek egymáséi, ha belehalnak is.

Még egy végrehajtóval is találkozott útközben. Sajnálta ez is, hogy éppen Julóval kellett történnie ennek, nagyon hümmögetett. Többekel beszélt még ezenkívül, ezek között egy nővel, aki oly ház kapuja előtt állott, hol pirosüvegű lámpa égett most, fényes délután is. Ez fölöttébb sápítózott és a verést a legnagyobb mértékben helyeselte. Valamelyik régibb gazdaasszonya került az útjába, annak is meg kellett tudni és egy fiatal cselédlánynak is, akit óva intett és csúf szóval megszidott.

Így közeledett a házhoz, hol Julis a zsidó házában szolgált és már látta a házat is, amelyet szemeivel szeretett volna rögtön eldönteni. De a fakereskedő előtt még találkozott Gáborral, a kocsissal.

Gábor fát vágott az utcán, lassú tempóban, nagyon meggondolva. Mindjárt nem ismerte meg Julót, mert a szemei már elgyengültek, sok jó parádéslovat hajtott világéletében. Az asszony megismerte rögtön, de nem akarta megszólítani, mert sajnálta, hogy a férfi ilyen sorba került, így elszerencsétlenedett. A kocsisködmön, a fehérzsinóros téli bekecs még rajta van, de a reszkető kezeiből kiszedték a gyeplőt, elszaladtak a lovai... Aztán meg is haragudtak egymásra, vagy harminc esztendeje.

Gábor nézte, nézte és mégis megismerte a járásáról.

- Hé, te! Fizethetnél egy ital pálinkát! - így köszöntött rája.

- Hát maga még mindig olyan iszákos? - viszonzá Juló, lassítva lépteit menetközben. Megállt, visszafordult:

- Ismeri kend Julist?

- Már hogyan ismerném.

- Éppen ahhoz megyek. Kitépem a haját. Ma végzek vele! Amúgy van! A haját...

Gábor letette a fejszékét és elővette a fűrészvágót, hogy a további munkát előkészítse. Közben beszélt, inkább magának, lassan duruzsolva:

- Hát aztán neked nem állít senki tükröt a képed elébe? Vargai Juló, hát neked nem úgy volt-e az első gyereked, meg a második, meg a harmadik, a negyedik, ötödik, hatodik és a hetedik is? Láttál-e te valaha templomot abból a végből, hogy ott egy férfival megesküdjél? Az elsőt szedted, bizonyos embertől, tudod-e még a nevét? Katona volt, vagy hajdú? Volt úr urad, parasztleány urad, pap urad, még német is, aki pénzért zongorált. Én is... a Gábort tegnap láttam, adott egy fél szivart... Hogy te most még megverni a lányod, hát téged ki vert meg?

- Az anyám! - csúsztotta ki nagy ijedtében és nagy megszeppenésében Juló. Fehér lett a haragtól, a ruhája zörgött, úgy reszketett, úgy megdőbönt. A favágó reszelni kezdte a fűrészt, a hangját emelte, hogy hangozzék:

- Az anyád, volt is neked anyád! Az a - anyád! Menj, verd meg a lányod!

- Mocskos szájú! - kiáltotta Juló és sietve kullogtatta tovább papucsát.

- Fizess egy verdung rumot! - kiáltotta vissza Gábor.

- Most is részeg vagy! - tegezte le az asszony és levetvén papucsát, meztelen lábbal haladt előre. Elfulladva érte be a lánya házáat. A konyhában nem találta, a szobában nem volt, az egész armelita család lepihent. Kiment utána az istállóba és a leány csakugyan ott volt, a tehen mellett, a borját oldta el, hadd ebédeljen az is. A tehenet szidta, a bocit símogatta, nagy munkában volt, észre se vette, amikor az édesanyja megállott a háta megett.

- Julis! - sikoltotta el magát Juló.

Megfordult, rohanni akart kifelé, de az anyja két kövér karjába szorította a fejét, csókolta, ölelte, siratta, a lány könnyes szemét a nyelvével nyalta.

- Mit tettem, mit tettem! - nyögte a lány, hogy egy kis levegő érje a száját.

- Amit más lány. Én is... az anyám is, annak az anyja is, a te lányod is, ha lesz... Mert mi ilyen fajták vagyunk...

A lábai rosszak voltak Julónak, leült a fejőszékre, odavonta Julist az ölébe, simogatta, dicsérte, siratta, csaknem megette. A borjú kezdetben aggodalommal nézte ezt a jelenetet, az anyját nyilván figyelmeztette is, hogy nézze meg. Az vissza is fordult, de sem feltűnőnek, sem kellemetlennek nem találta a képet. Inkább barátságos és szimpatikus lehetett előtte, jóakarátú, csendes mosoly vonult át a szép szemein, visszafordult a jászolhoz, csapott egyet a farkával.

Juló és Julis pedig csendesen sírdogáltak egy darabig, amíg az uraságok fölébredtek, dolgozni kellett. Julis ment mángorolni, Juló főzni ment, mert már litániára harangoztak és a kanonok igen korán szokott vacsorázni - csak puha húsokat - és naplementekor már lefeküdt...

EGY CSIRKE MEG EGY ASSZONY

1.

Volt egyszer egy papagálynak egy asszonysága. Az állat meg volt elégedve az asszonysággal: rendesen adott neki ennie, innia és nem kínoztta haszontalan szavak betanításával, kettőt úgylis gyerekkora óta tudott, az egyik »k« betűvel kezdődő szó. (A vége »a«.) A másik a nagy szó: »adj pénzt«. A madár emberszolgájával nem bánt rosszul, nem követelt tőle sok munkát: az aprópénzt kellett beszédnie művészi mutatóványaiért és napi funkciójáért, amit az erzsébet-, ferences józsefvárosi utcák sarkán a néptől kapott. Planétákat húzott a délszak zöld kiküldöttje, szerencsét jósolt, áldást osztott és az osztálysorsjátékra is felhívta a figyelmet. Maga se emlékezett rá, hol művelték ki geniejét és mikor fogadta föl ezt az asszonyt, az időpont és az összes körülmények kissé zavarosak voltak. Maga a nő, túl a harmincon, de még innen a negyvenen, némi borzadállyal gondolt multjára és a percre, amikor az ura, folttisztító és javító szabó, így szólt hozzá:

- Most pedig fogjad ezt a kalitkát, a madaraddal. Ezt hoztad a házamba, meg azt a cifra ruhát, ami rajtad van! A többi, a többi, a szobabútor, még az utolsó főzőkanál is az enyém. Aló - mars!

Rugott rajta egyet, de egy ujjal se bántotta. Nagyon megharagudott volt reá, mert egészen fiatal legényekkel bolondozott és azok a dolgot elmondták egymásnak és másoknak is. A szabó a gyereket is magánál tartotta, azzal az egyszerű érveléssel, hogy az az ő becsületes munkája. Különböző is a gyermek már nem szopott, a szalonnabőrt is megette. A papagály asszonya után nem is sírt, de ez még többször rítt a ház és az ajtó előtt is, hiába, a mesterember makacs volt és a vidéki eredetű nő se a rendőrséghez, se a bírósághoz, vagy a paphoz nem mert elmenni, érezte, hogy nem tiszta. Egyedül azt restelte, hogy csaknem gyerekek voltak azok, akikkel »kezdet«. Sőt tovább is ment. De örökké csak nem búsulhatott, abból se élhetett meg, hogy a kalitkát hordozza, vagy a kajdászt eladja. Az első napon kivitte a madarat társaihoz a Ligetbe, éjszakára is, maga is ott hált, a zengő madarak és a fütttyentő, koncsorgó nők és férfiak között. A második napon már találkozott egy banyával, aki más célból szólította meg, de látván, hogy erre sovány, egy másikat, a planéta-üzletet ajánlotta neki. Sőt a szükséges vályúhoz, a zöld és fehér nyomtatványokhoz is hozzásegítette. Mert a szerencsétlenségen épül a legnagyobb szerencse: egy másik planétás nő, mielőtt más planétába ment volna át, nála lakott és az utolsó hat korona adósságért a szerszámaival fizetett.

Tehát a ceyloni születésű Villy kiállott az asszonyával a pesti utca sarkára és húzta a cédulákat, ha volt kinek. Soha a nőt a férfival össze nem tévesztette és ha egy bajuszos jött egy pucérrarcúval, a »k«-val kezdődő szót ki nem mondotta, csak a »pénzt« emlegette. A papagály megélt és a nő is mellette. Könnyűvérűségéből mindkettő engedett, az asszony nem kellett senkinek, a színes állat előregedett. Szomorúak lettek mind a ketten, mint ahogy illik azokhoz, kik a végzetes szerencse és a kedves, együgyű nép szolgálatában állanak. A háború nekik is használt kezdetben, később a madárnak szűkölködni kellett a megszokott magvak nélkül. Új bolhák is lepték el, norvégiai bolhák, nem bírt ellenük küzdeni, hiába fűröszte magát a szolgájával. Unta ezt a mai utcai életet is. Mindig menetszárad, mindig menetszárad! Szimbólum nélkül, ingerelték a katonák, nagyon is cifrák, nagyon is hangosak, egyik-másik még meg is mellezti, tollat húz belőle és zölddel, pirossal, virággal és tollal, meg muzsikával megy el. Az asszonyság minden menet után bög és mind elkíséri egy pár lépésnyire. Amíg oda van, mindenféle apjuktól megszabadult gyerekek mindenféle szivarkavégeket dugnak a csontszájá-

ba. Az asszony a zenés cifraságtól, a sok férfitől szentimentális lett és amikor visszajön, a fülébe ordítja:

- Villy, ezzel ment el uram!

Bolond nő és okos madár! Az állat nem kívánta a háború végét bevárni; testált. Ott mult ki munkaközben, épp egy magazinárius tisztnek húzott planétát, azt, amelyben egy kellemetlen levél megérkezése helyzetetett kilátásba és még az, hogy »irigyei vannak, éppen a legjobb barátai között«. (Egy díjnok, de az se lehetetlen, hogy egy albíró, szívesen fogadta el a kihült lényt, alkalmasint nem azért, hogy fölélessze. Hús, hús, húst!)

Egy másik papagályról nem lehetett szó, a sivár Anglia üzleti féltékenykedése miatt. Az óceánon túlról, ah, olyan régen nem hoztak cifratollú tudós madarat; maguktól pedig ezek nem jönnek. Az Isten egyszer csakugyan megveri Nagybritanniát!

2.

Egy kakaduról lehetett volna szó, de azt előbb el kellett volna lopni. A keleti madarak belvárosi kereskedése, ahol a planétás asszony szétnézett, egy kolibrit ajánlott, de ezért hetibért kellett volna fizetnie. Végre is le kellett mondani az exotikumról és egy parasztcsízt vett. De ez nem imponált a népnek, azonfelül fegyelmezhetetlen volt. Egy óvatlan pillanatban az összes diplomáciai írásokat összecsupnyította és átszállt a Dunán, alkalmasint a lankákra, ahonnan kiskorában, könnyelmű fejjel bejött Pestre szolgálni. A szegény nőnek pedig a pénzcsekje szépen fogyott, attól kellett félnie, hogy az utcasarok elfelejti.

Vett tehát egy csirkét. A banya, akinél lakása, sőt szorgalma eredményeképpen egy egész szobája és abban sporhertje is volt, egy eléhezett, ványadt csirkét ajánlott neki megvételre. A csirke, mint magyar csirke, sőt tiszavidéki, nem feltűnő jelenség, fehér, fekete, pettyes, izolálva, barát és élelem nélkül élt a ferencvárosi udvaron. Kutya nem ingerelte, gyerek nem bántotta, pislogott, kapirgált, szerényen csipogott és alkalmasint nem járt az eszében más, mint élni, élni. »Vivere«! mint ahogy az olaszok mondanák. Az, hogy teste nem alkalmas a halál ténsúr torka számára: bizonyosan nem bántotta. Kötelességét nyilván nem akarta teljesíteni. A politika távol állt a csirke-madártól, de ész híján nem szűkölködött: egy-két lecke és kihúzta a planétát különben még, mint néhai zöld kartársa. Egy szem kukoricát rejtett az asszonyság minden cédulába és a csibe, fajtájára nézve a legrosszabb artista, engedelmesskedett. A nép nagyon örült, hogy az idegen nemzetiségű madár helyett e honi kézbesítette neki a szerencsét, az utca éhomra dolgozó cselédjei, idegen földön, zavaros ügyért való harcban kiállt katonák, akik élve hazajöttek és a városban ödöngtek: bizalommal járultak a csirke elé és a szegény asszonyból gazdag asszony lett. Éppen ezért és azért is, mert az utcasarkon a kor áramlatának ellentállani nem tudott: elhatározta, hogy katonaruhát fog vásárolni a kisfiának, aki már lehet, hogy a nyolcadik esztendejébe jár. Még egy pár esztendő és sorozzák. Jaj, nyögött a nő, de az igazság az volt, hogy nyolcadik esztendeje nem látta a tulajdon gyermekét, az első években próbálta, mindig verést kapott. Fölfüggesztette tehát anyai érzését, de most gazdag lévén, dús ajándékkal akarta meglepni a gyermeket. Maga is kitisztalkodott, kicsinósította magát. Termete bár nyúlánk, sohse volt rossz, csak az arcán látszott meg az, hogy koponya, koponya: férfié, nőé egyaránt, mind csúnya koponyák leszünk és vagyunk. Nem rossz, de halálfejű! mondják az ilyen nőkre és rendszerint nincs is nagy szerencsájük. Mégis az asszonyságot, főként este, férfiak vették körül.

Borzasztóan lerongyollott vitézek, mindenük, nemcsak a ruhájuk, összegyűrve és bepiszkolva. A vitézek két esztendeig az emberi méltóságnak nem megfelelő életet éltek és ez meglátszott rajtuk. Úgy is, mint vidéki nővel, szívesen beszélgettek vele. Leginkább azt kérdezték tőle: mikor lesz vége?

- Ez a csirke talán megmondja! - felelte az asszony buzdító hangon.

- Boris, mondd meg!

A csibe, aki Boris nevet kapott egy szemérmetlen keresztségben, fehér cédulához, azaz a benne látható kukoricaszemhez kapott. A katona olvasta, itta a cédula nyomtatott, tehát igaz tartalmát, amint következik: »Önnek szerencséje van urasága. (Katona úr.) A császárok már béküldöznek, hiszen rokonok is. Mielőtt önt a hősi halál érte volna, ő felségéék belátták, hogy a háború, amit ők és szolgálk, meg a nagy gazdag emberek csináltak, balul kiüthet, balra is, jobbra is. Már leveledznek is egymással. Ön is levelet kap, nem pénzest, mert a pénzt a fene ette meg. Annyi van, mint a pelyva, de egy kékhasú bankó szükségeltetik ahhoz, hogy sült tökkel jóllakják. Ne féljen attól, hogy a felesége (kedvese) megcsalja. Majd még ezekkel a muszikkal. (Osztálysorsjátékszám.) Nani gogyo, nani lovo.« A közvetlen stílusú írás, amelyet valami zugnyomdász hozott forgalomba, nagyon imponált a katonáknak, némelyik haza is vitte a feleségének (kedvesének). Némelyik el is hitte, mert hit nélkül nem lehet élni, főképpen ma, mikor hittel sem lehet...

3.

Amikor a nap lefeküdt aludni, akkor kezdődött csak az igazi élet a planétás körül. Jöttek a harcba induló katonák és a háborúból megtért, kezetlen-lábatlan, majdnem félfejú koldusok. Igazán, egyszer egy félfejú is jött, csak annyit tudott a beszédből, mint Boris, a csirke: »Csip, pitty, csii, csii!« Különben épkézláb, egészséges, szép magyar fiú volt. Be kell vallani, hogy a harcosok nagy része nem az asszonyosság és a szerencse kedvéért ödöngött az utcákon, hanem más nők, némberek miatt. Az utca és a mellék utcákból úgyszólván rajokban sereglettek ki e mennél cifrább, annál szomorúbb jelenségek, javarészt a háború alatt lettek azok, amik, hitvesek, szeretők, apa nélkül maradt leányok voltak, de lehettek közöttük cselédek, akik az ennyivaló megdrágulása és a cselédbérek alacsony volta közötti különbséget akarták így kiegyenlíteni. Ám az se lehetetlen, hogy a szörnyű nyomorúság, amely beárnyékolta az egész világrészt: a gyenge nőnek nemcsak a gyomrát, de a titokzatos szervét is megzavarta. Olyanformán, mint mikor száz és száz esztendővel ezelőtt a pestis személyesen végezte el azt a tájon, amit most a politika néven nevezett ragályos kórság... Szende szőke nők kívánták az életet és odadobták magukat a szerelemnek... Csak a pénz nem szerepelt még oly erősen, mint most.

A félkezű és féllábú vitézekkel a zsákutcák sötét sarkain alkudoztak a némberek, a hősiesség iránt kevés érzékkel; fogytán a kenyér, fogytán a részvét. Azért semmi morgás, még mindig semmi morgás. Az elnéző rendőröknek semmi dolguk, csak egyszer belé kell avatkozniuk abba a viszályba, ami két nő között üt ki egy-egy katona miatt, aki ezüst vitézségi érmet és - a kabátja alatt - harci emlékeket hozott haza. Vagy ha egy kikapós népfölkelő, megtérve, a közszerelmet keresve, megtalálja az egyetlen lányát. Ordít egyet, kihúzza a panganétját, de vissza is dugja. A lány meg mint a nyúl szalad neki a városerdőnek. Hogy ott tovább adja el magát. Akad olyan is, aki kikeres magának egy ágat. Hálóhelynek, vízszintesen.

Boris és az asszonya, úgy is, mint szociológusok, sokat tapasztalhattak. Boris, az események hatása alatt, a névjegyet le is adta a planétákra. Legalább valami igaz nyoma e kornak az iro-

dalomban. Az asszonyság nyugodtan nézelődött és elkergette azokat a jórészt ittas katonákat, akik a vásári szerelem helyett egy enyhe, házi nőt kerestek, nem baj, ha nem is piros a szája. A küzdelmekben és még inkább a jó módon nagyon megkomolyodott a nő és ha férfin járt az esze, az nem volt más, mint az ura. Miként előbb a papagállyal, a most összekötött lábú Boris-sal aludt, pedig tudvalevő, hogy a majorság a legrosszabb hálótárs. Álmai azonban voltak neki is. Az ember, a gyerek. Vagy egy másik ember és másik gyerek. Volt olyan katona is, akinek oldalvást a szemébe nézett és ingyen adott planétát.

4.

Egyszer jött egy félkarú, fáradt, nem nagy. Nézte, az is őt.

Az asszony egyszerre csak szemébe húzta a fejkendőjét, mire a katona lehajolt és a kendő alá nézett:

- Te vagy-e te?! - kérdé ingerülten.

- Nem, de, én vagyok! - szólt az asszony, fölsóhajtott és azon volt, hogy a planétás szekrényt, a bűvös csirkét, egész vagyonát otthagyja és elszaladjon. Lába azonban a földbe gyökeredzett, az ura állott előtte, a szabó, ki jobb kezébe soha tűt nem fog többé, mert az egész jobbkarja hiányzott

- Hová tette? - kérdé mélységes szomorúsággal.

- Elhagytam! - mondá a katona szinte vidáman. - Kinek mi köze hozzá! - tette hozzá hetykén.

- Királyom és hazám kívánta! - folytatta csüggedten.

- Aztán azok mit adnak érte?

A szabó, mint katona, nem válaszolt. Majd a csirkével ingerkedve és az asszonyt ugyancsak megnézve szólt:

- Ilyen boltot, mint amilyen a tied, még válthatok. Kellett ez neked? - szólt emelt hangon, mintha az egész dolog tegnap történt volna; a seb kimarjult, a szemei szikráztak és az asszonyság megzavarodva megint csak arra gondolt, hogy meneküljön. Jó szerencse, hogy úgy a meghibált, mint a még ép katonák már megegyeztek és elvonultak a piszkos bérházakba és csak kikapós cselédek, hazavánszorgó öreg asszonyok ödöngtek csak az utcán. (Ezek az öreg, szegény asszonyok minek vánszorognak tovább, előre, mért nem állanak meg, amikor érthetetlen, hogy a fiatalok is meg nem állanak.) A planétás szekrény fölött égett a petróleumgyertya, »Boris« maga is feueramtot csinált, bóbiskolt.

- Haza kell mennem! - szólt az asszony és pakolódzni kezdett.

- Hát van hazád, új. Tán urad is, új?

- Szobám van magamnak. Uram, az nincs, elég volt egy.

- Talán még neked áll feljebb, talán még te...

Az elvált asszony megsimogatta egykori urának a hiányos vállát és szeliden szólt.

- Isten ments. Bár összetörte volna a csontomat. Az is kevés lett volna. Magának igaza volt!

- Nem volt igazam, no, ha tudni akarod, hát nem is volt. Azóta az üzlet se ment. Egészségem se volt. Vendéglőből élni! Egy jó falatot nem ettem. A fogam vicsorgattam utánad.

- No lássa! - szólt a nő, elpirult és mosolygott. A férfi folytatta:

- Hittem is, nem is, láttam is, nem is, kinek mi köze hozzá. No, ugyan nagy dolog! Megbolondultam, össze-vissza fölfuttam. Most láttam, hogy más nagy fene gyilkosságok vannak a világon. Megölelted, hát megölelted és nem egyet, tán többet is. Ki halt bele, kinek ártott?! Az anyádtól tanultad, én is a mamám miatt elnézhettem volna neked. Mit akartam, mit akarunk? Az egyik ember ne piszkáljon a másik orra előtt! Az egyik is mocskos, a másik is taknyos, azt a...

A csonka katona a szenteket és a szűzeket idézte és goromba szókat és régi erőteljes szavakat vegyített beszédébe, amely voltaképpen az erkölcs bírálata volt, amint egy szabó - és csonka katona - megzavarodott, avagy kijózanodott katona bírál és ítélkezik.

- És az egész nem is volt igaz! - szólt az asszony, mint asszony és fejkendőjét kihúzta a szeméből.

- Maga most hová megy, haza? - kérdé hirtelen reszkető hangon, mert a gyerekekre gondolt egész beszélgetésük alatt, de eddig nem merte, csak most merte megkérdezni:

- Hol van?

- Jó helyen! - A katona a földre, helyesebben a föld alá mutatott.

Az anya félkezével magához ölelte Borist, a másik kezével meg befogta a szemét:

- Jaj nekem, jaj, - siráncozott egyfolytában - az Isten nem bottal ver, mindig lestem, hogy meglássam, egy boltba neki katonaruhát, kis kardot is kinéztem... jaj!

A katona fölsegítette az asszony hátára a holmiját és botjával a levegőben hadonászva vigasztalta:

- Mit jajgatsz, örülj, hogy nincs. Minek a fiú? Hogy kitanuljon és akkor nekikergessék az ágyuknak, akik harangokból lettek? Lent nem bánthatják. Ki báthatja? Ámbátor egyszer csak valaki kitalál valamit. Összedrótózzák a fiatalok csontjait a koporsóban. Aló, fel. Hapták. Eleibe a pergőnek. Hátról lövik, előlről lövik. Halott volt-e, élő volt-e, az már egyre megy! Mind egyre megy.

A tréfás és alkalmasint egy kissé hóbertos szabó röhögéssel elegyítette beszédét. Az asszony szájátva hallgatta, próbált közbeszólni: »Hány esztendő lett? Volt-e nála orvos? Megfázott-e, avagy rosszat evett? Hol fekszik?« A katona a maga nevetésétől nem hallotta és nem válaszolhatta meg a kérdéseket...

Az asszonyság a szabadlámpást is eloltotta, indulni készült.

- No, szervusz! - mondá a férfi. - Én megyek az üdülőbe.

Közben kitünt, hogy egyfelé visz az utuk, messze, kifelé. A gázgyárnál már »Boris«-t az ember vitte és nagyon édesdeden elbeszélgettek. Az út másik felébe az asszony már szemrehányást tett a férfinak, hogy azon a tájékon járt, ahol azok a nők rajzanak. Keresett egy bizonyost? Senkit, akárkit? Fúj, pfúj! Az ember letagadta, pedig úgy volt igaz, ahogy az asszony gyanakodott...

A sötét utcákon már úgy mentek előre, hogy a nő a férfi botjába kapaszkodott és amikor a tetthelyre, az asszonyság lakásához értek, minden magyarázkodás nélkül együtt mentek be a szobába. És az egy nyoszolyába együtt feküdtek le. Hamar elfújták a gyertyát és a legnagyobb, az örök boldogság világított nekik. Egyik se látta a másik meghibáltságát, csonkaságát, rongyosságát és nem látták vala megbénultságát az egész emberi nemnek. Hogy nincs jobbkarja, nincs erkölce, csak vak és mindenható szerelme van, amellyel bódultan szaporítja magát... A hideglelésig ölelték egymást az elváltak, siratva, dicsérve, halottaikból fölcsókolva egymást.

Az egyik hiányzó karja helyébe a másik a magáét odatette és így ébredtek, jó későn, akkor se maguktól: a szabad ablakon át az őszi nap besütött a beesett szemükbe.

- Ni, ni, megjött a karom! - szólalt meg a férfi.

- No, nem az enyim, a tied! Mindegy! - tette hozzá tréfásan.

- Éhen vagytok! - ez volt a második fölfedezése.

5.

Az asszony felugrott, frissebben, mint nyolc esztendővel ezelőtt:

- Mit kívánsz, mit ennél, mit süssek? - kérdé és már a kötője is a derekán volt, már a konyhában is volt. Körülnézett, - semmi, ami az urának való. A banyánál se semmi. A két boltos előtt vagy kétezer ember kacsasorban. A kis piacon üresek a baromfikosarak. A köténye alatt hiába csörgött a váltópénz.

Csüggedten tért haza és amint a konyhában leült egy pillanatra, »Boris« csipkedni kezdte a lábaszárát, nyilván azért, hogy menjenek szerencsét húzni, szemet enni. Az asszonyság megfogta, gondolkozás nélkül megszorította az immár teljesbölcességű csirke nyakát és miután a tolla közé fúva, megállapította, hogy ez alkalmas, a maga zsírjában is megsül: röviden végzett vele. És amikor a kőbányai templomban deket ütött az óra, már terített abroszon, tányérből ette a szabó az ügyes madarat.

Az asszony mosolyogva nézte, maga is evett egy-két falatot. A banya - a voltaképpeni házi-asszony - feketekávéhozott egy bögrében és egy másik lakójától szivart is lopott a katonának. Meleg is volt, a gyomra is megnyugodott az összekerült emberpárnak és most egyik szívébe se nyílt a tegnap se, a holnap se.

A NADRÁG

Már reggel volt, de a lámpa égett a konyhában; télen, ünnep előtt. Egy asszonyka melegegett a tűzhelynél és vitázott az olcsó cseléddel, akinek nem a napi munka, hanem az ünnepi estve járt az eszébe. Az asszony is az estvére gondolt, komoran és haragosan, mert még csak ötlete sem volt, hogy miből és miféle meglepetést szerez a három gyermekének. Egyelőre az urát szidta, aki oly kíméletlen volt és a földre ment, mielőtt a gyerekeket fölnevelte volna.

- A gazember; ne legyen nyugta a földben! - így gondolkozott a különben szelíd asszony, miközben főzte a reggelit, lefőlözte a tejet és bírálta az urát, aki - amíg élt és élni tudott - nem éppen rosszkeresetű zenész volt. Nem született cigány, hanem alapjában véve fehér ember volt, amolyan félművész, akit mindenféle véletlenek cigánysorba sodortak bele.

- A gazember! - ismételte, de most már hangosan a még fiatal, de meggörbödött asszonyka, aki az ünnep kedvéért megmosta a még egészen fekete haját és nyilván daczból - gyásza ellenére - bekötötte kackiásan fehér kendővel.

A dac, meg a harag azonban nem használt, az elpihent férfi nadrágzsebét - mint rendesen - nem lehetett kikutatni összegyűlt bankók után. De ha pénz nem is volt, - hopp hó - gondolta magában a vagyontalan özvegy, valahol, valamelyik szekrény aljában kell egy nadrágnak lenni. Ami az elköltözött után megmaradt, azt lassankint mind eladogatta, de ez a ruhadarab megmaradt; babonából tartotta meg, vagy senkinek sem kellett? Valószínű, hogy nem akadt vevője, a nadrág nagyon furcsa volt, drága, de fehér posztó, amilyent nem viselhetett senki, csak egy nagyon furcsa ember, aki komoly és nehéz melódiákkal volt tele, mégis arra rendeltetett, hogy cifra meg könnyű dallamokkal mulattassa az éjszakai közönséget.

- A nadrágot hozza ki; hívja fel egy házalót! - monda az asszony a cselédnek nagy elhatározással, de kevés reménységgel. És a konyhaasztalon csakhamar megjelent a ruhadarab, majd feljött a házaló is, aki oly öreg volt, hogy nem lehetett tudni, délről, északról jött-e, micsoda hitet vallott, milyen nyelven beszélt.

Nevetett a nadrágra és az első pillanatban nem is akart szóba állni vele. Egyszerre köszönt és egyben búcsúzott.

- Ezért hívtak föl?

De a következő pillanatban, mintha valaki ingerelte volna, visszafordult:

- Hol az az úr, aki ezt a nadrágot viselte? Az külön gyárthatta magának hozzá a posztót - monda gúnyosan.

Az asszonyka a konyha cementpadlójára mutatott:

- Lent!

- Fiatalon?

- Nem. Negyvenkilencéves volt. Már volt egy betett szemfoga is.

Ez utóbbi mondatot az özvegy inkább magának mondta.

- Ne tessék haragudni, csak úgy kérdezem, micsoda mesterségen volt? - kérde a vénebbnél-vénebb ember.

- Zeneszerző! - monda a nő szelíd, de nem céltudatlan büszkeséggel. - Bár egyszerű, a legutolsó iparos lett volna! - tette hozzá aztán haraggal, ami ártott különben kedves fejének.

- Úgy?! - szólt a házaló és tapogatta, fogdosta az öltözetmaradványt, amelyen a vasalás - középujt - még azon friss volt.

- Úgy?! - ismételte az öreg és fokozódó érdeklődéssel kérdezte: mi az a zeneszerző?

Választ azonban nem várt, hanem a gyakorlati lélektan minden törvénye ellenére kimondta nyíltan, hogy a nadrág tetszik neki, lehet róla szó. Mire leültették, törkölypálinkával kínálták meg - véletlenül volt még a háznál - és az okos és derék asszonyka, amíg reggelizett, nemcsak tárgyalt, de beszélgetett vele.

- Lássá, - mondá - nekem nagyon rossz férjem volt. Egész éjjel muzsikált és hajnalban elment más helyiségekbe, hogy másokat hallgasson. Reggel akart aludni, amikor nekem klopfoltatni és tisztogatni kellett.

- Bolond ember volt, - erősítette meg a házaló is, de nyomban hozzátette: - bolond volt, hogy ilyenkor fel nem kelt és a ténsasszonyt meg nem verte!... A nadrág azonban szép, finom szövet! - szólt a nagyszakállú, kóbor ruhakereskedő, hogy el ne mérgesítse a vitát.

- Ritka darab! Ilyenekben járt a megboldogult télen is! - jegyezte meg az asszony, most már nem rosszkedvű gúnyolódással.

- Az egyik férfi ilyen, a másik olyan; az asszony mind egyforma, azért kell, hogy odasímuljon az egyikhez is, a másikhoz is! - mondá az öreg olyan világos és rendes beszéddel, hogy a nő megijedt tőle, egyszerre csak nem tudta, hogy kicsoda, micsoda? De mégis biztosan, egész közönséges házaló volt, aki szerette, hogy itt felmelegedett, pálinkát kap és esetleg egy kis üzletet is csinál.

- Nekem van egy fiam, aki szereti az ilyen ruhát, annak venném meg, az is olyan különös ember, mint a ténsasszony ura volt; nem jár haza rendszeren, a holnapi napot keresi, a tegnapit kutatja, és mindenkivel azt szeretné elhíttetni, hogy ő nagy úr, még azzal a bútorkereskedővel is, akinek a kis kocsiját végighúzza a városon, hogy majd megszakad bele.

- Maga, bácsi, mindent tud! - mondotta az özvegy; nem lehetetlen, hogy azért, hogy az öreg embert hiúságában kikezdje és a nadrág árán szebb játékot vehessen a gyermekeknek.

- Tudunk valamit, - szólt az öreg - gyövrünk, megyünk, veszünk, eladunk. Tapasztalunk egyet-mást. Csak a fiam, az nem ért ehhez.

Az asszony nem felelt, megreggelizett és az üzletet szerette volna már lebonyolítani, hogy biztos legyen a dologban. A gyerekek is - a legidősebb hatéves - mozgolódni, ébredezni kezdtek odabent és az aggastyán még mindig filozofált:

- A kedves ura - kérdé - miért halt meg olyan hamar?

- Sokáig kínlódott.

- Úgy? A ténsasszonyt is kínoztá, persze!

- Bizony megtette, amikor csak módja volt rá. Nem volt vele talán egy jó óráma se. Mindig csak az idegenekhez volt jó.

- Miért lett volna jó az idegenekhez, ha nem volt jó a magáéihoz, magához?

- Olyan volt. De mit ad bácsi a nadrágért?

- Az, az! - tetette magát az öreg, mintha nem is üzletről, hanem bölcselkedésről lett volna szó. Már a harmadik pohár törkölyt itta meg és tréfálkozni kezdett: - Szeretőket is tartott, úgy-e?

- Nem csak tartott, hanem el is mondta.

- Ha mondta, talán nem is volt igaz. Ha elmondta, talán csak azért mondta, hogy becsülete legyen a ténsasszony előtt Azt hitte, hogy a fehérszemélyek mind ilyenek. És miért ne lennének ilyenek? Ha...

Nem folytatta tovább, pedig egyszerre kitűnt, hogy folyamatosan és magyarul tudja kifejezni gondolatait. Nem lehetett eligazodni rajta, miféle szerzet. Anyjuk a két kis fiút is kihozta, hogy megbámulják és tapasztaljanak. Gyönyörű szép, szőke kis gyerekek voltak; épek, vidámak, nem látszott meg rajtuk, hogy az apjuk elbetegesedett, öreg cigány volt és hogy az ünnepi játékszerek miatt aggódtak volna. Fölmásztak a nagytermetű vén házalóra, megcibálták a szakállát, anyjuk biztatására kacagva biztatták:

- Pénzt, sok pénzt adjon az apa nadrágjáért!

A vándor boltos már nem is igen alkudott, az asszonyka bámulatára megadta a kért summát.

- A fiam örülni fog neki, hátha a fiamnak szerencsét hoz! - mondá, föladván üzleti elveit és szokatlan józanságát. És, fogta, szépen összehajtotta, épp a batyujába akarta tenni az elpusztult zenész különös ruhadarabját. De amikor ezt cselekedte, nesztelen, mintha nem is lábujjhegyen, de a földet nem is érintve, szinte a levegőben jött volna ki a konyhába egy kis leány, a legnagyobb gyerek és odament hozzá, elvette tőle a nadrágot:

- Az apámé, nem adom!

Az asszonyka, a fiú-gyermekek, de az öreg ember is kissé csodálkozva néztek az akaratos leány-gyermekre. De nem mert vele ellenkezni senkise. A házaló rezignációval szólt:

- Az üzlet visszament!

Kezet csókolt - a pálinka miatt - a hajlott vállú, de fiatal asszonykának, aki a fehér angol-ruhadarabot visszavitte a siffonaljába és még száraz, de már nyugodtabb hangon szólt:

- Gyerekek, öltözni, reggelizni. Ne féljete, játék azért estére lesz, küld az a rossz apátok!

- Honnan? - kérdezte az egyik kiválóan józan és szép fiúcska, aki egészen az anyjára ütött.

A feketeszemű, nagy kócoshajú leány, az apja lánya, minden érzékenykedés nélkül és az allegóriára bizonyosan nem gondolva, a földre nézett, arra mutatott és csendes, nyugodt biztonsággal szólt:

- Onnan. A föld alól. Ahol van.

KÖLTŐK ÉJSZAKÁJA

Bistey magyar költő fejpárnája alatt száztizenöt forint volt. De nem pazarolhatta el, az állá felkötve, a szeme lehunyva, nem voltak többé rímei. Két cinikus kartársa segédkezett amíg felöltöztették, - inggombot tettek a manzsettájába és több ily uraskodásokat műveltek - és zölden a félsztől, meg a halálmegvetéstől, figuráltak a pénzzel:

- Ennyi vagyon! Soha ötven forint készpénze nem volt egyben. Hogy nem költhette el! Legalább elköltötte volna!

Nagyon sajnálták, hogy a pénz ittmaradt, mint gazdátlan jószág.

- Semmi vidámság ezekben a bankókban, olyanok, mint az árvák! - szólt az egyik, szintén költő, valamint a másik is.

A legnagyobb gondban, hogy mi lesz már most a pénzzel, - szegénnyel - visszatették a feje alá és körülnéztek a kórház szobájában, hogy fölvegyék a leltárt. A nagyszerű, az elsőrangú, a valóban európai, egészen új intézet egyik első lakója volt. A fontoskodóan higiénikus, sőt előkelő szoba volt a lírai költő legutolsó otthona és itt volt minden holmija, ami húsz esztendő után megmaradt, amit a mosónék el nem loptak, a szobaasszonyok le nem foglaltak. Az egyik kartárs kinyitotta a nádkosarat és találomra kivette a legfelül található papírdarabokat. Az egyikre vers volt írva, olyan Carmen lugubre-féle, kötelező minden magyar poétára nézve, félig tréfa, félig végrendelet. A tartalma az, hogy a vagyonos (és kálvinista) hivatalos irodalom megtehetné azt a szívességet, hogy holttestét elégesse Gothában, a hamvait pedig küldje el barátainak, akik erdélyi Leánykaborban igyák meg, de apránként, ne egy ízromban.

A kartársak önkéntelen hátranéztek a halottra, a vers tetszett nekik, de az ajánlat egy kissé megborzasztotta őket.

A másik papirosan számadások voltak, frissek, a száztizenöt forintot illetők: »Harminc forint - egy havelock. Nyolcvanöt forint egyhavi tartózkodás *délszakon*, Fiumében vagy Buccariban, száz forint. Minusz = 5 frt.«

- Ez lett volna az első télikabátja.

- És első tartózkodása délszakon, amelyről annyi verset írt!

Megint elkezdtek sopánkodni azon, hogy a pénzt már el nem költhette és hogy az utolsó hónapokban spórolt tejen, feketekávé és szivaron élt. Egészen megváltozott, hogy rendes állásra tett szert, tisztességes újságra, jóra való kiadóra, aki becsületesen megfizette. Pedig az utolsó hónapokat a szerkesztőség dívánján feküdvé, dologtalanul, jórészt köhögési rohamokkal küzdve töltötte el. Egyetlen egy kollégájának - pedig a javarésze vékonypénzű volt - eszébe nem jutott volna, hogy elkaphatja tőle a hektikát. Különben ő maga is gyomorbajosnak hitte magát, mert a sok keserű pipa, rossz szivar elvette az étvágyát. Nem hitte, hogy meggy a halálnak, a többi se, elnyöszörgött a kedves szobában, ahol mindég kaszinóztak és mégis egyre dolgoztak. Viccelődések, veszekedések, délutáni lázak, nagy szenzációk, gyerekes csínyek és valóságos hazafias cselekedetek közepette, a szidott és szeretett műhelyben, felöltözve haldokolt és szemlátomást ment össze, mint a susinka, ama ráncos szárított gyümölcs. A napi híreket kellett volna csinálnia, elvégezték helyette a pajtásai kalákába és ha a vörös - és gyanús - dívánon elaludt, a lábára több osztrák, a testére néhány angol újságot tettek, eloltották a gázt és lábujjhegyen mentek el a redakcióból. Lakása pedig volt már akkor. Igaz, állandó, biztos azonban csak most először. Nem a banális sír, hanem ez a modern egyetemi kórház, - Budapesten ekkor a dátum: a nyolcvanas évek eleje - angol, francia, német és belga

mintára épült, ahol nem kellett mindennap fát és szenet hozatni, légfűtés volt, biztos koszt akár a halál és női látogatók is, valódi nők.

- Női ügyeit, az István női ügyeit kell rendeznünk! - szólott az egyik barát. Elégetnünk a levelezéseit, nehogy a családok vagy az utókor... Egyes színésznők - tudom - egészen... ügyelni kell, nehogy kompromittálódjanak.

Kutattak és csakugyan találtak vagy húsz-harminc színésznő-levelet, hihetetlenül édeskés valamennyi, csak a felületes látszatra szerelmes levél, tényleg üzleti jellegű valamennyi, szerződésre, szerepre, megírt vagy megírandó bírálatra, egy-egy gaz igazgatóra, aki a veséjét nem szívesen engedte kivétni, vonatkozott valamennyi. És ezeket pakkolta, hurcolta hónapos lakásról hónapos lakásra a költő, nem volt szíve egyiket is elégetni. A barátai most sebtében végeztek vele.

- Semmi kompromittáló, lovagias volt, vigyázott!

A hagyatékban igazán nem volt semmi izgató, kényes ügy. Rossz helyesírással két-három találkára való hívás, egy Mestitz nevű szabónak a perlései, tizenöt éven át ebből származott akták. Úgy látszott, az alapkövetelés huszonöt forint volt, de a vége felé már az ezresbe járt. Minden második papirosra rá volt írva: Mestitz felp. Az okmánybélyegek elhalványodtak és változtak ezeken az írásokon. Mosócédulák, önmagának, a költőnek, az újságból kivágott rossz arcképei, egy erotikus verses regény töredékei, néhány félbemaradt dal: ezek voltak minden.

A két barát mohón és ernyedetlenül kutatott. Legalább ha valami végső akaratra, egy vagy két utolsó versre találnának. Az egyik, végre az utolsó számadás hátán följegyzést talált arról, hogy egy Fanni nevű úrinő eljöhetne, virraszthatna utolsó éjszakája fölött, egy csókot adhatna neki utoljára, hogy ne fázzék a hideg sírban. Kívánság, sőt követelés rejlett a rímtelen versben és a két élvemaradt költő - az egyik bár prózában dolgozott - az apácára hagyták a halottat és elindultak a Tisztviselőtelepre, ahol Fanni, egy aljárásbíró felesége egyedül vacsorált, az ura az estvét - mint rendesen - a körben töltötte. Fontoskodva, a hazát is belekeverve a dologba, hívták föl a végső akarat teljesítésére. A nőnek tiszta, kék-víz színű szemei szinte elolvadtak a könnyezésben, pedig e szemeket a meghalt költő ajka nem érintette soha. Vers-viszony volt köztük, Bistey ciklust alkotott e nőről, kezdetben finom epedéssel, gyengéd és kedves érzéssel telít, lázadozót, búcsúztatót és szenvedélyeset, amikor a leány férjhezment és féktelen, vad, házasságtörő szenvedéllyel telít, amikor Fanni kezének csuklóját egyszer, a kapu alatt búcsúzáván tőle, megcsókolta. Ifjúkori lelki viszony és nem lett belőle soha semmi más, bárha sokat gondoltak rá mind a ketten és az asszony erősen ragaszkodott ez emlékhöz, sőt táplálta és tüzelte is, különösen, ha a férj soká maradt a körben, egyedül hagyta őt, szemére hányta, hogy pazar, vagy fölemlítette eredetét és hogy csak később katolizált. Ilyenkor írt is »barátját«-nak, de a levelet nem küldte el. Egyszer azonban meglátogatta a kórházban és akkor a beteg gyönyörűen udvarolt neki, kesernyés, száraz hangja olvadt, izzott, szárnyalt...

Az asszony nem is gondolkodott:

- Megyek! Csak egy nagykendőt veszek - mondá és az urának csak egy sort írt: »Szent kötelességet teljesítek, ha világos lesz, itthon vagyok!«

Szinte lelkesen vagy legalább is érdeklődve és fölízgatva ment előre a három, hogy teljesíték az utolsó kötelességet. Bistey azonban már nem volt odafenn a szobájában, levitték az egyszerű eleganciával berendezett halottas kamrába, ahol ő, mint egyéniség, egyedül volt szintén, különben más halott nem is volt az új kórházban. Az asszony szíve szorongott, amikor esti időben le kellett menni a pincehelyiségbe, de a lépcső elegáns, fával kárpitozott, száraz, beton, cement, gránit, fa és vas mindenütt. Mintha valami idegen nagy ország költője lett volna Bistey és mintha egész életének a megcáfolása lenne ez a komoly, exakt, civilizált, csaknem jómódú helyiség.

Az asszonyt a holttest mellé ültették, arccal a villamoslámpa felé, de hogy a káprázaton át láthassa a költő szabadon hagyott fejét, amely olyan volt, mint egy gyermeké, aki azonban százesztendő. Bevitettek egy újtestamentumot, hogy azt olvassa, lehetőleg hangosan, részben, hogy ne féljen, részint - hogy Bistey hallhassa, ha esetleg mégis hallana. Ők elmentek, »dolgozatok kellett rendbehozni«, azaz pénzt keríteni, ma este is, mint minden estve, azonfelül, hogy a barátokat összetoborozzák és visszajöjjenek ide a ciklus hősnőjével együtt virrasztani. Az egyik, a versíró, magával vitte a Bistey pénzét is, nehogy azt elhányják és hogy átadhassa majd az anyjának, ha ugyan ezt még valahol kikutathatják. És talán még valami ideája, ötlete is támadt... A virrasztó asszony kissé rémülten az ajkát lefelé görbítvén, utánuk nézett, amikor elmentek és fülig beburkolódzott piros nagykendőjébe, amikor egyedül maradt.

Az első pásztoróra! Éjjel, egyedül. Szépek voltak így ketten, felülről élesen megvilágítva. Az asszony erős meggyőződések és kötelességek embere, vacogó foggal bár, kezét a költő fekhelyéhez érintette és természetből ijedt, csodálkozó szemébe szerelmes mosolyt és részvét-teljes lágyságot parancsolt. E nő akart, mint ahogy akarni tudnak azok a nők is, akiknek puha, formájukból kiment testén oly büszkén áll vértelen fejük. A villamosfény egy világossági körbe foglalta, sőt olvasztotta össze a szerelmespárt és így teljesen összekomponálva, nagyon szépek voltak. Főképp a megvilágított vad, vörös nagykendő, amely a földre hullva, a halottaságyat összekötötte az élő asszonnyal. A kép nem moccan és alig lehetett megkülönböztetni, hogy az evangélium messzi multból visszhangzó szavait ki susogja. Az asszony-e, a férfi-e?

A szolga néha benézett és vállvonogatva tűrte a virrasztás e rendellenességét. Tudta, hogy a költőnek, mint az ujságba dolgozó uraknak általában, minden szabad, főképp a kórházban, a pusztulás útján. Nem akarta az utolsó éjszakát zavarni, félreállott és az asszony teljesen egyedül maradt, még gondolatai, lélekjelenléte is elhagyta. Ült és kötelességet teljesített. Föláldozta magát. Szívét kellemes reszketésben tartotta nagylelkűségének és hűtlenségének az érzése. Mert a gondolat, hogy ura ellen valami perfidiát követ el, mégis csak ott settenkedett hitvesi elméjében. Szentnek és bűnösnek vélhette magát. Elárasztotta egy belső pátosz, a léleknek valami villamos nekirugaszkodása. Némely pillanatban mégis eszébe jutottak a gyermekei. De nagy makacssággal itt lezárta gondolkodását és nem folytatta tovább, hogy jobb lenne most azok meleg teste mellett ingre vetkezve feküdni, mint itt, miederben virrasztani egy elmúlt korhely mellett, akit alapjában véve nem is ismert.

A frissen berendezett kamrában, roppant, ereszkedett egy-egy tárgy; a ciklus hősnője azért mégsem félt, de már türelmetlenül várta a bajtársakat. Már rég itt kellett volna lenniök, éjjel egy óra felé járhatott az idő. A fiúk megkéstek, de mégis csak megjöttek egy után. Nagy zajjal, énekszóval, nagyon emelkedett lelkiállapotban valamennyi. Vagy öten lehettek, a két ismerőssel együtt. Mind kezetsókoltak az asszonynak, az egyik letérdelt előtte és szólt:

- Jöttünk, hogy a köszövény ellenére tort üljünk fölötte. Mi vagyunk a vidék, hol egykor - őt is - ringatta reménye. Csiba Pest, csiba törvény. Ma pedig ezt a spítályt széthányjuk... Mivel magyarok vagyunk. De józanok mind. És köszönjük Neked, Nő, az Ő nevében... Éljen!

A szónokot fölemelték és háttérbe szorították. Egy vörösképi, öregebb úr állott elő és beszédet tartott a halott költőhöz:

- István! Mi vagyunk itt, magyar költők, barátaid. Emberek, bolondok, akik rövid, énekelhető sorok írásából akarunk megélni és eléhezünk és elihozunk, mint ahogy teveled történt. Mert én tudom, Te miben múltál ki, rendetlen kosztban és sok érzelemben. Amikorra a haza megismert és rájöttél, hogy a papirost végig kell írni, mindennek vége volt...

A szónok sírni kezdett és társai követték példáját. A mámoros férfiak hirtelen örülete, a csókolódzás kedve kitört rajtuk, összeölelkeztek, szájoncsókolták egymást, aztán ráborultak a halottra, úgy, hogy az megmozdult fekhelyén és azt csókolták:

- István, kedvesünk, barátunk! Pistám, Isványom! - Éppen, hogy föl nem sírták. Erőstorkú legény volt valamennyi, edzett vidékiek, akiket ez az - akkor különösen sváb - Pest nem tudott megenni, még csak megpuhítani sem. Berobogtak ide mint vad hunnusok, szétütöttek a kiadók, sőt a szabók között is, erővel magyarosítottak és évtizedek óta itt éltek, de vidéki külsővel, szokásokkal és a nagyvárosban mindig találtak egy kisvárosias kocsmát, ahol otthoni ételeket ehettek, tiszta bort ihattak. Azonban nem volt valamennyi költő és a legnagyobb szerepet közöttük egy kis tömör ember játszotta, aki mindig írni akart. Az apja mészáros és nagy kártyás, neki vágott, érte kártyázott, ő volt közöttük a gazdag, a mecénás, a helyettük verekedő. A »fajgyűlölet költőjének« neveztek, pedig egy, az izraeliták ellen irányuló rövid prózai nyomtatványnál egyebet sem szerzett soha. Most is, vékony, nagyon kellemetlen hangon belekiabált a kamrába:

- A sidók...

- Pszt! - szólt a költők egyike, aki ismerte a viszonyokat. Intett a virrasztó asszony felé, akinek különösen erős és dús fekete Kaja, valamint fehér teli képén orrának csigavonala kissé merész, délszaki volt.

- A tető ölte meg! - szólalt meg egy másik szomorú költő. Kérdőleg néztek rá és egyszersmind mindjárt támadásra készen. És ő is kancsi kerek szemével nézte az ajtót, hogy a mai mulatság ne végződjék azzal, amivel rendszerint végződni szokott: - őt megverik.

- A tető, amelyet a magyar hazában előbb építenek, mint az alapot. Rázuhant...

Az általános értékű, de nem igen értelmes kijelentés tetszett és a »kopasz gazember« - mert így nevezték - egyszerre ura lett a helyzetnek. Ő volt közöttük a legjobban elázva, de kegyetlen és metsző józansága bele-bele villámlott még. Körülvették, »meghalljuk«-ozták, mert szerették hallani, bár tudták róla, hogy romlott fantáziája miatt képtelen két kis igazságot is egymásba fűzni. Erkölcstelen, beteg, kéjenc és falánk, de nagy tiszteletnek örvendett kartársai között, mert ő tudta közöttük - sőt a politikusok között is - legjobban a magyar közjogot, a radikálisat, az alkotmányosat. És ennek ellenére vagy éppen ezért pecsovics vagy felekezeti lapoknál szolgált, a legnagyobb kéjjel. Megszokta, sőt meg is szerette azt a magyar állapotot, hogy a büszke író a szolgálja-politikust szolgálja - igen olcsón. Elzúllva, elkeseredve bántott mindenkit, még barátját, a kiterített és kihűltet is.

- Ide írta magát, itt van, te akartad. Ide kíváncsoztál és ne sirassátok őt - csiba, te! - mert soha életében nem volt jobb dolga, mint a pár hó alatt a kórházban. Feküdni délután lázban, - az jó, az ember mindég szomjas és mindég ihatik - feküdhettek, álmodozhattak, képzelődhetett. Az ujságok mindennap kiírták, hogy van, mit beszélt a professzora? (Ezért az orvospecér hálás volt hozzád, nem gyógyított, pezsgőt írt fel és finom befőtt gyümölcsöt, amerikai!) Végre az állam etetett, az történt veled, amiről ti költők mindig álmodoztok. Hogy a nemzet kitarson benneteket!

A kancsi ember prüszkölt, krárogott, a fajgyűlölet költője egy kézi konyakosüveget nyújtott neki át, helyesebben megitta, egy másik bajtárs pedig - váratlanul - kispoharakat vett ki a nagykabátja zsebéből és egy üveg tokajit is. Az asszony is kapott poharat, beleerőszakolták a kezébe; megzavarodva és megfélemlítve e vad hunnus hadtól, koccintott és ivott velük ő is. De határozottan ellent állott, amikor egyikőjük erőnek-erejével meg akarta itatni a halottat is. De nem tudta megakadályozni, hogy a fekete terítőt végig ne öntsék. Egészen megvadultak, ordítottak, ríttak, kacagtak, össze-vissza szónokoltak, csak akkor hallgattak el, amikor a

kancsi megértette magát, hogy a költő érdemeit akarja vázolni az eszmény előtt. Papi pózba vágva magát, a közbeszólásokat legorombáskodva, szólt:

- Nyugati hajlamaid voltak és balkán erkölceid. A műveltséged német, a véred tatár. Ez Magyarország intellektusa, ez a magyar zseni, ebbe butulunk és pusztulunk bele - passz. Netalán és hovatovább másképp lesz, de mi még balladákat írunk, balladákat. Kerested és megtaláltad, tisztelt barátunk, ez ötven év előtt elmúlt nyugati idöket, megtaláltad. Késtél, mint ahogy mi mindég késünk. Várunk arra, amíg az idegen megtalálja a formákat és mi bele-törjük magunkat, össze-vissza kínozzuk, formátlanítjuk magunkat. Hovatovább. És az eszed, az a Hegel doktoré volt, de a gyomrod - egy reformált hitvallású kántortanítóé. A hagymás ételek, a paprika, a nagyralátás, élni azért, hogy dicsőséget arassunk azok előtt, akiket nem becsülünk! A szerelem? Tiszta voltál. Elcsábított lányok csábítottak el. A ficsúrok a te verseiddel kurizáltak az úri lányoknak és te sohasem láttál közelről egy úri lányt. Család, gyermek... Okos, hogy a költőknek magvuk szakadjon. Ha beteg hitüket, érzésüket, jellemrontó fantáziájukat átörökítik írásaikban, ha az emberiség oly bolond, hogy velük, a neveletlenekkel nevelteti magát, legalább húspan, vérben örökössük ne maradjon! Petőfi Zoltán...

Lehurrogták, összenyomkodták, de megint szóhoz engedték.

- Végzem, - mondá komor páthosszal - te voltál a készülődés, mi vagyunk a nyavalygás és Magyarországé a jövő! - Kiabált, ahogy csak tudott, úgy, hogy az asszonynak be kellett fogni a füleit. A költők nem tudták, megverjék-e, vagy megcsókolják, izgatottan vették körül. A nagy zajra bejött a szolgál is:

- Uraságok, reggel van! - Kinyitotta a kamara ablakát és a havas márciusi reggel friss levegője fölfrissítette és józanította a virrasztókat, akik jórészt tavasznak öltözködve, dideregni kezdtek. Sápadtabbak, halottabbak voltak, mint maga a halott.

- Mily szép, amint itt fekszik! - nézték, mondták, hullámos nagy haját megcsókolták. - Az asszony is búcsúzott volt, aztán a férfiak tüntető díszkísérete mellett ment kifelé. Az igazi világosság, az igazi élet megcsapta; föllélekzett, boldog volt.

Az ajtóban a férje már várt rá, zölden a polgári dühtől, mert a feleségét e kék és piros - nyári - nyakravalós alperesek között találta. A halottra egy offenzív és megvető, úgynevezett lovagias pillantást vetett és brutálisan megfogta az asszony kezét:

- Végre rátalálok, itt! Mit keresett itt, ennél, ezek között... A gyerekeit ott hagyja, ide jön ehhez...

- Kötelességet teljesítettem, - mondá az asszony gögösen és kirántotta karját az ura kissé erőszakos fogása alól. Végigmérte az urát, megvetően, alkalmasint azért, mert az nem halt meg. A férj kissé megdöbben:

- Úgy?! - szólt és fölemelte a kezét. De lebocsátotta, amint látta, hogy öklök vesznek körül. Elbocsátotta az asszony kezét és gyors lépésekkel távozott. Menés közben hirdette ki az ítéletet:

- Itt maradhat. Haza többet nem!

A ciklusok hősnője a kórház kapujában egyedül maradt az urakkal. A lába roskadozott, a lélekzete elállott. Most látta csak be, mit tett, mi történt vele. De erőt vett magán, nyelt egyet, lélekzett és szárazon szólt:

- Az urakkal maradok. Az emlékének fogok élni. Leszek lelkének a kedvese!

Visszafordult a halottas kamra felé, ahol már csinos barok bronzkoporsóban feküdt a költő, akinek ime, volt már drámája, volt már kedvese is, szédült egy kis családot, férjtel feleséget, kis gyermekektől anyát vett el. Mint lyrai és magyar poéta konszolidálva volt.

EGY PÉNZKIRÁLY ÉS EGY CIPŐ

Az eladósodott és alpári költőt - tavaly előtt, régen - meghívták a nagyurak báljába, hogy legyen bohóc és vessen egy pár bukfencet, mielőtt kezdődne a tánc.

A kopott ember anyja benzinnel kitisztította a fia angol frakkját, bepirosította halvány arcát, befeketítette őszülő üstökét és a boldogság érzése áradt szét arca ráncain:

»Erigy!« mondá. »Erre, éppen erre szültelek!«

A bohóc pedig ment és kezdé a bukfencet vetni, szerencsére csak szóval, így:

Leprás apostolokról beszéljek-e, avagy a szamaritánus asszonyról, aki maga kínálta vizeskor-sóját az idegen héber fiúnak, aki vala Jézus?! Félek, hogy szemérmetlen beszédem a ti finom szemérmetekkel találkozva elpirít benneteket nemcsak arcotokon, hanem azon a helyen is, ahol ültök. Maradjunk tehát a bélpoklos evangélistánál, mert van-e valami pikánsabb, mint a test szépségének, pompázó virágzásának helyén beszélni a nagyszerű lélekről, mely a bűz közt, sárban fetreng! Egy francia király, - kinek stílusa szerint épül most háló- és vendég-szobák - egy bizonyos Lajos kikocsizott a kedvesével a temetőbe. Ottan leszálltak. És frissen hantolt sírok zöld fűvén szeretkezve, a roppant kéjtől ott nyomban lefogytak. Mert kövérek voltak mind a ketten és a mámort nemcsak önmagáért, de higiénikus és szépeszeti okokból is szerették. A nyál összefolyt öfelségeék szájában, hogy a halál közvetlen közelében keresték az élet titkát, mert meggyalázhatták az elmúlás szentségét és képen csúfolhatták az örökkévalóságot... Fúj, de jó lehetett nekik!

Mondják és én hiszem. Azonban itt leányok is vannak. És valóban, csakugyan vannak még leányok? Dugjátok be füleiteket és kebleiteket dekolettáljátok még jobban. Szűz havát hadd látom rózsaszínűre gyúlni, amint a nőcskéről beszélek, aki bement az éhező Szent Jeromos börtönébe és megszoptatta. Ti is melletek mutatjátok, derekatokat nyújtjátok, hogy az örök éhezőknek kenyér legyen az asztalán egy vasárnapon. A könnyű vörös barázdákat von arcomra és szédülök a meghatottságtól, a dühtől, hogy a jólét már ily szemérmetlen, az éhezők címén fal, a nyomor örvén pukkad, a kenyér jegyében tobzódik és orgiáinak mesterséges hautgout-t ad azzal a tudattal, hogy ebben a pillanatban is vannak olyanok, akik boldogok lennének, ha a leánygyermeküknek adhatnának egy darab krumpliskenyeret.

Psz! A bukfencet már-már félrevettem. Mit bánom én, füljatek meg a gyönyörtől, - cukorkákkal dobáljatok agyon engem - csak egyszer végre nyilvánvaló legyen, hogy a magas uraságok, nemesek és nemesítettek, az összes lovaglóiskolák, valamennyi jómódú polgárnépség: csak játszik a szegénységgel, csupán kacérkodik a nyomorral, komolyan nem veszi, segíteni rajta erősen és őszintén nem akar és kihívó kedvének hangos indulatszavába fojtja a nyomor-nak nyöszörgő hangjait.

Ezek után pedig beszéljünk a bankárrol, aki szerelmes, volt - egy cipőbe.

*

Bál után, bankárok, hazafelé mentek négyen. Gyalog mentek. Az éjszaka nagy hó esett, puha fehér szőnyeg; mind azt hitte, az Isten csupán nekik szötte. Jó volt rajta menni. Négy pár fekete ló, kinek-kinek az equipageja, mellettük lépkedett, tüzesen és büszkén. A bakon a kocsisok peckesen, álmosan, a düh belsőleg agyonette őket, valamennyi vágyott a felesége mellé, mivel mind a négynek volt már felesége, a bankároknak még nem.

Az egyik bankár, aki oly húsos és erős volt, mint amilyen a lator, kit Rubens festett Jézus keresztfája mellé, a legvidámabb gazember, szólott:

- Nézzétek a kocsisomat! Helyre egy legény, mi? Ezen bizonyítom én be, hogy egy embert okos ökonómiával hogy lehet változatosan kihasználni. Ez reggel komornyik, délben inas, fölveszi az inasruhát, délután pénzbeszedő, estve kerítő, éjjel kocsis, vagy megfordítva - a sorrendhez nem ragaszkodom. Kezdetben egyik hivatala érdekében vétett a másik ellen, de a rendszeres levonások, szerződésileg megállapított büntetések megtanították. Ez az ötruhájú ember.

- És nem félsz, hogy a kocsiddal, veled, magával egyszer nekimégy a villamosnak?

- Nem. Szereti a lovakat. Aztán az ilyen véletlen nem történik gyors elhatározásból, az ilyesmire sokáig készülnek, sőt másnak is elmondják a tervet előre. A szeretőnek, a feleségnek. Jóelőre gondoskodtam, hogy a kocsisom felesége a kedvesem legyen. Az egyik. Hétköznapra jó.

Mind nevettek. Egy kékszemű, szelíd, szőke haspók szólott:

- De jó így gyalog járni. Boldogok, akik gyalog járhatnak. A szegény emberek nem is tudják, hogy milyen boldogok. Ha még egyszer napokat ehetném...

Nem gombolta be a télikabátját, hogy a frakkján fityegő rendjeleket az éjszaka is lássa. Tüntette az eredetével, zsidózott, ha így maguk voltak. Eldicsekedett azzal, hogyan csapta be a szegény rossz asszonyokat, akiknek háromemeletes házakat ígért és végül egy blouse-ot vett. Máskülönben keserű, szomorú, sőt szigorú volt.

- Megutáltam ezt a mi világunkat. Ki nem állhatom a prezenzmárkás embereket.

Nem nevettek a szemébe, pedig ő volt a legprezenzmárkásabb. A hosszú, vékony, beteges és emiatt rendkívül puritán bankár szólt csak:

- Én most hazamegyek, lefekszem és eredetiben olvasom Terentiust; az nekem többet ér, mint egy jó üzlet. De a sárga fene egye meg a gazembereket, akik elrontják a becsületes üzletet!

Mindhárman elhatározták, hogy otthagyják a vagyont és a tisztességre adják magukat. De nem végleg, csak egy kicsinyég. Hadd dühöngje ki magát a gaz tisztesség, majd visszatér a jobb kor hamarosan. Nagyon jó italokat ittak, a levegő friss, volt, ingyen volt. Megszállta mindannyiukat a poétikus hangulat, amely olyan, mint a nap, beférkőzik - ha kedve tartja - a leg-sötétebb repedésekbe is.

Volt azonban a bankárok között egy, a becsületességre igen hajlamos férfiú, aki az egész út alatt alig szólt egy szót. Kipallérozott, fölrendjelezett, kinemesített, megkeresztelt, nagy karrierjének folyamán át meg átalakított mivoltának mélyén csaknem változatlan, épen élt a kereskedősegédi lélek. Udvarias, édes, szolgálatkész és szeretetteljes volt, különösen a fehér-cselédekhez és a gyermekekhez. Szeretett ajándékozni, tudta, hogy ajándékkal meg lehet venni a világot. Szűk társaságában sokszor mondta is: Magyarország alkotmányának alapja - őfelsége esküjén kívül - az ajándék. És ezen nyugszik a fő- és alrangú társaság is.

Ez a bankár, talán a gyalogjárás hatása alatt is, a szerelemről és holmi egymásról gondolkodott. Meg is szólalt:

- Miért nem házasodom én meg? - kérdé hangosan magamagától.

- Miért kérde, hogy miért nem házasodol meg? - vetette ellen az a bankár, aki régi budai és keresztény családból származott, de eltanulta a keleties szórendet.

- Azért nem, - felelte a bankár mintegy magának - csak azért nem, mert hol talállok egy szép, gazdag és előkelő leányt, aki nem a pénzemért és az állásomért jön hozzám! Nem akarok csalódní, nem tudok csalódní!

A szegény szerelemszomjas ember fejét szügyébe vágta, úgy sóhajtott, de hamarosan neki-vidámódott, sőt föl is nevetett. Az út szélén, fiatal fa vasrácsához támaszkodva, egy szerel-mespár állott. Kicsinyek voltak, de éppen nem fiatalok. A nő - foghíjas szájával - zavartan mosolygott. A toprongyos kis férfi szintén nem volt nyugodt, fogta, szorongatta a nő kezét és bambán, zavartan nézett a havas világba. Nem búcsúzkodtak ezek, inkább nemrégén találkozhattak és valahova akartak menni. Valahol leülni. De hol? - kérdezték néma együgyűséggel. Az idő bár szép, nekik ellenséges, alkalmatlan, beeste a promenádok lócáit, aztán hidegebb is a kelleténél. A teljes hold, a hó igen megvilágítja a tépelődő szerelmeseket, akik nyilván hely-nélküli cselédek lehettek. De szerették, igen gyöngéden és erősen szerették egymást e pillan-atban, a facér kis kocsis - biztos, hogy az volt - csaknem belebúsult.

- Nem kedvesek ezek? - kérdé a jólelkű bankár. - Irígylem ezeket! Egy forintot kellene nekik adni!

- Fúj, utálatosak! - mondá a puritán.

- Nincs ennél a Pestnél erkölcstelenebb város! - szölt a Rubens embere.

Valamelyiknek eszébe jutott, hogy szölni kellene egy rendörnek, mert a bálból hazatérő leányok nemsokára Isten tudja mit, mit nem fognak látni! A költői hangulat és a pénzemberek amaz újabb elve, hogy a néppel jól kell bánni, ellágyította szíveiket, hagyták a szerelmespárt és befordultak egy közönséges belvárosi utcába, ahol rendszerint sohse szoktak jární. A szűk járdáról leszorulva, az út közepéig mentek. Hát amint így mennek, mendegélnek, a jólelkű és aránylag fiatal bankár megbotlik. Lehajol, hogy megnézné, mi okon?

Egy fölöttébb kicsiny, új, de nem drága fehér bálicipő feküdt előtte a havon. Lenyúlt utána, fölemelte, hát még szinte meleg volt a női lábtól, amelyről leesett.

A négy bankár megállt; tanácskoztak.

A kis atlaszcipő még jobban elérzékenyítette az urakat. Kézről-kézre adták, »né, hercig, helyes, no igen« és több hasonló, rövid szavakkal jelezvén meghatottságukat, sőt elragadtatásukat. Csak a gyomorhajos puritán csúfondároskodott:

- No, az a lány szép kis náthát kap.

Az ideális gondolkozású financier elvágta a felkerekedő viccek sorát, mert egy kérdést intézett az urakhoz:

- És hogy ment az a leányka tovább, félcipőben? Itt kocsiállomás nincs a közelben, a Gizella-téren állanak. De vajjon hoztak-e, mentek-e hozni neki fiakkert? Bizonyos, hogy még jobb családbeli polgárnők is rettegnek a fiakkertől; azt hiszik, hogy ezzel mindjárt rosszak lettek. És ez a szép nő bizonyára gyalog ment haza valamely bálból, atlasz és kivágott cipőben, gyalog!

A bankár, aki Terentiust eredetiben olvasta, utálta azt, ami az életben nem logikus, hanem ugrós, következetlen, regényes.

- Ez magának való regény! - mondá gúnyosan.

- Így él a nép! És ne keseredjék el a főrangúak ellen! - szölt a szöke.

- Egy kétforintos cipő - ennyi az egész. Csak azt nem értem, hogy lehet láb, amelynek még ez is nagy és menésközben leesik róla.

- És hogy miért nem találták meg?! - szólott a kifejtett idomú pénzember.

Ott topogott mind a négy egy helyben, fölfáztak, prüsszköltek. A kocsisok tiszteletteljes, de tolvajszemmel nézték, hogy mi bajuk? Amíg a szerelemről gondolkodó bankár kiválott közülük és szólt:

- Szeretném megtalálni azt a csinos nőt, aki e cipőcskét elvesztette. Kutatni fogom! Jó éjszakát, urak!

Beült a coupéjába, mert alig várta, hogy vastag és égő ajkaival egy csókot ne nyomjon a hideg atlaszra.

És a bankár csakugyan kereste a lábacskát, amely e cipőbe beleillik. Némely nőnek passzolt is, több hazudta is, hogy ő vesztette el, de az igazi nem jelentkezett. Volt egy-két ujságja, - annyira az övé, akár a hálóinge - azokban karcolatokat, tárcákat, újdonságokat, nyilttereket és kishirdetéseket íratott, mindezt a félcipőről. Hiába, az igazi nem jelentkezett.

Ideje volt bőven, gondja semmi, egészen befurakodott ebbe a gondba, úgy érdeklődött a fél-cipő egykori tulajdonosnője iránt, hogy szükségesnek tartotta megkérdezni egy bécsi orvos-professzort: nem baj-e ez? Az megnyugtatta, ő is megnyugodott: a dolog nem került semmibe, kellemesen ingerelte és a talált tárgy szemlélése valami fizikai gyönyörűséget is szerzett neki. Ha rendetlenül, a kelleténél bővebben élt, csak akkor okozott neki kint a gondolat, hogy hiába, a pénz sem minden, és ha egyik millióját odaadná, akkor sem találhatná meg a lányt, akit keresett.

- Vajjon elvenném-e feleségül, ha megtalálnám, ha csakugyan szép, fiatal, tiszta és nemes volna? - kérdezte magát az elalvás előtti percekben, amikor - harmincéves programja szerint - elvből csak kellemetes dolgokról gondolkodott. Azelőtt, csaknem tíz évig, az volt az álomelőtti rendszeres gondolata, ha valóságos belső titkos tanácsos lenne... A király megszólítaná, ő felelne: Felség, így és úgy!... Az eshetőségeket, a kérdéseket és válaszokat könnyű kéjérzettel állapította meg, ezerféle formában, igen változatosan és színesen, mert ez nem volt taplószívű lény, valaha német verseket is írt, volt benne valami a költőből.

Ahogy így élt, éldegélt fantáziájának és a politikának, - az üzletet inkább csak nézte, mint tette - egyszer fölment hozzá, a magánlakásába belopta magát a rendetlen Simon. Valaha együtt voltak praktikánsok, sőt egy időben lakótársak is voltak. Simon igen megöregedett, a két fehér pofaszakáll a két nagy hópamacs. Felvidámodott, hogy látta, mert észre kellett vennie, hogy milyen fiatal ő egykorú pajtása mellett.

- Ül le. Simon, - mondá szívesen - itt egy könnyű szivar, én nem szívok havannát. Mi hozott? Emlékezel-e, amikor túróslepényeket ettünk à három krajcár?

Simon mindenre emlékezett, még többre, mint amennyinek a vezérelnök örvendett. El is vágta a visszaemlékezések folyamát:

- Hát mondd meg, mit akarsz, nálunk vagy-e még? Hová tetted elől a fogaidat, miért nem tétetsz be legalább hármat, az ma olcsó. Az egészségért meg kell tenni. Hogy érintkezhetsz a felekkel?

- Ép az, ép abba jöttem. Nem tudok érintkezni a felekkel. Azaz, hogy tudok, de még mindig nincs meg a hozzávaló símaságom, pedig a fogaim is kihullottak. Valakinek - ép tegnap - kiadtam a betéti könyvét az ablakon. Azt hittem, nincs közvetlen a rács előtt, egy kicsinyt hajítottam, a képén találtam.

A bankár nevetett.

- Miért nem áll ott, jól tetted.

- De Pankuch volt!

- Pankuch, haj, ez nem jó.

- Maga Pankuch.

- Személyesen.

- Éppen Pankuchnak kellett lenni. Nem ismerted?

- Nem. No de megismertem. Iszonyú lármát csinált, a rácsablakon keresztül benyújtotta a kampósbotját és az orrom előtt piszkált. Ma az aligazgató nyugdíjba küldött.

- Mindig rendetlen ember volt maga, Simon! - mondá a financier levert hangon. Egy banknál elvek vannak, program van, vaskövetkezetesség és rend. Egy pénzügyi intézmény az szent és sérthetetlen. Éppen Pankuchnak kellett lennie! Ilyen a maga szerencséje. Ezen én nem segíthetek. Tudnék végre, de nem teszem. Mindenbe belemegyek, csak erkölcsstelen dolgokba nem! Önnek persze gyermekei vannak, jogászfiai és felnőtt leányai...

- Az egyiknek, a Juliskának, éppen itt van a cipője ebben az üvegétágerében! - mondá szárazon, de elvörösödve a rendetlen Simon. Fölállott:

- Hogy kerül ezen cipő ide? - kérdé kelleetlen hangon.

A bankár itten felugrott, megragadta az alkalmazott mindkét vállát és kiáltá:

- Édes öregem, hát a te leányod volt... A hóban elvesztette, én megtaláltam, azóta kerestem. Barátocskám, öregkém, vezess engem a kisasszonyhoz!

Nem mentek mindjárt, másnap este úgyis Szilveszter volt és rendetlen Simon megkérte magas barátját, hogy ha másért nem, tréfából, náluk várja be az új esztendő elkövetkezését. Úgy is lőn. A legislegfelsőbb főnök egy igen alantas hivatalnokához ment vacsorára, még pedig e szent és nevezetes estvén. Egy kissé elfogódva, a haját kisütve, a bajszát gyengéden megfestve, nehéz édesborokat előreküldvén jelent meg a félcipős lány hajlékában. A szülők az előszobában fogadták, ámde ez a helyiség a konyha céljait is szolgálta. És bevezették az ebédlőbe, amely egyszersmind a hálószoba kötelességeinek is megfelelt. A házaspár megügyölve a házbérekérdés huszonötéves keserves és szabálytalan oldogatásában: nagy tisztelettel látta magánál a férfit, aki nyolc háznak legalább négyszáz lakója fölött rendelkezett. Szédültek, össze-vissza beszéltek, a nő mindjárt meg akarta tömni a vendégét, annyira elvesztette háziasszonyi nyugodalmát, hogy levert két-három papirlegyezőt és egy gyékény fénykép-tartót, amilyenekkel a leányok kis lakásukat földíszítették.

A három leány közül kettő szintén igen lázas viselkedést tanúsított. Egyszerűen bele akartak bújni a főemberbe. Párnát tettek alája, hogy arra üljön és az egyik, a kicsi, csaknem az ölébe ült. Ezek feketék és kövérek voltak. A harmadik, a szőke bent ült egy kis benyílóban, amely a lányok szobája, a nappali, azaz vizit-szoba, de kamra is volt egyben. Ez a középső leány, amikor a zivajt meghallotta, szintén fölemelkedett, kijött a többi közé és kövér kezét a bankár felé nyujtván, szólott:

- Én vagyok a Juliska, adja vissza a cipőmet! A bankár gyengén elvörösödött, amire meg-némult, mert nem tudta, hogy ez a különös melegség mit jelent, nem a hírneves és féltelmes guta rövid staatsvizitje-e? A zavar azonban elmúlt egy pillanat alatt: a nőcske valóban megfelelt álmodozásának, sőt szebb volt, mint amilyennek képzelte. Csupa gömbölyűség, még sem kövér. A szeme olyan nagy, mint a hamvas kerek kék szilva, a szája, mint egy piros olasz mogyoró. Csupa szabályos, lágy és amellet kemény kör, még a ruhájának a ráncai is körre

feszülnek meg rajta. Még a hangjában is volt valami turbékoló gömbölyűség, ha ugyan lehet ilyen bolondot mondani.

- A cipőt meg fogja kapni, de el kell érte jönni! - mondá a bankár hizelegve.

- Persze! - erősítette meg a háziasszony.

- Hogyne! - mondá az apa.

- Ám az nem illik! - szólt a leány és hátra mosolygott, mert a háta mögött egy kis, fekete-barkós, vastagnyakú fiatal ember állott. Szmokingot és violaszínű nyakravalót viselt. Kollégája és szobatársa volt a házigazdának, itt kosztolt pénzért - tegezte a lányokat, rokonszámba ment egészen. A bankár, ahogy reája tekintett, az undortól csaknem rosszul lett; ez a fiatal ember csaknem olyan volt, mint ő huszonkétéves korában. Két balkeze, két ballába és mind a négy tagja olyan kifejlődött, mint egy mészárosé.

A fiatalember olykor eminenciádnak címezte az elnök urat. Sőt vacsora közben megtisztelte azzal is, hogy a lábára lépett, de nyilvánvaló, hogy ezt célozta, a nagy úr felszisszent, a gyomra is émelygett a haragtól, de jobbnak vélte, ha mosolyog és végre rátér a tárgyra, tisztázza a cipőkérdést. Hogy történt, mint történt, nem fázott-e meg, mint ért haza?

- Ez vitt az ölében, aki nevetett, affelé rugott! - mondá Juliska egyszerűen és meghúzta a fiatalember haját.

- Szabad kérdenem - még egyszer - az ön nevét? - kérde a bankár haragtól szikrázó szemeivel a fiatalembert köröszül szegezve.

- Kiss Dávid.

- Kiss Dávid, ön nekem gyanús! - szólt a vendég gúnyos tréfálkozással. Elhallgattak, megnémultak, elszomorodtak. Csak Juliska nem és Dávid nem. Azok egymással locsogtak, veszekedtek, barátkoztak, mindenféle címen egymáshoz értek, sőt a bankárt illetőleg csúfondáros tekinteteket is váltottak. Ez embernek azonban szeme volt a feje búbján is, meglátta és azonnal elhatározta, hogy itt sürgősen tenni kell. Mint rendesen, ritka világossággal tette föl magában a kérdést:

»Nőmmé tegyem? Avagy csak szeretőmmé. Férjhez adjam előbb, vagy csak azután?«

Egész életét a gyors elhatározások tették naggyá, most is sietett tehát, hogy az egész ügyet lebonyolítsa. A datolyánál és narancsnál asztalt bontott és a szőke leányt behívta a vizit-szobába. A két fekete - tüntetés nélkül - behúzta utánuk az ajtót, amelynél az egész család lélekzetviassafojtva leskelődött és hallgatózott. Kiss Dávid ökölbe szorított marokkal járt föl s alá a szobában, amíg odabent sorsa eldőlt.

A család minden igyekezete dacára semmit sem hallott. A bankár ki-kimaradó lélekzettel, sűgva szólt a leányhoz:

- Mit akar ön, hogy önért tegyek?

- Semmit.

- Akarja ön, hogy életéről dúsan gondoskodjak?

- De miért?

- Azt bízsa rám. Akarja, hogy szorosabb viszonyba lépjünk?

- Majd adna nekem, de önnek is, Kiss úr!

- Mi az a Kiss úr, ki az a Kiss úr? A férje?

- Az lesz.
- És ha én akarnám nőmmé tenni?
- Az nem lehet.
- Mért, mért ne lehetne? Ha én akarom.
- Tőlem akarhatja.
- És ha parancsolom.
- Parancsol a kutyának.
- Hát maga engem nem szeret?
- Nem én.
- És nem ad egy csókot!
- A fenét!

Ezt az egy szót hallották. Rendetlen Simon köhögött a félelemtől. Volt is rá ok, halványan, ziláltnan lépett ki a szobából a bankár. Utána vörösén, mosolyogva Juliska.

- A méltóságos úr már menni akar! - mondá keresetlen bájossággal. - Az ment is, leverten, hidegen, haragosan, kétség és ijedelem között hagyva hátra a kis családot, amelynek ily meglepően és szomorúan kezdődött az új év. De a gazdag úrnak se kezdődött valami vidáman, hazament, lefeküdt és a köteles, vidám és kedves gondolatok sehogysem akartak szuperálni. A félcipőt most már ő vesztette el, a titkos tanácsosság nem izgatta. Próbált egy új kéjgondolatot termelni, azt, hogy Kiss Dávidot besoroztatta katonának. De ez eszmét nem tudta rögzíteni és akarva nem akarva, minduntalan az jutott az eszébe, hogy drága pénzen vett kriptája mégis komoly dolog. Eddig mindig flancnak nézte, úri kedvtelésnek, tréfának; de most érezte és látta, hogy abban fog feküdni, egymagában, a rücskösképű, szmokingos legény pedig a fél-cipőjű leány mellett, a melegen.

*

- Uraim és hölgyeim - szólt a költő - ez az én történetem, a bankárról és a cipőről. Talán jobb is lett volna, ha leprás apostolokról beszélek, minthogy azt bizonygatom, a pénz nem minden!

Fuj, a piszok pénz, a becsstelen, a mindenható, a gyönyörű pénz! Ne hagyjátok magatokat félrevezettetni és szidjátok le a meggyőződésemet, fújjatok a hazug mesémre. Vigasztalódjatok, mert mese, mese, meskette:

A bankár a leányt az urától - később - megvette!

Most pedig vége a bukfuncnek, kezdődjék a tánc. Hol a süvegem, dobjatok bele egy ezüst dénárt, mert kitől élek, ha töletek nem? Köszönöm uraim, köszönöm hölgyeim, köszönöm, hogy olyan kereket, fényeset köptek a kalapomba!

REMBRANDT ELADJA A HOLTTESTÉT

Egyszer a nyavalyás magánzóra, Rembrandt régi, nevezetes műfestőre rájött a vágy, hogy cselekedjék: elment, elindult előpénzt kérni, ebben folyt le úgyis egész élete, külön beteg volt azért, mert már régen nem uzoválta. Festett alattomban egy kis képet valami maradék vászon-darabra: sötétben villogó asztrálestet, ő maga sem tudta mit és azt se, hogy polgári származásra kicsoda az illető. Érezte csak. És érezte, hogy el kell adni, de csak úgy, hogy majd visszaváltja, ha jobb kerül. Hogy ezt a festett rongyot végérvényesen megvegyék, valóban nem remélte.

Sok képe volt már ilyen módon az elszánt gazembernél. Az illető kép-, hegedű- és spinett-szerszámkereskedőt Becker néven írták be az anyakönyvbe annak idején és ezen a néven nevezetes a műtörténelemben is. De hamisítások vannak világszerte e nagy könyvben - és a kereskedőnek szerencsére álneve is volt: Mosusz. Alkalmasint átható illata miatt, mely ellenkezően hatott, úgyhogy a rendes képírók, bár a pénznek a mai természetrajza ki volt fejlődve, hacsak nem kellett, nem is keresték föl. De kellett Rembrandtnak legfőképpen és legsürgősebben.

Oldalvást, hogy az egyensúlyt el ne veszítse, tántorgott a palotasorra, mert hol lakott volna másutt Mosusz, mint itt, szemben a muzsikaházzal, amelynek csúcsíves ablakai tisztelettel néztek bárányszemet az uzsorás ablakaival.

Az előlegkérő betántorgott a kapun, amely pont úgy csengetett, mint harmincöt esztendővel ezelőtt.

- Mi sem változott! - szólt magához Rembrandt és kínjában röhögött. Remélte, hogy nem találja otthon, vagy elköltözött. Esetleg el is takarították, egy-két öllel alább, ahová leköltözökött az utolsó időben csaknem minden ismerőse. Mosuszt sajnálta volna; arcátlanul gonosz és kedves volt, amióta csak ismerte.

Szorongott, hogy kivitték már a zsidó temetőbe. Eh, mit zsidó. Ha az volt, az volt. Lehet, hogy főníciai volt, vagy abból az ivadékból való, akiknek már a magját sem ismerjük. Nos hát, Becker Mosusz württembergi német volt és mielőtt műáros lett volna, egészen ifjú korában fiatal keleti leányokat szállított a szerelemfaló nagy orosz városokba, de a kisebbeket sem vetette meg. Mint házasember jött vissza Amsterdamba és a szegény kis rossz nők után csaknem átmenet nélkül a művészek és hasonló könnyelmű lények bőrevételére adta magát. Furcsa, de érthető dolog, hogy a kettő majdnem összefüggő. Mosusz alapján véve lenézte, sőt nem egyszer tényleg le is köpte az eladásra kínált jó képet. Megcselekedte azt egyszer magával a leydeni ténsúrral is, aki egyszer valami kis szentképet hozott neki, ahol a szentek között majorság kaparászott a földes pádimentumon.

- Mi ez? Ez mi! Koldusbotra, akasztófára akarsz juttatni. Ha az egyházatyák ezt meglátják! Piha! - és leköpte a képet, sőt ezúttal nem adott előleget, talán csak ez egyetlen egyszer nem, pedig tudta, hogy az előpénzen csak ő nyerhet.

Négy esztendeig nem is beszéltek ezután. Igaz, hogy az ágensnek új, fiatalabb és főképp olcsóbb arckép- és műfestők jelentkeztek.

Rendesebb emberek. Tisztábban is öltözködtek. Nem durva mesterember-fiúk, hanem illatos patikus-fik. Rendes céhbeliak, akik pontos időre szállították és liliomfehérre fényesítették ki a hentesnek borvirágos arcát. Az igazba becsömörlött a holland köztársaság és az édes olasz hamisítás divatba jött. Jöttek az új legények, akik festmények után festették a festményeket és

nem a közönséges élet után. És nem vesztek össze senkivel. Tánclépésben jártak, viszont az öregedő nagraparti medve nem akart muzsikára táncolni.

Rosszul folyt a Harmensz sora és Mosusz nem volt rest ezt az alkalmatosságot is a maga javára értékesíteni. Nem lehetett rajta keresni. Nem volt érdemes fönn tartani az összeköttetést. És ha még megalázkodott volna, udvarolt, hízelgett volna, óraszámra ott ült volna az ágens officinájában. Elmaradt.

Annyi év után vajjon fogadja-e most és hogy fogadja a betámolygót?

Beeresztette. És Rembrandtnak az volt a fontos, hogy a műáros még megvolt, itt volt, szótlánul helyet mutatott neki:

- Ül le, úgyis látom, hogy alig állsz a lábadon. Hallottam már mindent, hallottam! - szólt a szoktnál is rekedtebb hangon. Abban a mértékben, ahogy a pénze mind jobban csengett, a hangja mind fakóbb, csaknem fáhangú lett. Süketebb is. Azelőtt, ha valami tűrhető üzletről volt szó, minden hangot meghallott. Most már úgy látszik, ez se izgatta. Az úgynevezett tisztesség lépett előtérbe, és az a valaki, aki a betűket iderakja, valóban kétségbe van esve, hogy retrospektíve nem tud valami izgatóféle címet adományozni Becker polgárnak.

Rembrandt kiabált:

- Te a régi vagy, te a régi kedves Mosusz vagy. Látom, most is megnyálazol mindent, a pénzt is, a papírosokat is, a magad tenyerét is, a magad száját is. Mért?

A képkereskedő nem felelt, annál jobban nyálazta, számolta a különféle valutákat és még a szoktnál is édeskésebben rosszkedvű volt. Ráripakodott a barátjára. Mert mi természetesebb és szebb, hogy egészen addig, míg teljesen el nem esett, legkedvesebb barátjának nevezte az öreg piktort. Most is tegezte.

- No, ugyan terólad szépeket beszélnek Amsterdamban! Tudod-e, jobban utálnak, mint a varangyos békát!

Rembrandt téglavörös lett, hirtelen méreg - pedig nem volt mérges - fogta el, kedve támadt, hogy behorpassza a másik kopasz homlokát. De lecsitult.

»Ennek a szaracénnak igaza van«, gondolta, »csakugyan, engem utálnak, de mennyien és miért? Csak azért-e, mert nem lehetett velem csinálni semmit, amit ők akartak. Mert nem engedelmeskedtem senkinek se. Makacs voltam.«

Elhallgattak. A két ösellenség nem nézett egymásra, belülről szemlélték egymást mély megvetéssel. Az alkusz türelmetlenkedett, szeretett volna a haszontalan embertől megszabadulni, ingyen melegedett nála a jóillatú meleg szobában. Szép és jószagú virágok voltak a Mosusz asztalán, elfogyasztja ingyen a rosszágú csavargó. Feléje fordult:

- No, mi jót hoztál? Mit akarsz? Azt remélem, tudod, hogy a kép és a papíros nem kell senkinek se, még ha fizetnek is rá. A házak tele vannak, nincs hely a pincékben se, konyhákban se, a pervétákban se. Ha valami csinos új holmid, de csakis új, régi nem kell, ilyesmi ha volna eladni való? Olyan ruhadarab-féle, amilyent az orvos uraknak szoktál festeni volt, amíg becsületes ember voltál?

Most már sértegette is, mert ingyért bánhatott vele úgy, mint a kutyával, ha mást nem lehetett rajta keresni. Most már csakis ezt.

Rossz ember azért nem volt Mosusz, és azt, hogy igazán rossz valaki, még nála ezerszer rosszabbra se lehet úgy egyszerűen és biztosan rámondani. Hogy lehetett volna Mosusz gonosz, amikor jó volt a saját gyerekeihez. És ez mégis csak a földolog. Vagy nem? Nem!

A mosuszillatú most is arra gondolt, hogyan lehetne ettől a haszontalan férfiútól valami hasznos dolgot a gyerekei számára megszerezni. De mit? Mit?

- A fiad, Titusz, a szép, akit hercegnek neveltél, hallom meghalt. Kár, rosszul neveltetted. Agyonította magát! - szólt gyengéden, mert arra gondolt, hogy az egyik puklis lányát, míg fiatal volt, most elvétethetné a tönkrejutott jó ismerőse elzúllott fiával. Az egyiket majd talpraállítja, a másikat meg kineveli. Mindjárt kész volt a tervvel; egyáltalán az asszúkoponyában úgy születtek a tervek, mint a nyű.

- Emlékszel a kislányomra, olyan nagy lett, mint amilyen a fiad lett volna. Olyan szép lett a lány, amilyent te nem láttál! - dicsekedett az apa.

- Emlékszek a szemére, olyan volt, mint a fekete virág. És tüze is volt, mint a fekete gyöngynek! - szólt Rembrandt tompa hangon. A szempárra emlékezett is, a szívébe volt belevésve. És arra is emlékezett, hogy nagyon kedves és jó is volt és nem egyszer kötött üzletet Mosusszal a lánya miatt, mert nem hitte, hogy ennek a kedves púposnak a nemzője végkép ocsmány legyen.

- A háta megjavult a kis tündérnek? - kérdezte a kérencsélő és e pillanatban már nem is volt eszében a kérdés.

- Az, az a semmiség? Kinőtte. Kigyógyítottam, ki fogom gyógyítani. Pénzkérdés, tehetem. Vele, miatta, semmi bajom, gondom nincs.

- Hát a fiad? Patikáros vagy orvos lett?

- Mind a kettő. És temetésrendező is. Mind a három jobb együtt.

Nem nevettek.

- »A három kis kék koporsóhoz« című üzlet az övé, - folytatta a kereskedő a dicsekvést. Majd meg hirtelen elkeseredett:

- Egy baj van, a fiamnak nincs hullája, nem kap Amsterdamban. Még a szegények se adják oda; ha van nekik, elássák és büszkék rá. Így nem tanulhat tovább, nem gyakorolhatja magát. Te, Rembrandt, hallom, csak koldusokkal és koldusnőkkel barátkozol, talán kommandálhatnál nekem egy jó holttestet. Talán tudsz. Nem kívánom ingyen.

- Tudok, magamat! - felelte a rossz anyagi viszonyoknak örvendő festő, nevetett hozzá, de komolyan gondolta.

- Hogy gondolod? - kérdezte Mosusz meglepve egy kissé, de csak egy kissé.

- Úgy ahogy mondom. Képet úgysem veszel tőlem, előpénzt úgyse adsz, eladom neked a holttestemet. A lelkem, ha van - sokan, sőt a biblia is azt mondja, hogy van - majd csak kiszabadul a fiad kése alól, mint ama olasz Tintoretto Robusti Szent Márkusa! (Az a kép! Láttam a képet!) A fiad a húsomat föl vagdalhatja, a fejemet kettéfűrészeli, a csontomat akár a kutyáknak dobhatja, úgyis azoknak való! - szólt száraz és éppen nem érzelmes hangon a festő.

- No, ne! Kisebbítet magadat, rossz kedved van, meggondolod te még a dolgot! Nem tudom, nem ütközik-e ez a törvénybe; a törvényttevő polgárokat, tudod, tisztelem. Minden szavuk szent nekem, Isten ments, hogy a legkisebb hibát elkövessék még a fiamért is! Pedig, hogy szeretné, mennyire kívánja. És neked, külön is az elmúlt híredre nézve, hasznod volna abból a dologból. Keresnék valami fiatal festő-mesterembert, aki lefestené a fiamat boncolás közben - és melléje téged is. Neked nem fájna és megint híres ember lennél. Projektem, az van nekem!

Egyszeriben ott volt, megszületett a terv. Rembrandt a maga vörös kezével a karvaly mancsát megfogta, megrázta:

- Mit adsz, mennyit adsz, mennyiről adjak írást? És hogy szóljon, te mondd.

- Irjad a kvétanciát, úgy ahogy te akarod. Nyugtatót adni pénzről - és elkölteni, elszórni - azt tudsz, az a te mesterséged. Ne sokat teketóriázzunk. Nem komoly dologról van szó. Ez nem üzlet nekem. Csak egy pár szót, hogy nem ellenzed, beleegyezel: hogy a fiam, a medico, jogosítva lesz ha a sor rákerül - mindenkinek meg kell halni úgyis, de ne siess, élj miattam száz esztendeig... Irod? Nem tréfálsz?

- Nem. Irom. Már itt is van. Én Rembrandt van Rijn, eladom a holttestemet Becker Fülöp Cidnek... Úgy hívják?

- Jól emlékszel. De még egy új neve is van most, mint doktort Mosusznak is hívják.

- Tehát Mosusz medicónak, okulás céljából, semmi rossz gondolattal az illetőre nézve. Egyébként testemet és lelkemet dicsőséges Leyden város kegyelmébe ajánlom.

- És az Istennek is! Ezt tedd bele, hogy az eklézsiával baj ne legyen.

- Csak a temetést megfizessék. Van porzód itthon, aranyporzód, mert az ilyen írásra az kell.

Mosusz odanyújtotta a valóságos katarina-aranyból készült porzót. Rembrandt az írást szépen behintette és a másik markát odatartotta.

Gyöngén potyogott a karolinen-gulden, végre is az eladó kéz fáradt ki, megelégtelte a nem nagy, de nem teljesen kicsi summát.

És akkor, amikor kitámolygott a műárustól, Rembrandt, némi megelégedéssel szólt magához:

- Ingyen kaptam tőle pénzt! Ingyen daraboltat föl, ingyen takarított el és ingyért nem temetnek el élve. Milyen gazember vagyok én, - becsaptam!

NÁSZ A KIS CSELÉDDEL

Egy áprilisi reggelen, teliholdas napon sokáig heverésztek otthon. A leányra rájött a sütés-főzés szenvedelme, azt ajánlotta, hogy otthon vacsoráljanak. Spórhert az volt, pompás kéményű és tiszta, hogy enni lehetett a plattniról. Fájuk az volt, sőt egy sonkacsülkük is, és hogy, hogy nem, egy új libájuk. Nem is olyan kicsiny már; mint ritka és díszállatot vették, etették jó élő füvekkel, hogy fölneveljék és korántsem azért, hogy megöljék és megegyék.

De a nőcskére egyszerre rájött a vágy, hogy a fehér libácskát megölje és megsüsse. Amikor ez eszébe jutott, akkor már cselekedte is: felhozta a szerény és egyszersmind szemtelen lényt rögtönzött kalitkájából és így szólt hozzá:

- Nem bántalak, csak most mindjárt kicsavarom a nyakad - vagy inkább elnyisszantsam? Aztán kivetköztetlek a szép fehér ruhádból, aztán nyársra húzlak és egy-kettőre olyan szép piros lesz, hogy jaj!

A költő és művész (a kettő egy személy) megtörülte a szája szélét az élvezettől és egy szava se volt a libamadár védelmére. Már segített is aprófát hasogatni és azalatt a gyilkosság megtörtént. Az aranypelyhes nyakú falusi ártatlanság úgy megölte a szép fiatal lényt, mint ahogy az illik, a szertartásmester gonosz, helyes és szent nevében, illetve távollétében.

A sonkalapocka azalatt levesnek főtt, valósággal nagyokat pukkadva a mérges fazékban. Egypár perc alatt a nyitott sütőben forgott a nyárs és rajta a szárnyatlan ártatlanság. A nevezetes mesterembernek forgatni kellett a nyársat, amíg az ördögös szakácsné a maga zsírjával és egy kis fehér borral is öntözte. Az elmúlt lénynek semmi kifogása nem lehetett, életcélja delelőjén vidáman sercegett, sőt tréfálkozott is: ki-kifröccsent a boldog emberpár arcára. A lány ilyenkor szólt is hozzája egypár meghatott szót:

- No, no, mindjárt megleszel; én nem tehetek róla, hogy nem születél püspöknek.

Rembrandt nagyon sürgette a dolgot:

- Siess már, együnk már; nézzed, milyen szép piros!

A hirtelenkező lány, bizony mondom, a gazdája kezére ütött, mint ahogy ezt otthon tanulta. A tekintélyt se ő, se a gazdája nem ismerte. A másik pillanatban a hölgy kapott az úrtól egy kis darab vörös pecsenyét a kezére egy véletlenül heverő fakanállal. Volt egy momentum, amikor valóban veszélyben volt az egész vacsora és egy csepp híja volt, hogy az egész sült libát úgy az egyik, mint a másik, a másik úgy, mint az egyik, kölcsönösen nem csapták az egymás arcába. De a végzet néha jó is tud lenni, nem engedte, hogy a szerencsétlenség megtörténjék. - Pedig a nő különösen izgatott volt ezen a napon, többször vérig sértette, egy-kétszer a fülén is harapta urát és parancsolóját.

Végre elkészült az estebéd. Vendégjük is megérkezett, két ifjú macska, nagy csudálkozással és el nem titkolható örömmel és meglepetéssel: itthon eddig nem étkeztek. Az egyik, a kandúr, valósággal nevetett. A másik első fogásnak mindjárt föl is lökte a topázzsínű bort. (A színt itt, e helyen csak ki nem hagyom.)

Ettek és ittak és olyan jóízűen beszélgettek, hogy a nagyszerű ételnek se volt jobb íze. Az élet e különös örömeinek a szerzője még udvarolt is annak, akit boldoggá tett, a pecsenye után az ölébe ült. A nagy úr leültette a földre:

- Hagysz békén, eszek.

A nő, azért volt nő, megint csak fölmászott és az óntányérból a forró zsírt már igen kombinálva és kettesben mártották ki. (Az nem igaz, hogy a lánygyerek szájából is adott egy ropogós csontot az öreg szájába.) - Egy másik festő, német, Lukas Kranack nevű, szeretett volna ilyesmit inkább megfesteni, mint megcselekedni. - De itt két paraszti ember élt, mégpedig a lehető legjobban. És az egyik, a nő, ma este tánc helyett egyenesen mámort ivott közvetlenül. És dalolt, csattogott, kacagott a lány, nagyokat ütött a saját térdére és lóbálta a férfi kezét, hogy szinte kifecsimította a karját. De erő még volt a vén csontban, ha rugalmasságát el is hagyta már. A lány természetesen nem figyelte meg ezt a tünetet, de: becsípve nem volt. Részeg volt azonban saját magától és a bor meg minden más egyéb csak igen halvány alkalmi ok volt arra, amit nem lehet és nem is szabad elmondani. Ezek a szegény szubtilitások és nem lehet megtudni még, hogy melyek, - okai az egésznek.

A nász...

.....

Mért éppen ez órában történt és történhetett meg ez az esemény: pontosan urát adni nagyon szeretném. De pontosan már nem tudom, részint - ó jaj, - el is feledtem.

Alkalmasint a lány érezte meg előbb, sőt talán tudta is. Vad érzése valósággal akarta, hogy kicsattanjon, kinyíljék, odaadja magát az ismeretlen ismerősnek és elvegye magának a férfit, aki az apja lehetett volna, de valójában mégis csak az ismeretlen: a férfi volt előtte.

Szeretném, ha valamit el tudnék árulni az éjszakából és képes volnék arra, hogy leegyszerűsítsem az egész történetet. Kínomban most csak képeket látok és irigylem a festőket. De szentségtörés a festőt festéssel összekonfundálni. Ott volt magáért az édes, vad éjszaka: a molnár fia mindent, ami fiúkorától egész a mai napig történt vele, mindent elfelejtett, összes illúziói, amelyek benne éltek, mind kiáramlottak belőle.

Elhanyagolom, csaknem elfelejtem, hogy egy nő is jelen volt. De vajjon kell-e ez csakugyan? Vajjon nem magunkat szeretjük-e és magunkban és a másik csak tartozékunk; az ótestamentum legalább ilyesmit mond, és a jelkép, hogy a nagyszerű férfiből, Ádám-ból van kihalászva a nő és csak egy része - mint valóságos igazság kísért, úgyhogy e pillanatban meg mernék esküdni rá. Ám azért nem felejttem el a valóságos vulgáris igazságot:

Egypár perc és rongyokká volt tépve a szép és becses ünneplő ruhája a leánynak és azért se sikoltás, se rívás nem történt, pedig máskor világveszedelem volt, ha valaki csak egy fodrához, egy pici ráncocskájához is hozzáért.

A ruha ott hevert az ágyon és az ágy alatt, és a lány is hol lent a földön, majd az ágyon. Mellette, vele, fölötte és rajta a férfi is, most el kellene hallgatni mindenkinek, főképpen pedig nekem. Ha meg tudnám tenni és szívesen megtenném, mert nem szeretem az örületes orhesztrációkat, de meg kellene süketülnöm, ha nem hallanám a hangokat, amelyek összevissza vannak fogva, gyermek gügyögésétől az oroszán ordításáig. Oh apró sikolyok, kéjes nevetések, görcsös kacagások, a fájdalomnak és a gyönyörűségnek kiáltásai, és ti különösen hosszú, különös sóhajok, különösen férfi részről! A bűgásokat, amelyek kompromittálva is vannak egy kisértő, ki is hagyom. De viszont nem engedhetem el, hogy a lány teste tüzeesebb volt minden ismert tüze tagjának, süttött a szája és a karja úgy ölelt, hogy az egykori - tehát mai - molnárfiú majd megfűlt, de nem tudta.

- Megöllek! - kiabálta a nő.

- Megeszlek és megiszlak! - hörögte a férfi.

Mit tudom én kik voltak, mit akartak és mit csináltak? Én voltam és én voltam mind a kettő.

Az egyik, az ember esküdözött, ígért, parancsolt, megalázkodott, olyan mértékben, hogy azután már csak a diadalmas nőstény tombolása következik. A fiatal és egy kicsiny idővel - oh még időről beszélek! - még meg nem csattant nő, már előbbre volt, még érettebb, még több volt magában a szerelemben, mint az ismeretlen korú ember. Tanulhatott tőle már, vitte is előre, nemcsak illúziókon, hanem még finom művészeteken is köröszkül vágatva.

- Csókoljad itt, csókoljad ott. Ahol akarom. És ott is, ahol nem akarom. - Ki mondta? Nem mondom meg, ha szétfeszítik is a szám. Csak az egyik mondhatta, az.

Volt pihenő is. Mert biztosan kaján irigysége nálunk magasabbrendű lényeknek, akiket ismer-ni nincs szerencsém, - pihenő nélkül nincs újrakelt élet és nincs megújulás. Ám a pihenő alatt is, volt eszük, nem néztek egymásra és a varázslatot még második szíve a látás - azaz a művészet kedvéért se törte meg az emberünk, akinek a jelképét, a nevét most nem tudom. Valaki volt, aki élt és lehet, hogy ez éjszakáért élt.

Az extraktuma volt mindennek, ami történt és a jó Isten - őt azért sohse feledjük - egy-egy kicsiny álmot is borított le rájuk enyhe takarónak, mondjuk közönségesebben: meg is halasz-totta őket egypár percre. Másként nem lehetett volna kiállani, avagy kölcsön kellett volna kérniök tisztelt magasabbrendű lényeket. Ámbár vannak földi lények is, akik egészen a végkimerülésig viszik, sőt azon túl is, és előttem az a legkülönb kor- és férfitársam, aki ájult nőt melengetett a karjai között és virradt olyan reggelre is egyszer, de sokszor, hogy ő maga is szólni nem tudott, ölelni, sőt mozdulni, szólni, élni se tudott.

Ama bizonyos nevezetes férfiú is, ha ideológiájában már benne lett volna, abban az órában, amikor az új reggel rájuk tört, alkalmasint így szólt volna:

- Kis cselédem.

A két utolsó novella Bródy utolsó könyvének, a Rembrandt-regénynek kiszakított, két önálló részlete.

TÁRCÁK

AZ ARCKÉP VALLOMÁSAI

Sok tanut állíthatok arra, hogy nem úgy indultam neki az irodalomnak, mint aki szilárdul elhatározta, hogy ezen a téren lesz belőle valami. Egyrészt a nyilvánosság előtt nagyon későn kezdtem a dolgot, csaknem tizennyolcéves voltam már. Pedig az irodalomtörténetből, meg a biográfiákból tudni való, hogy akiből »lesz valami«, nagyon is korán kezdik el a munkát és a maguk drámai költeményét tizenkét éves korukban megírták már és tizenöt évvel pályadíjat nyertek »egy pupos naplójegyzetei« című novellával (de tárgy és cím lehet más is).

Tizenhétéves koromban én még nem tudtam, mely pályán terem számomra babér. De hogy terem valahol, azt sejtettem, mint sejtí minden gyorsan növvő siheder, aki szerzetes gimnáziumba járt, hol a deklinációval egyidőben ojtják be szívébe a dicsvágyat is. Természetesen antik minták után és olyan módra, hogy az érettségi előtt azért két percent sem megy el színésznek. De én bizony a egy százalék között lettem volna, ha Rosciuson túl nem izgat még jobban: Skopas, Praxiteles, Agisander, Polidoros, Athenidoros és a többi. Szobrász akartam lenni sokféle okból. Először is azért, mert a gimnázium terrasza tele volt szentek kőszobraival, melyeknek a kifaragása nagy és szép munkának tetszett nekem; és a városban is találkoztam fehér köemberekkel, apostolokkal és martirokkal, akik mosolyogtak, intettek, híttak, éltek.

Az egri hegyekben valami puha kőre találtunk, amiből tollkással is lehetett figurákat faragni. Mi sem akadályozhatott hát meg abban, hogy képfaragó legyek. A versírás azonban kerülgetett mégis, de nem nagy erővel, hiszen köteleesség, pensem is volt egyszermind. Sokkal több baj volt a piktori hajlamokkal. Ezeket izgatta az egész város, melynél festőibbet nem látott még akvarelllel dolgozó ifjú ember. Völgyben fekszik, telisedtele nagyon korán nyíló gyümölcsfával. Körülveszi a várost hegy, domb, olyan színű, mint az aranyos gyík háta. Messziről kék hegyeket szel derékon a felhő. (Pompásan lehet megcsinálni kezdő embereknek, vízfestéssel.)

Maga a város is csupa kész festmény. Omladékok, porló kőfalak az élő utcák mentén. A sárga homokkővet át, meg átöleli mindenféle folyondár; lila és piros bársonyszájú virágok csókolják a törmeléket, földik el a gyíkok palotáinak apró kapuit, mint mindmegannyi portré...

A hegyes kövű utcákon lassan, óvatosan járnak az emberek. És nagyon kevesen. Most jön egy fehér pap. A haja is ezüstsínű. A kezében márványfogantyús fekete bot. Az a kevés élet, melyet diákok vidámsága vert föl az elhagyatott utcán: kihál egyszeriben, amint megjelenik a fehér alak. Hang nincs itt, annál több szín. Egy nagy csoport fekete kispap jön, komoran, nesztelenül, mint valami felleg. Két egyformán piros ruhás, vörös kontyú puttonos asszony rikít végig hirtelen. Papucsuk kattogása idehallatszik a túlsó szélről; valami vidám, pincéből jövő vincellér legény füttyölése egyszerre kínos föltűnést okoz...

Jó szerencse, hogy még a felső osztályok előtt elkerültem ebből a városból, mert ma biztosan rajztanár lennék Gyöngyösön, vagy Rimaszombatban. Tizenhétéves koromban még ettől sem riadtam volna meg.

Igazán nem tudtam, hol terem nékem az a növény, melyhez minden gyorsan serdülő fiatal ember tartja a jussát. Szobrot faragtam és képet festettem, betanultam a híres hősszerelmes szerepeket, sőt Othellót - egy sárga kávésabroszban - műkedvelőkkel el is játszottam. (Aki nem tette, az vessen rám követ.) Novellákat cselekedtem és regényterveket koholtam.

És mindezek csak mellékfoglalkozásul szolgáltak. Főfoglalkozásul az írnokságot uzováltam, ami abban az alföldi városban, ahová később elkerültem, korántsem olyan foglalkozás, mely részvétet érdemelne. Az idősebb írnokok ott házas emberek, disznót hizlalnak, vásárok alkal-

mával úri emberekkel kártyáznak, és mert kevés nadrágos ember egzisztál az egész városban: az aljegyzők és más egyéb kitűnőségek te s tu vannak velök. Ez szól az ügyvédi írnokokra is, kiknek a helyzete mégsem olyan jó, mint a megyei, törvényszéki és városi írnokoké. Ez utóbbiak közül egy - jól emlékszem - fogatot is tartott, míg a polgármester a szeméremre hivatkozva, meg nem tiltotta neki.

Jó világ volt ott, áldott város az. A házak kicsik, laposak, az utcán kevés az árnyék. Izzó melegség van nyáron, a kvarc szemek szinte megolvadnak a levegőben. A heti és országos vásárok alkalmával pedig valóságos napfogyatkozás: az aranyos porfellegekben nem látják egymást a szekeresek és egymásnak hajtanak. A többi polgári napon rendesen folyik a közlekedés, mely a nagy forróságok miatta méla egy kissé. Az úri emberek nem igen járkálnak az utcákon, és ezek között épp az előkelőbbek kihaltak egészen. Hogy mégis van itt élet, csak a zsaluk mögül kicsillogó női szemek jelentik.

Óh, áldott vidéki szokás! óh, ti begóniák, fuxiák és muskátlik közül kiragyogó, kedvesen kíváncsi és elbágyadtan is mámoros asszonyszemek! Amíg kartársaim és az egész férfirend sörözött a különféle kaszinókban és különbözőnevű csarnokokban, vagy munkálkodott, avagy aludt: a legforróbb nyári délutánokon engem a bennem élő sokféle művészi hajlandóság mindegyre e néptelen utcákba vezetett. Néztem az utca csendjén mélázó szempárokat, amelyekhez tartozandó arcocskákat árnyékba boríták a nyíló virágok, elhomályosíták a zsaluk ostoba redőnyei...

Egyszer-egyszer láttam, mint tűnik elő a homályból barna leányfej, mint támasztja föl a zsalut egy kicsiny kéz. Amikor a nap a leghevesebben tűz le, amikor alszik a mama és az egész város. A zongorák máskor eleven hadai most bágyadtan pihennek; mindössze egy-két bespalettázott ablakon át hallatszik némi ellankadt skála...

Kedves és szép város volt; de nem, arra igazán nem alkalmas, hogy képzőművészeti hajlamokat neveljen, vagy ébren tartson. Még a társadalmat reformáló tervekről is lemond itt a fiatal ember, ellenben meg akar házasodni a katonasor előtt, havi harminc forint írnoki jövedelemre.

Tizennyolcéves voltam akkor; egy pár esztendővel előbb Budapesten éltem, meglehetősen elhagyatva. És a boldog város szinte elerjesztő jólétében minduntalan a nagy város szegénysége járt az eszemben. Ott, hol még a temetési vállalkozók sem nyilttereznek egymás ellen, - minduntalan az a hely foglalkoztatott, hol talán még a halottak is tülekednek egymással. S a városkában, hol a legnagyobb izgalom a cigánybanda és primása közt való meghasonlás: a nagyváros rejtve maradó, vagy muzsikaszóba, zajba fúló drámáit láttam folyton.

Tizennyolcéves voltam; már találkoztam azzal a lánnyal, kiért az ember nagy dolgokat akar cselekedni, - hát megírtam kis kötetemet a budapesti »Nyomor«-ról. De vajjon lehetett-e meg nem írnom, amikor ő akarta, hogy tegyek valamit, teszem föl, írjak egy könyvet?

Aki rákapatott a könyvírásra, az én hölgyem hűtlen lett hozzám, férjhez ment máshoz. Most már nem az ő nevéhez írom a könyveket, mint az elsőt.

Azóta több múzsa is vállalkozott, hogy embert csinál belőlem. Írátták velem a könyveket, mindig csak asszony íráta. De egyidőben csak egy, legföljebb: kettő.

Most, ezt, már valamennyi. Asszonyi szépség, klasszikus és újkori Vénuszok testi alakja, benső bája: íme, ti parancsoltok velem, mind, mind.

Csak hogy a márványfejek és drága kő-kámeák, a tökéletes női szépség mintáit amíg írnám: halkal mind csak az egyre, a szélesajkúra, a kicsinyre, az elsőre gondolok.

*

Nyugodtan gondolkodom reá. Azt se mondhatnám, hogy egészen világosan látom. Az utolsó időben nem tud már határozott alakot ölteni és tömzsi kis szilhuettje egyszerre csak megnyúl, oly magas és karcsú lesz, mint amaz egy asszony, aki minden becsületes és érzékeny férfiember életében szerepet játszik. Az elérhetetlen, a megközelíthetetlen, akire roppant távolságból titkon gondolunk és rettegünk, ha magát e gondolatot is megtudná valaki!

Óh, asszonyi szépség szent kultusza, Vénusz, aki önmagadért vagy: mélységes hálával gondolkodom reád és töprengök azon, hogy hajh, milyen nehéz eldönteni: melyik szerelem a boldogabb, az első-e, amely betelt, vagy az utolsó, amely örökre vágy marad?

Amíg élek, ezt nem szeretném eldönteni. Csak azután. Azután?

Kellemetlen elgondolni, hogy eljön az idő, amikor nem látom őket. Szemfödő az arcomon... Baj, baj, de ha majd meg kell lenni, akik rólam azután gondoskodni hivatottak, legyenek szívesek szememre borítani egy könnyű ezervirágos karton-szoknyácskát, vagy egy lenge csipke fisüt, de igazi csipkét;

...talán elküldik azok, akikre most gondolkodom.

NAPNYUGATI ARMAND

Most a fiaimmal lakom; öt fiam van. Kómikus módon hasonlítanak hozzám és ez az ő bajuk, nekem öröm. Van közöttük, akinek már a bajusza serkedzik és olyan, aki még lányosan viseli a haját. Talán profanálom is őket, hogy imigyen írok róluk és magamnak, szerelmes novellák szerkesztőjének ártok vele, hogy bevallom: öt fiam van. Mi köze az én családi állapotomhoz és az én lírámhöz a közönségnek és hol marad utálatom ama költők iránt, akik a szeretett nő legintímesebb dolgait dalolják el az olvasónak? De olyan ritkán vacsorálok velük, hogy ezen a szent estén legalább velük foglalkozom. Kissé sajátos emberek, mint e sorok írója és van közöttük egy, a középső, aki öregebb, mint én; tizennégy éves. Ez vezeti voltaképpen a háztartást, ő számol el a szakácsnéval, aki az udvarban házvezetőnének nevezeteti magát. A Balzac nőjének korában van és nincs nálam, az öt fiú között, rossz dolga. Csak azt nem tudom, hogy egy kiflit miért nevez »sütemény«-nek és a zsemlye darabjának árát mért verte föl tíz krajcár-ra? Egy év alatt egyszer néztem bele a számadásába és megijedtem, mennyire nem tudok én számolni és mennyire tud ő: a párisi Heldernél nem főznek olyan drágán, mint nálam. A fiúk büszkén nevetik ezt és belül, belül, én se haragszom. Szép az, ha egy magyar író úr az öt fiával egyetemben és egy krajcáros alumínium-tollal annyit keres, hogy a szakácsnője írnokhoz mehet férjhez, amikor akar; van neki miből. Neki már van tőkéje és nem kell kórházba menekülnie, ha kezét elfogja a görcs és leejti - a tollat. Egyébként jó nő és vigyáz a Janka nevű ifjú tót szobalány erkölcsére. Milyen nő ez a kis parasztleány? Erről nem cikket, csak könyvet tudnék írni. A trencsényi hegyekből ideszabadult, mint egy félénk és rusnya zerge; egy félév múlva most erőművésznő, huszonöt kilót hízott és félmétert nőtt. A fiaim úgy beszélnek tőle, mint a víz és annyit verekedtek a leánnyal, amíg azt acéllá ütötték és most nagy respektusuk van tőle. Fölemelték magukhoz, mert abból a generációból valók már, amely az erőt többre becsüli a szellemnél.

Egyébként nálam csend van, ha otthon vagyok. Aludni gyakorta hazatérek és ilyenkor elalvás előtt valamennyi lefekszik hozzám az óriási fenyőfa ágyamba, amelyen még öt fiú bátran és kényelmesen elférne. Néha sajnálom is, hogy még nincs öt ebből a fajtából. Gondot nem okoznak, mert gondra nem vagyok képes és addig nincs baj, amíg mesélni tudok nekik és a más gyermekeinek, Ők is - azt hiszem - kedvelnek engem és azon, hogy ki adja rám a frakkom, ki gombolja be a cipőm, nem egyszer úgy összekaptak, hogy orvost kellett hivatni. Különben is jobb a konstrukciójuk és nagyobb a temperamentumok, mint az enyém. Távollétemben, hallom, mindig birkózóverseny van közöttük és reszket tőlük a ház, még a ház-mester is. De igazi baj eddig nem volt velük. Nem vigyáznak magukra és úgylátszik, ez a fő. A bútorok, a tárgyak, az ablakok, a villamosvezetékek törnek szépen, de egyébként rend van.

Van valaki, aki mégis vigyáz rájuk: egy törékeny gipszszobor, az anyjuk, aki pihen a földben, elment a nagyon is férfiasra nőtt fiúk elől és reáhagyta őket a rossz fiúra, küzködjék velük tovább az... Hajnali világításban a kedves női fej néha - nekem úgy tetszik - aggodalmas, máskor gúnyolódó, egyszer-egyszer szomorú, de gyakorta vidám és megelégedett is. Olyan-kor, amikor egy matráccon megvagyunk hatan, vidáman pipázunk, az éjszakai csendben róla halkan beszélgetünk.

- No lássa, - szeretném ilyenkor mondani neki - milyen kedves cigányok vagyunk mi így együtt. És én talán mégse vagyok annyira cigány!

Atya vagyok mégis. És az együttlétnék ebben a bánatosan kedves óráiban a fiaim hírt hoznak nekem a jövőről, kik és milyenek a mai gyermekek, mit akarnak, merre mennek? Beszédjük révén néha megérezem, mi leend akkor, amikor én már egy darab sár leszek a halál gyomrában.

(Kívánom ennek, hogy rontsa meg rajtam az étvágyát.) Valami izgalmas és félelmes ez a közelférkőzésem a jövődhez. A gyerekek hoznak gyerekkaraktereket, olyanokat, amelyek merőben újak előttem. Az elmúlt éjjel is szállítottak egyet: Napnyugati Armandot.

- Az Armand, - szólt az egyik - apa nem ismeri Armandot. Ilyen kedves és utálatos fiú nincs több.

- Mért kedves és mért utálatos?

- Derék fiú, de lelepleztük. Azt mondta, hogy a nagybátyja bérli Bajorhon összes szőleit. Nem igaz. Azt mondta, hogy mindig Napnyugati Armandnak hítták. Nem igaz. El akarta hitetni velünk és ő maga el is hitte, hogy a leggazdagabb és a legelőkelőbb fiú a gimnáziumban. Nem voltunk restek, most már hivatalosan tudjuk, hogy az atyja pincér, de nem fizető. És nem azért hord esőköponyeget, mert nagyon meleg a télkabátja, hanem mert nincs télkabátja. Minden képzelődés, amit mondott: a Hungária-beli ünnepi ebédek, amelyekre megy és az egész első emelet, ahol nem lakik és nem eszik. Egy igaz csak, hogy egyszer három Rotschild-cigarettát hozott az iskolába. És voltaképpen ez keltette a gyanút, ez és az, hogy a pofozkodásig állította: a szmokinghoz fehér nyakkendő dukál... különben nincs derekabb legény Napnyugati Armandnál...

Nagyon megróttam a fiúkat Armand miatt. Nincs joguk őt szép fantáziájában megzavarni, utána kémkedni, erővel hazakísérni akarni, hogy megtudják: egy vagy több szobában lakik-e az öreg Armanddal és a pincér családjával. Mentegőztek és megnyugtattak, hogy ha meg-nőnek még jobban, mind az Armand atyjának kávéházába járnak, ha kávéháza lesz. Mégis lekergettem őket az ágyról, lesróftam a villamot:

- Elég volt mára, aludni akarok.

A setétben, egyedül, sokáig gondolkoztam Armandról. Oh kedves Napnyugati fiú, a képzelő-désed elég csinos, de minek, de miért? Egy grimace-t nem szabad vágni, egy lépést nem kell tenni azért, hogy a többi ember azt higgye rólunk, milyen jól megy a sorunk, mennyire elő-kelekőek vagyunk. Másnak látszani, mint amik vagyunk, méltatlan hozzánk, büszke és egyben lealázott emberi fajtához, azonfelül rossz üzlet is. Napnyugati Armand, Ármin, kedves bolond fiú, föl a fejjel és őszintén röhögj és bátran vágj belé a világ arcába! Ezt üzeni neked barátaid atyja, aki fölöttébb szereti az idegen gyerekeket is és igen boldog most, mert a fiai révén a legjobb híreket kapja az új nemzedékről. A gyerekeink mind különbek lesznek, mint mi, mint ahogy azt Jézus oly gyönyörűen megjövendölte vala.

Ha a forgatagos élet másfelé zavarna és a karácsony enyhe fényében nem sütkérezhetnék véletek, öt fiúk, vigyék meg e sorok a hírt arról, hogy én, a kóbor, soklakású nyugtalan igazá-ban mindig veletek vagyok.

OROSZLÁNSZÍVŰ RICHÁRD UTOLSÓ ÓRÁJA

I.

Egy pesti úr - mondhatnók: egy pesti eredetű világgentleman - estve korán hazament a párizsi rue de Loriston-on levő lakosztályaiba, amely mindössze egy pièceből állott a harmadik emeleten, harmadrangú penzióban. Felöltözve, fehér moll-nyakravalósan várta a komornyikja és mozdulatot tett, hogy lesegítse róla felöltőjét, de felöltője az úrnak nem volt többé. - Nyirkos, hideg, gyalázatos, imádandó, lóversenyszagú idő, a gentleman fogvacogva, ruhástól bujt bele az ágyba:

- Jött pénz otthonról?

- Nem, méltóságos úr!

- Sürgöny, írás?

- Nem jött, méltóságos úr.

- Nem kóboroltál valahol a városban és azalatt járt itt a postás?

- Nem, méltóságos úr. (A komornyik a cipőjére kacsintott és a cipője enni kért, nem lehetett volna kilépni vele a párizsi makadámra.)

- Lehet itt egy kicsikét befűteni, Jakab?

- Nem, méltóságos úr.

- Akad a házban egy kevés whisky. Whisky, kétszersülttel?

A komornyik - diszkréten felsóhajtott - és könnyű nemet intett a fejével.

- A te pénzkészleted is elfogyott?

- El, teljesen, méltóságos úr!

- Mi lesz velünk! - mondá a gentleman félhangon, mert a komornyikot mégse méltatta annyira, hogy előkelő kétségbeesésének részesévé tegye.

- Mi lesz velem ezen a hosszú éjszakán? - tette hozzá még csendesebben. Még nem volt esti tíz óra sem, rendesen ilyenkor kezdett el élni. Most pedig el kellett aludnia, egyebet nem tehetett. Félt, hogy nem lesz erre képes és elhatározta, hogy mintsem hogy átvirassza az éjszakát, inkább végérvényesen eloltja magát. Elküldte Jakabot, aki igazi osztrák szolga-szellem léteke kezét csókolt az urának. Ez a kézcsók, amelyet máskor észre sem vett, különösen hatott a gentlemanre. Mint egyedüli barátjának ezen a rövid és apró világgyömbön, mint az egyetlen embertársnak, kinek közelléte felmelegítette, ő is szeretett volna viszont kezecsókolni, átfonni annak fonnyadt nyakát, hogy végül szintén fonnyadt fejével keblére boruljon és sírjon:

- Jakab, pasz, pasz, pasz!

Szerencsére - az ilyesmi a legnagyobb szerencse - még volt benne annyi gög és self-gouvernement, hogy nem ment bele az örület e megalázkodásába és magára maradván, felölté éjjeli pyjamáját, toalettet csinált, esetleg a körmeit is megmanikűrözte. Közben, alkalmasint, gyengédten szavakkal illetve már régen holt atyját, mint életének okozóját, még mindig szőke és még mindig gazdag nénjét, aki odahaza a magyar gyarmaton nem ment tönkre, amikor ő, ime,

tönkrement... Természetes, hogy az éjszakának való öltözködés közben a gavallér a tükörbe is nézett, helyesebben a tükör szembenézte és így szólt:

- Fúj, fúj! Egy csúf öreg zsidó vagy és nem vagy többé az oroszlánszívű Richárd! Az álladon ősz szőr nő, sőt göndörödik is, mint ahogy a nagyon szegény izraeliták tehenének, a kecskének szokott. Most kiűt rajtad az eredeted. Hajszádra az vagy, mint az a gyűrűs rongyszedő, akire egyszer kutyákat uszítottál, odahaza, a magyar gyarmaton, kint a birtokon... Komikus volt az ijedelve, röhögtető a kínja. Leguggolt és hízeglő szavakat mondott az ebeknek. Mindnyájan nevettek, a jelenlevő nők is. Mert akkor még együtt voltak, boldog családi életet éltek.

A szobaúr nem bátorkodott, hogy belerúgjon a tükörbe. Vállat vont és hangosan szólt:

- No jó! Legfeljebb lelövöm ezt a nevetségesen tragikus alakot, ezt az alkalmatlan kutya-harapástól vérző megöregedett rongyszedőt, - magamat.

És oroszlánszívű Richárd előkészületeket tett, voltaképpen folytatta régi készülődését arra nézve, hogy az alkalmatlan, díztelen, végképp haszontalan és lehetetlen lénytől megszabadítsa magát. Azt tudni illik, önnek és mindenkinek, hogy kissé komplikált dolog az, amikor az ember bírja és hóhérja egymagának egyben. A becsületes, intelligens és még végképp meg nem bolondult öngyilkos rendszerint kondignációs szerkezet. Az emelet nézi a fundamentumot és a földszintet és fogvicsorító dühvel, vagy búval borított részvétellel így szól: nem kell, nem éri meg a tatarozást, föl kell égetni, le kell rombolni! Az ítélet sokszor jó, néha hibás, de az bizonyos, hogy az emeletnek alig van tudatában az, hogy a demolirozással neki is mindörökké vége van. Sőt van egy homályos sejtés, hogy ami lényeg, ami érték, az megmarad és ez nem is lehetetlen, hogy az így van...

Richárd ilyen módon a selyempyjamában lefeküdt a nyirkos ágyba, előbb azonban egy havanna-szivarcsutakat keresett, mert a dohányzás majdnem kötelező amaz utolsó órában. A revolverét kitette az éjjeli szekrényre és várt.

II.

Aki meg akar halni, az vár, vár, gyakran a végsőig, hátha nem muszáj? De itt nem lehetett többé elmellőzni: még csak mámort, italt sem vásárolhatott magának az utolsó időben. Színjózannak kellett lennie és ez úgyszólván őrzöngővé tette. Irigykedett testvérbátyjára, aki midőn így volt, mint ő most: pezsgőben fürdött és - hitelben - megvett egy virágosboltot, ezer sárga rózsa bódulatában ment át a másik pályára...

Az oroszlánszívű - és oroszlán-ölő - zsidó próbálta magát elbódítani, mint kártyás optimista is volt.

- Néha a pénz éjjel is megjön! - így motyogott és fülelt a falépcső minden neszére: könnyűléptű zsökék jöttek a nehézlépésű kedveseikkel. Ezekről lehetne kölcsön kérni, annak idejében adott nekik eleget. De ez is megtörtént; sőt többször a végletekig. Nem volt más hátra, mint az, amihez hasonlót vasúti lecture-ökben már olvasott: a testvérnénje megérzi, a nagy messzeségen át megérezte, hogy mire készül egyetlen testvére, és jön, a ridiküljében hoz egy milliót, leteszi az ágyra és így szól:

- Richárd, legyünk ezentúl jóban. Úgyis már csak ketten vagyunk a fajtánkból, elárvultunk, nincs senkink, semmink. Azaz, hogy nekem millióim vannak és nem tudok velük mit csinálni. Hoztam neked belőle egyet!

Ez az önmámor csak egy pillanatig tarthatott, mert a testvérek rendszerint ismerik egymást. A türelem, a szeretet, az áldozatkészség véget ért, sőt a halálos fenyegetés is elvesztette erejét. Az utálatos muszáj varjúszekeén megérkezik és belepte, elfogta az egész horizontot. A fegyver megvizsgáltatik. A golyók betétetnek, kivétetnek, majd megint betevődnek; mind a hat, lehet, hogy mind kell. Most következnenek az ősi pose-ok: az utolsó levél, az ellágyulások, amelyeknek nagyrésze elfakult affektáció; aki önként megy a halálba, nem lévén képes többé szeretni magát, nem tud szeretni mást sem. Aztán - és ezt alig lehet elmellőzni - jön a gyermekkorra való gondolás, amely olyan, mint a villám, hirtelen, világít, üt, olyan fény, amelynek szaga van.

Oroszlánszívű Richárdnak arra a nagy, sárga házra kellett gondolnia, amelyben - szemben a tudós Akadémiával - gyermekkorát töltötte. Egy bagolyszemű, különösen kerekfejű, vicces ember mint atya működött abban. Grófnak nevelte őt, hercegnek a bátyját, hercegnőnek a nénjét. Mulatott azon, hogy ő megmaradt komisz kalmárnak, míg a fiai már kiskorukban nem tudtak gyalog járni, annyira hozzászoktak a paripaháthoz. A két kis gimnazista úgy járt, mint a huszárkapitányok: a föld mint méltatlan elementum himbálódzott a lábuk alatt. Ha vendégek voltak, igaz sévresin ettek. A legelőkelőbb vendégek voltak mindig, és neki mint normalistának diplomáciai karriert jósoltak. Derbyt fog nyerni, cseh grófné lesz a felesége. Aztán huszár is lett. A kerekfejű, nagy elméjű, nagyhasú atya sugárzott a boldogságtól, hogy ilyen karcsú, elegáns, hős és úri fia van. És voltaképpen az, aki magára nézve annyira cinikus volt, indította őt meg a reprezentálás karrierjén, amely most, mindjárt végződik.

III.

Azok az írók, akik a szenvedések legfelső iskoláját nem járták ki, a legutolsó iskolában rendszerint leszámoltatják a búcsúzóit. Ritka eset ez, mert az embernek ilyenkor rendszerint egyéb dolga van, mintsem hogy bilant csináljon a novellaíró kényelmére. Mégis, nem lehetetlen, hogy a mi oroszlánszívű Richárdunk, miután bensejében egy rendes, sőt pedáns lény is lakozott, elérkezvén az utolsó pillanatokhoz, így szólt magában:

- No, én kifutottam a magam formáját. Kedves atyám megmondta, hogy a szeméten fogok meghalni, hát ez a szemét és nem más. Ha kicsiny koromban szigorúan fogott volna, talán másképp történik. Ha, amikor megrémült és megijedt tőlem, ifjú koromban nem fog olyan bankári szigorral: még minden jóra válhatott volna. De mi is történt velem, ami rossz, vagy csúnya. Kifutottam a formámat. Voltak szép szeretőim, jó lovaim, kitűnő és előkelő barátom, lelöttem embert és újabban az őserdő vadállatját. Tagja voltam a bécsi Jockey-Clubnak, ami - nekem - több, mintha Palesztinában lettem volna király. Harminc esztendeig vettem a lapot egyfolytában. Tettem egy kártyára százezer frankot is. Milliókat költöttem el. Más szerezni tud milliókat, ez is ambíció. Én viszont tudtam elkölteni, és ez volt az én ambícióm. A nagyapám, az apám kikereskedte magát, jöttem én, aki viszont elherdálta. Munkabeosztásnak kell lenni, és mindenkinek más természete van. Én nem vagyok elégedetlen a magaméval, sok örömem volt. Egymagam egy nap többet élveztem az életből, mint összes batyus őseim századok alatt. Nem csináltam semmit, nem maradt ivadékomban, semmi nyomom? Annál jobb, legalább vége ennek az én dekadens fajtámnak, amely sokkal úribb, semhogy akár magának, akár másnak hasznára legyen. Nyitottam volna boltot a Lipótvárosban, lettem volna bankigazgató, vagy képviselő? Csalt volna a feleségem, vagy csaltam volna őt én? Abban meg vagyok nyugodva, hogy nem lett volna jobb másképp sem. Legfeljebb unalmasabb lett volna. Nem sajnálom semmit, legfeljebb azt, hogy néhány barátomnak az utolsó időben terhére estem. Jóságuk talán szerencsét hoz nekik a kártyán, vagy a versenytéren. Rosszat, vagy nem nobiles dolgot nem cselekedtem. Ami parti, aki női száj, erős ital kínálkozott, el nem mulasztottam.

Most megcsúnyultam, összegörbedtem, megöregedtem, nincs egy centime-om, únom is a néném keserves pénzét elkérencsélteni, - fölrúgom magam! Jó volna még egy klasszikus versenyt nyerni, más szép nőjét elvenni, inni színes szeszt, mindaddig, amíg azt képzelem, hogy húszesztendő vagyok és most kezdem. De nincs, nincs semmi.

A hazátlanok hazája, Párizs, siketen hallgatja azokat a leszámolásokat, amelyek egy nagy élet végén alacsony homlokú szobáiban fölhangoznak. És ez voltaképpen helyes is, mert mindkinek az élete csak önmagára tartozik. És nem kár oroszlánszívű Richárdért sem, a kár csak az övé, hogy nem futotta ki a formáját véges-végképp. Bizonyos, hogy még élhetett és átszivarozhatott volna néhány évet, és ez valami, ez minden. A rossz judicium, a lehetőségek rossz kiszámítása, ez az öngyilkosok ostobasága, és ez az, amiért megvetem őket - most már. Majdnem mind tovább élhetne. De nincs mit belebeszelnünk. Richárd borotvátlan ajkát már megégette a havannacsutak, - végzett, mint ahogy az az úr szokott, aki pesti marad, akárhová is kerül.

Ez a tárcsa Wahrmann Richárd, hajdan sokat emlegetett sportember és milliomos halála alkalmából készült.

ULRIK KIRÁLY HALÁLA

Az öregedő Ulrik király - túl a hatvan esztendőn - hazafelé igyekezvén birodalma székvárosába, estefelé Amsterdamba ért és ott - hogy a családja kipihenje magát - kiszállt egy éjszákára. Felesége és két, már nem egészen fiatal leánya souper után hamarosan lepihentek a hotelben, a felség azonban még elszivarozgatott és beszélgetett a maitre d'hotel-lel, akinek sejtelve se volt arról, hogy ő valóban uralkodó - bár kisebbrendű északi - királlyal beszél. Azt hitte, jó módú polgár, vagy legfeljebb egy középnemes.

- Májusban - mondá a király - nem esik jól a korai lefekvés. Nem tud ön nekem valamit ajánlani, egy sétát, ahol az éjjel egy részét mulatságosan eltölthetem?

- Nem! - felelte az előkelő benmszüölt. - Ez nem az én mesterségem!

Majd némileg sértődötten hozzátette:

- Az ön korában, uram, egy ilyen kikötővárosban a legjobb, amit tehet, ha korán lefekszik!

- Igaza van! - szólt az uralkodó félénken, vette felöltőjét és kiment az utcára. Ott mélyen fölélezett, két okból. Elsőbben azért, mert a véredényei elmeszesedtek és ez mechanikus sóhajtásra kényszeríté szervezetét. A másik ok, a lényegesebb: a szabad levegőt, általában a szabadságot fokozott mértékben kívánta üdvözölni. És elhatározta, hogy sétát tesz a városban, amelynek bűnös voltáról még trónörökös korában tájékozódott. Akkor, egyszer, civilben, kitűnő nőismeretséget szerzett itt - egészen véletlenül. Az ismeretség csak négy-öt óra hosszáig terjedt, de negyven esztendőn át emlékezett rá és ébren is, álmában is - uralkodásának legnagyobb gondja közepette - igen sokszor látott egy darabka fehérműt, amelyre vörös cérnával - elég primitívül - ez volt kislingelve: Rosa Wosth. Megállapította és elkönyvelte, hogy ez volt a legjobb, mondjuk legigazabb nő egész életében, akit folyton keresett, egész életén át, de csak más nők alakjában és úgyszólván csak részben talált meg. Magát az eredetit nem lehetett többé föllelnie, pedig a leánynak - akinek annak idején csak húsz ezüst tallér nászajándékot adott - szívesen utalványozott volna ezer aranyat is, vastag aranyakat, mind az ő vékony elegáns arcának a másával.

- Mit mondana hozzá, ha annyi aranyat kapna. És az én portrait-mat látná a pénzen? Akkor örvendene csak nekem! A dolog feltétlenül hízelegne neki. Akkor különböztetne csak meg igazán! - Így gondolkodott a felség, valahányszor új veretű aranyat kapott a legprivátább pénztára számára és gyönyörködni próbált abban, hogy Isten kegyelméből annyira megkülönböztetett férfiú lett... De megmozdulni se mert és arról még csak nem is álmodhatott, hogy a könnyelmű nőt - a vidámat, az örömmel teljeset - fölkereshesse. Majdnem negyven esztendőn egyetlenegyszer se került melléje egy ember is, aki előtt kigombolkozhatott volna, akinek bevallhassa: szigorú és fölkent homlokán belül olyan közönségesek a gondolatok, mint más közönséges férfiaké, sőt még közönségesebbek. Az általános szerelem örülete reá is száll, nem szabályos, de igen rövid időközökben és a Rosa Wosth szájának kéjes lefelé görbülése a legállandóbb, legizgatóbb emléke. És a legkeservesebb rabnak - mert magába bezártnak - érezte magát, mivel nem futhatott utána; mondjuk: utánuk!

Így szólt volna a király, ha lett volna kihez. Ám félt az alkotmánytól, a feleségétől, - a királynőtől - a kartársaitól, akik között vajmi szigorú férfiak vannak, akik rendet, sőt diszciplinát tartanak. És félt magától is, mint erkölcsös szuveréntől, főképp ha katonai avagy történelmi kosztüm volt rajta. Ilyenkor a benne rejlő, titkos paráznaságban vergődő férfi kapott egy-egy rúgást az aranysarkantyútól, úgyhogy meglapult és megalázkodott. Sőt határozottan szenvedett

volna, ha nincsenek hölgyek, - egy nagy úr környezetében úgy, mint a legkisebb urakéban - akik offenzív természetűek és tudván, hogy a férfiak nagy része gyáva és gyámoltalan, egyszerűen, durván - szólnak. Feleségének némely irigy barátnője, egy-egy fölfelé törekvő udvari szolgálóleány, címre áhítózó operaénekesnők, hosszú életem át mindössze nyolc vagy tíz nő, ez volt a király összes bonne fortune-je. Bizonyos, hogy egyénileg nem volt ügyes és inkább őt magát, mint állását kellett hogy okolja, kárhoztassa. Így, böjtölve és szomjúhozva - közben szelíden és igazságosan kormányozva - öregedett meg és mivel másban nem lehetett mértéktelen, a dohányzásban és a munkában volt az. Erős havannákkal és kicsinyes állami munkákkal tágitotta ki szívét, koptatta el ama kis billentyűket és fárasztotta el azon titokzatos kamarát, amely »aorta« szép nevén van az anatómiába bejegyezve...

A király összefogta nyakán - rosszul szabott - felöltőjét. Délszokról jött és hűs volt neki az amsterdami levegő. A városbeliek ellenben élvezték a májusi estvét és az utcára szolgáló kávéházak és vendégfogadók terrasza tele volt néppel. Szokás szerint sötétben ültek, hogy annál inkább láthassák a tömeget, amely a kivilágított utca közepén tolongott. Szombat este volt, ember ember hátán, minden férfihoz tartozott legalább egy asszony. Hollandus nők, arcra szelídek, sokszor egyenesen madonnaszerűek, testre annál hivalkodóbbak: majdnem mindegyik maga a Gea. Széles és hosszú csípőjüket ringatták és az öreg király halvány arcát mihamarább elborította az az éltető melegség, amely oly szívesen - öl.

Megtapogatta a kabátját, megnyugodott. Pénz - ritka eset - volt nála bőségesen, papíros is, arany is, a saját államából való, a tulajdon képével.

- Mit zsenírozom magamat, - így szólította magát - itt nem ismer senki, itt olyan úr vagyok, akár a legutolsó munkás! Azt teszek, amit akarok. Beülhetek akármilyen utolsó csapszékbe és leihatam magam a sárga földre!

Az alkoholra azonban nem vágyott, inkább a nők ajkát vizsgálta, talál-e vajjon olyan frisset és piros szélével lefelé görbülőt, mint amilyen ama Rózáé volt. Találni talált hasonlókat, de belátta, hogy éppen azt alig lehet többé föllelnie. Hacsak az a szegény nő férjhez nem ment és unokája nem lett, aki leány... Megmosolyogta naivitását, de azért büszke volt arra, hogy a vágyakozás mámora nem volt kisebb benne, mint akkoriban, hogy csak a szíve kopott el, de a lénye együtt friss és fiatal maradt, hatvan és néhány esztendő kora dacára. Azért mégis némi szégyenérzéssel - és féltékenységgel - nézett a magányos nők után, akik megéreztek erős nézését, de nyomban vissza is utasították:

- Mit akarsz, vén ember, menj aludni!

Ez volt az őszintébbek szemében. Másokéban meg az a számítás, amelynek kifejezését metierje miatt nagyon is jól ismerte. Ez sértette és mégis arra gondolt, hogy milyen nagy gusztus volna egy ilyen hideg tekintetű nő előtt leleplezni magát:

- Tudod-e, ki vagyok? Uralkodó király. Itt a névjegyem, - az aranyportrait-m. Öregnek tartasz-e még, úgy-e nem?

Elhatározta, hogy semmi körülmények között nem árulhatja el magát. Sőt gondoskodott arról is, hogy valamely - nem várt - esetben le ne leplezhessék. Legkisebbik lányának egy teljes nevére címzett levele volt a zsebében, azt összetépte és a sötét kanálisba dobta. Mert kaland után járván, már elhagyta a hotelek környékét és a rakodópartok vidékére tévedt. Egy hölgy után ment, akit félreértett: ez majdnem egy órán át sétáltatta, aztán szitkok között csapta be orra előtt az ajtót. Sűrűn és keservesen - most már három okból is - sóhajtania kellett: a fiatal munkásnő csakugyan hasonlított ama régi kedves nőhöz. A király - mint valami fáradt gyerek - csüggedten ült le az utca egy cölöpére, amíg nem-ittas munkások elküldték és a fontoskodó rendőr is figyelmeztette, hogy jobb, ha e környékről hazamegy a hoteljébe. De arról szó se

volt, hogy hazamenjen. Most már nem bánta, ha akár életébe kerül, de találkoznia kellett valamely idegen nővel, akinek vére és élete egész történetét elmondhatja. Épp csak a mesterségét nem fogja kivallani, csalni fog, iparosnak, vagy norvég ügyvédnek adja ki magát. Esetleg német festőnek, akinek a női akt a genreja és kenyeré. És nem félt, nem tartózkodott többé: benézett, sőt benyitott a leggyanúsabb csapszékekbe is. A hölgyek azonban mindenhol foglalkoztak már valakivel. Egy-két helyen talált csak magányosan ivó nőket, de ezeknek az ajka kék volt, gúnyosan és szélesen fölfelé kunkorodott, mint a szárított tőkehal, olyan volt az arcuk. Ezek hívták és ifjú embernek nevezték. Nem ment, mert ragaszkodott ideáljához, rá akart találni, bármely formában, bármely áron. Egy józan - mert teljesen pénztelen - hajóstiszt könyörült meg rajta, az bemutatta egy nőrokonának és igenis beajánlotta, ír és skót whiskyt, fölöttébb színes és képtelenül erős holland szeszt fizetett a király az egész kis kávéháznak, mégis túrnie kellett, hogy a tiszt rokona egy matróz karjába fűzte a fehér karját és reá sem nézett.

Már-már azon volt a király, hogy hona aranypénzét - az arcását - zsebéből kivége és prezentálja, amikor torka egyszerre viszketni kezdett, köhögési ingere támadt és egy gondolatnak az elejét tudta elgondolni. Ez volt: most következik az angina pectoris, amiből egyszer-kétszer menekültem. Most azonban lehet, valószínű, biztos, hogy kivégez. Többé ajkat nem csókolhatok.

A független leány odaszaladt a királyhoz és jószagú, jeges pálinkával mosta a verejtékező arcát. A hajóstiszt - már nem volt bús és józan - a mesterséges lélekezés szempontjából verte a felség hátát, sőt nagy erővel ennek elkékülő száját is fölpeckelte. Nem tehetett senki semmit, az idegen még néhány erőszakos grimace-t csinált, aztán megnyugodott, elcsendesedett, elhunyt. A könnyelmű leány szemében könnyek fakadtak föl, az első halál volt, amit személyesen tapasztalt. Azonfelül sajnálta is, hogy rosszul bánt az öreg emberrel, akinek a zsebében semmi igazoló írást, de fölöttébb sok pénzt találtak. Az embert, a pénzét, a papirost is, az arc-képes aranyakat is átadták a konstáblernak, aki fiatal volt és magában megróttá az időset, hogy úriember létére ilyenkor nem otthon nyugodott inkább.

- Jobb lesz feküdni - most már - a morgueban, idegen csirkefogók között!? - kérde a halottól, aki azonban nem felelhetett. Az állásnélküli hajóstiszt - most már benne főtt a legmelegebb mámorban - felelt helyette:

- Hagyja, konstábler, ne bántsa. És ne bántsa a csirkefogókat. Mert mutasson maga nekem valakit, valakit, aki a földön hajókázott és nem vízből élt, ha vére volt, valaki volt, hogy az a végén ne legyen komisz, - piha! - rongyos, - piha! - befuccsolt és letört... Hé emberek, - ne így húzzátok, - fordítsátok fejjel fölfelé azt az - embert!

A SZAMÁR HALÁLA

A királysírokat - a híres makrii sziklasírokat - ment megnézni az egész társaság. Én lent maradtam a völgyben, egy öregecske szamár társaságában. Csak finomság okáért mondom, hogy völgyben: igazában füves árokparton, ahol szépen leültem és onnan néztem, hogy az Ázsiát járó hajó egész társasága, kapitányaival és zene-bandájával mint mászik fölfelé a nevezetes sziklalyukakhoz. A kikötő-falu lakossága utánuk és velük, úgyszólván egyedül maradtam a hozzám különben teljesen idegen szamárral és egy nyomorék fiúval, aki csak vízszintesen tudott csúszni, fölfelé nem.

- No, - szoltam a kettőhöz - heveredjünk le és ne szégyeljük, hogy nincs bennünk archeológus szenvedély. A királyokat mindenesetre tisztelni kell, - úgylátszik igen sok ideig még - de engem legalább jobban érdekel egy pelenkabaldachinos fabölcső, amelyben egy parasztyerek élni kezd, mint az összes makrii császársírok, ahol a legtekintélyesebb uralkodók behaltak és eltemetkeztek. És önök, hogy gondolkoznak önök?

A gyerek leheveredett a lábaimhoz, a szamár tisztességtudóan állva maradt, megkísértette, hogy a fülét hegyezze és a kedvnek bizonyos hangját hallatta, egy hangot, amely semmiben sem különbözik attól, amelyet egy magyar, porosz, francia, szóval bármely nemzetbeli társa hallat. Miért ez állatok és a többiek is, kozmopoliták; nem tudom, megvessem-e őket, vagy irigyeljem? A nyelvkérdés, amely megbolondította az embereket, náluk végleg el van intézve.

A szamaracska - elég az hozzá - láthatólag meg volt elégedve, hogyha véletlenül és unalomból, de szóba állottam vele. Már délelőtt láttam különben is: sétált a bazárban, ódöngött az utcákon, senkihez sem tartozott, még csak végig sem vágta rajta. Teljesen előregedve, hivatalát vesztette és e fatalista nép sorsára hagyta: pusztuljon el magától. Minden valószínűség szerint már régebben járhatott munka és kenyér nélkül, hajléktalanul, kínálkozhatott is, de alkalmasint végignézték, lenézték, - vagy tudomásul se vették. Neki a szívességet, hogy tarkón kólintsák, nem tette meg senki, mert - rajta kívül - kinek lett volna ebből a legkisebb haszna is? Hacsak valami maradt volna utána, épp egy darab bőr, egy siket csengő, fél patkó?! Ki öl ok nélkül, ki öl jóságból?

Intettem az ázsiai fiúcskának: mit mond az állathoz? Vállat vont. Ismeri-e és vajjon tudja-e, hogy mit keres itt? A gyerek elutasította magától az ismeretséget, viszont a szamár tekintetén - ahogy a heverésző fiút nézte - meglátszott, jól ismerik egymást.

- Menjen el! Hagyjon békét! - szoltam én is az elzüllött lényhez, aki körülöttem szaglászta a füvet, vagy valami alkalmas helyet keresett valamire, vagy enni kívánt. De ez utóbbi nem ment: az aggságtól reszketett a szája és a fű megcsiklandozta az orrát és kisiklott. Mit csináljak ezzel: csak nem kaszálhatok a számára, távol honomtól, az ázsiai tenger partján? Egyáltalán, mit kíván tőlem?

Semmit. Ott állott előttem a szamár, köszvénye teljes pompájában. Mint ahogy lord Chattamról (Pitt Vilmosról) mondja lord Macaulay. Bizonyára leplezni kívánta gyengeségeit, de nem lehetett többé: még a patája is föl volt dagadva és a lábain göbök voltak, mint a vén reves fákon. Szomorú - és kevés - ősz szőr borította testét, amely csupa horpasz. A nagy kor és a sok munka teljesen elrajzolta, fajtájának kecsességére nem emlékeztetett rajta többé semmi. Ez a tönkremenés szinte humoros volt már és ezt érezhette valami részeg muzulmán: a megkopott farkára, színes ronggyal virágot kötött és a szerencsétlennek nem volt többé annyi ereje, hogy az alkalmatlan - és rosszul helyezett - virágot magáról lerázza; csapkodta, hiába...

- No, mi lesz?

Nem engedett, közelebb botorkált hozzám. Valamit akart, az bizonyos. Nem lehetetlen, hogy föl akart szólítani:

- Effendi! Ülj föl a hátamra, mégis csak ülj föl és menj föl a többivel a makrii királysírokhoz. Tudom az utat. Igen sokszor voltam a királysíroknál. Semmi kartársam nem volt annyiszor. Ha rossz a lábad, szállj föl. Ne vessed meg a hátamat, csak látszik olyannak. Có!...

Azonban lehet, hogy nem is akart fölkínálkozni, hanem csak egyszerűen barátkozni akart velem, a meztelenarcú emberiség egy szerény tagjával, akiben fölismerte a jó publikumot. Itt már nem áll vele szóba senki, de az idegen nem tudja, mi történt vele: ki- és lemaradt. Társadalmunkívüli állapotba került. Pedig megszokta és megszerette a mulatságos és hóbotos, ok nélkül siető fajtát, amelyet a hátán hordott - és a farán át - annyiszor leejtett! Az emlékei, a fantáziája, a pszihéje teljes volt még, a feje nem ment össze; inkább nagyobb lett. A tekintében is benne volt az élet nagyszerű - és ügylátszik szívtől és izomerőtől - független zsenialitása. Megijedtem tőle és megijedtem magamtól: ez ugyanaz a nézés, mint ami az elzüllött öreg Rembrandt szeméből villan ki egy önarcképén, amelyet az élete utolsó évében festett. Amikor az amszterdami korcsmákból már kidobták, mint részeg paralitikust, amikor már a második felesége megcsalta - a fiával. Miután mindennek vége volt; még csak egy fejet tudott festeni: a rongy turbánost...

Megsimogattam a számár fejét; nagyon helyeselte. Felszólítottam a nyomorék kis fiút, hogy pénz ellenében ő is ezt cselekedje, sőt egy kissé vakarja is meg, de nem a sebes helyeken. (Egy óriási dongó dolgozott rajta e pillanatban; ez az egy követte, el nem hagyta.) Egy kevés keserű laput is téptünk neki és néhány maroknyit ama sárga pampuka virágból, amely szintén nemzetközi: mindenhol otthon van, szerte a világban. A számár nagyon meg volt elégedve. De még mindig nem teljesen; még mindig várt valamire. Itten gyorsan elhatároztam magam és az összezsugorodott lábú gyereket felültettem a számár hátára. Ez az, ez az, hajrá, co fel! A gyerek sikoltva kacagott és belekapaszkodott az ősz sörénybe. A szamaracska trappba kezdett, de csak kezdett. Köszvénye teljes pompájában: a lába semmi ritmikus mozgásba nem ment bele, a háta se bírta, valósággal besüppedt. Csak a feje volt ép, az kívánta még a kívánságot. Le kellett venni a gyereket, aki pirulva a boldogságtól - hogy mégis csak szamaragolt - és egy ezüst pénzdarab birtokában, hazacsúszott a porban.

Magam maradtam. A számár is elődöngött mellőlem, ment lefelé a virágos árokparton. A társaság is megnézte ezalatt a királysírokat és a faluval egyetemben jött lefelé a völgybe. Eléjük mentem és esteledett, amikor megint az árokparthoz értünk. Itt mégis csak félreléptem néhányat, hogy megnézzem, hová lett Ulrik gróf? (Az első percben így neveztem el magamban - nem tudom miért - az agg szamarat.) A hajó zenekara valami majesztétikus operából, - a királysírokhoz illő - nagyon komoly és méltóságos marsot fűtt.

A számár megtalálta a maga helyét: egy vad narancsfa tövében ott feküdt, lábaival az égnek meredve. Egy óra is alig múlt és azalatt történt meg az egész: a kíváncsú félreeső csinos helynek a kikeresése és a halál. Vagy talán csak alszik, a lábai miatt így szokott aludni? Szólítottam:

- No, Ulrik, mi történt?

Megérintettem; merev és hideg volt. A fekete dongó is elment a sebére. Ellenben az internacionális pityangvirágok, meg más közönséges, de bársonypuha lapuk engedelmesen feküdtek alatta. Naplemente azonban nem volt, mert még nem érkezett el az ideje. Ellenben friss, finom szél kelt a tengerről, a jaffai öbölből, ahonnan minden zárándokok indulnak Jeruzsálembe...

ARTHUR, EGY UJSÁGÍRÓ ÉLETE ÉS HALÁLA

Egy kedves és különös fiatalember hagyta el Budapestet az elmúlt hónapban. Ide a vidékről jött igen fiatalon és vidáman, hogy jó hangosan, csaknem tüntetően üzné illúzióit, mindenféle becsületes és élvezetes vágyakat és reménységeket. De november elején visszavitték a vidékre: bezárva egy ólomládába, amelyhez hozzá volt csatolva egy vasúti szállítólevél: *Neszmélyi Neuhauser Arthur* halottáról. Tehát minden félbenmaradt, sőt az elején és a kis ujságíró elmúlt, mielőtt nagy lett volna, azaz amikor még meg nem akadtak törekvései, el nem oszlottak illúziói; megtartotta a hitet a dolgokban, az emberekben, Magyarország politikai jövőjében, magában. Neki jó: egy izgatott, de bájos álomból sülyedt a halálba; nekünk rossz, vagy legalább is szokatlan, hogy nincs. Kevesebb van egy rajongó jó barátunkkal, egy ujságíróval, aki kartársaiért mindenre képes.

- Még arra is, hogy reggel nyolc órakor felkeljen!

Huh, be fura is, hogy nem kel fel többet, se későn, se korán! összegubbaszkodva e csúf, még ki nem fűtött téli időben, beszélgetünk róla s alig tudjuk elképzelni, hogy ne beszéljen bele a társalgásba, ne teremjen egyszerre köztünk, izgatottan adva elé valamit, egy jelentéktelen pártkérdést, valami szörnyű választási visszaélést, egy befejezett tényt, amelyet ő holnapra, reggelre meg fog változtatni!

Mert ez a fiú, olyan fiú volt. És bárha mindössze huszonhatéves, igazi munka nem maradt utána semmi, csak egy félig kész novella »Intermezzo« című és egy nagy csomó bianco váltó: nekünk úgy tetszik, mintha egy jelentékeny alakunk, egy országos nevezetesség mult volna el vele. Az írói hagyatéka semmi, az emberi annál több és becsesebb: szembeszállt a tényekkel és kiállt volna verekedni egymagában az egész osztrák hadsereggel. Mondják, könnyű neki, sánta volt és a sánták született bátrak! De ez a fiú nem ösztönből, hanem okosan és céltudatosan volt vakmerő és soha magáért. Leginkább a hazáért, melyet úgy fogott fel, mint egy bámulatos nőszemélyt, akit rajongással és szerelemmel kell szeretni, bárha nem kellemes és dísztelen konkubinátusban él egy inaszakadt öreg úrral, Ausztriával... Oh, hogy gyűlölte e kopott grand seigneur és hogy izgatott - a saját kis körében - ellene és az elválás mellett! Politikai reporter volt, negyvennyolcas, forradalmi, republikánus és katolikus párti, ami nem egészen természetes, ha számba vesszük, hogy ügyvédi pályára készült, jómódú szülők gyermeke, valami akart lenni és a zsidó hitben nevelkedett. De Arthurnak semmi nem imponált, legkevésbé a konvenció, a rendes és felületes fejlődés, fogta magát és felrúgta a bicegő lábával. És nem is vicsor az, amit Bánffy mondott róla:

- Ez az izgága kis zsunaliszta még kiharancsol engem innen a Házból!

Ki is parancsolta. Vagy legalább is segített a kiharancsolásban! mondják, senkinek sem volt több ötlete az obstrukcióhoz, mint neki. Beszédeket csinált képviselők számára s verekedett rendőrökkel és igen boldogtalan lett, amikor csendesen folytak a dolgok és a haza körül nem tehetett lovagias szolgálatokat. Sietve menekült ilyenkor a mások magán, leginkább kétségbeesett ügyeihez. Rohant végig a városon, bureaukból ki, hivatalokba be, mint a szöcske, úgy ugrált föl az emeleteken, a tevékenységnek, a cselekvésnek, az életnek ez a szeretetreméltó gnomja, a frissesség és egészség, akiben már - magát meghúzával - alakoskodott a pusztulás, mert arra született, hogy meghaljon huszonhatéves korában.

Gabonakereskedő volt az édesapja, bizonyára jó és derék ember, de a foglalkozása mégis minden más, csak nem ideális. Titokzatos előttem, hogy és mint jutott el a fiú ahhoz a mesteriséghez, amely mégis a legeszményibb. Az apja még abból és annak élt, hogy mentül olcsób-

ban vegye meg és mentül drágában adja el a búzát meg az árpát. A fiú már abból és annak élt, hogy mindenki másnak hasznót szerezzen és magának ártson. Bámulom és imádom az élet e rohamos szökéseit, melyeknek más földön párja nincs, friss föld, új ország és zsidó kell hozzá. Ez a nehéz vérű ősfajta, amely minden volt már és akiből minden kitelik, szinte minden átmenet nélkül. Egy véletlen mozdulata a viszonyoknak, a vérnek valami titkos keveredése és: szemben állanak egymással apa és fiú, testvér és testvér. Ez csak példálódzás és nem tartozik a mi fiúnkra, akit különben is úgy kell megítélni, mint kivételt. Különös volt szegény, mint mindenki, aki a rendes embereknél többet ér. Az arcának a szabása is kiválóbb, nemcsak a fajtája típusából, hanem általában is. Sok élcet csinált erre ő maga, - arra, hogy hasonlított a királyhoz.

Talán ő, talán a barátjai, a sokszemű ujságírók fedezték fel ezt a hasonlatosságot, amely őt radikális elvei dacára sem kedvetlenítette el. Ha valaki tudta, ő tudta csak, hogy mily rendkívüli, fölséges és hatalmas közjogi fogalom a magyar korona és mily méltóságossá és szentté teszi azt, aki éppen viseli. Ő képes volt rá, hogy szent félelemmel és elfogult szívvel nézze. Azonban a szakálla oly alakra akart nőni, mint amit Ferenc József szakállnak neveznek, a homloka olyan alakra formálódott, mint a felséges úré és a kék szemének is olyan hideg, mélyreható nézése volt, mint az, amelyet félve ismernek elcsapott miniszterek és áldanak katonatisztek árvái és özvegyei, minden audienciára járó vagy nem járó alattvalók.

A kereskedő fia, a kis ujságíró, mély hódolattal és a magyar közjogban gyökeredző minden tisztelettel: példázta olykor-olykor, hogy beszélne a király egy vagy más helyzetben. Mindig bölcs, mindig találó dolgokat beszélt e szerepében és a kisebb társaság, mindig elzárt helyen, izgatott érdeklődéssel hallgatta és természetesen áhitatosan. Mert az ujságírók - és ezt bár szokatlan, le kell jegyezni a jövőendő számára - bárha tudják, hogy a metierjök nem rokonszenves a felség előtt: a szükséges és köteles lojalitástól eltekintve is, tisztelik és szeretik I-ső Ferenc Józsefet és még maguk között, biztonságban sem beszélnek róla rosszat. Nagy úrnak és roppant korrekt férfiúnak látják, így személyesítette a mi kis uracskánk is. Mégis egyszer, hogy s hogy nem, a budapesti főkapitány megtudta ezt sajátságos tehetségét és magához hivatván figyelmeztette, hogy ez nem jó dolog, többé ne mutassa.

Így mondják, nem tudjuk igaz-e? Ha így volt, ez is egyik színes érdekessége a politikai riporter életének. Oly magyar és oly korfestő dolog ez, szinte kár, hogy a rendőrfő oly tapintatos és okos volt. Egy felségsértési pör, természetesen olyan, amelynek semmi igaz alapja nincs, mennyire beletartozott volna ebbe a kettészakadt és elmúlt életpályába. Izgalmai talán egy pár hónappal tovább excitálják, sőt kinyújtották volna testi életét annak, aki különben is hús helyett lelki izgalmaiból táplálkozott.

*

Sohasem volt beteg. Leszámítva egy kis koxitist, amibe minden rendes ember bele szokott halni. Mi nem, ő is kiheverte. Azaz Billroth megoperálta kis gyermekkorában, de inkább a maga művészete, mint az én halottam életének a kedvéért. Csoda történt, Arthur megmaradt. Már ekkor elvált, hogy ujságírónak kell lennie, mert manapság már csak velünk történnek csodák. Az orvos is, aki halottas ágyán legelsőbbben megnézte, így kiáltott fel:

- Érthetetlen, hogy tudott élni ilyen testtel, eddig is!

Már mi ilyenek vagyunk, mi élünk halálos kórral a testünkben, sőt a szívünkben is. Még jól is élünk, még nevetünk is hozzá. És azt mondják, hogy a mi mesterségünk őrlő. Ellenkezőleg, a legnagyobb ritkaság a fiatalon elmúló ujságíró. Olyan ritka, mint a magyar könyvkiadó, aki megbukik. Nem kell hinni a sírányozásoknak és a higiénének, amely ránk nem tartozik, a mi segítségünkkel fújták föl tudományá, de nem nekünk. Igaz, hogy a mi organizmusunk is

különbözik a szolid emberekétől, lehet, hogy a vérünkben - az igazi ujságíró vérében - van valami maró elem, egy kis alkalikus só, amely megfojtogatja azokat a mikrobákat, amelyeket oly mohón szedünk magunkba. Aztán orvoshoz is csak két esetben megyünk, ha éppen semmi bajunk sincs, vagy ha már mindennek vége. Belénk nem lehet avatkozni, ime egy bizonyság, hogy függetlenek vagyunk. Ebben. Egyebekben nem kívánom ezt a dolgot firtatni.

Szegény Neszmélyi Arthur haláláról és a mi egészségünkről írom feljegyzéseimet. Hogyan is élünk mi? Nevetségesen nagyszerűen. Pároltatjuk magunkat füsttel, gőzzel, izgalommal és lázzal. Volt két év az életemben, hogy nem aludtam ki magamat és van közöttünk legalább ötven ember, aki reggeli öt óra előtt sohasem fekszik le. Igaz, hogy a dolguktól nyugalomra térhetnének már éjféli egykor, de akkorára újra megéheznek, esznek és lehet-e lefeküdni telt gyomorral, a munkától felizgatva, abban az időben és állapotban, amikor a hőmérővel meg nem mérhető, külön ujságíróházban: át meg át jár bennünket az élet öröme és rettegünk az álom gondolatától, attól, hogy elveszítsük öntudatunkat. Eltenni magunkat, holtan, holnapra, amikor még az sem bizonyos, hogy reggel el tudjuk-e olvasni azt, amit éjjel írtunk, föl-ébredünk-e még?! Némely részünk csak azért várja meg a reggelt, hogy elolvassa: kell-e a cikke nyomtatásban? Húzott-e valamit belőle a szerkesztő? Hátha túlszedésben kimaradt?

A reggelt várás e hangulatában annyiszor láttam a mi emberünket. Senki sem volt kevésbé álmos, senki sem akart inkább élni. Soha hiába föl nem szólították arra: nem néznének még el egy másik kávéházba? Megindultak. Hangja fölverte a Kerepesi-út reggeli csendjét, amelynek a jelleméhez szinte hozzátartozott mankójának a szapora és erős kopogása. Ilyen módon vagy tíz évre való életet kiravaszkodott magának a haláltól. Legalább én azzal vigasztalom magamat, sőt a benyomásom is az, hogy nem huszonhat, hanem legalább harminchatéves volt, amikor elmúlt. Kész férfi, aki ezután már csak az öregedést várhatta csak. Oh, be jó, hogy nem találkozott vele, nem volt róla sejtelve sem, nem látta és nem hitt benne, aminthogy nem látta a kisebbik és szelídebb bajt, a halált, amely orvul, hátulról, magához lehúzta, a karjaiba ölelte. Én láttam végzetszerű, szörnyű karjait, de hozzá kegyes volt, nem mutatta meg neki a képét. Inkább egy másik, szép, fiatal fejet mutatott meg neki.

*

Mikor haldokolni kezdett, megjött a színésznő. Az a bizonyos színésznő. Az ujságíró eszményképe, rajongásának és gyűlöletének tárgya. Aki úgy lesz naggyá, hogy mi tönkre megyünk általa. A kettős szívünket, az érzőt és a becsületest tesszük lábai alá postamentumnak. Láthatatlan patakokban folyik a vér. Az enyém nem, hálistennek soha. Azért tudok róla beszélni.

Be szeretném ide írni a színésznő nevét, aki méltó volt arra, hogy a mi sánta hősünk beleszeressen. Persze, hogy a legtökéletesebb termet volt mindazok között, akik magukat dicsőségért és pénzért mutogatják. Görög istennő, akit a keresztény Isten a maga szeszélyes jókedvében egyszerre beléhelyezett ebbe a modern világba. Természetes, hogy a legtökéletlenebb porhüvely ezt a tökéletességet kereste és találta meg. A délszaki fenyő elindult, ment, mendegélt és megtalálta az északi pálmát. Mert északi pálma volt az a lány, karcsú, ragyogó és hideg.

Együtt voltak, együtt fiakkereztek és ez igen fontos. És a világ, amely ezt nézte, ezt mondta: no ez szép, ezek az egymáséi. Én meg azt hiszem, a kézcsóknál nem mentek soha tovább. Nekem fáj ez a gondolat és lázít, hogy mi ilyen bolondok vagyunk, a világ előtti, úgynevezett próba-szerelemre szívesen vállalkozunk minden pillanatban. A pokolra és a pirosítóra: elég lesz már a cinikus naivságunkból, az ügyetlen gyöngédségünkéből! De, úgy látszik, ezen nem lehet változtatni: a mi fajtánk hasonlatos egy furcsa és nagy emberhez, akit Marlowenak hívtak és a drámaírásban Shakespeare előzője volt. Szörnyű tehetség és rettenetes ember. Isten

és erénytagadó, aki meghalt párbajban, azért, mert védte egy rossz nő becsületét. A szájával gazember volt, a szívével: ártatlan gyerek.

Szegény bicegő herosom! Típus volt közöttünk abban, hogy amikor elméje vakmerő és eszes volt a földi dolgok megítélésében, midőn testét már impregnálta a földi szerelem démona: a lelke édes, csudás és fehér reménységgel volt tele. Azt hiszem, ő lett volna a legboldogabb ember, ha a színésznő elmegy hozzá feleségül. De az nemes volt, nem akarta, nem bántotta, jó volt hozzá, megcsókoltatta vele a kezét és elhagyta...

A halálos beteg ágyánál pedig megjelent. Lehet, hogy valaki mondta neki:

- Menj és kérleld meg, ha vétettél volna ellene, aki dicsőségben utazik, annak jó lesz jó barátságban maradni a jó istennel, a végzettel, a babonával és az ujságírókkal.

Valószínűbb, hogy magától jött rá és ha nem is a szíve, - amelynek se rosszását, se jóságát nem tudom - hanem a nagy talentuma súgta meg neki: menj és nézzed meg a dráma végét, amelyben úgyis te vagy a primadonna.

Benyitott hozzá. Nem tudom, mit beszéltek egymással, hogy viselte magát. Csak azt tudom, hogy a beteg, aki iszonyodott a naptól, aki hol közönyös, hol lázas álomban fetrengett ágyán, miután napokig nem evett, nem ivott: felfrissült, átmelegedett, újra élt általa. Mondják, megtört szemeibe visszatért a fény, lelke fürdött a ragyogó és meleg reménységben. Ugy érezte, hogy most már minden jó és minden szép lesz és amíg ez az érzés eltöltötte: láthatólag, rohamosan bukott belé a semmiségbe. De nem, a fagyos ajkak csókja nem vehetett rajta erőt, egy keskeny és puha kéz utolsó kézszorítását érezte csupán... És én is küldöm csókomat a kéznek, hálával és hódolattal, akkor, amikor rajta van a kesztyű.

*

Arthur főbetegségének teljes címe ez volt: meningitis basilaris, gümös agyhártyalob. A gyermekek betegsége. Az orvosi tudomány ostobasága fogvacogva áll e baj előtt.

Zokogj és kacagj egyszerre, ha a mai orvos, bár a legtudósabb is, annak ágyához lép, akit szeretsz és kevés vártatva, miután gyöngéden a másik szobába csalt be, megijedve és elszomorodva, de nem minden prosopopeia nélkül mondja: Meningitis basilaris. Ez a két szép, negédes és gyűlöletes szó a lélekharang maga, de nem csupán azé, akire kimondták, hanem az egész régi - a mai - orvostudományé, amely sokkal haszontalanabb, gyávább és céltalanabb, mint amilyennek Molière hitte, mint amilyennek a doktorok maguk között vallják.

Itt van például a kórság, amely Arthurra leszállt, tudjuk, hogy gyógyítani nem lehet és jaj annak az egy-két esetnek, aki kigyógyult belőle! Mégis kezelik e bajt, ötven esztendeje ugyanegy módon: folytonos jeges borogatásokkal megfagyasztják a szegény beteg fejét és az utolsó napokban megpróbálják még egyetlen gyógyszerüket - amelyet matróz talált ki a számukra - a csudáttévő, a babonás higanyt. Közben megpróbálják a jodot, amely felszívó hatású, hogy szív föl valamit és mi az a felszívás, ez ismeretlen, találgatás, hipotesis, mese... Egy-egy bátor és eredeti elméjű orvos még megpróbálja a klistért is, mivel az ember olyan, hogy a feje gyakorta a hasától fáj. Ez a logikus, parasztikus, az egyszerű, a kálvinista iskola, meg kell purgálni a halottat, mert ez a fő.

Szegény jó Arthurka, vele is csak úgy bántak. Előbb abban reménykedtek, hogy hátha mégis tifusza van és amíg az igaz valójában jelentkeznek ágya fölött a Jánus képű halál: adtak neki sodabicarbonát. Később egy kis antipyrint, aztán, amikor biztos lett - jeget, jeget, jeget! Tehát megtettek vele mindent, hogy úgy haljon meg, olyan jelenségek között, mint ahogy a használatban lévő orvosi könyvek a gümös agyhártyalob kór- és oktatást tárgyalják. Lege artis kellett elpusztulnia, gyötrődve és kínlódva, mert enyhíteni az igazi szenvedést: tiltja az orvosi

tudomány becsülete. Mi becsstelen laikusok, ha nem féltettük volna a magunk becsületét, hogy szerettünk volna neki belopni egy kis mérget, amely jótékonyabban hat, mint az egész orvosi fakultás minden tudása.

Azonban úgy volt rendelve, hogy kitöltse a szabályszerű három hetet és az egész időt gondos orvosi gyógykezelés alatt töltsse. Vajjon mi történik vele, ha magára hagyják, ha nem kezelik azzal a móddal, amelyről ma már bizonyos, hogy nem használ. Hogy nem árt-e? Az bebizonyítva nincs, sőt van egy feltevés, amely szerint a meningitis öltő jelenségeit nem a kór, hanem a gyógyító mód csinálja. Mily gyűlöletes gyávaság, hogy szakítani vele mégse mernek és nem próbálják meg az ókori receptkönyvek akármelyik vad szerét, amelyek bármelyikének egy nagy előnye van, az, hogy még ki nem próbálták. A kutyatej biztosan nem rosszabb, ha nem jobb, vagy gazdagok számára az összetört, igaz gyöngy százéves borban, akár a ráolvasás, a bárgyúság, a babona. Minden jobb, mint e fontoskodásában megfagyott tudomány, amely még csak nem is démonikus, még csak nem is gonosz, hanem egyszerűen: a vacogós fogú, csökönös számárság maga...

Jó és becsületes orvosai voltak Arthurnak. Szerették és tisztelték, a kedvéért szívesen kitaláltak volna valami új gyógyító módot, mely örökre halhatatlanná teszi most még csak kis körben ismert nevüket. De természetes, hogy nem mertek moccanni sem, maradtak abban a szabályos kis köröcskében, amelyet tudományuk és a facultás vont meg körülöttük. Szánalmasan vergődhetek a beteggel együtt és szidni őket nem szabad. Ám én mégis elgondoltam, ah, ha jönne egyszer, most egy bátor orvos, akibe egy poéta genieje és egy rablóvezér vakmerősége búj, egy friss elme, aki eldobja a régi tudást és mindent újra tanul meg...

Istenem, istenem, mily megalázó is, hogy nagyító üvegen át is alig látható, apró felemás lények egyszerre táborot ütnek egy bájos és erős elme hártáján és három nyomorult hét alatt az üres semmiségbe hurcolnak egy egész világot! És a hatalmas, a gögös ember ott áll, tehetetlenül, tragikomikus pofákat vágva, vagy csinálva: ártalmas hókuszpókuszt.

Az ujságírók várták a kartárs halálát. Két hétig róla beszéltünk és állandóan mondtuk róla a nekrológot. A multban beszéltünk róla, pedig neki - az első időkben - még meg volt az öntudata is. Egyszer fennt voltam nála.

Csinos kis kétszobás lakásban lakott, közel a Kerepesi-úthoz. Maga bútorai voltak, ami az ujságírók között bizonyos dicsőrével övezte fejét. Szerette az otthont, amely álmában körülvette, mert ébren nem hinném, hogy sokat tartózkodott volna benne. Mindig járt-kelt a világban, ügyekben, a más ügyeiben. Soha ily lázasan és becsületesen nem sántikáltak még a közérdek dolgában, mint e hangos járású és hangos szavú fiatalember, akit ágyban, tehetetlenül látni, irtózatossá volt. Pedig az idő - kora délelőtt - kedvezett neki, csak kicsinyt fájt és még tiszta volt a feje. Még hitt, még nem tudott semmit, a gyomrát rontotta el mindössze. De egy kissé kétségbeesett, hogyan oldják meg a kvóta-kérdést nélküle és hogy kiszolgálják-e lapját, az Egyetértést az alakuló osztrák kormány dolgában? De vidám lett arra a hírre, hogy egy ujságíró barátjának az anyja levest főzött a számára, erős, házi levest. Meg volt hatva, cigarettázni akart, nem tudott, gyanakodva nézett rám, hogy mit gondolok erről az esetről? Nevetve biztattam, hogy inkább csibukozom! Aztán - mint kontár doktor - megvizsgáltam. Persze, megállapítottam, hogy semmi baj.

- Azt hiszem én is, - mondá - csak olyan furcsákat gondolok, Sándor bá'! Az éjjel is, nem aludtam, ébren, eleven fantáziában, Bécsben voltam. Stefánia esküvője volt, nem kaptak más tanut, engem hívtak...

A nagyszerű események, a roppant riportok korszaka elkövetkezett, amíg be nem vitték a kórházba, ahol jobban »gyógykezel«-hetik. Istenem, jól tették, mert egy igaz ujságíróra nézve - ha

már elpusztul - nincs kíváncsibb és stílszerűbb hely a kórháznál. Gyötrődni az otthontalanokkal, kiszenvedni a tömegben, lekerülni a boncoló asztalra, amelyről első riportjainkat és novelláinkat írjuk! Nem szeretett odamenni, de ment, szinte öntudatlanul, a célja felé. Az öcsém vitte egy zárt kocsin, ő mondja, hogy Arthur nagyon, szerelemmel nézte a várost, amelyben jövevény volt és amelynek egyik gyönyörű típusa lett. Alig tudott elválni a hintó ablakától és lelkének fele - az, amelyben a biztos ösztönök vannak - búcsúzkodott: Isten veled, szerelmes Pestem, gumikerekes fiakkerem nem gurul többet tova utcáidon, mankóm nem kopog többet aszfaltodon, elszoruló és diadalmas szívvel együtt az arisztokráciával nem kocsizok többé a lóversenyre és nem veretem magamat az utcai néppel, utcai tüntetéseken. Mert mob és chouan Károlyi Sándor és Nyakkendőtlen Jancsi párti volt együtt, egyszerre vagy egymás után.

Befeküdt a kórházba és nagy küzdelme volt vele a kórságnak is, a gyógyításnak is, amíg elfoglalta és elvette tőle öntudatát. De agóniában is okos dolgokról és a maga mesterségéről beszélt, hírlapi nyilatkozatokat bírált, a Magyar Színház ügyeit vizsgálta, amíg elkövetkezett az utolsó hét, amikor nem élt többé csak növényi életet, mint egy fiatalon elhervadt és kidöntött fa, amelyen a titokzatos életerőtől egy fakó sarj kikél még. Csendesen sóhajtott és nyögött, gyermekkezeit jártatta megaszott arca előtt.

Nem tudom tovább mondani.

*

A kórház udvaráról temették az ujságíró. Mily boldog lett volna, ha láthatja a maga temetését! Nem a »jelen volt«-ak voltak ott jelen, hanem azok, akikre ő legtöbbet tartott. Ugron, a nagyerejű, aki legelőször életében volt zsidó ritusú temetésen. Értékes emberek, akik nagy részét egy egész éltre lekötötte ez a kis riporter. Folyton esedékes hálát és kényelmetlen titkokat számolt le egyszerre az elmúlásával és ime elvisz a föld színéről, le Komárom iszapos, fekete földjébe. Mert itt csak búcsúztatták, viszik haza, apja mellé, aki gabonát vásárolt. A fiú más mesterséget választott, szíveket vett és viszi magával...

Egy kis keresztény képű, szőke rabbinus beszélt a fekete láda fölött, amely magában foglalta az ujságíró szegény, összetépett és agyongyötrött gúnyját. Két apáca - azzal a kifogással, hogy kései violát gyomlál az udvarban - hallgatta a rabbit és ábrándos boldogság áradt el fehér arcaikon, amint a zsidó szólt:

»Ki genim anachnu!«

»Csak jövevények vagyunk!«

EGY FIATAL TANÁR BÚCSÚZTATÓJA

Jertek nádszál-hercegnők, napraforgó-grófok, mirtusz-nének és babér-úrfiak, kísérik ki a temetőbe a tanárt, aki meghalt a szerelem erejének miatta és mivel nem volt szívében elég szilárdság elviselni a tavasz nagy szépségeit és mindazt, ami hozzá tartozik: pompa, csalódás, illatok, titkok tekinteni tudó virágok és virágos tekintetek.

Ti menjetek előre lányok és legények, a fából készült, bronzot utánzó koporsót elfödjétek, hogy meg ne ütődjenek a járókelők a szegény költözködő nagy fiatalságán. És várjatok meg a temető kapujában, hogy elmondhassam a baráti búcsúztatót és megdícsérjem a szelíd és szigorú életet, amelyet a tanár élt vala - egészen huszonhétéves koráig, amikor kinevezték egy felsőbb leányiskolába. Mert gőgös és elbizakodott volt szegény. Így szólt:

- Mért ne mennék közibéjük? Azért, mert részint tizenöt, tizenhat, tizenhét és tizennyolc évesek? Majd én szépen megbuktatom őket. Majd én a szemükbe nézek!

Oh, szegény tanár! A miniszter mondta: menjen, mert tudta róla, hogy erkölcsös férfi és számtanár, és mert ő már nem igen értett ezekhez a dolgokhoz. Az igazgatónő azonban föltette gömbölyű okuláréját, azon át megnézte és kijelentette, hogy:

- No, no!

- Micsoda no, no? - kérdezte magától Király Attila - ily szép és büszke neve volt neki.

- Miért nono? Mélyen tisztelt nagysága? - kérdezte hangosan.

- Ne, ne! - nyögte szeliden válaszul az öreg nő, aztán vont egyet a vállán és Attilát a tanterembe fölvezette, bemutatta, ajánlotta. A tanár pedig szólt:

- Kisasszonyok, tanulni fogunk. Tanulni és nem ibolyát szedni, orgonát fűzni, játszadozni és enyelegni, önök érezni fogják szigorom, amely esetről-esetre könnyörtelen leend. Most pedig a dologra. Kisasszonyok, még egyet: ki nem állhatom a mosolygást. Főképp azt, amely együtt történik az ajakkal és a szemekkel. Akinek fehér fogai vannak, szégyelje magát és ne mutogassa, nem vagyok kíváncsi.

Nem kíváncsi! - zúgott végig a fölkiáltás némán - a meglepődött szíveken. És mily fiatal, mily jól öltözködik, ahhoz képest, hogy tanár! Rossz ember, de csinos, szép keze van. És a neve Attila!

A lányok nem mosolyogtak. Visszafojtották, napokig. Meg voltak dermedve, oly szigorúan fogta őket a tanár. Mindig examinálta őket, iszonyú sok leckét adott föl, nem lehetett vele beszélni óra után, az utcán, ha valamelyikkel találkozott, elfordította a fejét és amikor egy kis szemtelen mégis megszólította: Jó napot tanár úr! annak másnap - bár jól felelt - elégtelent adott. Egy barátságos jó napért.

De mindez semmi, mindez semmi még. Csak ne nézett volna úgy, ahogy nézett! Kissé féloldalt, szúrta a szemével, mintha millió fekete gombostű benyomulna egy leány gyöngélelkiismeretébe. Megvető, kemény és kíméletlen volt e nézés, egyikéjük se tudta elviselni, lesütötték előle pilláikat, melyeket igen sokszor nedvessé tett a könnyű. Sírtak és mérgelődtek, szerettek volna meghalni vagy férjhezmenni, egy-kettő sietve meg is cselekedte, nem a rút, hideg halált, hanem a meleg nászt. Azonban nagyobbára igen fiatalok voltak, akiknek a menekülés ez esztendőben még nem volt lehető. Azért egyikéjük, a legfiatalabbak közül, valamely vásárnapon, mise előtt, szólt:

- Barátnőim, itt az ideje, hogy védekezzünk e tekintet ellen.

- Csak a módot tudnánk! - zúgták a többiek.

- Én már tudom, talán! - szólt a kicsi szerényen.

- Nos!?

- Vissza kell néznünk reá, erősen; mindig, akkoris, amikor ő nem néz sehogyan. Mindnyájan mindig a szemébe mélyesszük tekintetünket, nem kihívóan, hanem ki-ki úgy, ahogy tud. Én nem ajánlok kegyeteknek és nektek egyes módszereket, csak azt óhajtom, hogy az egyéniség érvényesüljön... És most előre!

Elhatározták, megkezdték; óh jaj neki szegénynek!

Kezdetben bámult, próbált haragudni, zsörtölődött, ő sütötte le a szemét, de meg-meg csak kinyitotta, mert másképpen nem cselekedhetett, mivel, ördögi mód jól esett neki félszáz leány nézése - csúf alig volt köztük egy.

Egy darabig még védekezett jó Király Attila, el akart menni, menekülni innét, kérvényt írt folyton, tegyék vásott kis fiúkhöz, isten háta mögé, csak el innen, el!

Ámde maradt, mert édes volt itt lennie. Mintha a mennyországban egy kis apartementet rendeznének be a pokol számára. Azért csak mennyország az. Eh, hogy nézték! És mind. Őt, csak őt. Nedves, lágy tekintetek, olyanok, amelyek azt mondták: a tiéd vagyok uram, csak akarj! Parancsoló, de tüzes szemek, amelyeket látva, ő mondta magának: mily boldogság volna engedelmeskedni ennek.

Mereven ült, hebegve beszélt a tanár, a feje fájt, a tenyerébe hajtotta és álmatagon beszélt: az arányszámokról. A feje fájt, a szíve fájt mindig, mert az egyik mindegyre bántotta, marta, öklelte a másikat. Az egyik szerelmet prédikált, a másik - logaritmust. Belebetegedett és fantáziált: Ez mind jó erkölcsű úrilányka és feleségül nem vehetem mindahányt.

Becsületes fiú volt, csak gyöngé volt. A telet valahogy kiállta, de jött a tavasz és a lányok csúfondáros mosollyal néztek rá: meggörbült, összeesett, pomádéval pödörte a bajuszát. Az arca mind halványabb, a nyakkendője mind ritkítőbb lőn.

Vége volt, meghalt.

Isten veled, Király Attila! Ti pedig leányok jertek és koporsóját borítsuk be őszi virágokkal, de ne az erősekkel, a nehéz illatúakkal, hanem a szelidekkel. Hónapos rózsát hozzatok, krizantémumot, rozmaringot, kakukfűvet. Nekem pedig adsza egy vésőt, hogy a fejfájára rójam bús halálának okát és elmúlt életének dícséretét:

Itt nyugszik az, aki nem bírta elviselni a tavasz nagy szépségeit és gyöngé volt a szerelemre.

A „JÖVENDŐ PROGRAMJA” (1903)

Ezek a lapok az igazságra törekszenek és a meg nem szokott, azért sokszor kellemetlen igazságoknak vannak szentelve. A világ és ez a mi országunk is, benne van a forradalomban, amely még félénk és amelyben az emberek még zsibbadtan engedelmeskednek a régi rendnek, sietve élvezik ki annak még kínálkozó puhaságait, egyéb fáradt örömeit és kábultan engedik magukat megfélemlíteni attól, ami elmúlt, aminek ereje, joga nincs, csak szemérmetlen erőszakossága van. A jövővért írónak e lapok és amikor minden téren mindenféle események nyomát és az emberi tudás fejlődését frissen kísérik, legfőképpen egy célt szolgálnak, azt, hogy így, a mai módon élve: ez a mi szép országunk csak némely részt halad előre, másrészt megy a veszedelem felé.

Nem fogunk tehát a korszaknak hízelgő, szórakoztató és kedves szépirodalmat csinálni. Kemény, sokszor nyers, nem egyszer nyugtalanító szavak következnek itt. Azonban kisebb gondunk is nagyobb annál, hogy kicsinyes pártpolitikára adjuk magunkat: ez a kormányzatunk, ami van, kicsiny dolog, következés és nem ok, akiknek pedig a kezében van, célok és tehetség dolgában talán nem értéktelenebbek, mint azok, akik örökségükre várnak. Azonban nekik és mindenkinek, aki elől és fölül van: kezük alá és szívük mögé nézünk. Mit cselekszik és mit érez: a politikus, tudós, újságíró, költő, színész és mások, akik a nagy tömeget képviselik, joggal vagy jogtalanul.

Ebben az újságban tehát arra az igazságra törekszünk, amely nekünk sokszor lehet kényelmetlen, sokaknak kellemetlen és nem kedvez társadalmi osztályoknak, politikai csoportoknak, kicsinyes érdekeknek, melyek maguknak manapság nagy és szép neveket osztogatnak.

A nagy emberi és az ezzel összefüggő nemzeti igazságokat keressük és ezért már most jelezzük, hogy nem vagyunk elragadtatva közállapotainktól, elégedetlenek vagyunk politikai, irodalmi, művészeti és legfőképpen társadalmi viszonyainkkal. És látunk eseményeket, tudunk szövődésekről és áramlatokról, amelyek halálos veszedelmek. Ezekkel az áramlatokkal keressük majd a heves összeütközéseket és lejegyezvén azt, amit látunk és tudunk: e lapokon legalább megállapíthatjuk, kik és mik vagyunk, hol állunk, merre megyünk? Az események és tények hű tükröztetése közben - előre tudjuk - minduntalan kényes kérdésekbe ütközünk most, és ezért jó előre ideszegezzük az útmutató jelünket: tiszteljük mindenkinek a hitét vagy hitetlenségét, de nem megyünk bele az új korszak ósdi hazugságába és nem hisszük el, hogy a szíves egyszerre különös kegyességgel és jámborsággal tölték el. Azt azonban látjuk, hogy a főfelekezetek kezdenek egymással szemben fölállani. De igazában van-e több verekedő felekezet, mint kettő: a hatalmasoké és az elnyomottaké, a gazdagoké és a szegényeké? És amikor ezek között a nagy keresztes háború készül, az egyházi és kisebb-nagyobb hatalmi villongások csak részletkérdések. Az Isten, aki megnevezhetetlen, láthatatlan, érthetetlen, de kétségkívül egy: mosolyog az emberek hirtelen és hevesen feltámadt megkülönböztetési viszketegén.

A szíves olvasó meglátja majd, hogy akkor, amikor komolyak, tanulságosak, igazságosak és őszinték akarunk lenni: nem leszünk unalmasak.

A szerkesztő.

VALLOMÁS (1900)

Elégedetlenül veszem föl a tollat, hogy odategyem a zárópontot e könyvek tizenkettedik kötete után. Úgy érzem, hogy ami e vállalkozásban virtus volt, az megtörtént, de csaknem minden célja a tollban maradt. Fázva és megalázva látom, hogy abból, amit terveztem, - sőt ígértem - alig váltottam be valamit. Játékköveket dobáltam keresztül a víz tükrén, az csesztélte, cifrázta a habokat, de a vizet nem zavarta meg. Inkább engemet izgatott föl és ejtett gondolkodóba, hogy gyenge a karom, csekély a bátorságom.

Nem kötődöm az olvasóval, magammal kötődöm és e vallomások nagyrésze inkább magammal való leszámolás. Félek így is, hogy önök eredetieskedésnek veszik, ha egy író a vállalkozása első ciklusának a végén nem dicsekszik azzal, hogy mily kitűnően töltötte be programjának pontjait.

Hajh, ez látszólag meg is történt, de igazában: csaknem mindennel adós maradtam magamnak. Több-kevesebb inspirációval, több-kevesebb szerencsével alkotott irodalmi munkák gyűjteménye lett a Fehér Könyv és nem az a bátor új szó, amivel tele voltam, amikor belekezdtem. Ha itt-ott beléje tudtam lopni abból a becsületességből, amelynek kerestem és kértem a mártír-ságát - elvben. Így történt aztán, hogy némely dolgokról és személyekről szóló igazságok, tizedrészükben diluálva, beméyezve és elviccelve: hatásukban sem erősek, sem hasznosak nem voltak. Megpiszkálni valamit, kellemetlenkedni, az semmi. Az ember vagy nekiveti a mellét a dolgok piszkos hullámainak, vagy megy az iszapos moslék meleg árjával. Vagy együtt megy a gazemberekkel, vagy komfrontálja magát velük. De félig ezt cselekedni, félig amazt: szomorú kapkodás és én - attól tartok - e tizenkét kötetben főleg ezt cselekedtem. Bűnbocsánatot azért nem kérek az olvasótól: legfeljebb olyan voltam, mint ő, akinek az ízlése nyomott, a szokása és erkölce sodort magával. És testileg éreztem, mint hidegedik, mint hagy el, mihelyest túllépek a polgári igazmondáson és abban a pillanatban, amint egy-egy tekintélyt megpróbáltam kikészíteni, lelki szemeimmel láttam, mint húzzák félre a szájukat: ez ízetlenség, ez okvetetlenkedés, vádaskodás, a toll hatalmával való visszaélés. Szecesszió.

Amíg e lapokat írtam, nem egyszer úgy fordult a sorom, hogy az igazságot megkeresem és a kenyeremet elvesztem. Nem a magamét, hanem azokét, akik bennem bizakodnak, reám szorulnak, kiknek földi sorsát, amíg élek, kötelességem okosan és kényelmesen intézni. Egyedülálló, magányos ember, ha kenyerét veszti, az semmi. Legrosszabb esetben kiáll valamely sarokra koldulni. Nem megalázó és független mesterség ez.

A gyomor is, a lelkiismeret is megmaradhat mellette jó vagy tűrhető állapotban. És én még mindig inkább cserélnék annak a nevezetes írónak az atyafiával, az édes öccsével, aki az utcán koldul, mint magával az íróval, aki fejét félrefordítva megy el mellette...

Íme, a bűnvallomás vádaskodásra fordul, pedig ez hívságos és nevetséges is ebben a tizenkettedik órában. Hagy sietek tehát és hagy legyenek őszinte legalább a végső leszámolásban:

Féltem, hogy magam maradok. Megrémültem, hogy komikus leszek egy roppant tábor ellen való hadakozásban. Rettegtem attól, hogy piszkos és rosszhiszemű sansculotteokkal kerülök egy sorba. Láttam, hogy néhány lépés előre és hátra kerülök, a társadalmon kívüli állapotba, ahol a szegénység vár, a lenézés vár és a testi nyomorúság. Soha nem írhatom meg poémáimat, amelyről álmodom és meghasonolva, összetörve, elkomiszodva és elhagyatva: felfordulok valamely kórház zugában, protegálva attól az orvostól, akit bántottam, mert eleszi a

betegek ételét, elissza az italukat. Sablonos és nem esztétikus vég és ha még volna rá ok, amiért érdemes.

A hiúság és a nagyzolás ösztöne lázított föl a gondolat ellen, hogy az egész életem befejezése ne legyen egyéb, mint a végső és általános nyögésnek egy hanggal való erősödése; egy rezgéssel több, egy tónussal feketébb.

Szíves olvasó, így történt, hogy közállapotainkról és közszemélyeinkről e könyvek révén nem tudott ön meg csaknem semmit, ami lényeges. Az úrhatnám és elpuhult belletrista győzött az elszánt és elkeseredett cilinderes Tiborc fölött.

*

Visszafelé fordítok tizenegy kötettel és amint a beköszöntő tüzes fogadkozásait olvasom, szinte mosolyognom kell. Hogy meg fogom írni mindnyájunk lelkének kacagtató nyomorúságait és nyomon követem azt a diszharmóniát, amelybe az egész nemzet mívelt és míveletlen osztályaival együtt beleesett. Írni fogok nagy tökéletlenségeinkről, kis és nagy bűneinkről, tisztátalan, nyugtalan - és a legtöbbször céltalan - életünkről, arról, amint éljük. Ezek az ígérek! A kisebb és ártatlanabb témákhoz hozzányúltam, de még azokkal is csak szirupos választóvízzel laboráltam mindig. Egy bírálóm azt írta, hogy nem érlelem meg a tárgyaimat, nem tudom, mit akarok. Csaknem igaza volt. A mondanivalómnak másik felét elharaptam és sokszor abban kellett bizakodnom, hogy nem értenek meg. Mily konfúziók is vannak a tizenkét kötetben! Legfőképpen azért, mert a legfontosabb dolgoknak, a legizgatóbb tárgyaknak üres a helyük. Érdemes volna újra írni mind a tizenkét kötetet, de csak a kihagyásokat.

Csupa vád! Vád az ország, a társaság, a közönség, de legfőképpen magam ellen. Úgy látszik, az utóbbinak van a legtöbb értelme és jogosultsága. A modell ott állott előttem, nekem csak bátran, keményen, szorgalmasan le kellett volna rajzolnom. És én édeskés pasztelleket csináltam fejből - vagy amint mondani szokták: hasból, és csak mellékesen, félig vázoltam természet után egy-egy fekete, homályos képet. Ez a félség! Mindenben ez. Még a regényemet is csak félig mertem megírni becsületesen, a másik felére nézve pedig kiegészíttem a gyengébb közízléssel, más egyéb emberi gyarlandósággal, amelyekben nevezetes szerepe van a mások és a magam hiúságának.

- Élni kell, legelsőbbben is élni kell! - mondá nekem egy okos és nagy ember a második vagy harmadik kötetnél, amelyben még több volt az erős a közvetetten és nem kíméletes hangból.

Az író nem ügyész és nem bíró. Mesélni kell, édes és lágy mesével szoktatni az olvasót. Különben rozsdás, ósdi, de biztos és kegyetlen vasával megjelenik a tragikum...

Jó emberem - kinek szava nekem oly súlyos - a tragikum, az ügyis ott van minden emberi dolgokban, kicsinyekben és nagyokban egyaránt. És a szívem vérzik, látva téged, hogy amit egész életeden át üldesz, óriási hévvel, a Fortunatus szerencséjével, annak, éppen annak hódolsz be perverzus kéjjel, titkos órán!

*

A keserűség, a magammal való elégedetlenség perpei ezek és attól tartok, hogy az olvasóra nézve talán unalmasak is. Pedig ettől az egytől teljes akaraterővel óvakodtam az egész esztendőn át. És ahogy átlapozom a másfélezer lapot, melyet az elmúlt évben teleírtam, azzal vigasztalom magam, hogy ezt az egy fogadkozásom betartottam: unalmas talán nem voltam mégsem. És ahogy így vigasztalgotom magamat, - ilyen a fantaszta - kiderül nekem is egy kissé. Lehet, hogy másnak vackoltam, majd jön utánam más, erősebb, épebb ember, akinek ezenfelül a dolga is könnyebb lesz. Aztán ami nincs megírva, az el van téve, én sem tettem még pontot a munkaerőm után! Sőt, már-már kedvem - és úgy érzem, erőm is - volna újra, de

egészen újra kezdeni az egészet. Most már kimódoltam a munka e nemét, most tisztában vagyok a formákkal, mit lehet, hogy kell, mily eszközökkel számolhatok. És végkép még mostan sem tudom, hogy mit tehet egy ember magában elzárkózva és ellökve mindent, ami nem a mesterségére vonatkozik. Magamban csalódtam ezidőszerint, de vállalkozásom illúziói nem foszlottak el még most sem. Hiszek abban, hogy véghez lehetne vinni az irodalmi cselekedetet, ha...

El kell mosolyodnom írás közben. Emlékszem, hogy az első hónapokban mint kényszerítettem magamat a - mennyiségre nézve - szokatlanul nagy munkára. Elzárkóztam a világi gyönyörűségektől, nagy fontoskodva vettem magamnak egy szalmazsákos katonaágyat és nem otthonomban, nem a megszokott, kényelmes, magányos ágyon, hanem ezen a priccsen háltam. A megmaradt Fehér Könyvek közé állítottam be ezt a fekhelyet, amelyen éjet éj után mind azt álmodtam, hogy újra besoroztak katonának és bellebbezték a josefstadi brigád-áristomba. Mulattatott az álom, büszkélkedtem az önfeláldozásban, tetszett nekem, hogy a katonaágyon kívül a helyiségben nem volt más bútor, csak egy rengeteg nagy íróasztal. No meg körülöttem a megmaradt kötetek. Mind több, egész várfal. Nagy zuhanással néha leomlottak éjszaka. Megijedtek az egerek. Én is el-elgondolkoztam. Vajjon érdemes-e? - kérdeztem magamtól és gyorsan visszatértem a régi kényelmes, élvezetes, mulatságos és luxusos élethez.

*

És a mély elkeseredésnek, a magammal való elégedetlenségnek, a megokolt kiábrándulásnak a vége az, hogy íme, most megint megveszem azt a katonaágyat, csakhogy most még keményebb és talán állandóbb is lesz, bárha képlegesen is. És amikor megalázkodva, némiképpen megszégyenülve búcsúzom el a tizenkét kötettől, büszkélkedve és bizakodva kezdek bele az új hatba, amelynek terveiről e kötet végén.

Lesz még szőlő és lágy kenyér. Vagy vackor és száraz cipó? Ezt is magam kerestem magamnak és vállalom. Az Isten tartsa meg az önök illúzióit, mint ahogy nekem újra támadt, amely pillanatban elhervadt.

Amikor Bródy Sándor a havonként megjelenő *Fehér Könyv*-et a tizenkettedik kötetével megszüntette, kéthavonként megjelenő, évi hatkötetes *Új Fehér Könyv* kiadására készült. Ez a terve azonban nem valósult meg.

Bródy Sándor első könyve, a »*Nyomor*« 1884-ben jelent meg, - utolsó könyvének a »*Rembrandt*«-nak előszavát 1922-ben írta. Szerző műveinek kiválogatásában nem ragaszkodtunk az egyes novellák vagy tárcák keletkezésének időrendjéhez s azokat lehetőleg témaköreik szerint csoportosítottuk. Így került egymás mellé az a különböző időben írt két beszély is (**Erzsébet dajka lesz és Maris dada**), melyekben Bródy, hol Erzsébet, hol meg Maris néven emlegeti a kis paraszt cselédet, kinek többször földolgozott történetével a »**Dada**« motívumait próbálja ki s e nevezetes drámának meséje és alakjai felé, mintegy szemünláttára tapogatódzik.